IZDAVAČ: Univerzitet u Sarajevu
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

ZA IZDAVAČA: Dr. sc. Muamer Džananović

UREDNIK: Prof. dr. Ermin Kuka

LEKTURA: Mr. sc. Sadžida Džuvić

TEHNIČKI SEKRETAR: Mr. sc. Ilvana Salić

DTP I KORICE: Mr. Sead Muhić, dipl. ing.

ŠTAMPA: Štamparija Fojnica d.o.o.

ISBN 978-9958-028-59-5
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem **68912902**

Zbornik radova indeksiran je u međunarodnoj bazi Central and Eastern European Online Library (CEEOL).

Univerzitet u Sarajevu
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava

INSTRUMENTALIZACIJA I POLITIZACIJA NACIONALNIH PRAVA: DEKLARACIJA "SVESRPSKOG SABORA" KAO KONTINUITET VELIKODRŽAVNE POLITIKE

Zbornik radova s naučnog skupa održanog
9. januara 2025. u Sarajevu

Sarajevo, 2026.

SADRŽAJ

PREDGOVOR 9

I. ČLANCI 13

Harun Išerić, mr. iur.
Svesrpski sabor 2024. godine: Podrivanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini 15

Dr. sc. Muamer Džananović
Savremeni oblici institucionalnog podrivanja suvereniteta Bosne i Hercegovine: Deklaracija "Svesrpskog sabora" 83

Dr. sc. Hikmet Karčić
Politika sjećanja u kontekstu Deklaracije Svesrpskog sabora 113

Prof. dr. Sead Turčalo
"Srpski svet": Revizionistička strategija za preoblikovanje geopolitičke arhitekture zapadnog Balkana 125

Dr. sc. Jasmin Medić
Srpski sabori i mitinzi: Poruke i prijetnje o promjenama tokom 1990-ih godina 177

Doc. dr. Alija Kožljak
Deklaracija Svesrpskog sabora kao savremena platforma srbijanskog neohegemonizma 191

Prof. dr. Dželal Ibraković
Deklaracija na krilima "populizma" 205

Admir Lisica, MA
Vanjska politika Srbije prema Bosni i Hercegovini: Od zajedničke izjave iz Pariza do Svesrpskog sabora 223

Samir Sinanović, MA
Deklaracija Svesrpskog sabora: Srpska pravoslavna crkva kao duh vjere ili politička sila 235

Maida Šljivić-Mahovkić, BAK
Deklaracija Svesrpskog sabora kao dio kontinuirane velikosrpske politike s posebnim osvrtom na implikacije na državu Bosnu i Hercegovinu 259

II. IZLAGANJA, DISKUSIJE I OSVRTI S NAUČNOG SKUPA 273

Prof. dr. Šaćir Filandra 275
Dr. sc. Sedad Bešlija 279
Mr. Ćamil Duraković 281
Mr. Šemsudin Mehmedović 291
Mr. Ramiz Salkić 301

III. PRILOZI 307

ZAKLJUČCI I PREPORUKE S NAUČNOG SKUPA 309
CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS FROM
THE SCIENTIFIC CONFERENCE 317

СВЕСРПСКИ САБОР: ДЕКЛАРАЦИЈА О ЗАШТИТИ
НАЦИОНАЛНИХ И ПОЛИТИЧКИХ ПРАВА И
ЗАЈЕДНИЧКОЈ БУДУЋНОСТИ СРПСКОГ НАРОДА 325
ALL-SERB ASSEMBLY: DECLARATION ON THE
PROTECTION OF NATIONAL AND POLITICAL RIGHTS
AND THE COMMON FUTURE OF THE SERB PEOPLE 341

PREDGOVOR

U organizaciji Univerziteta u Sarajevu – Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, u Svečanoj sali Rektorata Univerziteta u Sarajevu 9. januara 2025. godine održan je Naučni skup "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike".

Učešće u Naučnom skupu uzela su 34 naučnika i istraživača s više univerziteta i institucija iz Bosne i Hercegovine, koji su kroz različite segmente izlagali svoje radove o Deklaraciji "Svesrpskog sabora".

Rezultat održanog skupa je i pripremljeni *Zbornik radova* pod naslovom *Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike*. Zbornik predstavlja rezultate teorijskih i empirijskih istraživanja naučnika i istraživača, uključujući i javne djelatnike u institucijama države Bosne i Hercegovine i entiteta Republika srpska (RS) o temi vezanoj za *Deklaraciju o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, koju su 8. juna 2024. godine u Beogradu usvojili predsjednik Republike Srbije i predsjednik entiteta RS, predsjednici, potpredsjednici i članovi Vlade Republike Srbije i Vlade RS, predsjednici, potpredsjednici i narodni poslanici Narodne skupštine Republike Srbije i Narodne skupštine RS, uz blagoslov, molitveno i saborno učešće Njegove svetosti patrijarha srpskog Porfirija i arhijereja i sveštenstva Srpske pravoslavne crkve.

Osnovu koncepcije strukture sadržaja zbornika čini predgovor, zatim dva međusobno povezana segmenta i to: *Članci* i *Izlaganja, diskusije i osvrti s naučnog skupa*, te *Zaključci i preporuke naučnog skupa* na bosanskom i engleskom jeziku. Na kraju, u formi *Priloga* nalazi se originalni tekst *Deklaracije* koji objavljujemo preveden i na engleskom jeziku.

U segmentu pod naslovom *Članci* nalazi se ukupno deset naučnih radova naučnika i istraživača, poredanih prema tematskim obilježjima. Predstavljeni naučni članci ukazuju na važnost teme, političku i historijsku kompleksnost, te njen direktni utjecaj na budućnost Bosne i Hercegovine

i šireg regiona. Zbornikom se na akademski i naučno utemeljen način doprinosi demistificiranju i razotkrivanju raznih mehanizama politizacije nacionalnih prava i instrumentalizacije prošlosti, koji nerijetko služe kao alat i osnov opravdavanja retrogradnih politika.

Deklaracija "Svesrpskog sabora", koja uključuje zajedničke ciljeve i aktivnosti Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS, pri čemu entitet RS postupa kao autonomni subjekt u međunarodnim pitanjima, predstavlja ozbiljan udar na suverenitet Bosne i Hercegovine i njen status kao međunarodno priznate države. Ignoriranje odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine predstavlja dodatnu prijetnju vladavini prava, čime se destabilizira pravni okvir Bosne i Hercegovine. Ovakvim dokumentima i njihovim implementiranjem u praksi ne samo da se podriva teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine već ugrožava i njen suverenitet, čime se direktno narušava temelj Dejtonskog mirovnog sporazuma i stvara ozbiljan pravni izazov za institucije Bosne i Hercegovine i međunarodnu zajednicu.

U segmentu s naslovom *Izlaganja, diskusije i osvrti s naučnog skupa* nalazi se pet izlaganja, diskusija i osvrta, kako od naučnih djelatnika tako i od javnih djelatnika u institucijama vlasti države Bosne i Hercegovine i entiteta RS.

Skup je završen predstavljanjem zaključaka, koji su dio Zbornika radova.

Organizacijom Naučnog skupa "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike", kao i objavljivanjem Zbornika radova sa skupa, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava još je jednom potvrdio svoju akademsku, društvenu i moralnu odgovornost da, u vremenu izraženih političkih i sigurnosnih izazova, pruži naučno utemeljen i argumentiran odgovor na procese koji ugrožavaju ustavnopravni poredak, suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine. Institut je ovim aktivnostima pokazao opredijeljenost da naučna zajednica ne ostane nijemi posmatrač savremenih političkih procesa, već aktivan i odgovoran akter u zaštiti temeljnih vrijednosti države i društva.

Radovi objavljeni u ovom zborniku jasno ukazuju da Deklaracija "Svesrpskog sabora" ne predstavlja izoliran politički čin, već nastavak i novu fazu dugotrajnog projekta podrivanja suvereniteta Bosne i Hercegovine, čime se postojeći izazovi dodatno produbljuju i dobijaju novu dimenziju. U tom kontekstu, izražava se nada da će institucije države Bosne i Hercegovine imati institucionalne snage, političke zrelosti i ustavne odgovornosti da se, u okviru domaćeg i međunarodnog pravnog poretka, odlučno suprotstave svim oblicima nasrtaja na suverenitet države, te da će nalazi i preporuke izneseni na skupu i u ovom zborniku poslužiti kao relevantna naučna i stručna osnova u procesu donošenja odgovarajućih politika i mjera.

Mišljenja i stavovi izneseni u objavljenim člancima odražavaju isključivo stavove autora te nisu nužno i stavovi urednika zbornika i Instituta. Za eventualne posljedice koje proizlaze iz objavljenih članaka isključivu odgovornost snose autori članaka.

Urednik

I. ČLANCI

Harun Išerić, mr. iur.
Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet

SVESRPSKI SABOR 2024. GODINE: PODRIVANJE VLADAVINE PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI[1]

Sažetak

Rad analizira implikacije Svesrpskog sabora održanog u Beogradu 2024. godine, a naročito "Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda" i akata donesenih radi njene implementacije po ustavnopravni poredak i vladavinu prava u Bosni i Hercegovini. Polazeći od Ustava Bosne i Hercegovine te pravnih stavova i zaključaka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, autor razmatra pravnu prirodu Deklaracije te da li ona predstavlja izraz specijalnih paralelnih odnosa entiteta Republika srpska i Republike Srbije u smislu člana III/2/a Ustava Bosne i Hercegovine i zadovoljava li kao takva ustavne standarde zaštite suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine, konstitutivnosti naroda, zabrane diskriminacije, obaveze lojalnosti entiteta državi i obavezujuće snage odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Rad ispituje konkretne zakonodavne, institucionalne i praktične posljedice provedbe Deklaracije, uključujući harmonizaciju propisa Republike srpske s onim Republike Srbije; formiranje zajedničkih tijela; obilježavanje zajedničkih praznika i uspostavljanje memorijalnih institucija, te zaključuje da navedene aktivnosti imaju diskriminirajući karakter jer stavljaju u privilegirani položaj jedan konstitutivni – srpski – narod i predstavljaju sistemsko odstupanje entiteta Republika srpska od ustavnog principa lojalnosti entiteta prema državi Bosni i Hercegovini. U konačnici, autor zaključuje da Deklaracija i njena provedba predstavljaju ozbiljno ugrožavanje vladavine prava i ustavnopravnog poretka Bosne i Hercegovine, te podrivanje autoriteta odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i pokušaj restauracije monoetničkog ekskluziviteta u upravljanja entitetom Republika srpska, a koji je ranijom praksom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine proglašen neustavnim.

[1] Zahvalan sam dr. Hikmetu Karčiću na komentarima i sugestijama u pripremanju ovog rada.

Ključne riječi: Svesrpski sabor, Deklaracija Svesrpskog sabora, Republika srpska, specijalni paralelni odnosi, Ustav Bosne i Hercegovine, vladavina prava

Abstract

This paper examines the constitutional and legal implications of the Pan-Serbian Assembly held in Belgrade in 2024, with particular emphasis on the *Declaration on the Protection of National and Political Rights and the Common Future of the Serbian People* and the ancillary acts adopted for its implementation, for the constitutional order of Bosnia and Herzegovina. Considering the constitutional framework of Bosnia and Herzegovina, the analysis assesses the legal nature of the Declaration and considers whether it may be qualified as an expression of "special parallel relations" between the entity of Republika Srpska and the Republic of Serbia within the meaning of Article III(2)(a) of the Constitution of Bosnia and Herzegovina. The paper further evaluates whether such relations, as articulated and operationalized through the Declaration, comply with constitutional standards relating to the protection of the BiH state sovereignty and territorial integrity, the principle of the constitutent peoples, the prohibition of discrimination, the duty of entity loyalty to the state, and the binding force of the decisions of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina. The paper subsequently analyzes the legislative, institutional, and practical consequences arising from the implementation of the Declaration, including the harmonization of the legal framework of Republika Srpska with that of the Republic of Serbia, the establishment of various joint bodies, the designation of joint holidays, and the creation of memorial institutions. It argues that these measures are inherently discriminatory insofar as they place one constituent people – the Serbian people—in a privileged position, and that they constitute a systemic deviation by the Republika Srpska from the constitutional principle of loyalty to the state of Bosnia and Herzegovina. The paper ultimately concludes that the Declaration and the measures adopted for its implementation pose a serious threat to the rule of law and the constitutional order of Bosnia and Herzegovina. Moreover, they undermine the authority of the decisions of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina and represent an attempt to re-establish mono-ethnic exclusivity in the governance of Republika Srpska – an approach that has been unequivocally declared unconstitutional in the established jurisprudence of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Pan-Serbian Assembly, Declaration of the Pan-Serbian Assembly, Republika Srpska, special parallel relations, Constitution of Bosnia and Herzegovina, rule of law

Uvod

U Beogradu je 8. juna 2024. godine održan Svesrpski sabor (Sabor) pod nazivom "Jedan narod, jedan sabor – Srbija i Srpska".[2] Prethodno je u prelomnim godinama 1990-ih – u Hrvatskoj (1990), Bosni i Hercegovini (BiH) (1991), na Kosovu (1997) i u Himelstiru (Njemačka, 1999) – održano sedam sličnih okupljanja.[3] Sve prethodne sabore karakteriziralo je donošenje prijedloga ili odluka za promjenu državnih granica i donošenje novih ustavnih aranžmana po težnjama političkih predstavnika srpskog naroda.

Svesrpski sabor organiziran je na inicijativu predsjednika Republike srpske (RS) Milorada Dodika koju je uputio predsjedniku Srbije Aleksandru Vučiću, pozvavši ga da "Sabor srpskog naroda, Srbije i Srpske bude održan odmah po usvajanju rezolucije o Srebrenici u Generalnoj skupštini UN, jer srpski narod mora da pruži snažan odgovor na najteže moralne, pravne i političke diskvalifikacije koje su protiv njega pripremljene".[4]

---

[2] Bio je prvobitno najavljen kao "Veliki vaskršnji sabor Republike Srbije i Republike Srpske". Vidjeti: Narodna skupština Republike Srpske, Zaključci u vezi sa Zaključnim izvještajem Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine, broj: 02/1-021-444/24, 18. 4. 2024, t. 12. Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-sa-zakljucnim-izvjestajem-nezavisne-medjunarodne-komisije-za-istrazivanje-stradanja [20. 11. 2025].

[3] Okupljanja su održana: 25. 7. 1990. u Srbu (Hrvatska); 16. 9. 1990. u kompleksu spomen-područja Jasenovac u Gradini (Hrvatska); 13. 10. 1990. u Banjoj Luci; 3. 3. 1991. u Banjoj Luci; krajem oktobra 1991. u Banjoj Luci; 25. i 26. 1. 1997. u Prištini (Kosovo) i u novembru 1999. godine u Himelstiru (Njemačka).

[4] Saopštenja: "Razgovor sa predsednikom Republike Srpske", dostupno na: https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/razgovor-sa-predsednikom-republike-srpske [20. 11. 2025]. S tim u vezi, vidjeti tačke 16 i 17 Deklaracije. "16. Svesrpski sabor ne podržava Rezoluciju o Srebrenici za koju su glasale 84 države u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, dok je 109 država bilo protiv, uzdržano ili nije glasalo. Pomenutom Rezolucijom izvršen je pokušaj kolektivnog okrivljavanja celog srpskog naroda, koji je neprihvatljiv i ne može biti sproveden u delo. 17. Svesrpski sabor pozdravlja napore rukovodstva Republike Srbije i Republike Srpske

Sabor je održan u atmosferi religijsko-nacionalističkih rituala koji su mu prethodili[5] i uz blagoslov i učešće predstavnika Srpske pravoslavne crkve (SPC).[6] Nakon susreta rukovodstva RS-a, člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Republike Srbije, premijera RS-a i Srbije, predsjednika narodnih skupština RS-a, Srbije i Crne Gore, s patrijarhom SPC-a, Sabor je kulminirao zajedničkom sjednicom vlada RS-a i Republike Srbije na kojoj je usvojena "Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda" (Deklaracija) i potpisivanjem cijelog niza memoranduma/sporazuma/protokola/mapa puta između vlada, ministarstava i organa uprave entiteta RS i države Republike Srbije (koji su potpisivani i dan ranije – 7. juna 2024, ali i tokom 2024. i 2025. godine). U svrhu implementacije Deklaracije, memorandumi i slični akti potpisivani su i po okončanju Sabora, uključujući posljednji u novembru 2025. godine.[7]

da doprinesu rasvetljavanju istorijskih činjenica u vezi sa događajima devedesetih godina, a posebno kada je reč o događajima u Srebrenici i okolini od 1992. do 1995. godine." Za Deklaraciju vidjeti: "Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda", dostupno na: https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda [20. 11. 2025].

[5] "Patrijarh srpski Porfirije služio molebdan u hramu Svetog Save", dostupno na: https://spc.rs/sr/news/patrijarh/-/11173.patrijarh-srpski-porfirije-sluzio-moleban-u-hramu-svetog-save.html [20. 11. 2025].

[6] Patrijarh Porfirije, "Sabiramo se da bismo razumeli da smo potrebni i neophodni jedni drugima", dostupno na: https://spc.rs/sr/news/patrijarh/-/11174.patrijarh-porfirije-sabiramo-se-da-bismo-razumeli-da-smo-potrebni-i-neophodni-jedni-drugima.html [20. 11. 2025]. Predstavnici SPC-a nisu izostali ni na ranijim saborima, prvenstveno na posljednja dva.

[7] Zaključno s novembrom 2025. godine potpisani su sljedeći memorandumi:

a) *između dviju vlada:* 1) Memorandum o saradnji između Vlade Republike srpske i Vlade Republike Srbije radi jačanja veza pripadnika dijaspore s Republikom Srpskom i Republikom Srbijom, od 7. 6. 2024.

b) *između ministarstava:* 1) Sporazum o saradnji između Ministarstva za brigu o porodici i demografiji Republike Srbije i Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike srpske, od 7. 6. 2024; 2) Memorandum o saradnji između Ministarstva unutrašnjih poslova Republike srpske i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije tokom turističkih sezona, od 18. 6. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa kao i na Deklaraciju); 3) Memorandum o saradnji u oblasti agrarnih plaćanja između Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije i Ministarstva

poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike srpske, od 7. 6. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa); 4) Memorandum o razumijevanju između Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike srpske, od 7. 6. 2024; 5) Memorandum o saradnji u oblasti transfuzijske i transplantacione medicine između Ministarstva zdravlja Republike srpske i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike srpske, od 27. 8. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa); 6) Memorandum o zaštiti zajedničkih trgovinskih interesa između Ministarstva trgovine i turizma Republike srpske i Ministarstva unutrašnje i spoljne trgovine Republike Srbije, od 8. 6. 2024; 7) Memorandum o saradnji u oblasti visokog obrazovanja između Ministarstva prosvete Republike Srbije i Ministarstva za naučno-tehnološki razvoj i visoko obrazovanje Republike srpske (saglasnost Vlade RS data 19. 9. 2024, s tim da zaključno s novembrom 2025. godine nije potpisan); 8) Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje između Republike Srbije i Republike srpske u oblasti rudarstva i energetike (saglasnost Vlade RS data 24. 10. 2024, s tim da zaključno s novembrom 2025. godine nije potpisan); 9) Memorandum o razumijevanju između Ministarstva prosvjete i kulture Republike srpske i Ministarstva kulture Republike Srbije o saradnji u oblasti filmske umjetnosti i drugog audiovizuelnog stvaralaštva, od 7. 6. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa); 10) Sporazum o saradnji između Ministarstva pravde Republike srpske i Ministarstva pravde Republike Srbije, od 1. 6. 2024; 11) Memorandum o saradnji između Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike srpske i Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije, od 8. 6. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa) i Akcioni plan za njegovo sprovođenje za period 2024/2025. godine; 12) Memorandum o naučno-tehnološkoj saradnji Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije i Ministarstva za naučno-tehnološki razvoj i visoko obrazovanje Republike srpske, od 16. 12. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa); 13) Sporazum o saradnji u oblasti unapređenja investicione klime i privlačenja ulaganja u privredu između Ministarstva privrede Republike Srbije i Ministarstva privrede i preduzetništva Republike srpske (saglasnost Vlada RS data 17. 9. 2025, nije poznato je li potpisan zaključno s novembrom 2025); 14) Sporazum o saradnji u oblasti starih i umjetničkih zanata i poslova domaće radinosti i ženskog preduzetništva između Ministarstva privrede Republike Srbije i Ministarstva privrede i preduzetništva Republike srpske (saglasnost Vlada RS data 17. 9. 2025, nije poznato je li potpisan zaključno s novembrom 2025, dok se Vlada RS u saopćenju za javnost referirala na Sporazum o specijalnim paralelnim odnosima). Vidjeti:

"Održana 3. sjednica Vlade Republike Srpske: Nerazvijenim i izrazito nerazvijenim jedinicama lokalne samouprave 750.000,00 KM", dostupno na: https://

Deklaraciju je potom usvojila Narodna skupština Republike srpske

vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/treca-sjednica-vlade-17092025.aspx [20. 11. 2025].); 15) Memorandum o razumijevanju i saradnji u oblasti zaštite životne sredine Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske i Ministarstva zaštite životne sredine Republike Srbije, od 3. 11. 2025. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa). Najavljena je izrada i potpisivanje sljedećih memoranduma između Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Srbije i Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike srpske: u oblasti razmjene podataka, u domenu urbanizma, zaštiti područja srednje i donje Drine, za međusobno priznavanje licenci iz resornih nadležnosti za pravna i fizička lica. Vidjeti: Vipotnik i Vesić, "Naša uspješna saradnja na korist građana Srpske i Srbije", dostupno na:

https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/media/vijesti/Pages/Vipotnik-Vesic-Nasa-saradnja-je-na-korist-gradjana-Srpske-i-Srbije.aspx [20. 11. 2025]. Vidjeti također saopćenje Ministarstva za javna ulaganja Srbije o potpisivanju memoranduma s Ministarstvom za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike srpske, radi priznavanja licenci pravnim i fizičkim licima u oblasti građevinarstva, "s ciljem kreiranja zajedničkih kriterija i izjednačavanja prava privrednika u obje zemlje". Vidjeti: "Saradnja će doprinijeti rastu životnog standarda građana Srpske i Srbije", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/media/vijesti/Pages/Saradnja-ce-doprinijeti-rastu-zivotnog-standarda-Srpske-i-Srbije.aspx [20. 11. 2025].

c) *Između organa uprave/upravnih organizacija:* 1) Sporazum o saradnji između Republičkog geodetskog zavoda Republike Srbije i Republičke uprave za geodetske i imovinsko-tehničke poslove Republike srpske, od 25. 6. 2024; 2) Sporazum o poslovno-tehničkoj saradnji između Instituta za standardizaciju Republike Srbije i Republičkog zavoda za standardizaciju i metrologiju Republike srpske, od 17. 6. 2024; 3) Sporazum o poslovno-tehničkoj saradnji Republičkog zavoda za standardizaciju i metrologiju Republike srpske i Institucija za standardizaciju Srbije, od 17. 7. 2024. (u preambuli stranke se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa).

S obzirom na to da na web-stranici Vlade RS i Ministarstva za evropske integracije i međunarodnu saradnju koje vodi Registar sporazuma, protokola i memoranduma o saradnji Republike srpske sa subjektima u inostranstvu (u skladu s Uredbom o Registru sporazuma i protokola o saradnji Republike srpske sa subjektima u inostranstvu ("Službeni glasnik RS", broj 73/09), informacije o zaključenim memorandumima/sporazumima sakupljene su online pretraživanjem i uvidom u web-stranice Vlade RS i svih njenih ministarstava, a zbog čega je vjerovatno da ovi podaci nisu potpuni. Pored toga, neki akti potraživani su na osnovu Zakona o slobodi pristupa informacijama Republike srpske ("Službeni glasnik RS", broj 20/01) i to od Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike srpske (Sporazum o saradnji koje je ovo Ministarstvo zaključilo s Ministarstvom za brigu o porodici

(NSRS) na sjednici održanoj 2. jula 2024. godine[8] Odlukom o usvajanju Deklaracije, čime je ona postala sastavni dio pravnog poretka RS. Istovremeno su usvojeni i zaključci vezani za Deklaraciju.[9] O Deklaraciji, kao ni o zaključcima, Vijeće naroda nije raspravljalo, jer nije ni objavljena u "Službenom glasniku Republike Srpske", već na web-stranici NSRS-a, čime je učinjena javno dostupnom. Krajem istog mjeseca 2024. godine, Narodna skupština Republike Srbije također je usvojila Deklaraciju,[10] koja je potom objavljena u "Službenom glasniku Republike Srbije".[11]

U preambuli Deklaracije strane se pozivaju na Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike srpske i Srbije od 26. septembra 2007. godine,[12] a skoro bez odstupanja to čine akti usvojeni u svrhu njene implementacije, pa se zbog toga Deklaracija

---

i demografiju Srbije, od 8. 8. 2024. Vidjeti: "Saradnja Republike Srpske i Srbije u oblasti demografije", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/media/vijesti/Pages/%D0%A1%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D0%B0-%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5-%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5-%D0%B8-%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5-%D1%83-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%98%D0%B5.aspx [20. 11. 2025]). Zbog propusta Ministarstva da dostavi tražene dokumente, vodimo žalbeni postupak pred Institucijom Ombudsmana za ljudska prava BiH (žalba broj Ž-SA-05-1008/25).

[8] Vidjeti: "Usvojena Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda i Zaključci", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/ci/aktivnosti/sluzba-sjednice/usvojena-deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog [20.11.2025]. Deklaracija dostupna na web-stranici NSRS: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda [20. 11. 2025].

[9] Zaključci dostupni na: https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/vijesti/usvojena-deklaracija-o-za%C5%A1titi-nacionalnih-i-politi%C4%8Dkih-prava-i-zajedni%C4%8Dkoj-budu%C4%87nosti-srpskog-naroda-i-zaklju%C4%8Dci [20. 11. 2025].

[10] Vidjeti: "Prvo vanredno zasedanje Narodne skupštine Republike Srbije u Četrnaestom sazivu", dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/Prvo_vanredno_zasedanje_Narodne_skup%C5%A1tine_Republike_Srbije_u_%C4%8Cetrnaestom_sazivu.49408.941.html [20. 11. 2025].

[11] Odluka o usvajanju Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 64/24.

[12] Preambule Deklaracije, alineja osam.

može posmatrati kao jedan od izražaja specijalnih paralelnih odnosa (iz člana III/2/a Ustava Bosne i Hercegovine) RS i Republike Srbije. Takvi odnosi moraju biti usaglašeni s Ustavom Bosne i Hercegovine, uključujući posebno njegove odredbe o suverenitetu i teritorijalnom integritetu Bosne i Hercegovine.[13] To ne isključuje kontrolu usaglašenosti s drugim ustavnim načelima,[14] a u kontekstu Deklaracije naročito onim koji su definirani u odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u predmetu U-5/98 (konstitutivnosti naroda i multietničnosti Bosne i Hercegovine), obavezom lojalnosti entiteta državi Bosni i Hercegovini kao i poštivanja podjele nadležnosti između entiteta i države. To će posebno biti u slučaju ako se Deklaracija posmatra isključivo kao javnopravni akt, a da ne predstavlja izražaj specijalnih paralelnih odnosa. Istovremeno, imajući u vidu donosioce Deklaracije, izričito navedene u njenoj preambuli,[15] činjenicu uspostavljanja Svesrpskog sabora i njegovih institucija[16] kao

[13] Vidjeti: Član III/2/a) Ustava BiH: Entiteti imaju pravo da uspostave specijalne paralelne odnose sa susjednim državama, u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine. Na engleskom jeziku: *The Entities shall have the right to establish special parallel relationships with neighoburing states consistent with the sovereignty and territorial integrity of Bosnia and Herzegovina.*

[14] Ustavni sud BiH je stava kako načelo vladavine prava "zahtijeva da svi entitetski i kantonalni ustavi, zakoni i drugi propisi koji se donose moraju biti usklađeni s ustavnim načelima". Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-26/25, 27. 11. 2025, par. 59.

[15] "U ime Republike Srbije i Republike Srpske, Predsednik Republike Srbije i Predsednik Republike Srpske, Predsednici, potpredsednici i članovi Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Srpske, Predsednici, potpredsednici i narodni poslanici Narodne skupštine Republike Srbije i Narodne skupštine Republike Srpske."

[16] Vidjeti: Deklaracija, t. 1 - sastav Svesrpskog sabora (koji čine predstavnici Srba izabrani u zakonodavne i izvršne organe vlasti, članovi akademija nauka i umjetnosti, članovi Sabora Srpske pravoslavne crkve i drugi predstavnici srpskog naroda pozvani od organizatora Svesrpskog sabora), t. 2 i 3 - uspostavljanje institucije Nacionalnog saveta srpskog naroda (koji čine: "Predsednik Republike Srbije, Predsednik Republike Srpske, Predsednik Narodne skupštine Republike Srbije, Predsednik Narodne skupštine Republike Srpske, Predsednik Vlade Republike Srbije, Predsednik Vlade Republike Srpske, Ministar spoljnih poslova Republike Srbije, Predsednik Akademije nauka i umetnosti Republike Srbije i Predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, predstavnik Senata Republike Srpske i predsednik Matice srpske. U njegov sastav se imenuju predstavnici srpskog naroda iz Crne Gore, Federacije BiH, Severne

trajnih te obavezno periodično održavanje Sabora,[17] obavezu izvršenja njegovih odluka i uspostavljanje tijela koje vodi brigu o tom pitanju,[18] te da je Sabor donio "zaključke, stavove i ciljeve", a čija se "puna primena" treba osigurati usvajanjem Deklaracije u NS RS i Narodnoj skupštini Republike Srbije, pokreće se pitanje pravne prirode Svesrpskog sabora i domaćeg ustavnog ovlaštenja entiteta RS da učestvuje u njegovom osnivanju.

Ovaj će članak u nastavku odgovoriti na tri uvodna pitanja i to: obavezujuće ili proklamativne snage Deklaracije; pravne prirode Sabora; te pravne prirode Deklaracije u smislu predstavlja li ona demonstraciju specijalnih paralelnih odnosa. Potom ćemo se osvrnuti na usaglašenost Deklaracije s dvama temeljnim ustavnim principima: konstitutivnosti naroda i lojalnosti entiteta prema državi Bosni i Hercegovini, ispitujući motive za donošenje Deklaracije i njen sadržaj. U centralnom dijelu rada preispitat ćemo zakonodavne i upravne akte te uspostavljanje administrativne prakse i formirane institucije, u svrhu sprovođenja Deklaracije, s Ustavom Bosne i Hercegovine, te se osvrnuti na izabrane detalje iz Deklaracije koji pokreću pitanje poštivanja Ustava Bosne i Hercegovine. Na kraju ćemo diskutirati o pravnim lijekovima koji se mogu iskoristiti kako bi se osiguralo da se entitet RS povinuje Ustavu Bosne i Hercegovine te odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine.

Provedba Deklaracije godinu i po nakon donošenja i njena usaglašenost s Ustavom Bosne i Hercegovine

Najupečatljiviji i opipljivi rezultati zasjedanja Sabora i donošenja Deklaracije, godinu i po poslije, jesu: 1) *nastojanja da se ujednači pravni sistem Republike Srpske sa onim Republike Srbije*. Tako, na obilježavanju godišnjice Svesrpskog sabora u junu 2025. godine,

Makedonije, Hrvatske, Slovenije, predstavnike srpskog naroda iz Evrope, Afrike, Azije, Severne i Južne Amerike, Australije, te istaknute naučnike, umetnike, preduzetnike, sportiste i nacionalne radnike.")

[17] Vidjeti: Deklaracija, t. 6, koja govori o redovnom dvogodišnjem održavanju Sabora.

[18] Vidjeti: Deklaracija, t. 2: Nacionalni savet srpskog naroda je zadužen za koordinaciju, praćenje i izvršavanje akata Svesrpskog sabora, kao i sopstvenih akata.

tadašnji predsjednik entiteta Republika srpska, *Milorad Dodik*, ističe kako je u godinu dana "(...) mnogo urađeno. Iza sebe smo ostavili mnogo sastanaka radeći na ujednačavanju pojedinačnih akata u RS i Srbiji."[19] Takva nastojanja prevazilaze granice pravnog sistema, te su usmjerene ka kreiranju jedinstvenog pravnog, ekonomskog, socijalnog, kulturnog, vjerskog i bilo kakvog drugog prostora.[20] 2) *Zajedničko obilježavanje različitih datuma u godini*, uključuje datume kojima se obilježava stradanje Srba (upečatljivo je obilježavanje Dana sjećanja na sve stradale i prognane Srbe u vojnoj akciji "Oluja", koji je u 2025. godini nosio naslov: "Oluja je pogrom – pamtimo zauvijek"[21]), potom godišnjica

[19] "Prva godišnjica Svesrpskog Sabora Dodik: Veze Republike Srpske i Srbije nikada nisu bile toliko čvrste i razvijene", dostupno na: https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/obelezena-prva-godisnjica-svesrpskog-sabora/7sy1k9l [20. 11. 2025]. Ministar rada i boračko-invalidske zaštite RS, govoreći o zakonodavnim reformama u RS u oblasti rada i boračko-invalidske zaštite izjavio je: "Tražili smo i rješenja po regionu, ali smo najsrećniji kada možemo da primjenimo rješenja i da budemo što bliže u svim zakonskim regulativama sa Srbijom." Vidjeti: Egić i Starović o unapređenju saradnje u oblasti boračko-invalidske zaštite, dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/media/vijesti/Pages/starovic-i-egic.aspx [20. 11. 2025]. Na susretu predstavnika Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Srbije i Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike srpske iz jula 2024. godine dogovoreno je pružanje sve neophodne pomoći srbijanskog ministarstva ministarstvu Republike srpske "u (...) čitavom nizu aktivnosti koji bi doveli do ujednačavanja legislative." Dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/media/vijesti/Pages/Vipotnik-Vesic-Nasa-saradnja-je-na-korist-gradjana-Srpske-i-Srbije.aspx [20. 11. 2025].

[20] Kao plastičan primjer možemo navesti saradnju studentskih udruženja iz RS-a i Srbije. Vidjeti: "Na Zlatiboru održana trodnevna studentska konferencija 'Uloga obrazovanja u jačanju srpskog nacionalnog identiteta'", dostupno na: https://www.ues.rs.ba/la/2024/12/04/na-zlatiboru-odrzana-trodnevna-studentska-konferencija-uloga-obrazovanja-u-jacanju-srpskog-nacionalnog-identiteta-2/ [20. 11. 2025]. Tokom konferencije, tadašnji ministar za naučno-tehnološki razvoj i visoko obrazovanje RS Željko Budimir je izjavio kako je "pitanje nacionalnog identiteta neodvojivo od obrazovanja", a govoreći o provedbi Deklaracije kroz i ovakvu konferenciju je dodao: "U Deklaraciji se govori o jedinstvenom djelovanju naših univerziteta. Studentske organizacije su to započele. Osjeća se svesrpsko jedinstvo u akademskom prostoru."

[21] "Oluja je pogrom – pamtimo zauvek", državni komemorativni skup u Sremskim Karlovcima, dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=U33fOj9Ohn4 [20. 11. 2025].

održavanja Svesrpskog sabora[22] kao i javnih praznika: 9. januar kada se praznuje (neustavni) Dan entiteta RS, Dan državnosti države Srbije koji se praznuje 15. februara i Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave koji se praznuje 15. septembra (nijedan od ova tri praznika nije predviđen kao takav pozitivnim zakonodavstvom entiteta RS). 3) *Formiranje novih ili obnavljanje starih zajedničkih tijela*. Formiran je Parlamentarni forum – "zajednički organ dviju skupština"[23] – narodnih skupština RS i Republike Srbije, koji je u međuvremenu održao tri sjednice; Vlada RS je uspostavila JU "Memorijalni centar Republike Srpske" i JU "Spomen – memorijal srpskim žrtvama Podrinja i Birča", dok je obnovljen Energetski komitet i formirani njegovi potkomiteti. Također, predstavnici entiteta RS učestvuju u sjednicama Savjeta za starenje i međugeneracijsku saradnju Vlade Republike Srbije.[24]

Deklaracija se smatra "živim" dokumentom[25] koji će biti dopunjavan i revidiran po potrebi na zasjedanju Sabora,[26] koje bi se trebalo desiti na ljeto 2026. godine. Nova (neustavna) Vlada RS iz septembra 2025. godine kao jedan od svojih programskih ciljeva određuje: "nastavak saradnje i zajedničko djelovanje sa organima Republike Srbije u skladu sa Deklaracijom (...)".[27]

[22] Prva godišnjica Svesrpskog sabora, Dodik: Veze Republike Srpske i Srbije nikada nisu bile toliko čvrste i razvijene.

[23] Stevandić: "Potvrđeno jedinstvo i saradnja srpskog naroda", dostupno na: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=603082 [20. 11. 2025].

[24] "Sjednica Savjeta za starenje i međugeneracijsku saradnju", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/media/vijesti/Pages/%D0%A1%D1%98%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%98%D0%B5%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%9A%D0%B5-%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D1%92%D1%83%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D1%83-%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D1%83.aspx [20. 11. 2025].

[25] Stevandić: Potvrđeno jedinstvo i saradnja srpskog naroda.

[26] "Predsjednik Srpske na manifestaciji 'Susret na Drini – mostovi srpskog jedinstva'", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/265733-predsjednik-srpske-na-manifestacziji-susret-na-drini-mostovi-srpskog-jedinstva-rs/ [20. 11. 2025].

[27] "1. posebna sjednica: Osnaživanje statusa Srpske jedan od ključnih ciljeva Vlade Republike Srpske", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/110925-vlada2.aspx [20. 11. 2025].

Generalna opaska koja se tiče same Deklaracije te njene provedbe jeste da ovim aktivnostima RS pokušava svoje ustavno-pravno uređenje vratiti "na staro" ustavno stanje koje je bilo na snazi neposredno poslije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i prije usaglašavanja Ustava RS s Dejtonskim ustavom Bosne i Hercegovine (koje je uslijedilo naročito nakon odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine). Radi se o restauriranju pravnih aranžmana koji su bili u službi državnopravnog ambijenta "isključive etnokratije", čiji je ustavni model bio označen kao "kultura nacional-etničke državnosti",[28] a koji je prethodno Ustavni sud Bosne i Hercegovine proglasio za neustavnim, uključujući i zakonodavne aranžmane koji su bili u službi ostvarenja tog državnog ambijenta.[29] U tom smislu, Deklaracija predstavlja kumulaciju praktične politike koju provode srpske političke elite u Bosni i Hercegovini još od ugovaranja Dejtonskog sporazuma, a koja je po svojoj prirodi antidržavna tako sve, bez izuzetka, "koriste ustavno pravo kao platformu za razgradnju države i za uspostavljanje jednog entiteta u historijsko jezgro buduće srpske države".[30] Deklaracija tako utjelovljuje tezu o entitetu RS kao ekskluzivno srpskom teritoriju, sa svim njenim vjersko-političkim i nacionalističko-slavljeničkim ritualima.

a. Pravna snaga Deklaracije: Proklamacija vrijednosti ili pravno obavezujući akt?

Deklaracija po svom nazivu upućuje na to da se radi o pravno neobavezujućem aktu koji proklamira određene ciljeve, vrijednosti i principe, a njegove odredbe nisu neposredno primjenjive ili obavezujuće

[28] Edin Šarčević, *Ustav iz nužde*, Rabic, Sarajevo, 2010, 143.

[29] Npr. pitanje grba i himne, vidjeti: Druga djelomična odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-4/04. Glede konstitutivnosti naroda i ravnopravnosti tri jezika i dva pisma, vidjeti: Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98. U pogledu povlaštenog položaja SPC u RS, vidjeti: Četvrta djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98. U pogledu praznika RS, vidjeti: Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13 i Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/18.

[30] Edin Šarčević, "Antidržavni afekt: Praktična politika i ustavno pravo BiH", *Arhiv za pravne i društvene nauke,* vol. 118, br. 3, Institut za političke studije/Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 2023, 16. Dostupno na: https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?query=ISSID%26and%2617123&page=0&sort=8&stype=0&backurl=%2fissue.aspx%3fissue%3d17123 [20. 11. 2025].

za njene strane. Međutim, uprkos svom nazivu, Deklaracija se, kako po korištenom vokabularu tako i pravnoj i političkoj praksi njene primjene, pokazala kao akt koji generira pravne obaveze za njene donosioce – entitet RS i Republiku Srbiju, čije su institucije javne vlasti u godini i po nakon njenog donošenja pokazale vjernost i privrženost njenoj punoj implementaciji. U svrhu provedbe Deklaracije, Narodna skupština RS je donijela nekoliko zakona, dok su ministarstva i organi uprave zaključili preko 20 memoranduma/sporazuma/protokola/mapa puta. Upravna praksa zajedničkog obilježavanja različitih praznika i godišnjica te kreiranje zajedničkih tijela ide u prilog tezi o pravno obavezujućoj prirodi akta.

Prema praksi Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, propisi ili dijelovi propisa u kojem entitetski zakonodavac izražava svoje političke stavove ili daje vlastito tumačenje odredbi Ustava Bosne i Hercegovine, odnosno deklarativne izjave, nisu podložni ocjeni ustavnosti, jer ne generiraju nikakvu obavezu za organe javne vlasti.[31] Međutim, u dijelu u kojem deklaracija i/ili zaključci koje usvaja Narodna skupština RS stupaju na snagu i proizvode posljedice u vidu konkretnih pravih obaveza za organe javne vlasti, propisujući rokove za njihovo izvršenje,[32] oni mogu biti predmet ocjene ustavnosti, pod uvjetom da se pokrenuta pitanja tiču Ustava Bosne i Hercegovine, odnosno da imaju "trenutno dejstvo i mog(u) izazvati ozbiljne probleme za državu Bosnu i Hercegovinu i funkcioniranje njenih nadležnosti".[33] Stav Ustavnog suda Bosne i

[31] U vezi s tim, Ustavni sud BiH naglašava da njegov zadatak nije izražavati mišljenje o navedenim političkim pitanjima. Vidjeti: Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022, par. 76.

[32] Usporedi s tekstom Deklaracije prema kojem Sabor usvaja "zaključke, stavove i ciljeve", te vokabular koji se koristi i to kojim: Svesrpski sabor "utvrđuje" (t. 5), "preporučuje" (t. 8, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 46), "insistira" (t. 14), "podržava" (t. 12, 28, 41), "pozdravlja" (t. 17, 29, 35, 44), "očekuje" (t. 29), "potvrđuje" (t. 30, 31), "predlaže" (t. 32, 43, 47), "traži" (t. 12, 33, 48), "zahteva" (t. 38), "naglašava potrebu" (t. 39), "podstiče" (t. 45), "konstatuje" (t. 11, 26), "prihvata i podržava" (t. 22), "smatra" (t. 25, 27), "osuđuje" (t. 24), "ističe" (t. 40), "apeluje" (t. 40), "smatra" (t. 49).

[33] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022, par. 77. Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-26/25, 27. 11. 2025, par. 51.

Hercegovine o mogućnosti ustavne kontrole pravnog akta koji se naziva deklaracija primjenjiv je i u situaciji u kojoj osporeni akti nisu objavljeni u "Službenom glasniku Republike Srpske",[34] kao što je to slučaj s Deklaracijom i drugim aktima donesenim radi njene provedbe. Također, Ustavni sud Bosne i Hercegovine je zaključio da može kontrolirati ustavnost akata koji, iako ne sadrže pravni nalog, nastoje osporiti pravne posljedice odluka institucija države Bosne i Hercegovine (npr. kada NSRS koristi vokabular "ne prihvata" ili "odbacuje" odluku institucija države Bosne i Hercegovine), odnosno dovode u pitanje obavezujuću snagu odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i pravosnažnih odluka sudskih i upravnih organa. Takvi akti sadrže implicitan nalog da se osporene odluke ne poštuju i da se ne provode.[35]

b. Pravna priroda Svesrpskog sabora: Međunarodna organizacija ili politički forum?

Uspostavljanje Svesrpskog sabora kao trajne, a ne *ad hoc* organizacije, pokreće pitanje njegove pravne prirode i istovremeno međunarodnopravnog kapaciteta entiteta RS prema odredbama bosanskohercegovačkog ustavnog prava da bude stranka u njegovom osnivanju, tj. njegov suosnivač. Ovlaštenja koja imaju entiteti u oblasti vanjske politike ograničena su na dva i to: zaključenje međunarodnih sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima sa susjednim državama (uz kontrolu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine) i s drugim državama i organizacijama (uz saglasnost Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine). Ovakve norme domaćeg ustavnog prava ne čini entitete subjektima međunarodnog prava jer ne mogu stupati u međunarodne organizacije niti održavati diplomatske odnose s drugim državama. Oni imaju vrlo ograničen međunarodni kapacitet i to Ustavom Bosne i Hercegovine, saglasnošću Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, odnosno kontrolom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Pored toga, onda kada entiteti ostvaruju svoja prava iz međunarodnih odnosa, moraju voditi računa o vanjskopolitičkoj orijentaciji države Bosne i Hercegovine

[34] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022, par. 77.

[35] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-26/25, 27. 11. 2025, par. 55.

koju su utvrdile njene institucije,[36] kao i o ustavnom principu lojalnosti između različitih nivoa vlasti i međusobne solidarnosti.[37]

Iako u međunarodnom pravu ne postoji unificirana definicija međunarodne organizacije, u teoriji i praksi mogu se prepoznati sljedeći glavni elementi koji su karakteristika međunarodne organizacije:[38] 1) radi se o trajnom obliku međunarodne saradnje. Ovaj element "stalnosti" demonstrira se najčešće u vidu postojanja stalnih organa organizacije. U slučaju Svesrpskog sabora ovaj se kriterij pokušava zadovoljiti tako da se Deklaracijom uspostavlja Nacionalni savet srpskog naroda (t. 2), koji do januara 2025. godine nije formiran. Radi se o izvršnom organu Svesrpskog sabora koji ima članstvo definirano Deklaracijom.[39] Njega čine najviši izvršni dužnosnici entiteta RS i Srbije. Deklaracijom je predviđeno da Nacionalni savet srpskog naroda može donositi vlastite akte te da ima sljedeće funkcije: koordinaciju, praćenje i izvršavanje svojih i akata Svesrpskog sabora. Pored toga, Deklaracijom je određeno kako će se Svesrpski sabor održavati redovno i to svako dvije godine

[36] Goran Marković, *Bosanskohercegovački federalizam*, University Press/Službeni glasnik, Sarajevo/Beograd, 2012, 163.

[37] Izdvojeno mišljenje sutkinje Seade Palavrić u predmetu broj U-15/08, 3. 7. 2009, par. 6.

[38] Vidjeti: Vojin Dimitrijević, et al., *Osnovi međunarodnog javnog prava (drugo izdanje)*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2007, 98-99. Vladimir-Đuro Degan, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 2011, 405-406. Davorin Lapaš, *Pravo međunarodnih organizacija*, Narodne novine d.d., Zagreb, 2008, 10-14. Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo (treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje)*, Poslovni i pravni fakultet/Institut za uporedno pravo, Beograd, 2017, 358-363.

[39] "Tačka 3) Nacionalni savet srpskog naroda čine: Predsednik Republike Srbije, Predsednik Republike Srpske, Predsednik Narodne skupštine Republike Srbije, Predsednik Narodne skupštine Republike Srpske, Predsednik Vlade Republike Srbije, Predsednik Vlade Republike Srpske, Ministar spoljnih poslova Republike Srbije, Predsednik Akademije nauka i umetnosti Republike Srbije i Predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, predstavnik Senata Republike Srpske i predsednik Matice srpske. Svesrpski sabor konsenzusom u sastav Nacionalnog saveta srpskog naroda imenuje i predstavnike srpskog naroda iz Crne Gore, Federacije BiH, Severne Makedonije, Hrvatske, Slovenije, predstavnike srpskog naroda iz Evrope, Afrike, Azije, Severne i Južne Amerike, Australije, te istaknute naučnike, umetnike, preduzetnike, sportiste i nacionalne radnike."

(t. 6). Svesrpski sabor konstituira se kao plenarno tijelo.[40] Deklaracija pak ne govori ništa o administrativno-tehničkim organima Sabora, a naročito sekretarijatu, o pomoćnim tijelima izvršnog i plenarnog organa ili o postojanju službenika Sabora. 2) Članovi međunarodne organizacije su države, ali treba imati na umu da mogu biti i druge tvorevine (npr. međunarodne organizacije ili organizacije koje ne čine isključivo države i međunarodne organizacije[41]), ali pod uvjetom da imaju pravnu sposobnost zaključenja međunarodnih sporazuma. Međutim, RS kao takva nije država niti ima ustavno ovlaštenje da učestvuje u formiranju međunarodne organizacije ili nekog drugog međunarodnog tijela u međunarodnoj areni. 3) Međunarodna organizacija osniva se saglasnošću volja, najčešće međunarodnim ugovorom (ali ne nužno aktom koji se naziva "ugovor"). Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora iz 1969. godine, u članu 2.1.a) predviđa kako *"ugovor" znači međunarodni sporazum koji je u pismenom obliku sklopljen između država i uređen međunarodnim pravom, bilo da je sadržan u jedinstvenoj ispravi ili u dvjema ili u više međusobno povezanih isprava i bez obzira na njegov poseban naziv*. Dakle, za Bečku konvenciju irelevantan je naziv akta – on može biti ugovor, kao i deklaracija, konvencija, povelja, protokol, pakt i sl. Kako to proizlazi iz teksta Deklaracije, ne radi se o unilateralnom i jednostranom izražaju volja, već o bilateralnoj, saglasnoj, izjavi volja entiteta RS i Republike Srbije o osnivanju, funkcioniranju i mandatu Svesrpskog sabora, kao i obavezama strana potpisnica. Međutim, kako je to naznačeno, u slučaju RS postoje mane volje. 4) Međunarodna organizacija trebala bi da ima određenu samostalnost od svojih članica. U tom smislu, relevantno je postojanje barem jednog tijela organizacije čija se volja (može) razlikovati od volje članica. U tekstu Deklaracije ništa se ne govori o načinu odlučivanja, odnosno formuliranja volje organizacije u Nacionalnom savetu srpskog naroda ili u Svesrpskom

[40] "Svesrpski sabor čine predstavnici Srba izabrani u zakonodavne i izvršne organe vlasti, članovi akademija nauka i umetnosti, članovi Sabora Srpske pravoslavne crkve i drugi predstavnici srpskog naroda pozvani od strane organizatora Svesrpskog sabora."

[41] Danilo B. Garrido Alves, "The Concept of International Organization in the practice of the International Court of Justice", dostupno na: https://www.ejiltalk.org/the-concept-of-international-organization-in-the-practice-of-the-international-court-of-justice/ [20. 11. 2025].

saboru (izuzev da Sabor konsenzusom imenuje dodatne članove u sastav Nacionalnog saveta srpskog naroda (t. 3). Propisivanje odlučivanja konsenzusom ili jednoglasno nije prepreka ostvarenju ovog kriterija.[42] Međutim, izostanak odredbi o odlučivanju u Nacionalnom savetu i Saboru po drugim pitanjima dovodi u pitanje postojanje zasebne i odvojene volje ovih tijela od volje države Srbije i RS. Također treba primijetiti da Deklaracija kao osnivački ugovor – ustav Svesrpskog sabora – pati od određenih nedostataka, kao što je izostanak normi o sjedištu organizacije; postojanju službenika organizacije, finansiranju Svesrpskog sabora ili rješavanju sporova.[43] S druge strane, izostanak pravne osobnosti međunarodne organizacije, kao što je Svesrpski sabor, nije presudan da se utvrdi da li se radi ili ne o međunarodnoj organizaciji.[44] 5) Deklaracija je formalno-pravno usvojena na zajedničkoj sjednici dviju vlada – Republike Srbije i entiteta RS, a proglasili su je nosioci izvršne (predsjednici entiteta i Srbije; predsjednici, potpredsjednici i članovi vlada entiteta RS i Srbije) i zakonodavne vlasti (predsjednici, potpredsjednici i članovi narodnih skupština RS i Srbije) u entitetu RS i Republici Srbiji. Predsjednici entiteta i Srbije su lica u međunarodnom pravu prepoznata kao ona kojima nije potrebna posebna punomoć za zaključenje međunarodnog ugovora.[45] Iako su u donošenju Deklaracije učestvovali i nosioci zakonodavne vlasti, ona je prošla svojevrsnu ratifikaciju u narodnim skupštinama entiteta RS i Republike Srbije, na način da su donesene odluke o donošenju Deklaracije. Deklaraciju je također usvojila Vlada Srbije.[46] Tako je pojačan javni publicitet Deklaracije, koja je također objavljena u Službenom glasniku Republike

[42] Dimitrijević et al., 2007: 99.

[43] Krivokapić, 2017: 360-362.

[44] Garrido Alves, "The Concept of International Organization in the practice of the International Court of Justice".

[45] Ustavom RS određeno je da predsjednik entiteta predstavlja entitet te obavlja u skladu s entitetskim i državnim ustavima poslove iz oblasti odnosa entiteta s drugim državama i međunarodnim organizacijama (član 80). Ustavom Republike Srbije određeno je da predsjednik predstavlja Republiku Srbiju u zemlji i inostranstvu (član 112).

[46] "Vlada Srbije usvojila Deklaraciju sa 'Svesrpskog sabora'", dostupno na: https://www.slobodnaevropa.org/a/vlada-srbije-deklaracija-svesrpski-sabor/33041649.html [20. 11. 2025].

Srbije, na web-stranicama narodnih skupština kao i web-stranicama predsjednika Republike Srbije[47] i entiteta RS.[48] Iako Deklaracija nema uobičajene elemente ugovora – ustava međunarodne organizacije, to nije ni nužno za postojanje međunarodne organizacije.[49] 6) Deklaracijom su određeni djelokrug, ciljevi i funkcije Svesrpskog sabora, koji su prožeti cjelokupnom Deklaracijom.

Imajući u vidu kriterije za prepoznavanje postojanja međunarodne organizacije, zaključujemo da ih Svesrpski sabor ne ispunjava u cijelosti, dok kao primarni izostanak treba istaći nedostatak pravnog kapaciteta entiteta RS da se pojavi kao osnivač međunarodne organizacije, a Deklaracija, kao osnivački akt, pati od višestrukih nedostataka.

Zbog činjenice da se odluke koje donosi Sabor i njegov izvršni organ ne mogu prepoznati kao nezavisna i odvojena volja od volje entiteta RS i Srbije, čini se da Svesrpski sabor možemo prepoznati kao međuvladin forum koji okuplja nosioce izvršne i zakonodavne vlasti, te crkvene predstavnike, koji služi za političku koordinaciju, dok akte koje donosi, entitet RS i Srbija drže pravno obavezujućim. Međutim, primjećujemo da slično tijelo već postoji – Vijeće za saradnju entiteta RS i Srbije – uspostavljeno s ciljem provođenja Sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima RS i Republike Srbije iz 2007. godine.[50] Ovo tijelo donosi odluke konsenzusom, sastaje se jednom u tri mjeseca i pojavljuje se kao tijelo političke koordinacije, odnosno međuvladin forum za saradnju (Vijeće čine predsjednici države Srbije, entiteta RS, vlade Srbije i vlade entiteta RS).[51]

[47] Dostupno na: https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda [20. 11. 2025].

[48] Dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/ [20. 11. 2025].

[49] Lapaš, 2008: 12.

[50] "Službeni glasnik Republike Srbije-međunarodni ugovori", broj 70/07. Zakon o ratifikaciji sporazuma o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srpske i Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 60/07.

[51] Vidjeti: čl. 3-6 Sporazuma.

c. *Deklaracija Svesrpskog sabora kao izražaj specijalnih paralelnih odnosa entiteta Republika srpska i Republike Srbije, odnosno kao akt javnog prava*

Ne postoje razlozi da se Deklaracija ne smatra instrumentom specijalnih paralelnih odnosa entiteta RS i Srbije ili u najmanju ruku provedbenim aktom Sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima RS i Republike Srbije iz 2007. godine. Ustav Bosne i Hercegovine ne određuje u kojoj se formi zaključuju specijalni paralelni odnosi entiteta i susjednih država, pa se u tom smislu može raditi kako o sporazumu tako i o deklaraciji. Također, ne postoji ograničenje o istovremenom postojanju više akata koji uređuju ovo pitanje, kao i aneksa na takve akte. To znači da paralelno može biti na snazi Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa RS i Srbije iz 2007. godine i Deklaracija – oba akta koji predstavljaju izražaj specijalnih paralelnih odnosa. Istovremeno ističemo da se u preambuli Deklaracije kao i akata zaključenih radi njene implementacije njihovi donosioci pozivaju na Sporazum iz 2007. godine, koji se očigledno koristi kao pravno uporište za njihovo donošenje, pa se Deklaracija može posmatrati i kao provedbeni akt Sporazuma iz 2007. godine. U zaključku, Deklaracija i potonji akti doneseni su u svrhu ostvarenja specijalnih paralelnih odnosa entiteta RS i Srbije, te mogu biti predmet kontrole pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine.[52] U procesu kontrole oni moraju zadovoljiti sve standarde iz Ustava Bosne i Hercegovine, a ne samo suvereniteta i teritorijalnog integriteta države Bosne i Hercegovine, već uključujući podjelu nadležnosti između države i entiteta,[53] a naročito vanjske politike kao isključive prerogative državnih institucija.[54] To što je Ustav posebno naglasio da specijalni paralelni odnosi moraju biti u saglasnosti sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine rezultat je zabrinutosti ustavotvorca

[52] Vidjeti: član VI/3/a) Ustava BiH.

[53] Gro Nystuen, *Achieving Peace or Protecting Human Rights? Conflicts Between Norms Regarding Ethnic Discrimination in the Dayton Peace Agreement*, Martinus Nijhoff, Leiden; Boston, 2005, 74.

[54] 52nd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, dostupno na: https://www.ohr.int/52nd-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-united-nations/ [20. 11. 2025].

da ovi odnosi mogu narušiti prvenstveno ove ustavne vrednote, imajući u vidu "primarn(u) političku(u) dimenzij(u) sporazuma".[55]

Zbog toga ćemo se u nastavku osvrnuti na dva očigledna razloga protivpravnosti Deklaracije. Prvi jeste zabranjeni, diskriminirajući, motiv njenog donošenja, i to stavljanja u privilegirani i povlašteni položaj jednog od triju konstitutivnih naroda u entitetu RS – srpskog naroda. To podsjeća na raniju (neustavnu) definiciju entiteta RS kao države srpskog naroda.[56] Drugi razlog jeste propust RS da se povinuje ustavnom principu lojalnosti – inherentnom Ustavu BiH i federalnom uređenju BiH – koji podrazumijeva kako lojalnost centralnom nivou vlasti tako i među samim federalnim jedinicama.

i. *Diskriminirajuća namjera i motivi za donošenje Deklaracije*

Ustavni sud Bosne i Hercegovine u svojoj Trećoj djelomičnoj odluci u predmetu U-5/98 naglasio je obaveze entiteta iz Aneksa VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Sporazum o izbjeglicama i prognanicima), koji u prvom poglavlju, članu 1/3/a) propisuje kako će strane (uključujući i entitet RS) "odmah preduzeti sljedeće mjere za izgradnju povjerenja: a) ukidanje unutrašnjeg zakonodavstva i administrativnih praksi sa diskriminacijskom namjerom ili efektom". Time se, riječima Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, elaborira i instruira dalja implementacija člana II/4 Ustava Bosne i Hercegovine koji zabranjuje diskriminaciju. Ustavni sud Bosne i Hercegovine u istom je predmetu definirao četiri načina dokazivanja diskriminacijske namjere ili efekta propisa ili praksi, među kojima je i: "zakon, iako je *prima facie* neutralan i primjenjivan u skladu sa svojim pretpostavkama, je donesen s ciljem diskriminiranja, što proizilazi iz historijskog tumačenja zakona, izjava zakonodavaca, disparatnog utjecaja zakona, ili drugih posrednih dokaza o namjeri".[57] U vezi s tim, jasna je

[55] Nedžad Duvnjak, "Dejtonsko (re)dizajniranje Bosne i Hercegovine", u: *Državnost Bosne i Hercegovine i Dejtonski mirovni sporazum*, ur. Ćazim Sadiković, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, 128.

[56] *Član 1 Ustava RS, prije donošenja Treće djelomične odluke US BiH u predmetu U-5/98, glasio je: "Republika Srpska je država srpskog naroda i svih njenih građana."*

[57] Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 30. 6. i 1. 7. 2000, par. 79.

i izričita namjera donosilaca Deklaracije i to: privilegiranje, povlaštenje i afirmacija samo jednog od triju konstitutivnih naroda u entitetu RS i to srpskog, nauštrb druga dva konstitutivna naroda, Ostalih i drugih građana entiteta RS. Istovremeno, to privilegiranje srpskog naroda nije opravdano niti legitimno, jer su Srbi u entitetu RS u većinskom položaju; nisu izloženi sistemskoj diskriminaciji i ugnjetavanju niti se nalaze u faktičkom položaju "ugrožene manjine koja mora da čuva svoje postojanje", čime bi se eventualno mogle opravdati mjere pozitivne diskriminacije.[58] To je bio stav Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u 2000. godini, koji je 2023. godine potvrdio i Evropski sud za ljudska prava.[59]

Počevši od naziva skupa – "Svesrpski sabor srpskog naroda, Republike Srbije i Republike Srpske"[60] – pa sve do naziva konačnog usvojenog dokumenta ("Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkog budućnosti srpskog naroda") nameće se nedvojben zaključak o ekskluzivnom događaju srpskog naroda (bez obzira na to što su u radu Sabora i u usvajanju Deklaracije učestvovali Bošnjaci i Hrvati koji popunjavaju kvote ova dva konstitutivna naroda u Vladi RS) i o Deklaraciji koja je u službi zaštite, privilegije i afirmacije *srpskog naroda* u RS, *srpske kulture i srpskog nacionalnog identiteta* (uključujući i srpskog jezika, ćiriličnog pisma, srpske književnosti, srpske historije, "herojske, pravdoljubive i slobodarske tradicije srpskog naroda", kulturno-historijskog naslijeđa srpskog naroda, srpskih nacionalnih simbola, srpskih nacionalnih praznika, običaja, folklora, književnosti, umjetnosti, komunikacione kulture srpskog naroda itd.). Nasuprot tome stoji ustavna obaveza entiteta RS da se povinuje ustavnom principu konstitutivnosti naroda čiji je supstrat da "zabranjuje bilo kakve posebne privilegije za jedan ili dva od tih naroda, svaku dominaciju u strukturama vlasti i svaku etničku homogenizaciju putem segregacije zasnovane na teritorijalnom razdvajanju".[61]

[58] Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 30. 6. i 1. 7. 2000, par. 71.

[59] Evropski sud za ljudska prava, *Kovačević protiv Bosne i Hercegovine*, aplikacija br. 43651/22, 29. 8. 2023, par. 61.

[60] Ova sintagma koristi se i u samom tekstu Deklaracije, vidjeti: preambula, t. 26.

[61] Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 30. 6. i 1. 7. 2000, par. 60

Svojom preambulom i tekstom Deklaracija je nepopravljivo "zatrovana", prožeta i opterećena diskriminirajućim motivima. Tako se u preambuli i tekstu Deklaracije govori o "ujedinjeno(m) nacionalno(m) interesu *srpskog* naroda", "izazov(ima) za *srpski* narod", "prav(u) na okupljanje, sabiranje i saborno djelovanje *srpskog* naroda", "istorijsku ulogu *srpskog* naroda", kako je "*srpski* narod uvek bio na pravoj strani istorije", "zajedničk(oj) istorij(i) *srpskog* naroda i podsećajući na viševekovnu *srpsku* državnost" i o "naše(m) slobodarsko(m) društvu", o "temeljni(m) vrijednosti(ma) *srpskog* durštva" (t. 40), "neophodnost(i) *srpskog* nacionalnog okupljanja" (t. 6), "*svesrpsk(oj)* himni" i "nacionaln(om) *svesrpsk(om)* grb(u)" (t. 30) i "državni(m) organi(ma) *srpskog* naroda" (t. 49). Time se potvrđuju određena prava i predložene određene mjere u cilju "očuvanja i negovanja *srpske* kulture i *srpskog* nacionalnog identiteta" (t. 31 i t. 32) (naglasio autor). Posebnu pažnju treba obratiti na činjenicu da Deklaracija izjednačava "državne organe", mada se radi o entitetskim organima javne vlasti, s "državnim organima srpskog naroda", čime se najizričitije nacionaliziraju organi javne vlasti kao organi ekskluzivno jednog od triju konstitutivnih naroda u entitetu RS. U vezi s tim, vidljiv je trend da se čak i u okviru institucija RS formiraju zasebna formalna ili neformalna tijela koja su potpuno etnicizirana (barem po naslovu i uprkos činjenici da su institucije entiteta RS *de facto* etnicizirane). Možemo za primjer dati kreiranje Kluba srpskih privrednika u okviru Privredne komore RS.[62]

U tekstu Deklaracije entitetu RS i Srbiji *preporučuje* se da "deluju jedinstveno i koordinisano" kako bi se zaustavila asimilacija *Srba* u državama regiona i širom svijeta; da "kontinuirao i zajednički pomažu *srpski* narod u regionu i dijaspori" (t. 36), "nesebično poma(žu) *srpsk(e)* manastir(e) i crkv(e)" u Hrvatskoj i ostatku Bosne i Hercegovine (t. 37), "da zaštite kulturno nasleđe *srpskog* naroda koje je ugroženo izvan teritorija republike Srbije i Republike Srpske" (t. 37) (naglasio autor). Zatim se *zahtijeva* dodatna materijalna i svaka druga vrsta podrške *Srbima* povratnicima u entitet FBiH (t. 38), te se *traži* od RS i Srbije da ujedinjeno "neguju istorijsko pamćenje i čuvaju uspomenu na *srpske*

[62] Klub srpskih privrednika, dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpp/media/vijesti/Pages/klub-srpskih-privrednika.aspx [20.11.2025].

žrtve", potom se *traži* zajednički rad (entiteta RS i Republike Srbije) u cilju unaprijeđenog koordinisanog nastupa, okupljanja i angažovanja "*srpske* dijaspore u svijetu" (t. 48) i zajednički rad na poboljšanju imidža, lobiranja i širenja istine o "*srpskom* narodu" širom svijeta (t. 48) (naglasio autor). Svesrpski sabor *očekuje* implementaciju nacionalnog pomirenja i prevazilaženje historijskih podjela unutar *srpskog* naroda (t. 7), te *pozdravlja* namjeru entiteta RS i Srbije da "ujedinjeno" obilježavaju određene praznike (t. 29) i zajednički izgrade memorijalne centre posvećene stradanju *Srba* u Drugom svjetskom ratu (t. 35) (naglasio autor).

Deklaracija govori o *predstavnicima Srba* u zakonodavnim i izvršnim tijelima javne vlasti. Time se implicira da lica izabrana na općim izborima u NS RS kao i za člana Vlade RS, te predsjednika ili potpredsjednika RS, predstavljaju Srbe, uprkos činjenici da se NS RS, Vlada RS i mjesto predsjednika i potpredsjednika entiteta RS ne popunjava po principu legitimnog predstavljanja konstitutivnih naroda. Suprotno tome, *mutatis mutandis* je primjenjiv stav Ustavnog suda Bosne i Hercegovine za izbor članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, jer NSRS, Vladu RS i predsjednika i potpredsjednika RS nisu izabrali samo birači/narodni poslanici srpske nacionalnosti, već svi građani RS/poslanici NS RS, s ili bez posebne etničke pripadnosti.[63]

Sumarno, Deklaracija proklamira ujedinjeno/zajedničko djelovanje i sarađivanje entitetskih vlasti i vlasti strane države – Republike Srbije, s jedinstvenim ciljem: jačanja pozicijske srpskog naroda u entitetu RS i kreiranje jedinstvenog srpskog prostora, u duhu srpskog nacionalizma, ignorirajući međunarodne granice između suverenih država – Bosne i Hercegovine i Srbije. Tako vlasti RS kreiraju "javnu atmosferu sistema vrijednosti i vjerovanja koja očigledno daje prioritet religijskom naslijeđu, tradiciji i običajima samo srpskog naroda, dovodeći ga u privilegiran položaj kao samo jednog od tri konstitutivna naroda u RS, koji svoja prava i obaveze ostvaruju pod jednakim uvjetima i na jednak način".[64] To

[63] Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 30. 6. i 1. 7. 2000, par. 65.

[64] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13, 26. 11. 2015, par. 92.

vodi ka zaključku da uspostavljena praksa krši ustavnu obavezu entiteta RS nediskriminacije u smislu prava grupa – konstitutivnih naroda. Takvim ponašanjem javna vlast zanemaruje multietnički karakter Bosne i Hercegovine i pluralističko društvo njenog entiteta.

j. *Nelojalnosti entiteta RS prema državi Bosni i Hercegovini*

Državno uređenje BiH, kao i drugih federacija, prožeto je ustavnim pravilom lojalnog djelovanja federacije i federalnih jedinica. Ono proizlazi iz njemačkog nepisanog ustavnog prava odnosno prakse Saveznog ustavnog suda koji profilira dva pravila: "saveznog prijateljskog ponašanja" i "savezne lojalnosti". Konkretne obaveze iz ova dva pravila su: obaveza na prijateljsko držanje federalnih jedinica prema federaciji i obaveza da federalne jedinice u ostvarivanju svojih prava i obaveza budu lojalne državi i njenim ustavnim vrijednostima, a sama država ustavnim vrijednostima.[65] "Ovo načelo slijedi prevashodno iz dvostruke odluke ustavotvorca: jednom za vertikalnu raspodjelu kompetencija u izvršavanju državne vlasti između države i entiteta, drugi put iz same suštine federaliziranja BiH koja zahtijeva funkcionalnu osposobljenost cjeline da obavlja državne zadatke kao državni sistem raspodijeljenih nadležnosti."[66] Temeljna dogmatska poruka ovog ustavnog principa jeste obaveza entiteta i države da kada djeluju u oblastima koje su u njihovim nadležnostima, to bude tako da te nadležnosti "koriste i provode tako da se ne narušava državni integritet i suverenitet u svim njegovim aspektima".[67]

Sutkinja Seada Palavrić u svom Izdvojenom mišljenju u predmetu U-15/08 stava je da u državama u kojima postoji više nivoa vlasti, kao što je slučaj s Bosnom i Hercegovinom, ti nivoi "moraju poštovati princip lojalnosti prema centralnom nivou vlasti i uzajamne solidarnosti". Ona dodaje da, shodno tome, entiteti moraju poštovati nadležnosti države i da moraju uskladiti svoje aktivnosti s činjenicom da "ne raspolažu bilo kakvom 'državnošću' niti im Ustav Bosne i Hercegovine dodjeljuje

[65] Za više vidjeti u: Edin Šarčević, "Stručno mišljenje u predmetu U-1/11", u: *Državna imovina*, ur. Edin Šarčević, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo, 2012, 91 i dalje.

[66] Isto, 97.

[67] Isto.

bilo kakav međunarodni subjektivitet i da su podređeni pojmu suvereniteta koji pripada isključivo Bosni i Hercegovini".[68] Ustavni sud Bosne i Hercegovine u predmetu U-1/11 pokušao je elaborirati ovo načelo, ističući da "funkcionalnost BiH, kao države, nije prosti zbir funkcionalnosti pojedinih teritorijalno administrativnih nivoa vlasti i njihovih nadležnosti, već harmonija svih nivoa vlasti, koja se, između ostalog, očituje i kroz normativnu hijerarhiju koju Ustav BiH utvrđuje *expressis verbis* u članu III/3.b) Ustava BiH i članu XII/2. Ustava BiH. Ona inkorporira u sebi, između ostalog, princip kooperacije, koordinacije i međusobnog sporazumijevanja (…)" (par. 83).

Na identičan način na koji je Deklaracija ispunjena diskriminirajućim motivima i namjerama kojima se srpski narod stavlja u privilegirani položaj u entitetu RS, Deklaracija je isprepletena odredbama kojima RS dezertira od obaveze svoje lojalnosti centralnom nivou vlasti – državi Bosni i Hercegovini. Tako, entitet RS odstupa od opredijeljenosti i privrženosti principima Ustava BiH: konstitutivnosti naroda i zabrani diskriminacije grupa, suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta države Bosne i Hercegovine kao i principa obavezujuće snage odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine; miješa se u isključive nadležnosti države Bosne i Hercegovine; dok svojim nadležnostima, uključujući i specijalne paralelne odnose, raspolaže tako da ugrožava već spomenute ustavne principe. Odstupajući od Ustava Bosne i Hercegovine i standarda normativne hijerarhije, entitet RS ponaša se kao država i suveren subjekt međunarodnog prava, uprkos tome što je o tome Ustavni sud Bosne i Hercegovine donio konačne i obavezujuće odluke još sredinom 2000. godine. Najradikalniji primjer jeste onaj o pozivu Srbiji da "permanentno nadgleda procese u BiH" (preambula), dok je sam Ustavni sud Bosne i Hercegovine, odlučujući o ustavnosti upotrebe obilježja stranih država na teritoriji entiteta RS, istakao kako bi se time impliciralo da je druga suverena država imala ili još uvijek ima ulogu u upravljanju državom Bosnom i Hercegovinom, prema kojoj jedan entitet ima lojalnost.[69]

[68] Izdvojeno mišljenje sutkinje Seade Palavrić u predmetu broj U-15/08, 3. 7. 2009, par. 6.

[69] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/25, 27. 3. 2025, par. 39.

k. *Provedba Deklaracije: Zakonodavne, regulativne i druge aktivnosti i prakse*

a. Zakonodavne aktivnosti NSRS

Deklaracija upućuje na zajednički i usaglašen set zakonodavnih rješenja i podsticajnih mjera u oblasti nataliteta (t. 39); da ujedinjeno i ključno korištenjem državnih mehanizama utječu na očuvanje vrijednosti značaja porodice (t. 40); harmonizaciju nastavnih planova i programa u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju (t. 41); usaglašavanje plana poljoprivredne proizvodnje entiteta Republika srpska i države Srbije (t. 43); razvijanje zajedničkog ekonomskog, kulturnog, socijalnog, sportskog i duhovnog prostora (t. 45); objedinjavanje ponuda, usluga, investicija i resursa u oblastima energetike, rudarstva, turizma, poljoprivrede, bankarstva, finansija i platnog sistema, zdravstva, obrazovanja, saobraćaja i veza i drugih oblasti od nacionalnog značaja radi zajedničkog nastupanja na domaćim i stranim tržištima (t. 46); kreiranje zajedničkog i ujedinjenog plana infrastrukturnih projekata Republike Srbije i Republike srpske kojim će se detaljno urediti i planirati potencijalno važni projekti (t. 47).

Prva zakonodavna aktivnost NSRS usmjerena ka provođenju Deklaracije[70] bilo je ozakonjenje isticanja "svesrpskog grba" – dvoglavog orla Nemanjića, kao i izvođenje "svesrpske himne" "Bože pravde", zajedno s obilježjima RS.[71] U tu svrhu u novembru 2024. godine donesen je Zakon o dopuni Zakona o zastavi, grbu i himne RS.[72] U postupku

[70] Tačka 30: Svesrpski sabor potvrđuje da je himna "Bože pravde" svesrpska himna, a da je dvoglavi orao Nemanjića nacionalni svesrpski grb.

[71] 66th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the UN, par. 41, dostupno na: https://www.ohr.int/66th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-un-2/ [20. 11. 2025].

[72] "Službeni glasnik RS", broj 4/25. Tekst glasi: "Zajedno sa isticanjem zastave i grba/amblema Republike Srpske i izvođenjem himne Republike Srpske mogu se isticati zastave i grbovi i izvoditi himne stranih država sa kojima Republika Srpska ima potpisan Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa, odnosno država sa kojima pojedini ili svi konstitutivni narodi ili Ostali ili građani u Republici Srpskoj imaju zajedničko istorijsko, kulturološko i tradicionalno nasljeđe." Za obrazloženje prijedloga zakona vidjeti: https://www.narodnaskupstinars.net/

pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine cijenjena je ustavnost ovog zakona iz perspektive poštovanja suvereniteta, teritorijalnog integriteta, međunarodnog subjektiviteta i političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Ustavni sud Bosne i Hercegovine istakao je sljedeće: 1) dopunom zakona nisu predviđene situacije u kojima bi se isticali simboli stranih država; 2) zakonom predviđena upotreba simbola stranih država zajedno sa simbolima entiteta RS i to bez ograničenja, pa bi se u tom smislu simboli stranih država mogli upotrebljavati na svim mjestima na kojima se upotrebljavaju simboli RS, kao i pečatima; 3) takvo isticanje stranih simbola nije ograničeno vremenski i moglo bi ostati trajno na institucijama, ustanovama i pečatima; 4) time se omogućava kontinuirana upotreba simbola stranih država bez jasne svrhe i cilja, čime se "ostavlja prostor za selektivnu, proizvoljnu i politički motivisanu praksu".[73] Time se *per se* narušava državnost, suverenitet, teritorijalni integritet i politička nezavisnost Bosne i Hercegovine, odnosno "ustavna načela na kojima egzistira Bosna i Hercegovina".[74] U kontekstu suvereniteta, posebno treba imati u vidu da bi se propisivanjem upotrebe obilježja stranih država upućivalo na suverenitet drugačije od onog što pripada državi Bosni i Hercegovini.[75] Time se implicira da je druga suverena država imala ili još uvijek ima ulogu u upravljanju državom Bosnom i Hercegovinom, a prema kojoj jedan entitet ima lojalnost.[76] Takvim

la/narodna-skupstina/sjednice/materijali-za-sjednice/materijali-za-jedanaestu-redovnu-sjednicu [20. 11. 2025]. U obrazloženju se navodi: "Razlog za podnošenje ovog prijedloga jeste omogućavanje isticanja zastava i grbova i izvođenja himni stranih država sa kojima Republika Srpska ima potpisan Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa, odnosno država sa kojima pojedini ili svi konstitutivni narodi ili Ostali ili građani u Republici Srpskoj imaju zajedničko istorijsko, kulturološko i tradicionalno nasljeđe. Na ovaj način Republika Srpska doprinosi zaštiti identiteta svojih konstitutivnih naroda, Ostalih i građana, njihove kulture i tradicije, afirmiše poštovanje ljudskih prava i unapređuje prijateljske odnose i saradnju među državama i narodima." Ustavni sud BiH donio je Odluku o privremenoj mjeri kojom je privremeno stavio van snage osporeni zakona 12. 2. 2025, a potom i za trajno, proglasivši ga neustavnim (predmet broj U-2/25, 27. 3. 2025).

[73] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/25, 27. 3. 2025, par. 35.

[74] Isto.

[75] Isto, par. 38.

[76] Isto, par. 39.

postupanjem, entiteti odstupaju od svoje opredijeljenosti i privrženosti suverenitetu, teritorijalnom integritetu, međunarodnom subjektivitetu i političkoj nezavisnosti države Bosne i Hercegovine.

Drugi zakonodavni izražaj bilo je usvajanje Zakona o izmjenama Zakona o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene u skladu s Aneksom 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.[77] Prema obrazloženju zakona, donosi se radi usklađivanja s Aneksom 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini[78] i to na način da se u definiciji nacionalnog spomenika uklanja oznaka državnosti nacionalnog spomenika, pa umjesto sintagme "nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine" u dijelu definicije zakona koristi se "nacionalni spomenik".[79]

Prethodno je, u 2022. godini, NSRS usvojila Zakon o zaštiti, očuvanju i upotrebi jezika srpskog naroda i ćiriličkog pisma.[80] Zakon je donesen radi uređenja sistema zaštite, očuvanja i načina korištenja jezika srpskog naroda i ćiriličkog pisma (član 1), te su srpski jezik i ćirilično pismo proglašeni za nematerijalno kulturno dobro od izuzetnog značaja za RS (član 2) te predstavljaju sredstvo i opće dobro za RS, koji pružaju osjećaj identiteta i kontinuiteta srpskog naroda na način kojim se uvažava njegov integritet i štiti njegova kulturna vrijednost (član 5). U svrhu normiranja, njegovanja, unapređenja i zaštite jezika srpskog naroda i ćiriličkog pisma formiran je Savjet za standardizaciju jezika srpskog naroda i ćiriličkog pisma (član 10 stav 2). Zakon propisuje novčane kazne u rasponu od 1.000 do 5.000 BAM u slučaju da organi, organizacije i druga pravna lica prilikom korištenja ***ćiriličkog pisma*** u pravnom prometu ne koriste standardiziran oblik ćiriličkog pisma, ne poštuju njegov integritet i ne štite njegovu kulturnu vrijednost (član 13 u vezi s članom 8). Zakon nije bio predmet ocjene ustavnosti pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine, uprkos činjenici da stavlja u privilegirani položaj jezik i pismo samo

[77] "Službeni glasnik RS", broj 1/25.

[78] Materijali za Dvanaestu redovnu sjednicu, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/narodna-skupstina/sjednice/materijali-za-sjednice/materijali-za-dvanaestu-redovnu-sjednicu [20. 11. 2025].

[79] Član 2 stav 1 Zakona.

[80] "Službeni glasnik RS", broj 81/22. Odlukom Ustavnog suda RS u predmetu broj UV-2/22 utvrđeno je da nije došlo do povrede vitalnog interesa bošnjačkog naroda.

jednog konstitutivnog naroda u entitetu RS, nasuprot ravnopravnoj upotrebi jezika srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda u entitetu RS, kao i oba pisma – latiničnog i ćiriličnog.

b. Ostale regulativne aktivnosti

Uvidom u zaključene memorandume i druge akte[81] koje možemo prepoznati oblasti u kojima su zaključeni; moduse saradnje strana potpisnica kao i tijela koja su formirana.

Kada govorimo o obavezama strana preuzetih memorandumima, prepoznajemo dvije različite grupe obaveza. Prvu grupu možemo generički nazvati "razmjena iskustva", koja je uključivala: razmjenu dobre prakse, informacija i stručnih mišljenja, održavanje zajedničkih seminara, organiziranje zajedničkih projekata, promocije, edukacije, podsticanje, uspostavljanje i jačanje saradnje, organiziranje konferencija i naučnih skupova i organiziranje zajedničkih sastanaka.[82] U drugoj skupini nalaze se memorandumi sa specifičnijim obavezama strana, shodno oblastima/pitanjima kojima se one bave, i to: saradnja u oblasti uspostavljanja i vođenja registra davalaca matičnih ćelija hematopoeze/koštane srži,[83] upućivanje ukupno 18 policijskih službenika i to po devet službenika kriminalističke policije i do devet policajaca opće nadležnosti radi "zajedničke saradnje policijskih službenika (…) tokom ljetne i timske turističke sezone";[84] potom: intenzivirati saradnju na zajedničkim

[81] Za realizaciju nekih memoranduma bilo je predviđeno donošenje akcionih planova. Vidjeti: član 3 Memoranduma o saradnji između Ministarstva uprave i lokalne samouprave RS i Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije.

[82] Član 2 Sporazuma o saradnji u oblasti agrarnih plaćanja; član 2 Memoranduma o zaštiti zajedničkih trgovinskih interesa; član 4 Memoranduma o saradnji u oblasti filmske umjetnosti i drugog audiovizuelnog stvaralaštva; član 2 Memoranduma o saradnju u oblasti transfuzijske i transplantacijske medicine; član 2 Memoranduma o naučno-tehnološkoj saradnji; član 2 Memoranduma o saradnji između Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike srpske i Ministarstva države uprave i lokalne samouprave Republike Srbije; član 3 Memoranduma o razumijevanju i saradnji u oblasti zaštite životne sredine.

[83] Član 4 Memoranduma o saradnji u oblasti transfuzijske i transplantacijske medicine.

[84] Član 1 Memoranduma o saradnji tokom turističke sezone. Deklaracijom se podržava saradnja sigurnosnog sistema entiteta i države Srbije "u smislu zakonodavstva, razmene informacija, zajedničkih obuka i vežbi (…)" (t. 28).

investicijama u proizvodne kapacitete obnovljivih izvora energije (HES Gornja Drina, HES Srednja Drina, solarne elektrane), riješiti otvorena pitanja vezana za naknade za poplavljena zemljišta na teritoriji sliva Drine, rješavati otvorena pitanja vezana za uređenje imovinsko-pravnih odnosa, statusno-pravnih pitanja i ulaganja u Akcionarsko društvo "Gas promet";[85] formiranje informacionog centra Republičkog zavoda za standardizaciju i metrologiju RS.[86]

Memorandumima su formirana različita tijela radi njihove provedbe kao što su: Radna grupa za saradnju u oblasti trgovine,[87] dok su strane također preuzele obavezu formiranja radnih grupa radi provedbe datih memoranduma.[88]

Treba primijetiti kako se u memorandumima entitet RS naziva državom;[89] govori se o aktivnostima strana na međunarodnom i nacionalnom nivou;[90] o "nacionalnim zakonodavstvima",[91] o usaglašavanju zajedničkih stavova i intenziviranju zajedničkog nastupa stručnih timova entiteta Republika srpska i Srbije prema Energetskoj zajednici;[92] odnosno o usaglašenom i koordiniranom nastupu pred Energetskom zajednicom kada je riječ o procesu dekarbonizacije i NEZ-50;[93] entitet RS prepoznaje se kao članica Energetske zajednice, pa u tom smislu "namjera je formiranje i usaglašavanje stavova kako bi se obezbijedili povoljniji uslovi za obje strane i postigli zajednički ciljevi u vezi s pregovorima s Energetskom zajednicom."[94]

Očigledno je da je nazivanje entiteta RS državom, kao i tretiranje entiteta RS kao državom članicom Energetske zajednice koja potom usaglašava svoj nastup s drugom državom – Republikom Srbijom –

[85] Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje u oblasti rudarstva i energetike.
[86] Član 1 Sporazuma o poslovno-tehničkoj saradnji.
[87] Član 4 Memoranduma o zaštiti zajedničkih trgovinskih interesa.
[88] Član 4 Sporazuma o saradnji u oblasti agrarnih plaćanja; član 3 Memoranduma o naučno-tehnološkoj saradnji.
[89] Član 3 Sporazuma o saradnji u oblasti agrarnih plaćanja.
[90] Član 2 Memoranduma o zaštiti zajedničkih trgovinskih interesa.
[91] Memorandum o saradnju u oblasti filmske umjetnosti i drugog audiovizuelnog stvaralaštva.
[92] Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje u oblasti rudarstva i energetike.
[93] Isto.
[94] Isto.

nije u saglasnosti s Ustavom Bosne i Hercegovine. Ustavni sud Bosne i Hercegovine prethodno je zaključio kako entitet RS nije država[95] dok njen istup prema Energetskoj zajednici, kako je opisan prethodno, ne bi bio u skladu s obavezom da se na vanjskopolitičkom planu ne predstavlja kao država.[96]

Predmet reguliranja memorandumima su: 1) agrarna plaćanja tako da se obezbijedi korist poljoprivrednim proizvođačima;[97] 2) razvoj i jačanje odnosa u oblasti trgovine, uspostavljanje okvira za buduću saradnju u unapređenju privrednih odnosa u oblasti trgovine, elektronske trgovine, zaštite potrošača, politike cijena u reguliranja cijena, evropskih integracija i zajedničkog djelovanja na povećanju konkurentnosti i kvaliteta proizvoda i usluga, te strategija razvoja u ovim oblastima;[98] 3) transfuzijska i transplantacijska medicina;[99] 4) elektronska uprava, međuopćinska saradnja, upravljanje ljudskim resursima, stručno usavršavanje i osposobljavanje, inspekcijski nadzor, jedinstveno upravno mjesto, centralni registar stanovništva, matične knjige i e-usluge iz matičnih knjiga, EU integracije, međunarodna saradnja i projekti;[100] 5) zaštita i unapređenje životne sredine i održivo korištenje prirodnih resursa, zaštita i unapređenje kvaliteta zraka, kao i prekogranična saradnja u okviru monitoringa alergenog polena, upravljanje otpadom, prekogranično kretanje otpada i plutajući otpad, zaštita prirode i prirodnih resursa, uključujući zaštitu biodiverziteta, naročito ugroženih životinjskih i biljnih vrsta i njihovih staništa, zaštićena područja, ekološka mreža i lokacije NATURA 2000, uspostavljanje saradnje i međusobne podrške u pogledu zaštićenih područja, a naročito kroz prekogranično povezivanje zaštićenih područja entiteta RS i Republike Srbije, primjena međunarodnih konvencija iz oblasti zaštite životne sredine, djelovanje

[95] Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 30. 6. i 1. 7. 2000, par. 29-30. Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-26/25, 27. 11. 2025, par. 65.

[96] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-15/08, 3. 7. 2009, par. 35.

[97] Član 1 Sporazuma o saradnji u oblasti agrarnih plaćanja.

[98] Član 1 Memoranduma o zaštiti zajedničkih trgovinskih interesa.

[99] Član 1 Memoranduma o saradnju u oblasti transfuzijske i transplantacijske medicine.

[100] Akcioni plan za sprovođenje Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike srpske i Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije.

u pogledu prekograničnog zagađenja životne sredine uzrokovanog akcidentima, u smislu svih komponenti, zakonodavstvo u oblasti životne sredine, klimatske promjene i prilagođavanje na izmijenjene klimatske uvjete, razmjena informacija i iskustava u sprovođenju inspekcijskog nadzora u oblasti zaštite životne sredine, razmjena iskustava i informacija u domaćim i međunarodnim sporovima u oblasti zaštite životne sredine, sprovođenje aktivnosti savjetodavnog karaktera u postupcima procjene utjecaja na životnu sredinu u oblasti zaštite od nejonizirajućeg zračenja i upravljanje radioaktivnim otpadom, razmjena iskustava i informacija u oblasti zaštite od buke i vibracija u životnoj sredini, saradnja u oblasti integriranog sprečavanja i kontrole industrijskog zagađenja životne sredine, druge oblasti zaštite životne sredine koje strane potpisnice smatraju značajnim.[101]

Mapom puta za unapređenje bilateralne saradnje između Republike Srbije i entiteta RS u oblasti rudarstva i energetike, kao najvažniji strateški projekti identificirani su sljedeći: hidroelektroenergetski sistem "Gornja Drina" (izgradnja HE Buk-Bijela, HE Foča, HE Paunci na rijeci Drini, a u koju je svrhu formirano zajedničko preduzeće HES Gornja Drina d.o.o. Foča), hidroelektroenergetski sistem "Srednja Drina" i Gasni interkonektor Srbija – Bosna i Hercegovina.[102] Među drugim infrastrukturnim projektima koje su entitet RS i Srbija proglasili od značaja radi "povezivanj(a) srpskog naroda u Srbiji i Republici Srpskoj jeste projekat izgradnje aerodroma u Trebinju",[103] kao i projekt rekonstrukcije i modernizacije željezničke pruge na potezu Beograd – Ruma – Šabac – Zvornik – Doboj – Sarajevo i Beograd – Valjevo – Zvornik – Doboj – Sarajevo.

[101] Član 2 Memoranduma o razumijevanju i saradnji u oblasti zaštite životne sredine.

[102] Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje u oblasti rudarstva i energetike.

[103] "Ministarstva Srpske i Srbije - Odlična saradnja i iskreno prijateljstvo", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/msv/media/vijesti/Pages/%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5-%D0%B8-%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5---%D0%9E%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D0%B0-%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%99%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.aspx [20. 11. 2025].

Infrastrukturalni projekti na međudržavnoj granici, kakva je rijeka Drina (koja je i međunarodna plovna rijeka), na isti način na koji plovidba ovom rijekom, nisu u isključivoj nadležnosti entiteta, štaviše, njihova je regulacija u isključivoj nadležnosti države Bosne i Hercegovine.[104] U tom smislu, u isključivoj nadležnosti države Bosne i Hercegovine treba biti davanje koncesija za izgradnju hidroelektrana na rijeci Drini. Ustavni sud Bosne i Hercegovine bio je pozvan da dadne ocjenu ustavnosti dodjeljivanja koncesije za izgradnju korištenja hidroelektrana na rijeci Drini: "Buk-Bijela", "Foča" i "Paunci". Ustavni sud Bosne i Hercegovine utvrdio je da postoji spor između Bosne i Hercegovine i entiteta RS u vezi s osporenim odlukama u pogledu statusa koncesionog dobra i nadležnosti za njihovo donošenje.[105] Ustavni sud Bosne i Hercegovine dao je nalog Komisiji za koncesije Bosne i Hercegovine da u svojstvu Zajedničke komisije za koncesije da riješi postojeći spor. Međutim, Komisija nije postupila po nalogu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i još uvijek nije riješila dati spor.[106]

Prema Godišnjem izvještaju o radu Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica za 2024. godinu[107] Centar je u 2024, sukladno zaključcima Svesrpskog sabora, uspostavio saradnju s Ministarstvom pravde Republike Srbije, u okviru koje je dogovoren nastavak intenzivne saradnje Centra s Javnim tužilaštvom za ratne zločine Republike Srbije u predmetima ratnih zločina počinjenih nad pripadnicima *srpske* nacionalnosti te je tokom 2024. godine dostavljena dokumentacija u 21 predmetu. Ranija istraživanja ukazala su da je Republički centar pristrasni organ uprave koji u svom radu privilegira isključivo "srpske" žrtve ratnih zločina i optužene za ratne zločine (u najširem značenju te sintagme koji su "srpske" etničke pripadnosti, te da provodi strategiju podrivanja autoriteta pravosudnih institucija države Bosne i Hercegovine i vršenja javnog pritiska na njih, s ciljem uvođenja "etničkog balansa" glede optuženih lica; glede krivičnih djela za koja

[104] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-9/19, 6. 2. 2020, par. 52.

[105] Djelomična odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-16/20, 16. 7. 2021, par. 34.

[106] Rješenja o neizvršenju u predmetu broj U-16/20, 2. 12. 2021. i 19. 1. 2023.

[107] U posjedu autora.

su optuženi i osuđeni; te glede žrtava krivičnih djela za koja su lica optužena.[108]

c. Obilježavanje različitih srpskih praznika i godišnjica

Deklaracijom i zaključcima NS RS, usvojenim povodom Deklaracije, bilo je predviđeno zajedničko obilježavanje i proslavljanje dva praznika: Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave u sjećanje na proboj Solunskog fronta u Prvom svjetskom ratu 15. septembra[109] i Sretenja - Dan državnosti Republike Srbije i Dan državnosti Republike Srpske, 15. februara. Pored toga, Svesrpski sabor je *izrazio očekivanja* da entitet RS nastavi obilježavati 9. januar kao Dan nastanka RS i njenu krsnu slavu.[110] Pored toga, Deklaracija traži da se ujedinjeno "neguju istorijsko pamćenje i čuvaju uspomene" na žrtve pale u Prvom svjetskom ratu, žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu i žrtve ratova devedesetih godina prošlog stoljeća. U tu svrhu postoji saradnja odbora za njegovanje tradicije oslobodilačkih ratova vlada Srbije i RS. Riječima ministra rada i boračko-invalidske zaštite entiteta RS, između entiteta RS i države Srbije postoje "konstantne aktivnosti" na usklađivanju aktivnosti koje se tiču obilježavanja važnijih datuma "iz istorije srpskog naroda" kroz Odbor za njegovanje tradicije oslobodilačkih ratova Srbije, odnosno Republike srpske.[111] U praksi su se obilježavali i drugi datumi kao što

[108] Harun Išerić, "Politička instrumentalizacija Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH na primjeru oktobarskih zaključaka Vijeća", *Sveske za javno pravo/Blätter für Öffentliches Recht*, 9. godište, br. 31, 2018, 56-60. Dostupno na: https://fcjp.ba/wp-content/uploads/2017/07/Sveske_za_javno_pravo_broj_28.pdf [20. 11. 2025].

[109] Ovaj praznik nije naveden u zakonima entiteta RS niti Republike Srbije, već je njegovo obilježavanje dogovoreno u augustu 2020. godine na Visokom savetu RS i Republike Srbije. Praznik se obilježava na osnovu zaključaka Vlade RS i Vlade Republike Srbije. Vidjeti: "Usvojen zaključak o obilježavanju Dana srpskog jedinstva", dostupno na: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=400646 [20. 11. 2025]. Vlada Srbije prihvatila da 15. septembra bude Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave, dostupno na: https://atvbl.rs/vijesti/srbija/vlada-srbije-prihvatila-da-15-septembra-bude-dan-srpskog-jedinstva-slobode-i/1298135 [20. 11. 2025].

[110] S tim u vezi vidjeti: "Zaključci u vezi sa obrazovanjem Odbora za proslavu Dana Republike Srpske", broj 02/1-021-1397/24, od 27. 11. 2024, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-sa-obrazovanjem-odbora-za-proslavu-dana-republike-srpske [20. 11. 2025].

[111] Egić i Starović o unapređenju saradnje u oblasti boračko-invalidske zaštite.

je Dan pobjede u Prvom svjetskom ratu 20. novembra i ulaska srpske vojske u Banju Luku. [112]

Zakonom o praznicima RS-a nijedan od ova dva nisu predviđena kao republički praznici.[113] Zbog toga je Vlada RS svake godine donosila zaključak da se 15. septembar obilježava kao Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave, na način da republički organi, lokalne zajednice i druge javne ustanove istaknu zastave, s tim da taj dan nije bio neradni.[114] U kontekstu Sretenja,[115] prvi put su ga ujedinjeno obilježili entitet RS i Srbija 15. februara 2025. godine, pod sloganom "Sabornost i ponos". Tom prilikom zaposleni u institucijama RS radili su skraćeno,[116] a predsjednik entiteta RS dodijelio je odlikovanja.[117]

U pogledu obilježavanja 9. januara kao Dana RS/Dana nastanka RS, ranije je Ustavni sud BiH utvrdio da ono uspostavlja povlašteni položaj pripadnika srpskog naroda u odnosu na pripadnike bošnjačkog i hrvatskog naroda, Ostalih i građana entiteta RS zbog činjenice da taj datum predstavlja dio historijskog naslijeđa samo srpskog naroda, kao i zbog obilježavanja krsne slave RS koja se vezuje za tradiciju i običaje

[112] "U srijedu obilježavanje Dana pobjede i ulaska srpske vojske u Banjaluku", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/media/vijesti/Pages/banja.aspx [20. 11. 2025].

[113] Zakon o praznicima Republike Srpske, "Službeni glasnik RS", broj 43/07 i "Službeni glasnik BiH", broj 77/16 - rješenje US BiH, član 2.

[114] "Praznik 15. septembra. Obilježavanje Dana srpskog jedinstva", dostupno na: https://srpskainfo.com/drustvo/praznik-15-septembra-obiljezavanje-dana-srpskog-jedinstva/ [20. 11. 2025].

[115] "Povodom obilježavanja Sretenja – Dana državnosti Republike Srbije i Dana državnosti Republike Srpske Palata Republike biće osvijetljena bojama zastava Srpske i Srbije", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/povodom-obiljezavanja-sretenja-dana-drzavnosti-republike-srbi%D1%98e-i-dana-drzavnosti-republike-srpske-palata-republike-bice-osvi%D1%98etljena-bo%D1%98ama-zastava-srpske-i-srbi%D1%98e-rs/ [20. 11. 2025].

[116] "Skraćeno radno vrijeme institucija Srpske", dostupno na: https://www.semberija.info/cir/news/novosti/Republika-Srpska/51874.skraceno-radno-vrijeme-institucija-srpske.html [20. 11. 2025].

[117] "Dodjela odlikovanja povodom Sretenja: U Banjaluci odlikovani Nikola Jokić, Svetislav Pešić, Nebojša Glogovac, Stevo Grabovac…", dostupno na: https://vecernjenovosti.ba/326852/vijesti/obiljezavanje-sretenja-dodjela-odlikovanja-zasluznim-pojedincima-i-organizacijama-foto/ [20. 11. 2025].

također samo srpskog naroda.[118] Elaborirajući svoje stajalište, Ustavni sud BiH istakao je da praznici ne mogu biti regulirani tako da preferiraju jedan od konstitutivnih naroda, a to će biti slučaj ako su regulirani tako da odražavaju historiju, tradiciju, običaje, religiju i druge vrijednosti samo jednog naroda.[119] Nadalje, obilježavanje krsne slave entiteta RS nije u skladu s principom sekularizma – principom uređenja odnosa religije i države koji je utvrđen Zakonom o slobodi vjere Bosne i Hercegovine[120], a davanje prioriteta religijskom nasljeđu, tradiciji i običajima samo jednog naroda nije u skladu ni s obavezom javne vlasti da u vršenju svojih funkcija na neutralan i nepristran način osigura iskazivanje raznih religija, vjera i vjerovanja, te vjersku usklađenost i toleranciju u demokratskom društvu.[121]

Iz istih razloga, obilježavanje Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave[122] (o čijem je obilježavanju odluku donijela inicijalno Vlada Republike Srbije 11. septembra 2020. godine)[123] kao i Sretenja

[118] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13, 26. 11. 2015, par. 97. Također, vidjeti Odluku o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-10/16, 1. 12. 2016. i Odluku o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/18, 28. 3. 2019.

[119] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13, 26. 11. 2015, par. 40.

[120] Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 28/19).

[121] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13, 26. 11. 2015, par. 93-94.

[122] Za informaciju o obilježavanju u 2024. godini vidjeti: "Prijem povodom Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/262306-prijem-povodom-dana-srpskog-jedinstva-slobode-i-nacionalne-zastave-rs/ [20. 11. 2025]. Za informaciju o obilježavanju u 2025. godini vidjeti:
"U Beču svečano obilježen Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/meoi/media/Vijesti/Pages/U-Be%C4%8Du-sve%C4%8Dano-obilje%C5%BEen-Dan-srpskog-jedinstva,-slobode-i-nacionalne-zastave.aspx. "Povodom obilježavanja Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave Palata Republike osvijetljena bojama zastava Republike Srpske i Srbije", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/povodom-obi%D1%99ezhava%D1%9Aa-dana-srpskog-%D1%98edinstva-slobode-i-naczionalne-zastave-palata-republike-osvi%D1%98et%D1%99ena-bo%D1%98ama-zastava-republike-srpske-i-srbi%D1%98e-rs/ [20. 11. 2025].

[123] Nije predviđen kao državni praznik Zakonom o državnim i drugim praznicima u Republici Srbiji ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 43/01, 101/07 i 92/11).

kao Dana državnosti Srbije[124] i RS, nije u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine. Dodatno, isticanje 9. januara kao Dana RS, bez poveznice s konačnim i obavezujućim odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine sugerira nepoštivanje načela ustavne vladavine prava.[125]

d. Kreiranje novih institucija

Deklaracijom je bilo predviđeno uspostavljanje zajedničkog fonda entiteta RS i Srbije pod nazivom "Deca nam se rađala" (t. 39), ali godina i po poslije donošenja Deklaracije, do toga nije došlo. U julu 2024. godine, konstituiran je Parlamentarni forum Srpska – Republika Srbija,[126] čije postojanje se predstavlja kao rezultat Deklaracije.[127] Radi se o tijelu koje ima po 11 članova iz svakog parlamenta i dva kopredsjedavajuća. Trebalo je da se sastaje dva puta godišnje – u entitetu RS i Srbiji, dok je predviđeno da usvaja deklaracije i odluke koje se dostavljaju Vijeću za saradnju Republike Srbije i entiteta RS (tijela kreiranog radi provođenja Sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima iz 2007. godine), narodnim skupštinama i vladama RS i Srbije.

[124] Članom 1 Zakona o državnim i drugim praznicima u Republici Srbiji ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 43/01, 101/07 i 92/11) predviđeno je da je državni praznik Republike Srbije Sretenje – Dan državnosti Srbije, spomen na dan kada je na zboru u Orašcu 1804. godine dignut Prvi srpski ustanak i dan kada je u Kragujevcu 1835. godine izdan i zakletvom potvrđen prvi Ustav Knjaževstva Serbije. Ovaj se praznik praznuje 15. i 16. februara.

[125] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-20/24, 23. 1. 2025, par. 71.

[126] "Konstituisan Parlamentarni forum Republike Srbije i Republike Srpske: Cilj saradnja u korist cijelog regiona", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/sluzba/konstituisan-parlamentarni-forum-republike-srbije-i-republike-srpske-cilj-saradnja-u-korist-cijelog [20. 11. 2025]. Član 7: "Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa: Da bi se ostvarivala saradnja u oblasti zakonodavstva, održavaće se redovni kontakti između Narodne skupštine Republike Srbije i Narodne skupštine Republike Srpske, na nivou predsednika skupština i skupštinskih radnih tela."

[127] "U Beogradu održano drugo zasjedanje Parlamentarnog foruma Republika Srbija – Republika Srpska", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/predsjednik/u-beogradu-odrzano-drugo-zasjedanje-parlamentarnog-foruma-republika-srbija-republika-srpska [20. 11. 2025]. Ana Brnabić je podsjetila da se na ovaj način ispunjava obećanje sa Svesrpskog sabora i usvojene prve Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, o uspostavljanju ovog parlamentarnog foruma.

U praksi je zasjedao dva puta godišnje samo u 2024. godini,[128] dok je 2025. godine zasjedao jednom.[129] Riječima Ane Brnabić, predsjednica Narodne skupštine Republike Srbije, "(..) Forum bavi temama koje su važne za srpski narod, potrebom da se sačuvaju srpski jezik, kultura, pismo, tradicija, običaji (…)."[130] Među zaključcima usvojim na prvoj sjednici su bili: 1) brža realizacija projekta koji je u vezi s identičnim nastavnim programom za nastavne predmete: srpski jezik i književnost, historija, geografija, poznavanje prirode i društva, muzička kultura i likovna kultura i 2) da se delegacije Parlamentarnog foruma pozivaju na sva obilježavanja zajedničkih događaja i manifestacija od značaja za *srpski* narod koje organiziraju Republika Srbija i RS.[131]

Vlada RS je na sjednici održanoj 30. maja 2024. godine donijela Odluku o osnivanju JU "Memorijalni centar Republike Srpske".[132] Među poslovima i djelatnosti Memorijalnog centra[133] su video-dokumentacija,

[128] U Beogradu održano drugo zasjedanje Parlamentarnog foruma Republika Srbija – Republika Srpska.

[129] "Na trećem zasjedanju Parlamentarnog foruma Republika Srbija - Republika Srpska usvojena Zajednička izjava: Poziv za očuvanjem mira, dijaloga i stabilnosti regiona", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/sluzba/na-trecem-zasjedanju-parlamentarnog-foruma-republika-srbija-republika-srpska-usvojena-zajednicka [20. 11. 2025].

[130] "U Beogradu održano drugo zasjedanje Parlamentarnog foruma Republika Srbija – Republika Srpska."

[131] "Parlamentarni forum Republika Srbija – Republika Srpska donio Zaključke o budućoj saradnji", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/sluzba/parlamentarni-forum-republika-srbija-republika-srpska-donio-zakljucke-o-buducoj-saradnji [20. 11. 2025].

[132] "Službeni glasnik RS", broj 60/24 i 97/24.

[133] Član V Odluke osnivanju javne ustanove "Memorijalni centar Republike Srpske" propisuje da će Javna ustanova obavljati sljedeće poslove djelatnosti: "obezbjeđenje zaštite kulturnih dobara, prirodnih drugih znamenitosti, rekonstrukcije istorijskih mjesta i građevina iz perioda Odbrambeno-otađbinskog rata 1991–1995. godine i izgradnja novih, istraživanje, prikupljanje, dokumentovanje, obrada, klasifikacija, prezentovanje i arhiviranje dokumentacione i druge građe o Odbrambeno-otađbinskog ratu, video-dokumentacija, sa terenskim snimcima svjedočanstva o stradanju srpskog naroda nezavisno od mjesta boravka, razvijanje digitalnog načina plasiranja istine o srpskom stradanju, izrada sopstvene digitalne baze svjedočanstva i podataka o stradanju srpskog naroda nezavisno od mjesta boravka, razvijanje sopstvenog interfejsa, naučnoistraživački rad u oblasti definisanja i plasiranja različitih oblika kulture sjećanja, izdavačka i fotografska djelatnost, djelatnost

sa terenskim snimcima svjedočanstva o stradanju *srpskog* naroda nezavisno od mjesta boravka, razvijanje digitalnog načina plasiranja istine o *srpskom* stradanju i izrada vlastite digitalne baze svjedočanstva i podataka o stradanju *srpskog* naroda nezavisno od mjesta boravka, djelatnost multimedijalnog muzeja posvećenog stvaranju entiteta RS.

Deklaracijom je pozdravljena namjera entiteta RS i Republike Srbije da zajednički izgrade "monumentalna spomen izdanja posvećena očuvanju istine o stradanju Srba u Drugom svjetskom ratu u Donjoj Gradini (…) i Beogradu (…)." Namjera inicijatora je bila da ovi spomenici "svedoče o veličini žrtve slobodarskog srpskog narode podnesen u borbi protiv fašizma, nacizma i ustaštva". U septembru 2025. godine, Vlada RS je donijela Odluku o osnivanju JU "Spomen – memorijal srpskim žrtvama Podrinja i Birča", a što je pravdano time da je ono "jedno od mjesta najvećeg stradanja srpskog stanovništva u proteklom vijeku."[134] Istovremeno, proces izgradnje "Memorijalnog kompleksa srpskih žrtava u Podrinju, regija Birač, u 20. vijeku", je u toku. Njegova svrha je "trajno(g) očuvanja sjećanja na stradanja srpskog naroda u Podrinju i regiji Birač tokom 20. vijeka."[135] Ne može se a ne primijetiti kako se javna ustanova i memorijalni kompleks grade na području Podrinja, u neposrednoj blizini i kao svojevrsni pandan "Memorijalnom centru Srebrenica – Potočari" i „Spomen-obilježju i mezarju za žrtve genocida iz 1995. godine."

snimanja zvučnih zapisa i izdavanja muzičkih zapisa, specifične trgovinske djelatnosti, djelatnost biblioteka, arhiva i muzeja, djelatnost multimedijalnog muzeja posvećenog stvaranju RS, utvrđivanje i posredstvom Ministarstva prosvjete i kulture predlaganje Vladi RS aktivnosti na koordinaciji baznih aspekata politika pamćenja, memorijalizacije, kulture sjećanja i pamćenja, stručno osposobljavanje zainteresovanih i drugih lica i javnosti, razvijanje sopstvenih projekata i saradnja sa sličnim institucijama i organima, organima pravosuđa i organizacijama i vladinim i nevladinim i drugim organizacijama i pojedincima u zemlji i inostranstvu, ostale djelatnosti sporedne navedenim djelatnostima."

[134] "2. sjednica Vlade Republike Srpske: Osnovana Javna ustanova 'Spomen – memorijal srpskim žrtvama Podrinja i Birča'", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/110925-vlada1.aspx [20. 11. 2025].

[135] "9. sjednica Vlade Republike Srpske: Utvrđene izmjene Zakona o stvarnim pravima", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/301025-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B01.aspx [20. 11. 2025].

Nastavljeno je podizanje različitih spomen-obilježja iz posljednjeg rata, širom entiteta RS. Tako je Spomen-obilježje posvećen stvaraocima i braniocima Republike Srpske "Sabornost", otkriven u oktobru 2025. godine, na Palama.[136]

Savjet za starenje i međugeneracijsku saradnju je tijelo Vlade Republike Srbije koje je uspostavljeno u junu 2024. godine.[137] Prema informacijama dostupnim na web stranici Vlade RS, predstavnici entiteta RS su članovi ovog tijela,[138] mada to ne proizlazi iz informacije o sastavu ovog tijela. Moguće je da predstavnici RS učestvuju kao posmatrači.

Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje u oblasti rudarstva i energetike[139] predviđa revitalizaciju Energetskog komiteta RS i Republike Srbije[140] i formiranje potkomiteta za elektroenergetiku, naftu i gas, geologiju i rudarstvo, energetsku efikasnost, obnovljive izvore energije i međunarodnu saradnju (član 1.3 Mape puta). Prethodno je ukazano na koji način postupanje entiteta RS u ovim tijelima predstavlja miješanje u vanjsku politiku, kao isključivu nadležnost države Bosne i Hercegovine.

Pri Privrednoj komori RS osnovan je Klub srpskih privrednika, na inicijativu i uz podršku Ambasade Srbije u Bosni i Hercegovini "a u

[136] "Pale – otkriven Spomenik posvećen stvaraocima i braniocima Republike Srpske", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/media/vijesti/Pages/sarajevost.aspx [20.11.2025].

[137] "Конституисан Савет за старење и међугенерацијску сарадњу", dostupno na: https://www.minbpd.gov.rs/konstituisan-savet-za-starenje-i-medugeneracijsku-saradnju/ [20. 11. 2025].

[138] "Sjednica Savjeta za starenje i međugeneracijsku saradnju", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/media/vijesti/Pages/%D0%A1%D1%98%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%98%D0%B5%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%9A%D0%B5-%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D1%92%D1%83%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D1%83-%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D1%83.aspx [20. 11. 2025].

[139] Saglasnost Vlade RS na potpisivanje Mape puta data je 24. 10. 2024, dok zaključno s novembrom 2025. nije potpisana.

[140] Prva sjednica Energetskog komiteta entiteta RS i Srbije održana je 9. 11. 2018, a posljednja 25. 1. 2019.

cilju unapređenja poslovne saradnje i daljeg regionalnog povezivanja i jačanja privrednih potencijala RS i Republike Srbije, najvećeg vanjskotrgovinskog partnera RS. Predviđeno je da članovi Kluba budu privredna društva čije se sjedište nalazi u RS i BiH u cjelini, a koja su osnovana od strane fizičkih i pravnih lica sa teritorije Republike Srbije."[141]

l. *Detalji neustavnosti Deklaracije*

U nastavku ćemo se osvrnuti na izabrane detalje iz Deklaracija, koja *prima facie* pokreću pitanja ustavnosti.

a. Ponovljeni narativ o "zajedničkim institucijama"

Deklaracija koristi sintagmu "zajedničke institucije" kako bi se opisale institucije države Bosne i Hercegovine. To je na fonu ustaljene retorike akademske i političke zajednice u entitetu RS koje ima za cilj afirmaciju političkog uređenja Bosne i Hercegovine kao konfederacije, u kojoj su nosioci suvereniteta države članice - entiteti. Ustavni sud Bosne i Hercegovine prethodno je utvrdio da Ustav Bosne i Hercegovine u svojoj sistematici prepoznaje samo "institucije države" Bosne i Hercegovine. Dodatno, Ustavni sud ističe kako sintagmu "zajedničke institucije" treba izbjegavati "zato što bi se tako promijenio ustavni smisao ovog izraza i karakter državnih institucija onako kako je to utvrđeno Ustavom Bosne i Hercegovine".[142] Korištenje sintagme "zajedničke institucije", bez poveznice s konačnim i obavezujućim odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, sugerira nepoštivanje načela ustavne vladavine prava.[143]

b. Narativ o narodima kao nacijama: Vitalni nacionalni interes

Deklaracija također koristi sintagmu "vitalni nacionalni interes", dok Ustav Bosne i Hercegovine govori o "vitalnom interesu bošnjačkog, hrvatskog ili srpskog naroda".[144] Bošnjaci, Hrvati i Srbi nisu nacije u javnopravnom smislu, već su narodi. Ovi pojmovi se ne mogu

[141] "Klub srpskih privrednika", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpp/media/vijesti/Pages/klub-srpskih-privrednika.aspx [20. 11. 2025].

[142] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-23/22, 19. 1. 2023, par. 24.

[143] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-20/24, 23. 1. 2025, par. 71.

[144] Član IV/3/e) Ustava BiH.

upotrebljavati kao sinonimi, s obzirom na to da nacija predstavlja zbir državljana jedne zemlje (dakle, bosanskohercegovačku naciju čine svi njeni državljani), pa povreda vitalnog nacionalnog interesa podrazumijeva povredu državnog interesa. S druge strane, narod čini zajednica ljudi uvjetovana postojanjem elemenata koji utječu na samorazumijevanje jednog kolektiva kao zasebne zajednice. To za posljedicu ima uživanje prava u međunarodnom pravu, kao što je pravo naroda na samoopredjeljenje.

c. Ponovljeni narativ o samostalnosti teritoriji Republike srpske

Deklaracija definira entitet RS kao "jedinstven i nedeljiv ustavopravni subjekt" (t. 20), koji "samostalno" obavlja svoje ustavotvorne, zakonodavne, izvršne i sudske funkcije" (t. 20) i "čija teritorija ne može biti otuđena mimo Ustava i zakona RS" (t. 20). U pogledu korištenja sintagme "samostalno" obavljanje funkcija, valja podsjetiti na stav Ustavnog suda BiH u predmetu U-1/11 koji glasi: "funkcionalnost BiH, kao države, nije prosti zbir funkcionalnosti pojedinih teritorijalno-administrativnih nivoa vlasti i njihovih nadležnosti, već harmonija svih nivoa vlasti, koja se, između ostalog, očituje i kroz normativnu hijerarhiju koju Ustav BiH utvrđuje (...). Ona inkorporira u sebi, između ostalog, princip kooperacije, koordinacije i međusobnog sporazumijevanja, koji na najbolji način vode ka pravdi i toleranciji" (2. alineja Preambule), miroljubivim odnosima (3. alineja Preambule), poticanju općeg blagostanja i ekonomskog razvoja (4. alineja Preambule), ali i očuvanju "suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti" (6. alineja Preambule).[145]

Glede termina "teritorija", ovdje se vjerovatno implicira da državna imovina u vidu teritorije pripada entitetu, a ne državi BiH. O ovom pitanju Ustavni sud BiH donio je cijeli niz odluka, počevši s prvom u predmetu U-1/11, iz jula 2012. godine, te posljednjom u julu 2024. godine (u predmetu broj U-6/24).[146] Riječima Ustavnog suda Bosne i Hercegovine:

[145] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-1/11, 13. 7. 2012, par. 83

[146] Usporedi s odlukama Ustavnog suda BiH o dopustivosti i meritumu u predmetima broj: U-1/11 (pravo RS da regulira pitanje državne imovine), U-8/19 (poljoprivredno zemljište), U-9/19 (plovidbu međudržavnim i međunarodnim rijekama), U-4/21

"(...) jasno je da je BiH titular ove (državne – op.a.) imovine. U smislu člana I/1. Ustava BiH, BiH ima pravo nastaviti da regulira 'državnu imovinu' čiji je ona titular, znači sva pitanja koja su povezana s pojmom 'državne imovine' kako u građanskopravnom, tako i u javnopravnom smislu. Ovakav zaključak je jedini mogući logički i materijalni sadržaj pojma 'identiteta i kontinuiteta' iz citirane odredbe (član I/1 Ustava BiH – op.a.)."[147]

d. Infrastrukturalni projekti, bez učešća države Bosne i Hercegovine

Svesrpski sabor pozdravlja zajedničke aktivnosti Republike Srbije i entiteta RS na izgradnji autoputa Banja Luka – Beograd, na izgradnji gasovoda kroz RS, na izgradnji aerodroma u Trebinju, kao i na izgradnji zajedničkih hidroelektrana (t. 47). O neustavnosti davanja koncesije od strane entiteta RS za izgradnju hidroelektrana na rijeci Drini te isključivanje institucija države Bosne i Hercegovine u tom procesu, već smo prethodno pisali.

e. Ponovljeni narativ o "povraćaju nadležnosti"

Svesrpski sabor osuđuje kršenje Dejtonskog mirovnog sporazuma, nametanje zakona, preglasavanje konstitutivnih naroda, prijenos nadležnosti s entitetskog na centralni nivo vlasti, kršenje ljudskih prava i sloboda te "garantovanih prava srpskog konstitutivnog naroda na slobodno i samostalno odlučivanje i djelovanje unutar dejtonske Bosne i Hercegovine" (t. 24).

O pravu Visokog predstavnika da "nameće zakone" odnosno da na privremenoj osnovi supstituira zakonodavca ili ustavotvorca u određenim situacijama, ranije se izjasnio Ustavni sud BiH objasnivši kako Visoki predstavnik, koristeći svoje ovlasti i međunarodni mandat, intervenira u pravni sistem Bosne i Hercegovine "supstituirajući domaće vlasti". On tada djeluje kao "vlast Bosne i Hercegovine", a zakon koji donosi po svojoj je prirodi domaći zakon te se "mora smatrati zakonom Bosne i

(šume i šumska zemljišta), U-10/22 (Zakon o nepokretnoj imovini koja se koristi za funkcioniranje javne vlasti u Republici srpskoj), U-5/23 (Zakon o nepokretnoj imovini koja se koristi za funkcioniranje javne vlasti), U-3/24 (raspolaganje šumskim zemljištem), U-6/24 (raspolaganje šumskim zemljištem).

[147] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-1/11, 13. 7. 2012, par. 80.

Hercegovine". Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine slobodna je da mijenja čitav tekst ili dio teksta ovog zakona u budućnosti, u skladu s postojećom parlamentarnom procedurom.[148]

Ovdje ćemo se kratko osvrnuti na argumentaciju o "nezakonitim" nadležnostima Visokog predstavnika da donosi odluke kojima proglašava zakon ili ustavni amandman ili smjenjuje izabrane nosioce javnih funkcija i druge funkcionere. Isti argument može se iznijeti i protiv Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, a naročito aneksa IV – Ustava Bosne i Hercegovine, jer je i Ustav Bosne i Hercegovine donesen na "nezakonit" način kao što su i "nezakonite" nadležnosti Visokog predstavnika. Međutim, zakonitost Općeg okvirnog sporazuma, Ustava Bosne i Hercegovine, a u konačnici i nadležnosti Visokog predstavnika, opravdana je doktrinom nužnosti, te se radi o opće prihvaćenim aktima, čime su oni dodatno legitimizirani.

Ustav Bosne i Hercegovine ne poznaje "preglasanja konstitutivnih naroda" već donošenja odluka u PSBiH po proceduri propisanoj Ustavom Bosne i Hercegovine. Nije poznato kako izgleda "slobodno i samostalno odlučivanje i djelovanje" nekog konstitutivnog naroda. Odluke se donose u institucijama javne vlasti – kantona, entiteta i države Bosne i Hercegovine – prema prethodno utvrđenim pravilima o kvorumu. S tim u vezi, ne postoji institut samostalnog odlučivanja isključivo predstavnika ili cjelokupnog konstitutivnog naroda, jer čak i u slučaju procedure za zaštitu vitalnog interesa jednog od konstitutivnih naroda, postoji odlučivanje i uključenost delegata druga dva naroda, dok delegati jednog naroda djeluju samostalno samo kada odlučuju o pokretanju procedure zaštite vitalnog interesa jednog naroda.

Deklaracijom je istaknuto kako Svesrpski sabor smatra da RS "može u meri u kojoj oceni kao celishodno da aktivira sve nadležnosti koje su prema Dejtonskom mirovnom sporazumu predviđene kao nadležnosti entiteta". Ovu odredbu Deklaracije treba tumačiti u skladu s ranijim stavovima koje je zauzimala NSRS na temu prenesenih nadležnosti na nivo države Bosne i Hercegovine temeljem dogovora i pregovora

[148] Odluka US BiH u predmetu broj U-9/00, 3. 11. 2000, par. 5-6. Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-15/21, 14. 7. 2022, par. 27

entiteta (član III/5 Ustava Bosne i Hercegovine).[149] U vezi s mogućnosti

[149] Vidjeti: akte donesene na sjednici NSRS održanoj 10. 12. 2021: Deklaracija o ustavnim principima broj 02/1-021-1034/21, od 10. 12. 2021 (dostupno na: https://narodnaskupstinars.net/la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-ustavnim-principima [20. 11. 2025], Zaključak u vezi Informacije o pravosudnim institucijama BiH broj 02/1-021-1032/21, od 10. 12. 2021 (dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-informacije-o-pravosudnim-institucijama-bih [20. 11. 2025]), Zaključak u vezi Informacije o prenosu nadležnosti sa Republike Srpske na nivo BiH u oblasti odbrane i sigurnosti broj 02/1-021-1033/21, od 10. 12. 2021 (dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-informacije-o-prenosu-nadleznosti-sa-republike-srpske-na-nivo-bih-u-oblasti-odbrane [20. 11. 2025], Zaključak u vezi Informacije o prenosu nadležnosti u oblasti indirektnog oporezivanja broj 02/1-021-1031/21, od 10. 12. 2021 (dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-informacije-o-prenosu-nadleznosti-u-oblasti-indirektnog-oporezivanja [20. 11. 2025], Zaključak u vezi Informacije o prenosu nadležnosti sa Republike Srpske na nivo BiH broj 02/1-021-1030/21, od 10. 12. 2021. Pojedine tačke ovih akata ukinute su Odlukom o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022. Ostali akti NSRS: Zaključci u vezi s Informacijom o rušenju Ustava Bosne i Hercegovine – mjere i zadaci u cilju očuvanja Ustava Bosne i Hercegovina, broj 02/1-021-183/25, od 26. 2. 2025 (dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-sa-informacijom-o-rusenju-ustava-bosne-i-hercegovine-mjere-i-zadaci-u-cilju [20. 11. 2025]) (tačka 6 - Narodna skupština Republike Srpske zadužuje Vladu Republike Srpske da pripremi i uputi u Narodnu skupštinu zakone kojima će zabraniti djelovanje organa koji nisu definisani Ustavom BiH na teritoriji Republike Srpske, a naročito Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH, Suda BiH, Tužilaštva BiH i Državne agencije za istragu i zaštitu BiH). Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/zaklju%C4%8Dci/zaklju%C4%8Dci-u-vezi-sa-informacijom-o-ru%C5%A1enju-ustava-bosne-i-hercegovine-%E2%80%93-mjere-i-zadaci-u-cilju-o%C4%8Duvanja-ustava-bosne-i-hercegovine [20. 11. 2025]. Zaključci u vezi Razmatranja aktuelne bezbjednosne i političke situacije sa aspekta reperkusija na Republiku Srpsku, broj: 02/1-021-337/24, od 28. 3. 2024. (tačka 3. Republika Srpska će se povući iz svih sporazuma (o vojsci, indirektnim porezima, VSTS) u isto vrijeme poštujući Ustav BiH.) Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-razmatranja-aktuelne-bezbjednosne-i-politicke-situacije-u-svijetu-sa-aspekta [20. 11. 2025]. U konačnici, NSRS je donijela Zakon o visokom sudskom i tužilačkom savetu RS ("Službeni glasnik RS" broj 19/25). Zakon i Pravilnik o postupku kandidiranja i izbora prvih članova Visokog sudskog i tužilačkog savjeta Republike srpske ("Službeni glasnik RS", broj 25/25) stavljeni su van snage Odlukom o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/25, 29. 5. 2025. Također, Zakonom o prestanku važenja zakona NSRS ("Službeni glasnik RS", broj 92/25) ovaj zakon također je stavljen van snage.

da jedan entitet unilateralno preuzme nadležnosti koje je prethodno prenio kao nadležnost na nivou države Bosne i Hercegovine kao njene dodatne nadležnosti (u smislu člana III/5 Ustava Bosne i Hercegovine), Ustavni sud Bosne i Hercegovine zauzeo je stav kako reverzibilan proces – preuzimanje nadležnosti od entiteta ne bi bilo protivno Ustavu Bosne i Hercegovine.[150] Međutim, povlačenje ranije date entitetske nadležnosti ne može rezultirati s ponovnim uspostavljanjem entitetskih nadležnosti.[151] Štaviše, ponovno zaključenje entitetskih sporazuma – bilateralnim putem – također ne bi moglo doći do povraćanja prenesenih nadležnosti.[152] Dakle, s obzirom na to da je prenesena nadležnost postala isključiva nadležnost države Bosne i Hercegovine, samo na osnovu odluke u institucijama države Bosne i Hercegovine može doći do vraćanja ranije prenesenih nadležnosti.[153] Na primjeru "aktiviranja" nadležnosti entiteta RS u oblasti pravosuđa, donošenjem Zakona o Visokom sudskom i tužilačkom savetu RS, Ustavni sud BiH razmatrao je unilateralno povlačenje entiteta iz sporazuma o prenosu nadležnosti u oblasti pravosuđa.[154] Utvrđeno je kako je prethodno na ustavan način došlo do prenosa nadležnosti u oblasti pravosuđa kao i da je donesen Zakon o VSTV-u Bosne i Hercegovine. Donošenjem entitetskog zakona, koji regulira materiju već reguliranu državnim zakonom, *de facto* i *de iure* "nastoji (se) uzurpirati nadležnost BiH u oblasti pravosuđa na teritoriji entiteta Republika Srpska i nadležnost u toj oblasti 'vratiti' entitetu Republika Srpska".[155] Riječima Ustavnog suda Bosne i Hercegovine:

[150] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022, par. 88.

[151] Isto, par. 90. Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/25, 29. 5. 2025, par. 42.

[152] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022, par. 90. Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/25, 29. 5. 2025, par. 42.

[153] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022, par. 90. Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/25, 29. 5. 2025, par. 42.

[154] Dok je prethodno u predmetu U-11/08 ispitao ustavnosti prenosa nadležnosti i donošenje zakona o VSTV BiH. Vidjeti: Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-11/08, 30. 1. 2009.

[155] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/25, 29. 5. 2025, par. 44.

"Unilateralnim akcijama jednog od entiteta (povlačenjem prethodno date saglasnosti, donošenjem zakona koji reguliraju istu materiju i sl.) nije moguće (ponovo) uspostaviti nadležnost entiteta za onu oblast u kojoj je prethodno uspostavljena nadležnost države Bosne i Hercegovine na osnovu člana III/5."[156]

f. Ponovljeni narativ o reviziji sudskih i historijskih činjenica

Iako je iniciran zbog donošenja Rezolucije UN-a o Srebrenici, samo jedan član Deklaracije posvećen je toj temi i to tako da se data Rezolucija "ne podržava" jer "izvršen je pokušaj kolektivnog okrivljavanja celog srpskog naroda, koji je neprihvatljiv i ne može biti sproveden u delo". Istovremeno, podržani su napori entiteta i Srbije da "doprinesu rasvetljavanju istorijskih činjenica u vezi sa događajima devedesetih godina, a posebno kada je reč o događajima u Srebrenici i okolini od 1992. do 1995. godine". U vezi s tim treba primijetiti da je prije Svesrpskog sabora NSRS na sjednici održanoj 18. aprila 2024. godine[157] usvojila Zaključni izvještaj nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine[158] U zaključcima usvojim u vezi s Izvještajem, NSRS[159] je: 1) odbacila Izvještaj Komisije za istraživanje događaja u Srebrenici i oko nje od 10. do 19. jula 1995. godine, sačinjen u Banjoj Luci juna 2004. godine i 15. oktobra 2004. godine, smatravši da je "netačnim, neprofesionalnim, tendencioznim, špekulativnim, koji je nametnut političkim pritiscima od strane visokog predstavnika Pedija Eždauna i samim tim sačinjenim neobjektivno i zlonamjerno protiv Srba i Republike Srpske"; 2) "potvrđuje da je termin 'genocid' za Srebrenicu netačan i da se ne može prihvatiti i Narodna skupština tu kvalifikaciju trajno odbacuje imajući u vidu da je

[156] Isto, par. 45.

[157] Zaključak o usvajanju Zaključnog izvještaja Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine, broj 02/1-021-443/24, 18. 4. 2024. Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucak-o-usvajanju-zakljucnog-izvjestaja-nezavisne-medjunarodne-komisije-za-istrazivanje [20. 11. 2025].

[158] Dostupan na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Documents/Izvjestaj%20komisije%20za%20Srebrenicu%20-%20srpski-jezik.pdf [20. 11. 2025].

[159] Zaključak o usvajanju Zaključnog izvještaja Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine.

civilno stanovništvo, odnosno žene, djeca i starci, bezbjedno evakuisano, dok je jedan broj ratnih zarobljenika razmijenjen, tako da je maksimalan broj stradalih pripadnika muslimanske nacionalnosti do 3000."

Ovakvo ponašanje entiteta RS dovodi u pitanje vladavinu prava i princip podjele vlasti u Bosni i Hercegovini, jer zakonodavna vlast – NSRS – preispituje, derogira i odbacuje pravosnažne sudske odluke (kojima je utvrđeno da je u Srebrenici počinjen genocid), dok se istovremeno miješa u ingerencije sudske vlasti Bosne i Hercegovine koja je nezavisna od zakonodavne vlasti.[160]

Entitet RS ustrajan je u reviziji sudskih i historijskih istina o genocidu u Srebrenici i odgovornosti vojske i policije RS za ovaj zločin. Tome svjedoči i donošenje posebnog zakona[161] kojim bi se onemogućila primjena Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u dijelu u kojem je inkriminirao negiranje genocida kao i druge slične i povezane radnje (član 145a Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine), a koji je donio Visoki predstavnik u julu 2021. godine.

g. Ponovljeni narativ o privilegijama za srpski jezik i ćirilično pismo

Već je na više mjesta istaknuta privrženost Deklaracije posebnim privilegijama, zaštiti i povoljnijem položaju za srpski jezik i ćirilično pismo. Ustavni sud Bosne i Hercegovine prethodno je u svojoj Četvrtoj djelomičnoj odluci u predmetu broj U-5/98,[162] cijenio ustavnost odredbe iz Ustava RS koja je glasila: "U Republici je u službenoj upotrebi srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora i ćirilično pismo, a latinično pismo na način određen zakonom." Tada je Ustavni sud BiH proglasio ovu normu za neustavnu, jer ima efekt sprečavanja uživanja u pravo na slobodu kretanja prebivališta, što je u direktnoj vezi s konkretnim pravom svih izbjeglica i raseljenih lica na povratak njihovim domovima.

[160] Usporedi s: Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-26/25, 27. 11. 2025.

[161] Zakona o neprimjenjivanju Odluke Visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik RS", broj 89/21). Zakon je ukinut Odlukom o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-15/21, 14. 7. 2022.

[162] Četvrta djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 18. i 19. 8. 2000, par. 20-34.

Istovremeno je ukazano da prema Aneksu VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, strane potpisnice, tako i entitet RS, imaju obavezu da "stvore na svojim teritorijama političke, ekonomske i društvene uvjete koji pridonose dobrovoljnom povratku i harmoničnoj reintegraciji izbjeglica i raseljenih lica, bez preferiranja bilo koje posebne grupe". U konačnici, Ustavni sud BiH zaključio je da je norma protivna i članu I/4 Ustava Bosne i Hercegovine koji garantira slobodu kretanja ljudi, roba, usluga i kapitala.

h. Ponovljeni narativ o privilegijama za Srpsku pravoslavnu crkvu

Deklaracija stavlja u privilegirani položaj SPC "kao jednog od stubova nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta srpskog naroda", dok istovremeno poziva na bližu saradnju "crkvenih i državnih organa u ključnim pitanjima kao što je očuvanje tradicionalnih hrišćanskih vrednosti, očuvanje svetinje braka i porodice" (t. 10). Pored toga, Deklaracija je donesena "uz blagoslov, molitveno i saborno učešće Njegove Svetosti Patrijarha srpskog gospodina Porfirija i arhijereja i sveštenstva Srpske pravoslavne crkve". Ovakva privilegija za SPC je protivna Ustavu BiH i Zakonu o slobodi vjere BiH, odnosno stavu Ustavnog suda BiH iz Četvrte djelomične odluke u predmetu U-5/98. Ustavni sud BiH je tada cijenio ustavnost sljedeće norme: "Država materijalno pomaže pravoslavnu crkvu, sarađuje s njom u svim oblastima, a naročito na čuvanju, njegovanju i razvijanju kulturnih, tradicionalnih i drugih duhovnih vrijednosti." U svom zaključku, Ustavni sud BiH je istakao kako davanje SPC-u važnog utjecaja na stvaranje sistema vrijednosti i vjerovanja, "mora se gledati kao ustavna osnova koja dozvoljava vlastima da 'stvaraju javnu atmosferu koja sprječava slobodno ispoljavanje vjeroispovijesti'".[163] Materijalna podrška SPC-u označena je privilegijom, a što se ne može legitimizirati ustavnim terminima te je stoga "inherentno diskriminatorskog karaktera".[164] Pored toga, Evropski sud za ljudska prava i Ustavni sud BiH definirali su Bosnu i Hercegovinu kao sekularnu državu,[165] u kojoj postoji odvojenost crkve i

[163] Isto, 18. 8. 2000, par. 47.

[164] Isto, par. 48.

[165] Evropski sud za ljudska prava, *Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, aplikacija br. 57792/15, 5. 12. 2017, par. 40.

vjerskih zajednica od države.[166] Sekularizam zahtijeva da javna vlast ne daje jednoj crkvi ili vjerskoj zajednici posebne privilegije.[167] Ustavni sud BiH ranije je identificirao za neustavnu praksu kreiranja javne atmosfere sistema vrijednosti i vjerovanja koja "daje prioritet religijskom naslijeđu, tradiciji i običajima samo jednog naroda, nije u skladu ni s obavezom javne vlasti da u vršenju svojih funkcija na neutralan i nepristran način osigura iskazivanje raznih religija, vjera i vjerovanja, te vjersku usklađenost i toleranciju u demokratskom društvu".[168]

i. Kontra zaključcima Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Kovačević

Sabor je pokušao preduhitriti odluku Evropskog suda za ljudska prava tj. Velikog vijeća, u predmetu *Kovačević*, osporavajući stavove Vijeća,[169] tvrdeći da Bosna i Hercegovina "nije jedna, niti jedinstvena izborna jedinica" za izbor institucija države BiH (t. 21). Iako je Veliko vijeće aplikaciju proglasio za nedopustivu,[170] argumenti kojima se dovodi u pitanje usaglašenost normi o izboru Predsjedništva i Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH s Evropskom konvencijom nisu izgubili na svojoj uvjerljivosti i snazi. Mogu biti korišteni u drugim postupcima i od drugih lica koji mogu tvrditi diskriminaciju u uživanju aktivnog biračkog prava. Podsjetimo kako je Evropski sud u *Kovačeviću* istakao sljedeće: "od krajnje je važnosti da svi segmenti društva budu predstavljeni u Domu naroda" (par. 55); "Predsjedništvo (je) političko tijelo države a ne entiteta. Politika i odluke istog utječu na sve građane Bosne i Hercegovine, bez obzira da li žive u Federaciji, Republici Srpskoj ili Distriktu Brčko" (par. 73); "niko ne bi trebao biti primoran da glasa samo prema propisanim etničkim linijama, bez obzira na svoje političko gledište" (par. 74); "čak i ako se sistem etničkog predstavljanja održi u

[166] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-21/22, 18. 1. 2024, par. 40.

[167] Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13, 26. 11. 2015, par. 94.

[168] Isto, par. 93.

[169] Evropski sud za ljudska prava, *Kovačević protiv Bosne i Hercegovine*, aplikacija br. 43651/22, 29. 8. 2023.

[170] Evropski sud za ljudska prava (Veliko vijeće), *Kovačević protiv Bosne i Hercegovine*, aplikacija br. 43651/22, 25. 6. 2025.

nekom obliku (…) ne bi trebao diskriminirati 'ostale i građane Bosne i Hercegovine' i trebao bi uključiti etničku zastupljenost sa cijele teritorije države" (par. 74).

j. Ponovljeni narativ o vanjskoj politici entiteta Republika srpska

Deklaracija naročito ističe tri vanjskopolitička pitanja: 1) nezavisnost države Kosovo, 2) vojna neutralnost Srbije i RS-a i 3) odgovornost Republike Srbije za entitet RS i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

U Deklaraciji, entitet RS, kroz Svesrpski sabor, "konstatuje" da je Kosovo "neotuđivi dio Republike Srbije", "jedna od odrednica nacionalnog identiteta Srba", "predstavlja temelj duhovnosti srpskog naroda i ugaoni kamen srpskog zavetnog i svetosavskog puta" (t. 11). Institucije države Bosne i Hercegovine nisu zauzele stav o priznavanju ili nepriznavanju nezavisnosti države Kosovo, dok su za njegovu artikulaciju nadležna samo jedna institucija javne vlasti i to institucija države Bosne i Hercegovine – Predsjedništvo BiH – kao nadležno za vođenje vanjske politike, a koja uključuje priznanje država. Nije problematično da entiteti svoje političke stavove izražavaju kroz akte koje donose, sve dok ti akti nisu obavezujući za izabrane funkcionere s teritorije tog entiteta, s obzirom na to da izabrani funkcioneri postaju funkcioneri države Bosne i Hercegovine koji svoj mandat vrše u skladu s Ustavom i odlukama institucija države Bosne i Hercegovine, a ne entiteta.[171] Međutim, artikuliranje vanjskopolitičkih stavova u saglasnosti s drugom državom, potkopava suverenitet države Bosne i Hercegovine i obavezu lojalnog postupanja prema državi Bosni i Hercegovini.

U preambuli Deklaracije govori se o opredijeljenosti entiteta RS za "vojnu neutralnost u odnosu na postojeće vojne saveze", pozivajući se na identičan stav Republike Srbije. Deklaracijom je entitet RS izrazio

[171] Usporedi sa stavom Visokog predstavnika: "Izjava visokog predstavnika Valentina Inzka: Državni zvaničnici nisu entitetski predstavnici", dostupno na: https://www.ohr.int/izjava-visokog-predstavnika-valentina-inzka-drzavni-zvanicnici-nisu-entitetski-predstavnici/ [20. 11. 2025]. Također, usporedi s Odlukom o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-7/25, 29. 5. 2025, u kojoj je Ustavni sud BiH, cijeneći inkriminaciju nepoštivanja ili neizvršavanja odluka institucija RS, zaključio: "zaposleni u državnim institucijama a koji imaju prebivalište u Republici Srpskoj nisu odgovorni tom entitetu, već isključivo državi Bosni i Hercegovini i to pitanje je regulirano relevantnim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine" (par. 61).

svoju saglasnost s političkim opredjeljenjem "vojne neutralnosti", te za borbu za "očuvanje vojne neutralnosti u BiH" (t. 28). Ovakav stav entiteta RS u direktnoj je konfrontaciji s odlukom institucija države Bosne i Hercegovine kojih se moraju pridržavati u skladu s načelom normativne hijerarhije (član III/3/b) Ustava BiH, imajući u vidu činjenicu da je Parlamentarna skupština BiH, donoseći Zakon o odbrani BiH,[172] propisala jedan vanjskopolitički cilj BiH: prijem Bosne i Hercegovine u članstvo NATO-a (član 84). Štaviše, Parlamentarna skupština BiH odredila je pozitivnu obavezu Parlamentarne skupštine BiH, Vijeća ministara BiH, Predsjedništva, te svih subjekata odbrane da sprovedu sve nužne aktivnosti kako bi se taj cilj ostvario. S druge strane, treba istaći da je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine kao jedino nadležno za provođenje vanjske politike, u dokumentu "Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018 – 2023"[173] odredilo kako "nastavak provođenja aktivnosti u odnosu na NATO ostaje prioritet institucija Bosne i Hercegovine", a "koje su utvrđene Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine". Do promjene ovog vanjskopolitičkog cilja može doći isključivo odlukom institucija države Bosne i Hercegovine, u čijem radu sudjeluju funkcioneri izabrani iz entiteta RS, a ne unilateralnom odlukom institucija entiteta RS, a naročito ne odlukom entiteta RS i druge suverene države, u ovom slučaju Srbije.

U konačnici, u preambuli se također govori o "odgovornosti Republike Srbije, koja je potpisnik i zaštitnik Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, da permanentno nadgleda procese u Bosni i Hercegovini u cilju zaštite prava Republike Srpske i konstitutivnog srpskog naroda". Iz Ustava Bosne i Hercegovine proizlazi status i nadležnosti entiteta, kao i prava konstitutivnih naroda dok je Ustavni sud BiH institucija određena da podržava Ustav i u tom kontekstu štiti prava entiteta i konstitutivnih naroda. Deklaracija supstituira Ustavni sud BiH s drugom suverenom državom, a pozicioniranjem Srbije kao zaštitnika entiteta RS i srpskog naroda nastoji se pružiti legitimacijska osnova za miješanje u unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine, a što je zabranjeno

[172] "Službeni glasnik BiH", broj 88/05.

[173] Dokument od 13. 3. 2018. godine. Dostupno na: https://www.predsjednistvobih.ba/vanj/default.aspx?id=79555&langTag=bs-BA [20. 11. 2025].

međunarodnim pravom.[174] Time entitet RS izražava svoju privrženost drugoj državi, a ne državi Bosni i Hercegovini, kojoj po Ustavu Bosne i Hercegovine lojalna biti mora.

Zaključak

Deklaracija Svesrpskog sabora, usvojena 8. juna 2024. godine u Beogradu na inicijativu predsjednika RS-a Milorada Dodika i predsjednika Srbije Aleksandra Vučića, predstavlja zloupotrebu ustavnog instituta specijalnih paralelnih odnosa bh. entiteta i susjednih država, s ciljem kreiranja jedinstvenog pravnog, obrazovnog, kulturnog, socijalnog, zdravstvenog, privrednog, infrastrukturnog, energetskog, duhovnog i svakog drugog prostora na teritoriji entiteta RS i Srbije. Time se produbljuje proces transnacionalne konvergencije, koji implicitno podriva suverenitet i teritorijalni integritet države Bosne i Hercegovine. Institucije entiteta RS ponašale su se tako da je Deklaracija za njih obavezujuća, uprkos njenom nazivu, pa su tako doneseni zakoni, zaključeni memorandumi i sporazumi o razumijevanju i saradnji, kreirana administrativna praksa zajedničkog obilježavanja srpskih praznika i uspostavljena su nova zajednička tijela i organi uprave u entitetu RS. Najočitiji ustavnopravni problem jesu: 1) diskriminirajući motivi prilikom donošenja Deklaracije, jer se njome privilegira srpski narod, srpska kultura, srpski jezik, srpski simboli i SPC u entitetu RS, naspram druga dva konstitutivna naroda i 2) zanemarivanje ustavnih principa lojalnosti entiteta prema državi Bosni i Hercegovini, ignorirajući podjelu nadležnosti, te obavezujuće snage donesenih odluka, pravnih stavova i zaključaka Ustavnog suda BiH. Ritualni nacionalizam (svesrpska himna, grb) i etnicizacija institucija (označavanje organa javne vlasti kao državnih organa srpskog naroda) vode ka homogenizaciji entiteta RS kao "ekskluzivno srpskom teritoriju" i dijelom tzv. srpskog sveta.

[174] Opća skupština UN-a, Deklaracija o nedopustivosti intervencije i miješanja u unutrašnje poslove država (A/RES/36/103, od 9. 12. 1981), dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/27066?ln=en&v=pdf#files [20. 11. 2025].

Summa summarum, Deklaracija akumulira antidržavnu politiku srpskih elita koja postoji još od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma: pozicionirati entitet RS kao embrio buduće srpske države, vraćajući se neustavnom etnokratskom modelu ustavnog i političkog organiziranja koji je postojao do donošenja Treće djelomične odluke Ustavnog suda BiH u predmetu U-5/98.

U odgovoru na ovakve očite nasrtaje na ustavni poredak Bosne i Hercegovine, kojima se potkopavaju temeljni ustavni principi, potrebno je odgovoriti cjelokupnom snagom ustavnopravnog poretka.[175] Tako ovlašteni predlagači trebaju izvršiti svoju ustavnu zadaću – pokrenuti pred Ustavnim sudom BiH postupak u kojem će se tražiti ocjena usaglašenosti Deklaracije i svih provedbenih akata s Ustavom Bosne i Hercegovine, bilo kao izražaja specijalnih paralelnih odnosa, ili kao javnopravnih akata, kako bi se s jedne strane razjasnili ustavni standardi koji se tiču uspostave i funkcioniranja specijalnih paralelnih odnosa entiteta i susjedne države[176] te zaustavilo dalje derogiranje bosanskohercegovačkog pravnog poretka.

Izvori i literatura

i. Normativni akti i službeni dokumenti

1. 52nd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, dostupno na: https://www.ohr.int/52nd-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-united-nations/ [20. 11. 2025].
2. 66th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the UN, dostupno na: https://www.ohr.int/66th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-un-2/ [20. 11. 2025].

[175] Communiqué of the Steering Board of the Peace Implementation Council, dostupno na: https://www.ohr.int/communique-of-the-steering-board-of-the-peace-implementation-council-41/ [20. 11. 2025].

[176] Ustavni sud BiH ima siromašnu praksu po ovom pitanju. U tom smislu donesena je samo jedna odluka i to: Odluka o meritumu US BiH u predmetu broj U-42/01, 26. 3. 2004.

3. Akcioni plan za sprovođenje Memoranduma o saradnji između Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike Srpske i Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije, od 8. 6. 2024, za period 2024/2025. godina.
4. Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, dostupno na: https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda [20. 11. 2025].
5. Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda [20. 11. 2025].
6. Godišnji izvještaj o radu Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica za 2024. godinu (u arhivi autora).
7. Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje između Republike Srbije i Republike Srpske u oblasti rudarstva i energetike (saglasnost Vlade RS data 24. 10. 2024).
8. Narodna skupština Republike Srpske, Materijali za Dvanaestu redovnu sjednicu, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/narodna-skupstina/sjednice/materijali-za-sjednice/materijali-za-dvanaestu-redovnu-sjednicu [20. 11. 2025].
9. Memorandum o naučno-tehnološkoj saradnji Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije i Ministarstva za naučno-tehnološki razvoj i visoko obrazovanje Republike Srpske, od 16. 12. 2024.
10. Memorandum o razumijevanju i saradnji u oblasti zaštite životne sredine Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske i Ministarstva zaštite životne sredine Republike Srbije, od 3. 11. 2025.
11. Memorandum o razumijevanju između Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske, od 7. 6. 2024.
12. Memorandum o razumijevanju između Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske i Ministarstva kulture Republike Srbije o saradnji u oblasti filmske umjetnosti i drugog audiovizuelnog stvaralaštva, od 7. 6. 2024.
13. Memorandum o saradnji između Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije tokom turističkih sezona, od 18. 6. 2024.

14. Memorandum o saradnji između Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike Srpske i Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije, od 8. 6. 2024.
15. Memorandum o saradnji između Vlade Republike Srpske i Vlade Republike Srbije radi jačanja veza pripadnika dijaspore sa Republikom Srpskom i Republikom Srbijom, od 7. 6. 2024.
16. Memorandum o saradnji u oblasti agrarnih plaćanja između Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske, od 7. 6. 2024.
17. Memorandum o saradnji u oblasti transfuzijske i transplantacione medicine između Ministarstva zdravlja Republike Srpske i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, od 27. 8. 2024.
18. Memorandum o saradnji u oblasti visokog obrazovanja između Ministarstva prosvete Republike Srbije i Ministarstva za naučno-tehnološki razvoj i visoko obrazovanje Republike Srpske (saglasnost Vlade RS data 19. 9. 2024).
19. Memorandum o zaštiti zajedničkih trgovinskih interesa između Ministarstva trgovine i turizma Republike Srpske i Ministarstva unutrašnje i spoljne trgovine Republike Srbije, od 8. 6. 2024.
20. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključak u vezi Informacije o pravosudnim institucijama BiH, broj 02/1-021-1032/21 od 10. 12. 2021, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-informacije-o-pravosudnim-institucijama-bih [20. 11. 2025].
21. Narodna skupština Republike Srpske, Deklaracija o ustavnim principima, broj 02/1-021-1034/21 od 10. 12. 2021, dostupno na: https://narodnaskupstinars.net/la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-ustavnim-principima [20. 11. 2025].
22. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključak u vezi Informacije o prenosu nadležnosti sa Republike Srpske na nivo BiH u oblasti odbrane i sigurnosti, broj 02/1-021-1033/21 od 10. 12. 2021, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-informacije-o-prenosu-nadleznosti-sa-republike-srpske-na-nivo-bih-u-oblasti-odbrane [20. 11. 2025].
23. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključak u vezi Informacije o prenosu nadležnosti u oblasti indirektnog oporezivanja, broj 02/1-021-1031/21 od 10. 12. 2021, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-informacije-o-prenosu-nadleznosti-u-oblasti-indirektnog-oporezivanja [20. 11. 2025].

24. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključak u vezi Informacije o prenosu nadležnosti sa Republike Srpske na nivo BiH, broj 02/1-021-1030/21 od 10. 12. 2021, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/?q=-la/akti/zaklju%C4%8Dci/zaklju%C4%8Dci-u-vezi-sa-informacijom-o-ru%C5%A1enju-ustava-bosne-i-hercegovine-%E2%80%93-mjere-i-zadaci-u-cilju-o%C4%8Duvanja-ustava-bosne-i-hercegovine [20. 11. 2025].
25. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključci u vezi Razmatranja aktuelne bezbjednosne i političke situacije sa aspekta reperkusija na Republiku Srpsku, broj: 02/1-021-337/24, od 28. 3. 2024, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-razmatranja-aktuelne-bezbjednosne-i-politicke-situacije-u-svijetu-sa-aspekta [20. 11. 2025].
26. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključci u vezi s Informacijom o rušenju Ustava Bosne i Hercegovine – mjere i zadaci u cilju očuvanja Ustava Bosne i Hercegovine, broj 02/1-021-183/25, od 26. 2. 2025, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-sa-informacijom-o-rusenju-ustava-bosne-i-hercegovine-mjere-i-zadaci-u-cilju [20. 11. 2025].
27. Narodna skupština Republike Srpske, Zaključci u vezi sa Zaključnim izvještajem Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine, broj: 02/1-021-444/24, od 18. 4. 2024, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-sa-zakljucnim-izvjestajem-nezavisne-medjunarodne-komisije-za-istrazivanje-stradanja [20. 11. 2025].
28. Obrazloženje Prijedloga Zakona o dopuni Zakona o zastavi, grbu i himne RS, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/narodna-skupstina/sjednice/materijali-za-sjednice/materijali-za-jedanaestu-redovnu-sjednicu [20. 11. 2025].
29. Odluka o osnivanju JU "Memorijalni centar Republike Srpske", "Službeni glasnik RS", broj 60/24 i 97/24.
30. Odluka o usvajanju Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 64/24.
31. Opća skupština UN-a, Deklaracija o nedopustivosti intervencije i miješanja u unutrašnje poslove država (A/RES/36/103, od 9. 12. 1981), dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/27066?ln=en&v=pdf#files [20. 11. 2025].
32. Pravilnik o postupku kandidovanja i izbora prvih članova Visokog sudskog i tužilačkog savjeta Republike Srpske, "Službeni glasnik RS", broj 25/25.

33. Sporazum o poslovno-tehničkoj saradnji Republičkog zavoda za standardizaciju i metrologiju Republike Srpske i Institucija za standardizaciju Srbije, od 17. 7. 2024.
34. Sporazum o poslovno-tehničkoj saradnji između Instituta za standardizaciju Republike Srbije i Republičkog zavoda za standardizaciju i metrologiju Republike Srpske, od 17. 6. 2024.
35. Sporazum o saradnji između Ministarstva pravde Republike Srpske i Ministarstva pravde Republike Srbije, od 1. 6. 2024.
36. Sporazum o saradnji između Ministarstva za brigu o porodici i demografiju Republike Srbije i Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike Srpske, od 7. 6. 2024.
37. Sporazum o saradnji između Republičkog geodetskog zavoda Republike Srbije i Republičke uprave za geodetske i imovinsko-tehničke poslove Republike Srpske, od 25. 6. 2024.
38. Sporazum o saradnji u oblasti starih i umjetničkih zanata i poslova domaće radinosti i ženskog preduzetništva između Ministarstva privrede Republike Srbije i Ministarstva privrede i preduzetništva Republike Srpske (saglasnost Vlade RS data 17. 9. 2025).
39. Sporazum o saradnji u oblasti unapređenja investicione klime i privlačenja ulaganja u privredu između Ministarstva privrede Republike Srbije i Ministarstva privrede i preduzetništva Republike Srpske (saglasnost Vlade RS data 17. 9. 2025).
40. Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srpske i Republike Srbije, "Službeni glasnik Republike Srbije - međunarodni ugovori", broj 70/07.
41. Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018–2023, od 13. 3. 2018, dostupno na: https://www.predsjednistvobih.ba/vanj/default.aspx?id=79555&langTag=bs-BA [20. 11. 2025].
42. Uredba o Registru sporazuma i protokola o saradnji Republike Srpske sa subjektima u inostranstvu, "Službeni glasnik RS", broj 73/09.
43. Ustav Bosne i Hercegovine, dostupan na: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf&ved=2ahUKEwi3t9SKrf2RAxUHavEDHWDQBngQFnoECBgQAQ&usg=AOvVaw0HxlaYQJXX5ak_Kxw5rmux [20. 11. 2025].
44. Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 98/06, 115/21.

45. Ustav Republike Srpske, neslužbeni prečišćeni tekst dostupan na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/ustav [20. 11. 2025].
46. Zaključak o usvajanju Zaključnog izvještaja Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine, broj 02/1-021-443/24, 18. 4. 2024. Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucak-o-usvajanju-zakljucnog-izvjestaja-nezavisne-medjunarodne-komisije-za-istrazivanje [20. 11. 2025].
47. Zaključci u vezi s obrazovanjem Odbora za proslavu Dana Republike Srpske, broj 02/1-021-1397/24, od 27. 11. 2024, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/zakljucci/zakljucci-u-vezi-sa-obrazovanjem-odbora-za-proslavu-dana-republike-srpske [20. 11. 2025].
48. Zaključni izvještaj nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine, dostupan na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Documents/Izvjestaj%20komisije%20za%20Srebrenicu%20-%20srpski-jezik.pdf [20. 11. 2025].
49. Zakon o dopuni Zakona o zastavi, grbu i himne RS, "Službeni glasnik RS", broj 4/25.
50. Zakon o državnim i drugim praznicima u Republici Srbiji, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 43/01, 101/07 i 92/11.
51. Zakon o neprimjenjivanju Odluke visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik RS", broj 89/21.
52. Zakon o odbrani BiH, "Službeni glasnik BiH", broj 88/05.
53. Zakon o praznicima Republike Srpske, "Službeni glasnik RS", broj 43/07 i "Službeni glasnik BiH", broj 77/16 - rješenje US BiH.
54. Zakon o prestanku važenja zakona NSRS, "Službeni glasnik RS", broj 92/25.
55. Zakon o ratifikaciji sporazuma o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srpske i Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 60/07.
56. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH, "Službeni glasnik BiH", broj 28/19.
57. Zakon o visokom sudskom i tužilačkom savetu RS, "Službeni glasnik RS", broj 19/25.
58. Zakon o zaštiti, očuvanju i upotrebi jezika srpskog naroda i ćiriličkog pisma, "Službeni glasnik RS", broj 81/22.

59. Zakona o izmjenama Zakona o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene u skladu sa Aneksom 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH, "Službeni glasnik RS", broj 1/25.

ii. Sudska praksa

1. Ustavni sud Bosne i Hercegovine:

a) Četvrta djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 18. i 19. 8. 2000.

b) Djelomična odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-16/20, 16. 7. 2021.

c) Druga djelomična odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-4/04, 18. 11. 2006.

d) Izdvojeno mišljenje sutkinje Seade Palavrić u predmetu broj U-15/08, 3. 7. 2009.

e) Odluka o dopustivosti i meritum US BiH u predmetu broj U-10/16, 1. 12. 2016.

f) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-11/08, 30. 1. 2009.

g) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-1/11, 13. 7. 2012.

h) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-10/22, 22. 9. 2022.

i) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-15/21, 14. 7. 2022.

j) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/18, 28. 3. 2019.

k) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/22, 26. 5. 2022.

l) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/25, 27. 3. 2025.

m) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-20/24, 23. 1. 2025.

n) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-21/22, 18. 1. 2024.

o) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-23/22, 19. 1. 2023.

p) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-26/25, 27. 11. 2025.

q) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/13, 26. 11. 2015.

r) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-3/24, 11. 7. 2024.

s) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-4/21, 23. 9. 2021.

t) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-5/23, 30. 5. 2024.

u) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-6/24, 11. 7. 2024.

v) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-7/25, 29. 5. 2025.

w) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/19, 6. 2. 2020.

x) Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-9/19, 6. 2. 2020.

y) Odluka o meritumu US BiH u predmetu broj U-42/01, 26. 3. 2004.

z) Odluka o privremenoj mjeri US BiH u predmetu broj U-2/25, 7. 3. 2025.

aa) Odluka US BiH u predmetu broj U-9/00, 3. 11. 2000.

ab) Odlukom o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-8/25, 29. 5. 2025.

ac) Odluku o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu broj U-2/18, 28. 3. 2019.

ad) Rješenja US BiH o neizvršenju u predmetu broj U-16/20, 2. 12. 2021. i 19. 1. 2023.

ae) Treća djelomična odluka US BiH u predmetu broj U-5/98, 30. 6. i 1. 7. 2000.

2. Ustavni sud RS:

a) Odluka Ustavnog suda RS u predmetu broj UV-2/22, 17. 8. 2022.

3. Evropski sud za ljudska prava:

a) *Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, aplikacija br. 57792/15, 5. 12. 2017.

b) *Kovačević protiv Bosne i Hercegovine*, aplikacija br. 43651/22, 29. 8. 2023.

c) *Kovačević protiv Bosne i Hercegovine (Veliko vijeće)*, aplikacija br. 43651/22, 25. 6. 2025.

iii. Pravna književnost

1. Krivokapić, Boris, *Međunarodno javno pravo (treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje)*, Poslovni i pravni fakultet/Institut za uporedno pravo, Beograd, 2017.
2. Garrido Alves, Danilo B., The Concept of International Organization in the practice of the International Court of Justice, dostupno na: https://www.ejiltalk.org/the-concept-of-international-organization-in-the-practice-of-the-international-court-of-justice/ [20. 11. 2025].
3. Lapaš, Davorin, *Pravo međunarodnih organizacija*, Narodne novine d.d., Zagreb, 2008.
4. Dimitrijević, Vojin et al., *Osnovi međunarodnog javnog prava (drugo izdanje)*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2007.
5. Šarčević, Edin, "Antidržavni afekt: Praktična politika i ustavno pravo BiH", *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 118, br. 3, Institut za političke studije/Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 2023, 11-38. Dostupno na: https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?query=ISSID%26and%2617123&page=0&sort=8&stype=0&backurl=%2fissue.aspx%3fissue%3d17123 [20. 11. 2025].
6. Šarčević, Edin, "Stručno mišljenje u predmetu U-1/11", u: *Državna imovina*, ur. Edin Šarčević, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo, 2012, 91-111.
7. Šarčević, Edin, *Ustav iz nužde*, Rabic, Sarajevo, 2010.
8. Marković, Goran, *Bosanskohercegovački federalizam*, University Press/Službeni glasnik, Sarajevo/Beograd, 2012.
9. Nystuen, Gro, *Achieving Peace or Protecting Human Rights? Conflicts Between Norms Regarding Ethnic Discrimination in the Dayton Peace Agreement*, Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2005.
10. Išerić, Harun, "Politička instrumentalizacija Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH na primjeru oktobarskih zaključaka Vijeća", *Sveske za javno pravo/Blätter für Öffentliches Recht*, 9. godište, br. 31, 2018, 56-60. Dostupno na: https://fcjp.ba/wp-content/uploads/2017/07/Sveske_za_javno_pravo_broj_28.pdf [20. 11. 2025].
11. Duvnjak, Nedžad, "Dejtonsko (re)dizajniranje Bosne i Hercegovine", u: *Državnost Bosne i Hercegovine i Dejtonski mirovni sporazum*, ur. Ćazim Sadiković, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, 99-119.
12. Degan, Vladimir-Đuro, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.

iv. Web-izvori

1. "'Oluja je pogrom – pamtimo zauvek', državni komemorativni skup u Sremskim Karlovcima", dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=U33fOj9Ohn4 [20. 11. 2025].
2. "1. posebna sjednica: Osnaživanje statusa Srpske jedan od ključnih ciljeva Vlade Republike Srpske", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/110925-vlada2.aspx [20. 11. 2025].
3. "2. sjednica Vlade Republike Srpske: Osnovana Javna ustanova 'Spomen – memorijal srpskim žrtvama Podrinja i Birča'", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/110925-vlada1.aspx [20. 11. 2025].
4. "9. sjednica Vlade Republike Srpske: Utvrđene izmjene Zakona o stvarnim pravima", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/301025-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B01.aspx [20. 11. 2025].
5. "Communiqué of the Steering Board of the Peace Implementation Council", dostupno na: https://www.ohr.int/communique-of-the-steering-board-of-the-peace-implementation-council-41/ [20. 11. 2025].
6. "Dodjela odlikovanja povodom Sretenja: U Banjaluci odlikovani Nikola Jokić, Svetislav Pešić, Nebojša Glogovac, Stevo Grabovac…", dostupno na: https://vecernjenovosti.ba/326852/vijesti/obiljezavanje-sretenja-dodjela-odlikovanja-zasluznim-pojedincima-i-organizacijama-foto/ [20. 11. 2025].
7. "Egić i Starović o unapređenju saradnje u oblasti boračko-invalidske zaštite", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/media/vijesti/Pages/starovic-i-egic.aspx [20. 11. 2025].
8. "Izjava visokog predstavnika Valentina Inzka: Državni zvaničnici nisu entitetski predstavnici", dostupno na: https://www.ohr.int/izjava-visokog-predstavnika-valentina-inzka-drzavni-zvanicnici-nisu-entitetski-predstavnici/ [20. 11. 2025].
9. "Klub srpskih privrednika", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpp/media/vijesti/Pages/klub-srpskih-privrednika.aspx [20. 11. 2025].
10. "Konstituisan Parlamentarni forum Republike Srbije i Republike Srpske: Cilj saradnja u korist cijelog regiona", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/sluzba/konstituisan-parlamentarni-forum-republike-srbije-i-republike-srpske-cilj-saradnja-u-korist-cijelog [20. 11. 2025].

11. “Ministarstva Srpske i Srbije - Odlična saradnja i iskreno prijateljstvo”, dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/msv/media/vijesti/Pages/%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5-%D0%B8-%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5---%D0%9E%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D0%B0-%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%99%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.aspx [20. 11. 2025].
12. “Na trećem zasjedanju Parlamentarnog foruma Republika Srbija - Republika Srpska usvojena Zajednička izjava: Poziv za očuvanjem mira, dijaloga i stabilnosti regiona”, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/sluzba/na-trecem-zasjedanju-parlamentarnog-foruma-republika-srbija-republika-srpska-usvojena-zajednicka [20. 11. 2025].
13. “Na Zlatiboru održana trodnevna studentska konferencija ‘Uloga obrazovanja u jačanju srpskog nacionalnog identiteta’”, dostupno na: https://www.ues.rs.ba/la/2024/12/04/na-zlatiboru-odrzana-trodnevna-studentska-konferencija-uloga-obrazovanja-u-jacanju-srpskog-nacionalnog-identiteta-2/ [20. 11. 2025].
14. “Održana 3. sjednica Vlade Republike Srpske: Nerazvijenim i izrazito nerazvijenim jedinicama lokalne samouprave 750.000,00 KM”, dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/treca-sjednica-vlade-17092025.aspx [20. 11. 2025].
15. “Pale – otkriven Spomenik posvećen stvaraocima i braniocima Republike Srpske”, dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/media/vijesti/Pages/sarajevost.aspx [20. 11. 2025].
16. “Parlamentarni forum Republika Srbija – Republika Srpska donio Zaključke o budućoj saradnji”, dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/sluzba/parlamentarni-forum-republika-srbija-republika-srpska-donio-zakljucke-o-buducoj-saradnji [20. 11. 2025].
17. “Patrijarh Porfirije: Sabiramo se da bismo razumeli da smo potrebni i neophodni jedni drugima”, dostupno na: https://spc.rs/sr/news/patrijarh/-/11174.patrijarh-porfirije-sabiramo-se-da-bismo-razumeli-da-smo-potrebni-i-neophodni-jedni-drugima.html [20. 11. 2025].
18. “Patrijarh srpski Porfirije služio molebdan u hramu Svetog Save”, dostupno na: https://spc.rs/sr/news/patrijarh/-/11173.patrijarh-srpski-porfirije-sluzio-moleban-u-hramu-svetog-save.html [20. 11. 2025].

19. "Povodom obilježavanja Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave Palata Republike osvijetljena bojama zastava Republike Srpske i Srbije", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/povodom-obi%D1%99ezhava%D1%9Aa-dana-srpskog-%D1%98edinstva-slobode-i-naczionalne-zastave-palata-republike-osvi%D1%98et%D1%99ena-bo%D1%98ama-zastava-republike-srpske-i-srbi%D1%98e-rs/ [20. 11. 2025].
20. "Povodom obilježavanja Sretenja – Dana državnosti Republike Srbije i Dana državnosti Republike Srpske Palata Republike biće osvijetljena bojama zastava Srpske i Srbije", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/povodom-obiljezavanja-sretenja-dana-drzavnosti-republike-srbi%D1%98e-i-dana-drzavnosti-republike-srpske-palata-republike-bice-osvi%D1%98etljena-bo%D1%98ama-zastava-srpske-i-srbi%D1%98e-rs/ [20. 11. 2025].
21. "Praznik 15. septembra. Obilježavanje Dana srpskog jedinstva", dostupno na: https://srpskainfo.com/drustvo/praznik-15-septembra-obiljezavanje-dana-srpskog-jedinstva/ [20. 11. 2025].
22. "Predsjednik Srpske na manifestaciji 'Susret na Drini – mostovi srpskog jedinstva'", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/265733-predsjednik-srpske-na-manifestacziji-susret-na-drini-mostovi-srpskog-jedinstva-rs/ [20. 11. 2025].
23. "Prijem povodom Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave", dostupno na: https://www.predsjednikrs.rs/rs/262306-prijem-povodom-dana-srpskog-jedinstva-slobode-i-nacionalne-zastave-rs/ [20. 11. 2025].
24. "Prva godišnjica Svesrpskog Sabora Dodik: Veze Republike Srpske i Srbije nikada nisu bile toliko čvrste i razvijene", dostupno na: https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/obelezena-prva-godisnjica-svesrpskog-sabora/7sy1k9l [20. 11. 2025].
25. "Prvo vanredno zasedanje Narodne skupštine Republike Srbije u Četrnaestom sazivu", dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/Prvo_vanredno_zasedanje_Narodne_skup%C5%A1tine_Republike_Srbije_u_%C4%8Cetrnaestom_sazivu.49408.941.html [20. 11. 2025].
26. "Razgovor sa predsednikom Republike Srpske, dostupno na: https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/razgovor-sa-predsednikom-republike-srpske [20. 11. 2025].
27. "Saradnja će doprinijeti rastu životnog standarda građana Srpske i Srbije", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/media/vijesti/Pages/Saradnja-ce-doprinijeti-rastu-zivotnog-standarda-Srpske-i-Srbije.aspx [20. 11. 2025].

28. "Saradnja Republike Srpske i Srbije u oblasti demografije", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/media/vijesti/Pages/%D0%A1%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D0%B0-%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5-%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5-%D0%B8-%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5-%D1%83-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%98-%D0%B5.aspx [20. 11. 2025]

29. "Sjednica Savjeta za starenje i međugeneracijsku saradnju", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/media/vijesti/Pages/%D0%A1%D1%98%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%98%D0%B5%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%9A%D0%B5-%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D1%92%D1%83%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D1%83-%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%9A%D1%83.aspx [20. 11. 2025].

30. "Skraćeno radno vrijeme institucija Srpske", dostupno na: https://www.semberija.info/cir/news/novosti/Republika-Srpska/51874.skraceno-radno-vrijeme-institucija-srpske.html [20. 11. 2025].

31. "Stevandić: Potvrđeno jedinstvo i saradnja srpskog Naroda", dostupno na: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=603082 [20. 11. 2025].

32. "U Beču svečano obilježen Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/meoi/media/Vijesti/Pages/U-Be%C4%8Du-sve%C4%8Dano-obilje%C5%BEen-Dan-srpskog-jedinstva,-slobode-i-nacionalne-zastave.aspx

33. "U Beogradu održano drugo zasjedanje Parlamentarnog foruma Republika Srbija – Republika Srpska", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/aktivnosti/predsjednik/u-beogradu-odrzano-drugo-zasjedanje-parlamentarnog-foruma-republika-srbija-republika-srpska [20. 11. 2025].

34. "U srijedu obilježavanje Dana pobjede i ulaska srpske vojske u Banjaluku", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/media/vijesti/Pages/banja.aspx [20. 11. 2025].

35. "Usvojen zaključak o obilježavanju Dana srpskog jedinstva", dostupno na: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=400646 [20. 11. 2025].

36. "Usvojena Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda i Zaključci", dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/ci/aktivnosti/sluzba-sjednice/usvojena-deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog [20. 11. 2025].
37. "Vipotnik i Vesić: Naša uspješna saradnja na korist građana Srpske i Srbije", dostupno na: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/media/vijesti/Pages/Vipotnik-Vesic-Nasa-saradnja-je-na-korist-gradjana-Srpske-i-Srbije.aspx [20. 11. 2025].
38. "Vlada Srbije prihvatila da 15. septembar bude Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave", dostupno na: https://atvbl.rs/vijesti/srbija/vlada-srbije-prihvatila-da-15-septembra-bude-dan-srpskog-jedinstva-slobode-i/1298135 [20. 11. 2025].
39. "Vlada Srbije usvojila Deklaraciju sa 'Svesrpskog sabora'", dostupno na: https://www.slobodnaevropa.org/a/vlada-srbije-deklaracija-svesrpski-sabor/33041649.html [20. 11. 2025].
40. "Конституисан Савет за старење и међугенерацијску сарадњу", dostupno na: https://www.minbpd.gov.rs/konstituisan-savet-za-starenje-i-medugeneracijsku-saradnju/ [20. 11. 2025].

Dr. sc. Muamer Džananović
Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina
protiv čovječnosti i međunarodnog prava

SAVREMENI OBLICI INSTITUCIONALNOG PODRIVANJA SUVERENITETA BOSNE I HERCEGOVINE: DEKLARACIJA "SVESRPSKOG SABORA"

Sažetak

Rad analizira "Deklaraciju o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda", usvojenu na "Svesrpskom saboru" u Beogradu 2024. godine, kroz prizmu suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine kao temeljnih principa međunarodnog i ustavnog prava. Radom ističemo da entiteti nemaju međunarodnopravni subjektivitet i da njihove nadležnosti proizlaze isključivo iz Ustava Bosne i Hercegovine. U tom okviru posebno se razmatra granica dopuštenih "posebnih paralelnih odnosa" iz člana III/2(d) Ustava Bosne i Hercegovine i upozorava na posljedice političkih i institucionalnih aranžmana koji prelaze taj ustavni okvir.

U analitičkom dijelu rad "Deklaraciju o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda" smješta u kontinuitet velikodržavne ideološke matrice, pri čemu se naglašava transformacija ciljeva: od otvorenih teritorijalnih pretenzija ka "mehkim" oblicima moći, kulturnoj hegemoniji i institucionalnom prodiranju. Deklaracija se zatim razlaže tačku po tačku, uz identifikaciju ključnih tematskih cjelina (institucionalizacija Sabora i Nacionalnog saveta, identitetska homogenizacija, uloga Srpske pravoslavne crkve (SPC), Kosovo, revizionizam o ratovima i genocid u Srebrenici, delegitimizacija Bosne i Hercegovine kroz tumačenje Daytona, sigurnosno pozicioniranje, simbolička politika, obrazovanje i pamćenje, memorijalizacija, demografija, te ekonomsko-infrastrukturna integracija).

Završni dio rada razotkriva da Deklaracija nije ostala na nivou političke simbolike, već je praćena konkretnim zakonodavnim, podzakonskim i administrativnim koracima (memorijalne institucije, normativne intervencije u simbolima, obrazovni pravilnici i usklađivanja, te sporazumi i "mape puta" u strateškim sektorima), čime se uspostavljaju trajni mehanizmi

koordinacije Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta Republike srpske (RS) izvan institucionalnog okvira Bosne i Hercegovine. Kumulativni učinak tih procesa sagledava se kao ozbiljan ustavnopravni i politički izazov za funkcionalnost države, vladavinu prava, evropske integracije i regionalnu stabilnost.

Ključne riječi: suverenitet, teritorijalni integritet, Dejtonski mirovni sporazum, Ustav Bosne i Hercegovine, posebni paralelni odnosi, "Svesrpski sabor", Republika Srbija, Republika srpska, *Memorandum* SANU, revizionizam, institucionalna koordinacija.

Abstract

This article examines the *Declaration on the Protection of the National and Political Rights and the Common Future of the Serbian People*, adopted at the *All-Serb Assembly* in Belgrade in 2024, through the prism of the sovereignty and territorial integrity of Bosnia and Herzegovina as fundamental principles of international and constitutional law. The article emphasizes that the entities of Bosnia and Herzegovina do not possess international legal personality and that their competences derive exclusively from the Constitution of Bosnia and Herzegovina. Within this framework, particular attention is devoted to the constitutional limits of permissible "special parallel relations" under Article III/2(d) of the Constitution, as well as to the legal and political consequences of arrangements that exceed this constitutional threshold.

In its analytical section, the article situates the Declaration within the continuity of a greater-state ideological matrix, highlighting the transformation of objectives from overt territorial claims toward "soft" forms of power, including cultural hegemony and institutional penetration. The Declaration is subsequently examined point by point, with the identification of key thematic clusters: the institutionalization of the Assembly and the National Council; identity homogenization; the role of the Serbian Orthodox Church; Kosovo; revisionism concerning the wars of the 1990s and the genocide in Srebrenica; the delegitimization of Bosnia and Herzegovina through specific interpretations of the Dayton framework; security positioning; symbolic politics; education and collective memory; memorialization; demographic policy; and economic and infrastructural integration.

The concluding section of the article reveals that the Declaration has not remained at the level of political symbolism, but has been accompanied by

concrete legislative, by-law, and administrative measures (the establishment of memorial institutions, normative interventions concerning symbols, educational regulations and harmonization, as well as agreements and "roadmaps" in strategic sectors), thereby establishing durable mechanisms of coordination between the Republic of Serbia and the Bosnia and Herzegovina entity of Republika Srpska (RS) outside the institutional framework of Bosnia and Herzegovina. The cumulative effect of these processes is assessed as a serious constitutional and political challenge to state functionality, the rule of law, European integration, and regional stability.

Keywords: sovereignty, territorial integrity, Dayton Peace Agreement, Constitution of Bosnia and Herzegovina, special parallel relations, All-Serb Assembly, Republic of Serbia, Republika Srpska, SANU Memorandum, revisionism, institutional coordination

Uvod – suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine kao pravni i politički okvir analize

Suverenitet države predstavlja temeljni princip savremenog međunarodnog prava i podrazumijeva vrhovnu, nezavisnu i nedjeljivu vlast države nad vlastitom teritorijom, stanovništvom i unutrašnjim političko-pravnim poretkom, bez uplitanja drugih država ili vanjskih subjekata.[1] U ustavnopravnoj teoriji suverenitet se određuje kao najviša vlast koja na određenoj teritoriji nije podređena nijednoj drugoj vlasti, dok su svi drugi subjekti na toj teritoriji podređeni toj vlasti.[2] U savremenim demokratskim državama suverenitet se ne shvata kao apsolutna i neograničena vlast, već kao vlast koja se ostvaruje u okviru ustava, vladavine prava i međunarodnih obaveza države. Time se ne negira suverenitet, već se on ostvaruje putem ustavno uređenih institucija

[1] Suverenitet (suverenost) potječe od latinske riječi *supremus* – najviši, vrhovni. U općem smislu, suverenitet označava **najvišu, neograničenu, nezavisnu i nedjeljivu vlast** koju određeni subjekt ima na određenoj teritoriji. Taj subjekt nije podređen nijednom drugom, dok su svi ostali subjekti na toj teritoriji njemu podređeni. Kasim Trnka, *Ustavno pravo*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Fakultet za javnu upravu Sarajevo, Sarajevo, 2006, 171.

[2] Isto, 171-172.

i demokratskih mehanizama, što predstavlja dominantno shvatanje u modernoj teoriji države i prava.[3]

Teritorijalni integritet predstavlja neodvojiv element državnog suvereniteta i označava nepovredivost državne teritorije i granica, kao i zabranu svakog političkog, pravnog ili faktičkog djelovanja koje bi dovelo do njihovog narušavanja ili relativizacije. Ovaj princip obavezuje kako druge države, tako i unutrašnje političko-administrativne strukture koje ne mogu djelovati izvan ustavnog poretka države kojoj pripadaju.[4]

Navedeni principi sadržani su u osnovnim dokumentima savremenog međunarodnog prava, prije svega u Povelji Ujedinjenih nacija, kojom se propisuje suverena jednakost država i zabrana miješanja u njihove unutrašnje poslove,[5] kao i u Helsinškom završnom aktu iz 1975. godine, kojim se potvrđuje nepovredivost granica i teritorijalni integritet država.[6]

Bosna i Hercegovina je suverena i međunarodno priznata država, članica Ujedinjenih nacija od 1992. godine, čiji je kontinuitet potvrđen i Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, odnosno Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine. Ustav Bosne i Hercegovine, kao Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir, potvrđuje da Bosna i Hercegovina nastavlja svoje postojanje kao država međunarodnog prava, uz izmijenjenu unutrašnju strukturu, ali bez prekida njenog državnog kontinuiteta, suvereniteta i međunarodnog subjektiviteta.[7] Ustavom je Bosna i Hercegovina definirana kao jedinstvena država, koja u svom sastavu administrativno ima dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine, Republiku srpsku, te Distrikt Brčko – koji ne posjeduju međunarodnopravni subjektivitet i ne mogu

[3] Isto, 173-175.

[4] Isto, 175-176.

[5] Ujedinjene nacije, *Povelja Ujedinjenih nacija*, San Francisco, 1945, član 2, stav 1 i 7, dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Povelja_Ujedinjenih_nacija.pdf (pristup: 24. septembar 2025).

[6] Helsinški završni akt, Konferencija o evropskoj sigurnosti i saradnji, Helsinki, 1975, dostupno na: https://www.crnakutija.babe.hr/attach/_h/helsinski_zavrsni_akt.pdf (pristup: 24. septembar 2025).

[7] Trnka, *2006:* 253.

samostalno voditi vanjsku politiku.[8] Kako naglašava Kasim Trnka, država Bosna i Hercegovina je nosilac suvereniteta kako u unutrašnjim, tako i u međunarodnim odnosima, dok su entiteti ustavne kategorije administrativno-teritorijalnog karaktera, čija su prava i nadležnosti isključivo izvedena iz Ustava Bosne i Hercegovine.[9] Entitet RS je, stoga, administrativno-teritorijalna jedinica unutar Bosne i Hercegovine, a ne država, i njegova nadležnost strogo je ograničena Ustavom Bosne i Hercegovine. Ustav Bosne i Hercegovine uspostavlja supremaciju države u odnosu na entitete, osiguravajući jedinstvo pravnog sistema i isključujući mogućnost da entiteti razviju obilježja državnosti ili samostalnog međunarodnog subjektiviteta.[10]

U tom kontekstu, svaki pokušaj institucionalnog, političkog ili simboličkog povezivanja entiteta s drugim državama, koji prelazi okvire dozvoljenih "posebnih paralelnih odnosa" iz člana III/2(d) Ustava Bosne i Hercegovine, predstavlja direktno narušavanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.[11] Takvo djelovanje predstavlja oblik zadiranja u ustavom zaštićenu nadležnost države Bosne i Hercegovine u oblasti međunarodnih odnosa i ugrožava princip suverene jednakosti i političke nezavisnosti države.[12] U članu III/2(d) Ustava Bosne i Hercegovine stoji: "Svaki entitet može također sklapati sporazume sa državama i međunarodnim organizacijama uz saglasnost Parlamentarne skupštine. Parlamentarna skupština može zakonom predvidjeti da za određene vrste sporazuma takva saglasnost nije potrebna."[13] Ova ustavna odredba, kako ističe Trnka, jasno potvrđuje da entiteti ne raspolažu izvornim vanjskopolitičkim kapacitetom, već mogu djelovati u međunarodnoj sferi isključivo posredstvom i pod kontrolom institucija države Bosne i Hercegovine.

[8] Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma, dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (pristup: 24. septembar 2025).

[9] Trnka, 2006: 254.

[10] Isto, 254-255.

[11] Ustav Bosne i Hercegovine.

[12] Trnka, 2006: 256.

[13] Ustav Bosne i Hercegovine, član III, stav 2 (d).

Upravo iz te perspektive u ovom se radu analizira "Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda"[14] (u daljem tekstu: Deklaracija "Svesrpskog sabora" / Deklaracija), usvojena u Beogradu 2024. godine, predstavlja savremeni izraz dugotrajnog procesa političkog i institucionalnog približavanja i povezivanja Republike Srbije i RS-a. Posmatrano u svjetlu ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine, ovakvi procesi dobijaju posebno pravno značenje ako prelaze granice dozvoljene saradnje i zadiru u isključive nadležnosti države, naročito u oblasti suvereniteta, međunarodnog subjektiviteta i političke nezavisnosti. Iako je u javnom diskursu predstavljena kao dokument usmjeren ka očuvanju kulturnih veza i nacionalnog identiteta, sadržaj i kontekst njenog donošenja i implementacije ukazuju na znatno šire političke implikacije.

Deklaracija "Svesrpskog sabora" kao savremena faza provođenja velikodržavnog političkog projekta

Analitički posmatrano Deklaracija se uklapa u kontinuitet velikodržavne ideološke matrice oblikovane još u 19. stoljeću, a sistematski reafirmirane u drugoj polovini 20. stoljeća. Idejne osnove ovog kontinuiteta mogu se prepoznati u programskim dokumentima poput "Načertanija" Ilije Garašanina iz 1844. godine, koji je formulirao koncept političkog i teritorijalnog objedinjavanja Srba izvan tadašnjih državnih granica.[15] Ove ideje u savremenom obliku obnovljene su

[14] *Svesrpski sabor: Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Beograd, 8. juni 2024, https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda (pristup: 24. decembar 2025).

[15] Ilija Garašanin, ministar i predsjednik srpske vlade, 1844. godine izradio je povjerljivi program poznat kao "Načertanije", koji se u historiografiji tumači kao temeljni dokument srpskog nacionalnog programa usmjerenog na teritorijalno širenje i političko okupljanje "srpskog naroda". Program, čiji je puni naziv *Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844. godine*, ostao je tajan do početka XX stoljeća, a nastao je na osnovi, ali uz bitne izmjene, koncepcije češkog političkog mislioca Františeka Zacha. Za razliku od Zachovog shvatanja Južnih

Memorandumom Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) iz 1986. godine,[16] koji je imao ključnu ulogu u ideološkoj pripremi političkih procesa koji su prethodili ratovima i masovnim zločinima tokom raspada Jugoslavije devedesetih godina dvadesetog stoljeća, uključujući i genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini.[17] Na temeljima

Slavena kao srodnih, ali različitih naroda, Garašanin ih redefinira kao jedan narod – srpski – podijeljen prvenstveno po vjerskoj liniji. "Načertanije" predviđa širenje Srbije na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Makedoniju i dijelove Albanije, uz izlazak na Jadransko more, te naglašava potrebu planske političke i propagandne pripreme stanovništva pravoslavne vjere koje govori "istim jezikom". U suštini, program počiva na ideji asimilacije i ekspanzionizma, a u historiografiji se često ocjenjuje kao polazna osnova kasnijih velikosrpskih teritorijalnih pretenzija i kao primjer teritorijalno definiranog nacionalizma. Edin Hajdarpašić, *Whose Bosnia? Nationalism and Political Imagination in the Balkans, 1840–1914*, Cornell University Press, Ithaca–London, 2015, 90; Davorin Rudolf, "Jugoslavija: Unitarna država ili federacija – povijesne težnje srpskoga i hrvatskoga naroda", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 2/2009, 290; Dragoslav Janković, *O političkim strankama u Srbiji XIX veka*, Prosveta, Beograd, 1951, 89; Mihailo Bjelica, *Srpski ratovi rečima 1844–2000*, Radnička štampa / Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003, 10.

[16] Opširnije o *Memorandumu* SANU-a: www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf (pristup: 7. decembar 2025). Vidi i: Sonja Biserko, "Srpska elita i realizacija srpskog nacionalnog programa", u: *Kovanje antijugoslovenske zavere*, Knjiga I, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2006, 7-85.

[17] O višestoljetnom kontinuitetu velikodržavne teritorijalno ekspanzionističke politike Srbije prema Bosni i Hercegovini vidi: Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021.

Otvorenim propagiranjem nacionalizma zvanično je započeo jedan novi proces političkih prilika u Jugoslaviji. *Memorandum* je, kako je izjavio dotadašnji predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (CK SKS) Ivan Stambolić, bio zapravo "In memoriam Jugoslaviji". Latinka Perović, "Srbi i Srbija u novovekovnoj istoriji – Iskustvo sa drugom narodima", Zbornik radova *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017, 246.

Ivan Stambolić, govoreći o podjeli unutar SANU-a po pitanju *Memoranduma*, naveo je i da mu je akademik Vasa Čubrilović pričao kako "čitava grupa 'besmrtnika' godinama okopava nad mapama Bosne pokušavajući da otkrije makar i kozju stazu kojom bi se od Beograda do Karlovca moglo propešačiti a da se prolazi isključivo kroz srpska sela i gradove..." Ivan Stambolić, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, Radio B-92, Beograd, 1995, 126.

Stambolić je bio "užasnut huškačkom sadržinom *Memoranduma*" te je "smesta upozorio da *Memorandum* podiže 'poplavni talas nasilja i krvi'". Prema njegovom

postavljenim u *Memorandumu* kasnije su izvršene oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, uz počinjenje stravičnih zločina. Zločini počinjeni u Bosni i Hercegovini procesuirani su, između ostalog, pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY), Rezidualnim mehanizmom za krivične sudove (IRMCT) i Međunarodnim sudom pravde (ICJ).[18]

Nastavak iste ideološke linije vidljiv je i u tzv. *Memorandumu SANU II* iz 2011. godine, u kojem su ranije velikodržavne postavke reinterpretirane i prilagođene postratnom i postdejtonskom političkom okruženju.[19] Polazeći od teze da je Bosna i Hercegovina neodrživa i vještački konstruirana politička zajednica, ovaj dokument sistematski osporava njen državni legitimitet i preporučuje narativno predstavljanje Bosne i Hercegovine kao privremene i neprirodne tvorevine. U tom okviru, političkim akterima iz entiteta RS sugerira se da kroz javno i institucionalno djelovanje insistiraju na tumačenju prema kojem Bosna i Hercegovina nije suverena država, već tek labava "zajednica teritorija", čime se dovodi u pitanje sama osnova državnog političkog poretka. Takva diskurzivna strategija ne ostaje na nivou retorike, već se operacionalizira kroz sistematske opstrukcije rada državnih institucija, naročito Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, što dugoročno proizvodi institucionalnu paralizu i potkopava funkcionalnost države. Istovremeno, *Memorandum SANU II* zagovara distanciranje organa RS od institucija Bosne i Hercegovine, čime se implicitno negira njen međunarodnopravni subjektivitet. Posebno značajan segment dokumenta predstavlja revizionistički odnos prema ratovima 1990-ih

mišljenju *Memorandum* je težio "homogenizaciji putem hegemonizacije" većinskog (srpskog) naroda što je bilo neprihvatljivo nesrpskim narodima koji su prihvatali Jugoslaviju jer im je ona omogućavala ravnopravnost, a Srbima ona bila jedina podloga za krilaticu "svi Srbi u jednoj državi". Stambolić, 1995: 125, 129.

[18] Detaljnije o predmetima i presudama vidi: ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), *Judgment*, I.C.J. Reports, 26 February 2007, Dostupno na: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf (pristup: 14. juni 2025); ICTY, https://www.icty.org/en/cases (pristup: 14. juni 2025); IRMCT, https://www.irmct.org/en/cases (pristup: 14. juni 2025).

[19] Mirha Dedić, "Drugi Memorandum SANU u teoriji i praksi", *Slobodna Bosna*, god. XVI, br. 749, Sarajevo, 24. 3. 2011.

godina, u kojem se negiranje ili relativizacija genocida u Srebrenici i drugih teških zločina promovira kao politički prihvatljiv stav, uprkos pravosnažnim presudama međunarodnih sudova, čime se nastoji institucionalizirati negiranje i izmijeniti pravosudna i historijska istina o agresiji i odgovornosti za počinjene zločine. Nakon 2011. godine uočava se intenziviranje i veća koordinacija političkih struktura Republike Srbije i RS-a u pravcu redefiniranja historijskog pamćenja, pri čemu je posebno indikativna transformacija političkog diskursa bivšeg predsjednika RS-a Milorada Dodika, koji je od ranijih izjava u kojima je priznavao genocid evoluirao u jednog od najistaknutijih savremenih negatora genocida.[20] Ovakav zaokret ne predstavlja samo promjenu političke retorike, već i oblik simboličkog nasilja nad žrtvama, koji dodatno otežava procese pomirenja i izgradnje trajnog mira. U širem kontekstu, *Memorandum SANU II* potvrđuje kontinuitet velikodržavne strategije Srbije prema Bosni i Hercegovini, pri čemu se temeljne ideje *Memoranduma* iz 1986. godine, posebno koncept političkog objedinjavanja srpskog naroda,

[20] "Dodik: U Srebrenici je bio genocid!", https://www.youtube.com/watch?v=t5kd-l8ASd_Y, (pristup: 20. mart 2025).
Izvještaji o negiranju genocida u Srebrenici, koje objavljuje Memorijalni centar u Srebrenici od 2020. godine, identificirali su u periodu od 1. maja 2020. do maja 2022. godine više od 900 javnih negiranja genocida, primarno u Srbiji, Crnoj Gori i bosanskohercegovačkom entitetu RS. Riječ je o negiranju koje čini i politički vrh u Srbiji i u Bosni i Hercegovini, a među negatorima su predsjednik Srbije Aleksandar Vučić, premijerka Srbije Ana Brnabić i predsjednik RS-a Milorad Dodik. Među ostalima su i ratni zločinac i političar Vojislav Šešelj ili tadašnji ministar odbrane Srbije Aleksandar Vulin i brojni drugi. Monica Hanson-Green, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2020, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/Izvjestaj_o_negiranju_genocida_2.pdf; Tijana Cvjetićanin i drugi, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2021, https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-onegiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf; Adem Mehmedović i drugi, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2022, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_mcs_izvjestaj_BOS_2022_FINAL_ko.71.pdf; Muamer Džananović i drugi, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2023*, Srebrenica, 2023, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_MCS_izvjestaj_2023_BOS.pdf;
Edin Ikanović i drugi, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2025*, Srebrenica, 2025, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/izvjestaj_o_negiranju_genocida_2%20-%20Copy%201.pdf.

prilagođavaju savremenim okolnostima kroz napuštanje otvorenih teritorijalnih pretenzija i fokus na kulturnu hegemoniju, institucionalnu penetraciju i "mehke" oblike moći poput obrazovanja, medija i religije, s ciljem dugoročnog uspostavljanja političkog, kulturnog i ekonomskog utjecaja bez formalne promjene granica.[21]

U tom smislu, Deklaracija "Svesrpskog sabora" iz 2024. godine ne predstavlja diskontinuitet, već operativnu fazu istog političkog projekta, sada artikuliranog kroz institucionalne, pravne i simboličke mehanizme, umjesto otvorene upotrebe sile.

Deklaracija stoga prevazilazi okvire kulturne saradnje i afirmacije identiteta. Njene odredbe i predviđeni mehanizmi provođenja usmjereni su ka uspostavljanju jedinstvenog političkog, kulturnog i društvenog prostora, često označavanog kao "Srpski svet", u kojem se Republika Srbija i entitet RS tretiraju kao komplementarni dijelovi jedne šire cjeline. Takav pristup proizvodi ozbiljne ustavnopravne i političke posljedice, jer relativizira međunarodno priznati suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

Usvajanje Deklaracije predstavlja jedan od najozbiljnijih političkih izazova suverenitetu Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu. Njena važnost ne proizlazi isključivo iz sadržaja dokumenta, već iz institucionalnih aktera koji su je donijeli i političkog konteksta u kojem je usvojena: uz učešće predsjednika Republike Srbije, predsjednika entiteta RS, vlada, parlamenata, SANU-a i SPC-a.[22]

[21] Detaljniju analizu Memoranduma II SANU-a vidi u: Bećirović, 2021: 505-547; "Sonja Biserko: Srpski svet i NGO-sektor", 13. 2. 2022, https://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/sonja-biserko-srpski-svet-i-ngo-sektor-5168 (pristup: 12. decembar 2025).

[22] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda.*

Struktura sadržaja Deklaracije "Svesrpskog sabora"

U cjelini posmatrano, Deklaracija "Svesrpskog sabora" predstavlja sistemski i koordinirani pokušaj podrivanja suvereniteta Bosne i Hercegovine, njenog međunarodnopravnog subjektiviteta i temeljnih principa Dejtonskog mirovnog sporazuma. Manifestacije Deklaracije u praksi se ogledaju u ignoriranju odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, uspostavljanje paralelnih institucija i institucionalizacija revizionizma prema genocidu predstavljaju ozbiljan pravni i politički izazov, ne samo za Bosnu i Hercegovinu već i za međunarodnu zajednicu odgovornu za očuvanje mira i stabilnosti u regionu.

Tokom 1990. i 1991. godine Srpska demokratska stranka i druge političke strukture srpskog naroda organizirale su više sabora i masovnih mitinga na prostoru Bosne i Hercegovine i Hrvatske, koristeći ih kao ključni oblik političke mobilizacije u uvjetima raspada jugoslavenske države. Ova okupljanja nisu imala isključivo karakter stranačkih skupova, već su predstavljala mjesta javnog formuliranja političkih ciljeva, usvajanja deklaracija i slanja poruka o budućem državnom i teritorijalnom uređenju.[23] Za razliku od ranijih sabora, "Svesrpski sabor" u

[23] Početkom marta 1991. godine SDS je u Banjoj Luci održao miting na kojem se okupilo do 50.000 ljudi. Prisutnima su se obraćali Radovan Karadžić, Nikola Koljević, Biljana Plavšić, Milovan Milanović, Nenad Stevandić, Jovan Rašković i drugi. Karadžić je poručio da "za srpski narod izvan federativne Jugoslavije postoji samo jedna opcija – velika Srbija", dok je Drina označena kao "dušnik između dva plućna krila", čime je negirana njena funkcija državne granice. "Srbi opstaju samo zajedno", *Glas*, 4. mart 1992, 1, 6-7.

Radovan Karadžić je u svom obraćanju naglasio da "ako dođe do sloma vlasti u Bosni i Hercegovini, vi imate svoje Nacionalno vijeće koje smo ovdje formirali u oktobru prošle godine i ono neće dozvoliti da vas kasape kao 1941. godine". Isto. Spominjući Nacionalno vijeće Karadžić je mislio na Srpsko nacionalno vijeće formirano na Svesrpskom saboru u Banjoj Luci 13. oktobra 1990. godine, a "onda i na mrežu takvih regionalnih vijeća, iz čije fizionomije je jasno proizlazila namjera razbijanja jedinstvene Bosne i Hercegovine". Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, Sarajevo, 2004, 484.

Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine formirano na Svesrpskom saboru u Banjoj Luci 1990. godine predstavljalo je prvi paradržavni organ srpskog

svojoj Deklaraciji iz 2024. godine nacionalističke i velikodržavne ciljeve ne zadržava na nivou mobilizacije, nego ih sistemski institucionalizira. U odredbama koje definiraju sastav, trajnost i nadležnosti Sabora i Nacionalnog saveta uspostavlja se naddržavni politički okvir u kojem se Srbija i bosanskohercegovački entitet RS tretiraju kao jezgro jedinstvenog "srpskog nacionalnog prostora". Ideološka osnova ovog pristupa sadržana je u insistiranju na jedinstvu srpskog naroda bez obzira na međunarodno priznate granice, čime se suverenitet Bosne i Hercegovine implicitno relativizira, a RS afirmira kao politički subjekt s

nacionalističkog pokreta u Bosni i Hercegovini, a ubrzo nakon toga uspostavljena je i mreža regionalnih vijeća (Hercegovina, Bosanska krajina, Foča, Ozren). Ta tijela bila su potpuno neustavna, s pretenzijom da zastupaju sve Srbe u Bosni i Hercegovini, te su direktno osporavala legitimitet i ustavne funkcije Skupštine SRBiH.

Prvi predsjednik "Srpskog nacionalnog vijeća" i predsjednik SDS-a Radovan Karadžić otvoreno je iznio ciljeve – da Srbi u Bosni i Hercegovini žive u istoj državi sa Srbijom, odbacujući mogućnost samostalne Bosne i Hercegovine ili njenog opstanka u konfederativnom obliku. U prvim dokumentima i deklaracijama vijeća naglašeno je da se "državni položaj srpskog naroda" ne može mijenjati odlukama Skupštine, već isključivo "nacionalnim referendumom". Na saborima i skupovima Karadžić i vodeći ideolozi SDS-a širili su narative o ugroženosti Srba, falsificirali ustavnopravnu stvarnost i negirali postojanje granica između Srba u Jugoslaviji. Poseban akcenat stavljali su na potrebu "samoorganizovanja srpskog naroda" i očuvanja jedinstva sa Srbijom, što je faktički značilo projektiranje stvaranja posebne srpske države na teritoriji Bosne i Hercegovine. Isto, 484-488; Vidi i: "Odluka o formiranju Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine", *Javnost*, god. 1, broj 1, 19. oktobar 1990; Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ), SRBiH, Okružni štab teritorijalne odbrane Tuzla*, Informacije o značajnim činiocima i manifestacijama za MPS u TO SR BiH za oktobar 1990. godine*, Tuzla, 13. novembar 1990.

Karadžićevo pozivanje na Srpsko nacionalno vijeće, formirano 1990. godine, jasno ukazuje da su sabori služili kao platforma za uspostavljanje paralelnih političkih struktura, spremnih da preuzmu vlast u slučaju "sloma legalnih institucija". Ovi procesi kulminirali su proglašenjem tzv. "Srpske Republike Bosne i Hercegovine" i predstavljali uvod u oružanu agresiju i genocid počinjen 1992–1995. godine. Dana 9. januara 1992. godine u Sarajevu je proglašena "Srpska Republika Bosna i Hercegovina", koja je tokom iste godine promijenila ime u Republika Srpska. Više o tome: Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.

pravom samostalne koordinacije i djelovanja.

Deklaracijom, strukturiranom kroz 49 tačaka, predviđa se zajedničko političko i institucionalno djelovanje Republike Srbije i entiteta RS.[24] Analiza tačaka Deklaracije pokazuje da se radi o koherentnom i sistematski osmišljenom dokumentu, čiji zbirni efekti proizvode ozbiljne ustavnopravne i političke posljedice po suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

U početnim tačkama Deklaracije navodi se da se uspostavlja Svesrpski sabor kao trajni politički mehanizam, dok se Nacionalni savjet srpskog naroda definira kao izvršno-koordinaciono tijelo nadležno za praćenje, usmjeravanje i provođenje zaključaka Sabora. Posebno je značajan sastav ovog tijela, koji uključuje predsjednike Republike Srbije i RS-a, predstavnike vlada i parlamenata, SANU-a te Srpske pravoslavne crkve. Takva struktura prevazilazi okvir savjetodavnog ili kulturnog tijela i poprima obilježja naddržavnog političkog organa.[25]

U odnosu na ustavni poredak Bosne i Hercegovine, problematično je što se entitet RS u ovom okviru tretira kao ravnopravan politički partner suverene države Republike Srbije. Time se entitetu implicitno priznaje kapacitet političkog subjekta koji učestvuje u oblikovanju i koordinaciji politika koje prelaze njegove ustavne nadležnosti. Ovakav model podsjeća na praksu Srpskih nacionalnih vijeća iz 1990–1991. godine, ali se u savremenom kontekstu razlikuje po tome što je formalno integriran u postojeće državne institucije Srbije i entitetske strukture RS-a.

U tačkama 4 i 5 Deklaracije srpski narod definira se kao jedinstvena politička, historijska i kulturna cjelina, neovisno o postojećim državnim granicama.[26] Takva formulacija ima dalekosežne političke implikacije, jer nacionalni identitet transformira u osnovu za političku koordinaciju i upravljanje koje nadilazi okvire međunarodno priznatih država, čime se identitetsko jedinstvo koristi kao ideološko opravdanje za uspostavljanje političkog jedinstva preko državnih granica. U kontekstu Bosne i Hercegovine, ovaj pristup podriva princip suvereniteta, jer relativizira

[24] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda.*

[25] Isto, 2-5.

[26] Isto, 5.

granicu između države i entiteta, te otvara prostor za političko tutorstvo Republike Srbije nad RS-om. Jedinstvo naroda, s tim u vezi, koristi se kao normativni okvir za intervencionizam koji se ne manifestira kroz formalne akte aneksije, već kroz trajnu koordinaciju javnih politika.

Tačke 6, 7 i 8 Deklaracije, kojima se propisuje redovno održavanje Svesrpskog sabora svake dvije godine, imaju funkciju institucionalne normalizacije ovog političkog foruma.[27] Na taj način Svesrpski sabor iz povremenog i *ad hoc* političkog skupa transformira se u trajnu strukturu nacionalne politike, s jasno naznačenom periodičnošću i kontinuiranošću djelovanja. Time se njegovo postojanje više ne vezuje isključivo za izvanredne ili krizne okolnosti, već se uspostavlja kao stalni mehanizam političkog okupljanja, koordinacije i dugoročnog planiranja, čime se dodatno učvršćuje njegova uloga kao instrumenta sistematskog političkog djelovanja. Ova institucionalna normalizacija Sabora ima važnu političku funkciju: osigurava kontinuitet ideološkog projekta i stvara stabilan okvir za dugoročno usklađivanje politika Srbije i RS-a. U tom smislu, Sabor postaje mjesto periodične evaluacije i redefiniranja zajedničkih ciljeva, čime se politički projekt čini otpornim na promjene u unutrašnjim i međunarodnim okolnostima.

Tačke 9 i 10 Deklaracije Srpsku pravoslavnu crkvu definiraju kao "stub nacionalnog identiteta", čime se religijska institucija eksplicitno integrira u širi politički projekt.[28] Takvo normativno pozicioniranje legitimira njeno učešće u oblikovanju politika u oblasti obrazovanja, kulture i identiteta, pri čemu se religijskoj zajednici priznaje aktivna društveno-politička uloga. Time se dodatno relativizira granica između sekularne države i vjerskih institucija, a religijski autoritet dobija funkciju političkog legitimiteta u okviru šireg identitetskog i nacionalnog diskursa. U kontekstu Bosne i Hercegovine, ovaj pristup doprinosi etnoreligijskoj ekskluzivnosti i učvršćuje identitetsku homogenizaciju RS-a, čime se dodatno otežava funkcioniranje multietničkog i pluralističkog društva u Bosni i Hercegovini.

Tačke 11-14 Deklaracije pitanje Kosova i Metohije predstavljaju kao simbol nacionalnog stradanja i historijskog kontinuiteta, uz snažno

[27] Isto, 6.
[28] Isto.

insistiranje na Rezoluciji Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1244.[29] Takav pristup ne iscrpljuje se isključivo u okviru vanjskopolitičkog stava Republike Srbije, već ima i širu političku funkciju.[30] Način na koji se naglašava "pravo" Srbije na Kosovo koristi se kao obrazac političkog tumačenja i legitimacije trajnosti i posebnog statusa drugih teritorijalno-političkih jedinica, pri čemu se RS implicitno pozicionira kao analogna politička cjelina s vlastitim dugoročnim političkim zahtjevima. Time se implicitno uspostavlja analogija između Kosova i RS-a, čime se jača argumentacija za dugoročno izdvajanje entiteta iz ustavnopravnog okvira Bosne i Hercegovine, bez otvorenog zahtjeva za promjenom granica.

Tačke 15-17 Deklaracije odnose se na ratove 1990-ih godina i njihovu interpretaciju.[31] Tačke 16 i 17 odnose se na Rezoluciju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o genocidu u Srebrenici usvojenu 23. maja u Generalnoj skupštini UN-a. U tački 16 Deklaracija odbacuje Rezoluciju, tvrdeći da ona predstavlja pokušaj "kolektivnog okrivljavanja srpskog naroda"[32], iako tekst Rezolucije uopće ne govori o kolektivnoj krivici, već o kulturi sjećanja i prevenciji genocida.[33] Formulacija Svesrpskog sabora predstavlja svjesnu manipulaciju međunarodnim pravom i pravosnažnim sudskim činjenicama. Tačka 17 dodatno produbljuje revizionistički pristup, pozdravljajući "rasvjetljavanje istorijskih činjenica" o događajima u Srebrenici, čime se sudski utvrđeni genocid implicitno dovodi u pitanje.[34] Takva formulacija, iako naizgled neutralna,

[29] United Nations, *Resolution 1244 (1999)*, S/RES/1244, 10 June 1999. Dostupno na: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf (pristup: 19. decembar 2025).

[30] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, 6-7.

[31] Isto, 7.

[32] Isto.

[33] Generalna skupština UN-a 23. maja 2024. godine izglasala je Rezoluciju kojom se 11. juli proglašava Međunarodnim danom sjećanja na genocid u Srebrenici te se osuđuje negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca. Za usvajanje Rezolucije glasale su 84 države, 19 je bilo protiv, a 68 suzdržano. Tekst Rezolucije: United Nations, General Assembly, *International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica*, 23 May 2024. Dostupno na: https://docs.un.org/en/A/RES/78/282 (pristup: 28. juni 2024).

[34] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, 7.

u suštini otvara prostor za relativizaciju sudski utvrđenih činjenica i predstavlja eufemistički pokušaj institucionalnog preoblikovanja narativa o zločinima počinjenim tokom rata. Time se stvara okvir za legitimiranje revizionističkih pristupa, pri čemu se pitanje odgovornosti i pravosnažnih presuda ICTY-a, IRMCT-a i ICJ-a pomjera iz sfere međunarodnog prava u domen političkog preispitivanja. Institucionalizacija takvog revizionizma kroz zajednički politički akt Republike Srbije i RS-a ima višestruke posljedice: ona ne samo da potkopava međunarodno pravo i sudski utvrđene činjenice o genocidu nad Bošnjacima već istovremeno stvara legitimacijsku osnovu za političke projekte nastale na rezultatima genocida. Na taj način postgenocidna destabilizacija Bosne i Hercegovine ne prestaje, već se nastavlja kroz institucionalne mehanizme, obrazovne politike i upravljanje kolektivnim pamćenjem.

Tačke 18-25 Deklaracije odnose se na Dejtonski mirovni sporazum i ustavnopravni položaj Bosne i Hercegovine, pri čemu se, uprkos formalnom pozivanju na Dayton, njegov suštinski sadržaj koristi u svrhu delegitimizacije države Bosne i Hercegovine. Država se predstavlja kao disfunkcionalna, vještačka i nametnuta politička tvorevina, dok se entitet RS normativno definira kao "nedjeljiv ustavnopravni subjekt", čime joj se implicitno pripisuju obilježja državnosti.[35] Takvim pristupom relativizira se ustavni poredak Bosne i Hercegovine i potkopava njena međunarodnopravna subjektivnost, dok se istovremeno osporava uloga visokog predstavnika kao međunarodnog garanta Dejtonskog mirovnog sporazuma i stabilnosti poslijeratnog ustavnog poretka. Ovakav pristup stvara politički i pravni okvir za postepeno izvlačenje RS-a iz državnih institucija, uz formalno zadržavanje dejtonske retorike. Time se Dayton koristi kao instrument za njegovo vlastito podrivanje.

Tačke 26-28 Deklaracije odnose se na pitanja savezništava i bezbjednosti, pri čemu se naglašavanje "vojne neutralnosti" i intenziviranje bezbjednosne saradnje između Republike Srbije i RS-a koristi kao sredstvo geopolitičkog pozicioniranja.[36] Takav pristup ima direktne implikacije na euroatlantske integracije Bosne i Hercegovine, jer se entitet RS u ovom kontekstu implicitno tretira kao subjekt sigurnosne

[35] Isto, 7-9.
[36] Isto, 8-9.

politike, uprkos činjenici da prema Ustavu Bosne i Hercegovine nadležnosti u oblasti vanjske i sigurnosne politike pripadaju isključivo državi. Time se dodatno narušava princip jedinstvene vanjske i sigurnosne politike Bosne i Hercegovine, kao jedan od ključnih elemenata njenog suvereniteta i međunarodnopravnog subjektiviteta.

Tačke 29-31 Deklaracije odnose se na simbole i praznike, pri čemu zajedničko obilježavanje 15. februara i insistiranje na obilježavanju neustavnog 9. januara,[37] uprkos obavezujućim odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, predstavlja otvoreno ignoriranje ustavnog poretka i vladavine prava, kao i narušavanja državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine od strane Republike Srbije. Ovi simbolički potezi ne djeluju samo na nivou identitetske politike, već imaju jasnu političku funkciju stvaranja zasebnog simboličko-normativnog okvira, čime RS dodatno produbljuje proces slabljenja institucija Bosne i Hercegovine.

Tačke 32-34 Deklaracije odnose se na oblast obrazovanja i historijskog pamćenja, pri čemu se kroz usklađivanje nastavnih planova i insistiranje na konceptu "nacionalne historije" stvara institucionalni okvir za sistematsko oblikovanje kolektivnog pamćenja.[38] Takav pristup omogućava selektivno tumačenje prošlosti, uključujući revizionističke interpretacije ratova 1990-ih godina, koje se potom prenose kroz formalni obrazovni sistem. Ovaj segment Deklaracije predstavlja izraz "mehke" moći političkog projekta, usmjerenog na dugoročno oblikovanje identiteta, vrijednosnih obrazaca i političke svijesti budućih generacija,

[37] Isto, 9-10.
Izmjenama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, koje je u julu 2024. godine nametnuo visoki predstavnik, propisana je krivična odgovornost za svaku službenu ili odgovornu osobu koja učestvuje u organiziranju neustavnog obilježavanja 9. januara kao Dana Republike srpske, uz zaprijećene kazne zatvora od šest mjeseci do pet godina i mjere zabrane vršenja službe, s obzirom na to da je Ustavni sud Bosne i Hercegovine ovaj praznik u više navrata proglasio neustavnim. Uprkos postojanju jasnog normativnog okvira i ponovljenim odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, do danas nije zabilježeno krivično procesuiranje za ovo djelo. "Sedam godina kazne za proslavu neustavnog Dana RS se ne primjenjuju", *Radio Slobodna Evropa*, 8. januar 2024, https://www.slobodnaevropa.org/a/dan-rs-bih-ustav-proslava/32762823.html (pristup: 9. januar 2024).

[38] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, 10-11.

čime se osigurava njegova trajnost i reprodukcija izvan neposrednog političkog konteksta.

Tačke 35-38 Deklaracije odnose se na memorijalnu politiku, pri čemu se fokusiranje isključivo na srpske žrtve[39], uz izostanak priznanja genocida nad Bošnjacima, uspostavlja asimetričan narativ kolektivnog stradanja. U takvom okviru Srbi se predstavljaju isključivo kao žrtve historijskih događaja, dok se odgovornost za počinjene zločine sistematski marginalizira ili u potpunosti izostavlja. Takva selektivna memorijalna politika dodatno učvršćuje revizionistički diskurs, normalizira negiranje sudski utvrđenih činjenica i pruža simboličku i političku legitimaciju postgenocidnim političkim projektima.[40]

Tačke 39-41 Deklaracije odnose se na demografiju i porodičnu politiku, pri čemu se demografska pitanja eksplicitno povezuju s idejom nacionalnog opstanka.[41] Takvim se pristupom demografska politika pretvara u instrument biopolitičkog nacionalizma, kroz koji se reprodukcija stanovništva postavlja u funkciju očuvanja etničkog kolektiva. Time se dodatno učvršćuje etnički okvir javnih politika, dok se principi pluralizma, individualnih prava i građanskog društva potiskuju u drugi plan, a demografski diskurs dobija jasno normativno i ideološko značenje.

Tačke 42-47 Deklaracije odnose se na ekonomsku i infrastrukturnu saradnju, pri čemu se zajednički nastup na tržištima, realizacija infrastrukturnih projekata i energetska povezanost koriste kao mehanizmi faktičkog povezivanja Republike Srbije i RS-a i na ovom polju.[42] Takvim pristupom definiran je cilj što veće integracije ekonomija Republike Srbije i RS-a i njihove infrastrukture, bez formalnog mijenjanja međunarodno

[39] Isto, 11-12.

[40] O institucionalnoj i kontinuiranoj politici negiranja počinjenog genocida i ratnih zločina devedesetih godina u Bosni i Hercegovini vidi: Jasmin Medić, Hikmet Karčić, Muamer Džananović, Elvedin Mulagić, *Politika revizionizma: Negiranje zločina i genocida u Bosni i Hercegovini 1992–2025*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2025.

[41] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, 12.

[42] Isto, 12-13.

priznatih granica. Time se ostvaruje oblik dugoročne integracije kroz ekonomske i administrativne mehanizme, čime se specijalnim sredstvima nastavlja politički projekt stvaranja veće povezanosti Republike Srbije i RS-a, a koji ima jasne suštinske državotvorne implikacije.

Tačke 48-49 Deklaracije odnose se na dijasporu i pitanje "pomirenja", pri čemu se dijaspora instrumentalizira kao sredstvo međunarodnog političkog lobiranja i jačanja vanjskopolitičkog utjecaja u svrhu ostvarenja deklaracijskih ciljeva.[43] Istovremeno, deklaracijski koncept "pomirenja" formulira se bez priznanja odgovornosti za počinjene zločine i bez jasnog distanciranja od revizionističkih narativa, čime se lišava svog suštinskog etičkog i pravnog sadržaja. Na taj način "pomirenje" se svodi na politički prazan okvir, koji služi međunarodnoj legitimaciji postojećih političkih projekata, bez stvarnog suočavanja s prošlošću i bez doprinosa trajnoj stabilizaciji odnosa.

Implementacija Deklaracije i konkretne posljedice

Nakon što je Deklaracija "Svesrpskog sabora" dobila formalnu potvrdu u Narodnoj skupštini RS-a i bila objavljena u *Službenom glasniku Republike Srpske* (br. 64/24), uslijedila je njena intenzivna institucionalna razrada kroz donošenje zakonodavnih, podzakonskih i administrativnih mjera. Sagledani u cjelini, ovi akti ukazuju da Deklaracija nije ostala na nivou političke deklarativnosti, već je poslužila kao normativni okvir za konkretne politike koje dodatno učvršćuju institucionalno povezivanje Republike Srbije i entiteta RS, istovremeno potkopavajući ustavnopravni poredak Bosne i Hercegovine.[44]

[43] Isto, 13.

[44] Za detaljniji uvid vidi: *Zaključci s naučnog skupa "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2025, 2-3; https://iziz.unsa.ba/bs/vijest.php?akt_id=603 (pristup: 10. februar 2025); Vidi i uvodni dio sa skupa: "Naučni skup "Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike" (uvod)". Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=ymvH0ofV37Y (pristup: 10. februar 2025).

Fenomen tzv. "Svesrpskog sabora" ne može se posmatrati kao uobičajeni politički ili kulturni skup bez dubljih institucionalnih implikacija. Naprotiv, riječ je o pokušaju uspostavljanja trajnog koordinacionog mehanizma koji objedinjuje političke, vjerske i akademske elite Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS, izvan ustavnog i institucionalnog okvira Bosne i Hercegovine. Ovakav oblik organiziranja ukazuje na tendenciju formiranja paralelne političke arhitekture, koja se ne temelji na važećem ustavnopravnom poretku, već na etnonacionalnoj pripadnosti kao osnovnom izvoru političkog legitimiteta. U tom kontekstu, "Svesrpski sabor" funkcionira kao platforma za operacionalizaciju koncepta tzv. "Srpskog sveta", koji predstavlja savremenu terminološku varijantu ideje velike srpske države i koji se institucionalizira kroz niz državnih strategija i politika.[45] Taj koncept ne ostaje na nivou simboličke identifikacije, već se prevodi u konkretne mehanizme djelovanja, pri čemu ključne uloge preuzimaju obrazovni sistemi, kulturne institucije, državna simbolika, ali i strateški sektori poput energetike, saobraćaja i ekonomije. Kroz intenziviranje institucionalne i infrastrukturne povezanosti između Republike Srbije i RS-a podstiče se homogenizacija jedinstvenog političkog i identitetskog prostora, čime se suverenitet Bosne i Hercegovine faktički relativizira.

[45] Na kontinuitet i suštinsku nepromijenjenost ovog projekta ukazuje Sonja Biserko koja ističe da se termin "srpski svet" prvi put pojavljuje 2013. godine, te da je riječ o recikliranju istog političkog projekta pod različitim nazivima, s ciljem prikrivanja dugotrajnog i kontinuiranog procesa. Prema njenoj analizi, međunarodna zajednica je politikom popuštanja Beogradu zanemarila ove procese, dok je geopolitički vakuum nastao smanjenim angažmanom SAD-a i EU otvorio prostor za ruski utjecaj na zapadnom Balkanu. Biserko dodatno ukazuje da je koncept "Srpskog sveta" normativno i institucionalno razrađivan kroz zvanične dokumente Republike Srbije, među kojima se posebno ističe Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i Srba u regionu (2011), često percipirana kao *Memorandum SANU II*, te kasnije Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2020) i Povelja o srpskom kulturnom prostoru (2019). Ovi dokumenti, prema autorici, čine operativni okvir savremenog velikosrpskog nacionalizma, uz značajnu ulogu Srpske pravoslavne crkve kao ključne prekogranične institucije, te kroz prakse relativizacije ratnih zločina, političke destabilizacije susjednih država i afirmacije separatističkih politika. "Sonja Biserko: Srpski svet i NGO-sektor", 13. 2. 2022, https://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/sonja-biserko-srpski-svet-i-ngo-sektor-5168 (pristup: 12. decembar 2025).

Usvajanje Deklaracije u ambijentu snažne simboličke mobilizacije dodatno potvrđuje da se ne radi o dokumentu deklarativne ili ceremonijalne prirode. Naprotiv, riječ je o sveobuhvatnoj političkoj platformi čiji je dugoročni cilj stvaranje jedinstvenog srpskog prostora, koncipiranog na način koji isključuje pluralizam i političku ravnopravnost drugih naroda i građana. Posebno je indikativno eksplicitno pozivanje na "Srpski svet", termin koji se u savremenim međunarodnim analizama sve češće dovodi u vezu s modelom tzv. "zaštite sunarodnika" izvan matične države, karakterističnim za rusku vanjsku politiku. U tom smislu, Deklaracija "Svesrpskog sabora" uklapa se u šire obrasce destabilizacije postojećih država kroz etnički motiviranu institucionalnu penetraciju.

Među brojnim primjerima i donesenim odlukama kojima se kontinuirano implementiraju odluke iz Deklaracije, treba istaknuti primjer kojim je Vlada RS donijela odluku o osnivanju Javne ustanove "Memorijalni centar Republike Srpske", čija je svrha institucionalna reinterpretacija ratova 1990-ih godina, s posebnim fokusom na srednje Podrinje i relativizaciju genocida u Srebrenici.[46] Ova institucija predstavlja direktnu operacionalizaciju revizionističkih ciljeva sadržanih u Deklaraciji.

Na normativnom planu, kao jedan od centralnih mehanizama provođenja Deklaracije, izdvaja se izmjena Zakona o upotrebi zastave, grba i himne RS. Iako je Ustavni sud RS-a u decembru 2024. godine ocijenio da navedene izmjene ne zadiru u vitalni interes bošnjačkog naroda, suštinski ustavnopravni problem ostaje otvoren, budući da se ovim zakonskim rješenjem omogućava trajna institucionalna upotreba simbola druge države na teritoriji entiteta Bosne i Hercegovine, čime se dovodi u pitanje princip ustavne lojalnosti entiteta prema državi.[47] Ove izmjene zakona izazvale su reakciju visokog predstavnika zbog diskriminatornog karaktera i koje je Ustavni sud Bosne i Hercegovine stavio van snage.[48]

[46] "Вишковић: Крајње вријеме да Српска има меморијални комплекс за српске жртве у Подрињу",
Radio Televizija Republike Srpske, 12. 7. 2024, https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=562363 (pristup: 9. juli 2025).

[47] *Zaključci s naučnog skupa "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike"*, 2-3.

[48] "Zakon o dopuni zakona o upotrebi zastave, grba i himne RS: Ustavni sud BiH

Uprkos tome, praksa ignoriranja odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine nastavljena je, uključujući i zajedničko obilježavanje 15. februara kao "Dana svesrpske državnosti", te kontinuirano obilježavanje 9. januara kao Dana RS, iako je ta praksa pravosnažno proglašena neustavnom.[49] Ove aktivnosti nastavljene su i tokom 2025. godine, čime se otvoreno demonstrira nepoštivanje ustavnopravnog poretka.[50]

Istovremeno, Narodna skupština RS pristupila je izmjenama Zakona o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, tijela uspostavljenog u skladu s Aneksom 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir. Takvim normativnim intervencijama dodatno su oslabljeni državni mehanizmi zaštite kulturno-historijskog nasljeđa, jer je entitetskim institucijama ostavljen prostor za parcijalnu i selektivnu primjenu odluka organa na državnom nivou.[51]

Jedan od ključnih aspekata provedbe Deklaracije tiče se oblasti obrazovanja i nauke, gdje su kroz donošenje novih pravilnika o nastavnim planovima i programima u osnovnom obrazovanju, kao i akata o sufinansiranju naučnoistraživačkih aktivnosti, uspostavljeni normativni okviri za usklađivanje obrazovnih i istraživačkih politika RS-a i Republike Srbije. Iako su ove mjere formalno predstavljene kao tehničke ili razvojno orijentirane, njihove stvarne posljedice ogledaju se u dugoročnom utjecaju na oblikovanje kolektivnog pamćenja, identitetskih obrazaca i historijskog narativa, posebno u načinu interpretacije ratova 1990-ih godina.[52] U oblasti obrazovanja, dodatni razlog za zabrinutost predstavlja usklađivanje nastavnih planova i programa između Republike Srbije i RS-a. Ministarstvo prosvjete RS donijelo je pravilnike kojima se u nastavni proces uvode sadržaji koji rat 1992–1995. godine označavaju kao "odbrambeno-otadžbinski", pri čemu se učenicima prezentiraju

privremeno stavio Zakon van pravne snage", https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/17022025/17022025-vijest4.html, (pristup: 19. april 2025).

[49] "Zašto je sporan 9. januar?", https://preporod.info/bs/article/48693/zasto-je-sporan-9-januar, (pristup: 23. april 2025).

[50] "U Banjoj Luci obilježen 9. januar, neustavni dan bh. entiteta Republika Srpska", https://balkans.aljazeera.net/videos/2025/1/9/u-banjoj-luci-obiljezen-9-januar-neustavni-dan-bh-entiteta-republika-srpska (pristup: 23. april 2025).

[51] Isto.

[52] Isto.

narativi koji glorificiraju Vojsku RS-a i političke lidere poput Radovana Karadžića i Ratka Mladića, uprkos njihovim pravosnažnim presudama za genocid i zločine protiv čovječnosti.[53] Ove odluke osporene su pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine, ali sama njihova pojava ukazuje na dubinu institucionalne indoktrinacije.[54]

Na planu institucionalnog povezivanja s Republikom Srbijom usvojen je niz memoranduma, sporazuma i planskih dokumenata koji obuhvataju strateške sektore poput energetike, rudarstva, zdravstva, visokog obrazovanja, demografske politike i bezbjednosti, uključujući saradnju u oblastima naučno-tehnološkog razvoja, transfuzijske i transplantacione medicine, porodične politike i policijske koordinacije. Iako se ovi akti formalno predstavljaju kao tehnički ili sektorski, njihova kumulativna pravna i politička težina ukazuje na uspostavljanje trajnih mehanizama koordinacije između Republike Srbije i entiteta RS izvan institucionalnog okvira Bosne i Hercegovine, čime se RS faktički tretira kao poseban politički subjekt sposoban za samostalno ugovaranje i provođenje politika koje prevazilaze njene ustavne nadležnosti.[55]

Sagledani u cjelini, ovi zakonski i podzakonski akti, memorandumi i sporazumi predstavljaju operacionalizaciju ciljeva Deklaracije "Svesrpskog sabora", pri čemu brojne njene odredbe nisu ostale na nivou političkih proklamacija, već su praćene konkretnim implementacijskim odlukama. Pozivi na razvoj zajedničkog ekonomskog, kulturnog, socijalnog i institucionalnog prostora, kao i na objedinjavanje resursa u ključnim sektorima, realizirani su kroz zaključke i planske dokumente nadležnih organa Srbije i RS-a. Ovakvo djelovanje nije ograničeno isključivo na teritoriju entiteta RS već se, kroz institucionalne, infrastrukturne i socijalne mjere, proteže i na prostore drugog bosanskohercegovačkog entiteta Federacije Bosne i Hercegovine

[53] "Novi pokušaj revizije historije vlasti RS-a kroz obrazovni system", https://www.federalna.ba/poraz-obrazovnog-sistema-u-rs-u-8vzle (pristup: 23. april 2025).

[54] "Ustavni sud BiH stavio van snage Pravilnik o NPP u RS-u i zabranio dio iz udžbenika historije za 9. razred", https://www.klix.ba/vijesti/bih/ustavni-sud-bih-stavio-van-snage-pravilnik-o-npp-u-rs-u-i-zabranio-dio-iz-udzbenika-historije-za-9-razred/250123106 (pristup: 23. april 2025).

[55] *Zaključci s naučnog skupa "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike"*, 2-3.

u kojima živi srpsko stanovništvo, čime se uspostavlja *de facto* jedinstven tržišni i institucionalni okvir djelovanja, suprotan ustavnom poretku Bosne i Hercegovine i njenoj isključivoj nadležnosti u oblasti međunarodnih odnosa. Analiza samog teksta Deklaracije pokazuje da je spominjanje Federacije Bosne i Hercegovine u Deklaraciji (tačke 3, 37, 38, 44) svedeno isključivo na deskriptivnu i instrumentalnu funkciju, isključivo vezanu za položaj srpskog naroda ili za projekte i aktivnosti koje provode Republika Srbija i RS. Federacija Bosne i Hercegovine tako se pojavljuje kao prostor u kojem žive Srbi čiji se predstavnici uključuju u sastav Nacionalnog saveta srpskog naroda, kao područje na kojem se nalazi kulturno i vjersko naslijeđe SPC-a, kao zona socijalne i ekonomske intervencije kroz podršku povratnicima, te kao skup lokalnih zajednica u kojima se realiziraju infrastrukturni projekti finansirani iz Srbije. Ovakav diskurzivni okvir potvrđuje da se Federacija u Deklaraciji ne prepoznaje kao entitetski "akter", već kao teritorijalni i funkcionalni prostor uključen u širi projekt institucionalnog i političkog povezivanja, mimo ustavne strukture Bosne i Hercegovine.[56]

Zaključak

Ovaj rad ukazao je da se "Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda", usvojena na "Svesrpskom saboru" 2024. godine, ne može tumačiti kao simbolički, kulturni ili deklarativni dokument bez pravnih i političkih posljedica. Naprotiv, riječ je o normativno i politički artikuliranom instrumentu koji ima jasno prepoznatljive učinke na ustavnopravni poredak Bosne i Hercegovine, njen suverenitet i teritorijalni integritet. Analiza je potvrdila da Deklaracija predstavlja savremenu, institucionalno prilagođenu fazu dugotrajnog političkog velikodržavnog projekta čiji je cilj trajno

[56] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, 5, 11-13; Vidi i: Jasmin Medić, "Deklaration des Gesamtserbischen Kongresses – eine Gefahr für die Stabilität des Westbalkans?", *Policy Briefing*, No. 1, Pangea - Das deutsch-bosnische Netzwerk für Wirtschaft, Bildung und Akademie, Pangea Netzwerk e.V., Düsseldorf, 2025.

redefiniranje odnosa između Republike Srbije, entiteta RS i države Bosne i Hercegovine.

Polazeći od temeljnih principa međunarodnog prava i Ustava Bosne i Hercegovine, rad je nedvosmisleno utvrdio da entiteti nemaju međunarodnopravni subjektivitet niti izvorne vanjskopolitičke kapacitete, te da svako institucionalno djelovanje koje prelazi okvir dozvoljenih "posebnih paralelnih odnosa" iz Ustava Bosne i Hercegovine predstavlja povredu ustavne supremacije države. U tom smislu, Deklaracija ne samo da relativizira ustavni poredak Bosne i Hercegovine već uspostavlja paralelni politički okvir u kojem se RS tretira kao faktički politički partner suverene države Republike Srbije, čime se entitetu implicitno pripisuju obilježja državnosti koja mu ustavno ne pripadaju.

Smještanjem Deklaracije u širi historijski i ideološki kontinuitet velikodržavne politike Srbije utvrdili smo da Deklaracija iz 2024. godine ne predstavlja odstupanje u odnosu na ranije projekte, već njihovu transformaciju iz otvorenih teritorijalnih pretenzija i upotrebe sile ka institucionalnoj penetraciji, kulturnoj hegemoniji i upotrebi "mehkih" oblika moći. Upravo ta promjena metoda, a ne ciljeva, čini savremeni oblik ovog projekta posebno opasnim, jer se on odvija unutar formalno-pravnih okvira, kroz zakone, sporazume, obrazovne politike, memorijalne institucije i infrastrukturnu saradnju, čime se stvara privid legalnosti i normalizacije.

Analiza strukture Deklaracije pokazala je da se radi o sveobuhvatnom političkom dokumentu koji obuhvata gotovo sve ključne sfere društvenog života: identitet, obrazovanje, historijsko pamćenje, religiju, ekonomiju, sigurnost, demografiju i simboličku politiku. Takva širina zahvata ukazuje da cilj nije očuvanje kulturnih veza, već uspostavljanje trajnog, koordiniranog i institucionalno povezanog prostora djelovanja Republike Srbije i RS-a. Time se proizvodi *de facto* jedinstven politički, kulturni i ekonomski prostor koji funkcionira paralelno, a često i suprotno ustavnopravnom okviru Bosne i Hercegovine.

Jedan od najproblematičnijih aspekata Deklaracije jeste njena uloga u institucionalizaciji revizionizma prema ratovima 1990-ih godina i genocidu u Srebrenici. Odbacivanje Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o genocidu, manipulativno pozivanje na "kolektivnu

krivicu" i eufemistički zahtjevi za "rasvjetljavanje istorijskih činjenica" predstavljaju svjesno potkopavanje međunarodnog prava i pravosnažnih sudskih presuda.

Implementacija Deklaracije kroz konkretne zakonodavne, podzakonske i administrativne mjere dodatno potvrđuje njen operativni karakter. Osnivanje memorijalnih institucija s revizionističkim ciljevima, normativne intervencije u oblasti državnih simbola, ignoriranje odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, harmonizacija obrazovnih politika i intenziviranje institucionalne saradnje RS-a s Republikom Srbijom pokazuju da Deklaracija funkcionira kao upravljački okvir za dugoročno političko djelovanje. Kumulativni učinak ovih mjera ogleda se u postupnom potkopavanju obaveze entitetskih organa da djeluju u skladu s ustavnim poretkom Bosne i Hercegovine.

U cjelini posmatrano, "Svesrpski sabor" i njegova Deklaracija predstavljaju najozbiljniji institucionalni izazov suverenitetu Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu. Ovaj izazov ne manifestira se kroz otvoreno nasilje ili formalnu secesiju, već kroz dugoročnu strategiju stvaranja "novog normalnog", u kojem se državne nadležnosti Bosne i Hercegovine postepeno u praksi smanjuju, a paralelne strukture legitimiraju kroz pravo, institucije i simboliku. Upravo zbog toga, Deklaraciju nije moguće posmatrati kao izoliran politički događaj, već kao dio šireg obrasca destabilizacije i kontinuiteta velikodržavnog djelovanja, pri čemu ona predstavlja tek jednu savremenu etapu dugotrajnog, višestoljetnog velikosrpskog političkog projekta koji se, kroz različite historijske forme i terminološke prilagodbe, kontinuirano reproducira. Takav kontinuitet ima ozbiljne implikacije po regionalnu sigurnost, evropske integracije Bosne i Hercegovine i očuvanje međunarodnog pravnog poretka. Zbog svega navedenog, ovaj fenomen zaslužuje znatno veću pažnju, kao i sistematičnija i podrobnija istraživanja političkih, pravnih i sigurnosnih implikacija mjera koje su institucije Republike Srbije i RS-a usvojile i provodile nakon usvajanja Deklaracije.

Na kraju, rad potvrđuje da je odgovor na ovakve procese prije svega pravni i institucionalni: insistiranje na supremaciji Ustava Bosne i Hercegovine, obavezujućem karakteru odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i međunarodnim garancijama Dejtonskog mirovnog

sporazuma. Ignoriranje ili relativizacija ovih izazova ne vodi stabilnosti, već produžavanju postgenocidne destabilizacije i održavanju Bosne i Hercegovine u stanju trajne političke nesigurnosti. U tom smislu, Deklaracija "Svesrpskog sabora" predstavlja ne samo unutrašnji ustavnopravni problem već i test kredibiliteta međunarodne zajednice u zaštiti principa suvereniteta, teritorijalnog integriteta i vladavine prava na Zapadnom Balkanu.

Izvori i literatura

Knjige i radovi

1. Bećirović, Denis, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021.
2. Biserko, Sonja, "Srpska elita i realizacija srpskog nacionalnog programa", u: *Kovanje antijugoslovenske zavere*, Knjiga I, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2006.
3. Bjelica, Mihailo, *Srpski ratovi rečima 1844–2000*, Radnička štampa / Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003.
4. Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, Sarajevo, 2004.
5. Džananović, Muamer; Medić, Jasmin; Karčić, Hikmet, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.
6. Hajdarpašić, Edin, *Whose Bosnia? Nationalism and Political Imagination in the Balkans, 1840–1914*, Cornell University Press, Ithaca–London, 2015.
7. Janković, Dragoslav, *O političkim strankama u Srbiji XIX veka*, Prosveta, Beograd, 1951.
8. Medić, Jasmin, "Deklaration des Gesamtserbischen Kongresses – eine Gefahr für die Stabilität des Westbalkans?", *Policy Briefing*, No. 1, Pangea - Das deutsch-bosnische Netzwerk für Wirtschaft, Bildung und Akademie, Pangea Netzwerk e.V., Düsseldorf, 2025.

9. Medić, Jasmin; Karčić, Hikmet; Džananović, Muamer; Mulagić, Elvedin, *Politika revizionizma: Negiranje zločina i genocida u Bosni i Hercegovini 1992–2025*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2025.
10. Perović, Latinka, "Srbi i Srbija u novovekovnoj istoriji – Iskustvo sa drugim narodima", u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017, 239-260.
11. Rudolf, Davorin, "Jugoslavija: Unitarna država ili federacija – povijesne težnje srpskoga i hrvatskoga naroda", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 2/2009.
12. Stambolić, Ivan, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, Radio B-92, Beograd, 1995.
13. Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo, 2006.

Pravni i međunarodni izvori

1. Helsinški završni akt. Konferencija o evropskoj sigurnosti i saradnji, Helsinki, 1975. Dostupno na: https://www.crnakutija.babe.hr/attach/_h/helsinski_zavrsni_akt.pdf (pristup: 24. septembar 2025).
2. International Court of Justice (ICJ). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, 26 February 2007. Dostupno na: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf (pristup: 14. juni 2025).
3. Online baza International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Dostupno na: https://www.icty.org/en/cases (pristup: 14. juni 2025).
4. Online baza International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (IRMCT). Dostupno na: https://www.irmct.org/en/cases (pristup: 14. juni 2025).
5. United Nations General Assembly. *International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica*, A/RES/78/282, 23 May 2024. Dostupno na: https://docs.un.org/en/A/RES/78/282 (pristup: 28. juni 2024).
6. United Nations Security Council. *Resolution 1244 (1999)*, S/RES/1244, 10 June 1999. Dostupno na: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf (pristup: 19. decembar 2025).
7. United Nations. *Charter of the United Nations,* San Francisco, 1945.

8. Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir. Dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (pristup: 24. septembar 2025).

Deklaracije i politički dokumenti

1. *Svesrpski sabor: Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Beograd, 8. juni 2024. Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda (pristup: 24. decembar 2025).

Izvještaji i institucionalna dokumentacija

1. Cvjetićanin, Tijana et al., *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2021.
2. Džananović, Muamer et al., *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2023*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2023.
3. Hanson-Green, Monica, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2020.
4. Ikanović, Edin et al., *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2025*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2025.
5. Mehmedović, Adem et al., *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2022.
6. *Zaključci s naučnog skupa "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike"*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2025. Dostupno na: https://iziz.unsa.ba/bs/vijest.php?akt_id=603 (pristup: 10. februar 2025).

Arhivska građa

1. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ), SRBiH, Okružni štab TO Tuzla. *Informacije o značajnim činiocima i manifestacijama za MPS u TO SR BiH za oktobar 1990. godine.* Tuzla, 13. novembar 1990.

Periodika, medijski i online izvori

1. "Dodik: U Srebrenici je bio genocid!", https://www.youtube.com/watch?v=t5kdl8ASd_Y, (pristup: 20. mart 2025).
2. "Novi pokušaj revizije historije vlasti RS-a kroz obrazovni sistem", Federalna TV, https://www.federalna.ba/poraz-obrazovnog-sistema-u-rs-u-8vzle (pristup: 23. april 2025).
3. "Odluka o formiranju Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine", *Javnost*, god. 1, br. 1, 19. oktobar 1990.
4. "Sedam godina kazne za proslavu neustavnog Dana RS se ne primjenjuju", 8. januar 2024, *Radio Slobodna Evropa*, https://www.slobodnaevropa.org/a/dan-rs-bih-ustav-proslava/32762823.html (pristup: 9. januar 2024).
5. "Sonja Biserko: Srpski svet i NGO-sektor", 13. 2. 2022, https://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/sonja-biserko-srpski-svet-i-ngo-sektor-5168 (pristup: 12. decembar 2025).
6. "Srbi opstaju samo zajedno", *Glas*, 4. mart 1992.
7. "U Banjoj Luci obilježen 9. januar, neustavni dan bh. entiteta Republika Srpska", *Al Jazeera Balkans*, https://balkans.aljazeera.net/videos/2025/1/9/u-banjoj-luci-obiljezen-9-januar-neustavni-dan-bh-entiteta-republika-srpska (pristup: 23. april 2025).
8. "Ustavni sud BiH stavio van snage Pravilnik o NPP u RS-u i zabranio dio iz udžbenika historije za 9. razred", *Klix.ba*, https://www.klix.ba/vijesti/bih/ustavni-sud-bih-stavio-van-snage-pravilnik-o-npp-u-rs-u-i-zabranio-dio-iz-udzbenika-historije-za-9-razred/250123106 (pristup: 23. april 2025).
9. "Višković: Krajnje vrijeme da Srpska ima memorijalni kompleks za srpske žrtve u Podrinju", 12. juli 2024, *Radio Televizija Republike Srpske*, https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=562363 (pristup: 9. juli 2025).
10. Dedić, Mirha, "Drugi Memorandum SANU u teoriji i praksi", *Slobodna Bosna*, god. XVI, br. 749, Sarajevo, 24. mart 2011.
11. Naučni skup "Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike (uvod)". Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=ymvH0ofV37Y (pristup: 10. februar 2025).
12. www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf (pristup: 7. decembar 2025).

Dr. sc. Hikmet Karčić
Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina
protiv čovječnosti i međunarodnog prava

POLITIKA SJEĆANJA U KONTEKSTU DEKLARACIJE SVESRPSKOG SABORA

Sažetak

Kroz istraživanje se analizira politika sjećanja u kontekstu Deklaracije Svesrpskog sabora kao savremenog normativno-diskurzivnog okvira kroz koji se reinterpretiraju historijski događaji, identitetske naracije i politički ciljevi srpskog nacionalnog korpusa u postjugoslavenskom prostoru. Polazeći od temeljnih teorijskih uvida, istraživanje razmatra kako Deklaracija funkcionira kao instrument institucionalizacije selektivnog pamćenja i historijskog revizionizma, s ciljem homogenizacije kolektivnog identiteta i legitimiranja posebnih političkih zahtjeva u regionu zapadnog Balkana. Posebna pažnja usmjerena je na načine i obrasce na koje se kroz Deklaraciju uspostavlja kontinuitet s narativima iz 1990-ih godina, uključujući interpretacije disolucije Jugoslavije, ratova, statusa Kosova te položaja Srba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Analizom sadržaja Deklaracije, pratećih političkih izjava i simboličkih praksi, istraživanje pokazuje kako se politika sjećanja koristi za normalizaciju nacionalističkih diskursa, relativizaciju odgovornosti za ratne zločine i reafirmaciju ideje nadnacionalnog političkog i kulturnog jedinstva srpskog naroda. Istraživanje se temelji na kvalitativnoj analizi relevantnih dokumenata i diskursa, uz oslanjanje na literaturu. Zaključno, istraživanje argumentira da Deklaracija Svesrpskog sabora predstavlja važan element savremene strategije simboličkog i normativnog djelovanja, kojim se politika sjećanja instrumentalizira kao sredstvo političkog pritiska i proizvodnje dugoročne "kontrolirane nestabilnosti" u regionu, sa značajnim implikacijama za regionalne odnose i procese evropske i euroatlantske integracije.

Ključne riječi: politika sjećanja, historijski revizionizam, Deklaracija Svesrpskog sabora, nacionalni identitet, Bosna i Hercegovina, zapadni Balkan.

Abstract

This study analyzes the politics of memory in the context of the Declaration of the All-Serbian Assembly as a contemporary normative-discursive framework through which historical events, identity narratives, and political objectives of the Serbian national corpus in the post-Yugoslav space are reinterpreted. Drawing on key theoretical insights, the research examines how the Declaration functions as an instrument for the institutionalization of selective memory and historical revisionism, aimed at homogenizing collective identity and legitimizing specific political claims in the Western Balkans region. Particular attention is devoted to the ways and patterns through which the Declaration establishes continuity with narratives from the 1990s, including interpretations of the dissolution of Yugoslavia, the wars, the status of Kosovo, and the position of Serbs in Bosnia and Herzegovina and Croatia. Through an analysis of the content of the Declaration, accompanying political statements, and symbolic practices, the study demonstrates how the politics of memory is employed to normalize nationalist discourses, relativize responsibility for war crimes, and reaffirm the idea of a supranational political and cultural unity of the Serbian people. Methodologically, the research is based on qualitative analysis of relevant documents and discourses, supported by engagement with the existing scholarly literature. In conclusion, the study argues that the Declaration of the All-Serbian Assembly represents an important element of a contemporary strategy of symbolic and normative action, through which the politics of memory is instrumentalized as a means of political pressure and the production of long-term "controlled instability" in the region, with significant implications for regional relations and the processes of European and Euro-Atlantic integration.

Keywords: politics of memory, historical revisionism, Declaration of the All-Serbian Assembly, national identity, Bosnia and Herzegovina, Western Balkans

Uvod

Način na koji društva pamte svoju prošlost igra ključnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta, političke rasprave i učvršćivanju kolektivnih narativa. U postkonfliktnim kontekstima sjećanje je često sporno područje, gdje se historijske interpretacije događaja mijenjaju i zloupotrebljavaju u političke svrhe. Nijedno mjesto to ne pokazuje bolje nego Bosna i Hercegovina, gdje suprotstavljene verzije historije nastavljaju oblikovati međunacionalne odnose i regionalnu dinamiku. Vrlo jasan primjer vidljiv je u nedavno objavljenoj – i po nazivu već naznačena složenim naslovom – Deklaraciji o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, dokumentu koji je usvojio Svesrpski sabor u junu 2024. Analiza sadržaja ovog dokumenta pokazuje kako se historija selektivno oblikuje da bi se ojačali nacionalistički ciljevi, predstavljajući namjeran pokušaj da se jedinstvo srpskog identiteta (u sadašnjosti) izgradi putem određenog čitanja historijskih događaja, koje uključuje elemente historijskog revizionizma i, indirektno, poricanja genocida.

Genocid o kojem je riječ jeste međunarodno i pravno priznati genocid u Srebrenici – u kojem je u julu 1995. ubijeno 8.372 bošnjačka muškarca i dječaka. Ovaj zločin isplanirale su, organizirale i izvele srbijanske i vojne snage bosanskih Srba, koje su 1992. započele rat s ciljem aneksije teritorije novoneovisne Bosne i Hercegovine u korist Srbije. Odbijanjem međunarodno prihvaćene klasifikacije zločina u Srebrenici kao genocida, Deklaracija nastoji preoblikovati percepciju ratova iz 90ih, predstavljajući ih kao dio šire historijske borbe za opstanak Srba. Ovo preusmjeravanje ne samo da umanjuje težinu drugih ratnih zločina koje su počinile srpske snage već stvara alternativni narativ o srpskoj žrtvi i otporu. Takav pristup ima značajne posljedice – ne samo za regionalnu stabilnost već i za međunarodne pravne norme i šanse za pomirenje.

Svesrpski sabor

Dana 8. juna 2024. obilježen je značajan politički i kulturni događaj usvajanjem Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, poznate i kao Deklaracija Svesrpskog sabora. Dokument je zvanično potvrđen u Beogradu na visokom nivou: prisustvovali su predsjednik Republike Srbije, predsjednik entiteta Republika srpska, visoki zvaničnici vlada i zakonodavnih tijela obiju strana. Manifestacija je imala snažnu vjersku dimenziju, jer se održala uz blagoslov i aktivno učešće Njegove svetosti patrijarha Porfirija, poglavara Srpske pravoslavne crkve, zajedno s najvišim crkvenim dostojanstvenicima. Ovo sjedinjenje političke i vjerske vlasti naglašava simboličku i ideološku težinu Deklaracije.

Sabor je zamišljena kao nadnacionalna platforma koja okuplja političke, vjerske i akademske lidere iz Srbije i entiteta Republika srpska, entiteta s većinskim srpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini. Ova inicijativa nastaje u kontekstu jačanja trenda konsolidacije srpske nacionalne politike izvan institucionalnih granica Bosne i Hercegovine. Podsticanjem bliže saradnje između Srbije i entiteta Republika srpska, Sabor nastoji institucionalizirati koncept "srpskog svijeta" — dugoročnu viziju čiji je cilj ujedinjenje srpskog identiteta preko granica kroz kulturne, obrazovne i infrastrukturne mehanizme. Često se može čuti u izjavama srpskih i bosanskosrpskih političara izraz "Srpski svet", koji potječe još od ideja prvog ilirskog srpskog nacionaliste Ilije Garašanina, koji je 1844. objavio koncept ("Načertanije") čiji je cilj bio fizičko ujedinjenje svih Srba izvan granica tadašnje Srbije.

Ovaj koncept, inspiriran i idejom "ruskog svijeta", najjasnije je artikuliran u izjavama, poput nekadašnjeg srbijanskog ministra unutrašnjih poslova Aleksandra Vulina, koji je 2021. izjavio: „Zadatak ove generacije političara jeste da formiraju srpski svet, da objedine Srbe gdje god da žive."

Vulin je dalje dodao: "Da bi se formirao 'srpski svet', Srbija mora biti ekonomski uspješna, dobro vođena i imati vojsku koja može da zaštiti

Srbiju i Srbe, gdje god da žive."[1]

Deklaracija Svesrpskog sabora predstavlja sljedeći korak u ostvarenju dugo sanjanih srpskonacionalističkih ciljeva. Strategija naglašava ulogu simboličkih elemenata – zajedničke historijske naracije i vjerskih tradicija – kao i konkretnih mjera u oblastima poput energetike i transporta, kako bi se stvorio koherentan nacionalni prostor. Ovaj koncept sličan je idejama koje su prethodile ratu u Bosni i Hercegovini početkom 1990-ih i ratu na Kosovu 1999. godine. Deklaracija odjekuje tim idejama.

Usvajanjem Deklaracije nastoji se ojačati institucionalna i infrastrukturna povezanost između Srbije i entiteta Republika srpska. Ipak, ova inicijativa izaziva zabrinutost zbog svog utjecaja na regionalnu stabilnost, posebno suverenitet Bosne i Hercegovine. Kritičari tvrde da realizacija Deklaracije potkopava već krhki mirovni proces uspostavljen Dejtonskim sporazumom iz 1995. godine. Promocijom homogenog srpskog identiteta preko granica (time ih *de facto* ukidajući), Deklaracija dovodi u pitanje teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine i produbljuje etničke tenzije u regionu.

Deklaraciju je formalno ratificirala Narodna skupština Republike Srpske i objavljena je u Službenom glasniku RS (broj 64/24). U procesu ratifikacije usvojene su i rezolucije kojima se obilježavaju dva značajna datuma: 9. januar – Dan Republike i krsna slava, te 15. februar – Svesrpski dan državnosti. Ovim praksama želi se potvrditi zajednička historijskokulturna naracija i ideološki okvir Deklaracije.

Za operacionalizaciju Deklaracije, Narodna skupština RS usvojila je niz zakona, podzakonskih akata, memoranduma i sporazuma. Ove mjere trebaju uskladiti politiku i infrastrukturu entiteta RS s onom u Srbiji, osobito u obrazovanju, kulturi, energetici i transportu. Primjeri takvih napora uključuju harmonizaciju obrazovnih planova za promoviranje srpskog identiteta i infrastrukturne projekte koji povezuju teritorije. Također su pokrenute kulturne inicijative za slavljenje zajedničkih historijskih i religijskih tradicija.

[1] Al Jazeera, Critics condemn minister's call to unite Serbian, *Al Jazeera News*, 19. juli 2021; https://www.aljazeera.com/news/2021/7/19/critics-condemn-ministers-call-to-unite-serbian

Deklaracija i prateće inicijative izazivaju brojne debate o njihovom utjecaju na nezgodnu političku ravnotežu na zapadnom Balkanu. Povezujući Srbiju i entitet RS, Deklaracija podriva multietničku strukturu Bosne i Hercegovine i potencijalno destabilizira region. Kritičari upozoravaju da ova nastojanja ugrožavaju principe Dejtonskog sporazuma, zasnivajući se na balansiranju interesa bošnjačkog, hrvatskog i srpskog naroda. Istovremeno, naglašavanje jedinstvenog srpskog identiteta može marginalizirati nesrpske zajednice unutar entiteta RS i u cijeloj Bosni i Hercegovini te dodatno produbiti podjele.

Kolektivno sjećanje i nacionalni identitet

Kolektivno sjećanje nikada nije neutralan zapis prošlosti. Ono je oblikovano političkim, društvenim i kulturnim snagama koje odlučuju koji se događaji pamte, kako se interpretiraju, a koji se zanemaruju. Deklaracija Svesrpskog sabora naglašava važnost izgradnje jedinstvenog srpskog identiteta kroz zajedničko historijsko iskustvo. To se vidi u težnji da se oda poštovanje patnji Srba, posebno u Drugom svjetskom ratu i konfliktima devedesetih. Dokument posebno poziva na saradnju Srbije i entiteta RS u očuvanju i promociji sjećanja na srpske žrtve, dok odbacuje sve međunarodne pravne presude o ratnim zločinima koje su počinile srpske snage.

Posebno otkrivajući odlomak glasi: „Svesrpski sabor poziva Republiku Srbiju i Republiku Srpsku da zajednički njeguju istorijsko sjećanje i očuvaju sjećanje na srpske žrtve koje su pale za slobodu u svim ratovima. Posebno je važno zajednički i jedinstveno obilježavati i pamtiti žrtve Prvog svjetskog rata, žrtve genocida počinjenog nad Srbima u Drugom svjetskom ratu i žrtve ratova 1990-ih.“[2]

Iako ovaj stav na prvi pogled djeluje inkluzivan, značajna je njegova selektivnost. Podizanjem srpskog stradanja i zanemarivanjem svega drugog stvara se narativ kolektivne patnje, ali bez priznanja zločina koje

[2] All-Serb Assembly, *Declaration on the protection of national and political rights and the common future of the Serb people*, June 2024, par. 12.

su počinile srpske snage, uključujući i genocid u Bosni i Hercegovini. Ovakav pristup karakterističan je za nacionalističku politiku sjećanja: strateško korištenje historije za učvršćivanje političkog jedinstva i opravdavanje savremenih politika.

Historijski revizionizam i politički motivi

Historijski revizionizam, kada je vođen u sklopu akademskog istraživanja, legitiman je i potreban proces historiografije. Međutim, kada je motiviran političkim ciljevima, često izopačuje historijske činjenice u ideološke svrhe. Deklaracija propagira opasno revizionističku agendu osporavajući historijske i pravne činjenice o Srebrenici, predstavljajući ih kao predmet historijske debate, umjesto kao potvrđeni genocid.

Dokument navodi: „Svesrpski sabor pozdravlja napore rukovodstva Republike Srbije i Republike Srpske da doprinesu rasvjetljavanju istorijskih činjenica o događajima 1990-ih, posebno u vezi s događajima u Srebrenici i njenoj okolini od 1992. do 1995.“[3]

Ovaj jezik suptilno dovodi u pitanje nalaze međunarodnih sudova, poput Haškog tribunala (ICTY) i Međunarodnog suda pravde (ICJ), koji su bez sumnje klasificirali zločin u Srebrenici kao genocid. Poziv na „rasvjetljavanje“ odražava taktike poricanja koje se koriste i u drugim genocidima, pretvarajući čvrsta pravna utvrđenja u predmet debate. Poricanje genocida nije samo historijska reinterpretacija – to je aktivan napor da se prikrivaju i iskrivljuju dokazi o masovnim zločinima. Deklaracija ne poriče da su zločini počinjeni u Srebrenici, već osporava genocidnu kvalifikaciju i osuđuje nedavnu UN-ovu rezoluciju o Srebrenici.

Deklaracija navodi: “Svesrpski sabor ne podržava Rezoluciju o Srebrenici, koju je u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija podržalo 84 zemlje, dok je 109 zemalja bilo protiv, uzdržano ili nije glasalo. Ova Rezolucija pokušala je kolektivno okriviti cijeli srpski narod, što je neprihvatljivo i ne može se sprovesti.”[4]

[3] Ibid., par. 15.
[4] Ibid., par. 18.

Ova izjava koristi dobro dokumentiranu strategiju poricanja: poistovjetiti pravne presude o genocidu s optužbom kolektivne krivice. U stvarnosti, međunarodne presude ne krive cijeli narod, već pojedince i institucije odgovorne za organiziranje zločina. Deklaracijom Rezolucija UNa prikazuje se kao napad na Srbe kao cjelinu, čime se normalizira odbijanje odgovornosti prema historiji.

Posljedice takvog poricanja dalekosežne su. Ono koči pomirbene napore sprečavajući priznanje prošlih zločina, produbljuje međunacionalne tenzije, potičući opsjednutost odbranom među Srbima i narušava međunarodne pravne mehanizme usmjerene na sprečavanje budućih genocida. Historijsko poricanje, bilo da se radi o Srebrenici, holokaustu ili armenskom genocidu, doprinosi ciklusima revizionizma koji perpetuiraju, a ne rješavaju, konflikt.

Izmišljeni neprijatelji

Također je bitno da Deklaracija predstavlja entitet Republika srpska kao politički subjekt pod prijetnjom, navodeći navodne povrede Dejtonskog sporazuma i eroziju njene poluautonomije. Ovaj narativ ima dvostruku funkciju: jačanje srpskog jedinstva i opravdanje otpora prema vanjskim pritiscima, uključujući zahtjeve za odgovornošću za ratne zločine.

Prvi element ove strategije – predstavljanjem Srba, posebno bosanskih Srba kao genocidom izloženih – osobito je opasan. Pojam "spoljni pritisci", koji uključuje zahtjeve međunarodne zajednice da se događaji u Srebrenici prepoznaju za ono što jesu, prezentira Srbima ideju da su meta mračnih "globalističkih" zavjera protiv njihovog identiteta, teritorije, vjere itd. Ta ideja nije nova. Prvi put pojavljuje se 1986. godine u zloglasnom *Memorandumu* SANU, gdje se tvrdilo da Srbi u pokrajinama izvan Srbije (posebno na Kosovu) doživljavaju genocid.

Deklaracija nastoji konsolidirati Srbe kao neprijateljski nastrojenu, defanzivnu cjelinu spremnu braniti se i napadati pretpostavljene prijetnje. Ovo je izuzetno opasan stav koji dodatno ugrožava perspektive za mir i pomirenje.

Institucionalizacija politike sjećanja

Ove ideje sada se iz političke retorike sele u konkretne institucije – nastavne planove, zakone i institucionalne prakse vlasti. Vlada Republike srpske preduzela je konkretne korake kako bi ojačala ovaj historijski narativ putem institucionalnih mehanizama. Dana 15. juna 2024. odobren je budžet od 500.000 KM (≈250.000 €) za izgradnju i održavanje spomenika, memorijalnih mjesta i grobalja vezanih za Drugi svjetski rat i rat 1990ih. Ova sredstva usmjerena su na obilježavanje srpskih žrtava, dok se širi historijski kontekst zanemaruje.

Da bi dodatno učvrstile ovu politiku, vlasti entiteta RS uspostavile su Javnu ustanovu Memorijalni centar RS, zadužen za nadzor inicijativa u oblasti historijskog sjećanja. Institucionaliziranjem politike sjećanja, entitet RS osigurava da zadani narativ o prošlosti bude široko rasprostranjen i formalno priznat. Vrlo je moguće da će se napori usmjeriti i na to da se negacija genocida plasira i izvan granica.

Jednom kada se institucije ovako strukturiraju, perspektive za pomirenje, pa čak i mir, znatno su smanjene – jer iako takve institucije mogu imati kulturnu i obrazovnu vrijednost, one također rizikuju učvrstiti jednoglasno, parcijalno viđenje prošlosti.

Pravni okviri i simbolička legislacija

Jedan od najistaknutijih zakonskih akata jeste Zakon o izmjenama Zakona o upotrebi zastave, grba i himne RS, usvojen na 11. redovnoj sjednici NSRS, zaključenoj 5. novembra 2024. Ustavni sud RS 30. decembra 2024. ocijenio je da ovaj zakon, koji regulira upotrebu državnih simbola, ne narušava vitalne interese bošnjačkog naroda u tom entitetu.[5] Ipak, takva legislacija često služi samo kao mehanizam za jačanje političkih ideja, afirmiranje nacionalnog identiteta i kreiranje osjećaja historijskog kontinuiteta, posebno u spornim političkim prostorima.

[5] Ustavni sud Republike Srpske, *Zakon o dopuni Zakona o upotrebi zastave, grba i himne Republike Srpske*, 30. decembar 2024.

Slično tome, Zakon o izmjenama Zakona o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, također usvojen tokom 11. sjednice, ilustrira napetosti između očuvanja nacionalnog naslijeđa i osjetljivosti zajednica u postgenocidnom društvu.

Institucionalizacija sjećanja: Dan RS i obrazovanje

Rezolucija o formiranju Odbora za obilježavanje Dana Republike Srpske, usvojena 28. novembra 2024, pokazuje kako se politika sjećanja institucionalizira. Formaliziranjem obilježavanja Dana RS, NSRS potvrđuje specifični historijski narativ usklađen s političkim aspiracijama entiteta i njegovom percepcijom vlastitog identiteta. Komemorativne prakse često služe politici sjećanja tako što daju platformu određenim historijskim interpretacijama.

U obrazovanju se to također provodi: Pravilnik o nastavnim planovima za osnovno obrazovanje ("Službeni glasnik RS", br. 77/24) i Pravilnik o sufinansiranju naučnoistraživačkih projekata ("Službeni glasnik RS", br. 97/24) naglašavaju ulogu obrazovanja u oblikovanju kolektivnog sjećanja. Određivanje nastavnog sadržaja i fondova za istraživanja instrumenti su promocije određenih narativa i kulturnih vrijednosti, koji oblikuju shvatanje identiteta i historije kod budućih generacija.[6]

Zakon o zaštiti, očuvanju i upotrebi srpskog jezika i ćirilice (Službeni glasnik RS, br. 81/22), usvojen 15. septembra 2021. u koordinaciji sa Srbijom, naglašava simboličku važnost jezika u politici sjećanja. Zakonom je legalno utvrđena upotreba srpskog jezika i ćirilice, čime entitet Republika srpska jača kulturne i historijske veze sa Srbijom, a istovremeno potvrđuje svoj poseban identitet unutar Bosne i Hercegovine.[7] Ovaj zakon, nikada osporen Ustavom, odražava trajnu važnost jezičkih i kulturnih obilježja u postkonfliktnim identitetskim politikama.

[6] M. W. Apple, *Ideology and curriculum* (3rd ed.), Routledge, 2004.

[7] R. D. Greenberg, *Language and identity in the Balkans: Serbo-Croatian and its disintegration*, Oxford University Press, 2004.

Posljedice za pomirenje i regionalnu stabilnost

Selektivna upotreba historije kroz Deklaraciju Svesrpskog sabora i povezane politike ima duboke posljedice po mir i stabilnost u Bosni i Hercegovini. Fokusiranjem na srpsko stradanje i ignoriranjem međunarodno utvrđenih činjenica, ove inicijative produbljuju međunacionalne podjele i ometaju povjerenje.

Zakonski koraci u entitetu RS primjer su presijecanja zakona, sjećanja i identiteta te njihova međusobna interakcija u postkonfliktnom društvu. Regulirajući državne simbole, prakse obilježavanja, nastavne planove i jezično naslijeđe, ovi zakoni postaju instrumenti politike sjećanja koji oblikuju kolektivne narative i jačaju određene historijske interpretacije.

Sve više posljedice se šire izvan Bosne i Hercegovine. Kada države i politički entiteti preuzmu kontrolu nad historijskim narativima radi nacionalističkog cilja, oni dovode u pitanje međunarodne pravne norme i mehanizme za sprečavanje masovnih zločina. Suočavanje s ovim trendom zahtijeva sveobuhvatan pristup: pravnu odgovornost, historijsko obrazovanje zasnovano na činjenicama, diplomatski angažman protiv poricanja genocida i rastućeg srpskog nacionalizma.

Na kraju, pomirenje se može postići samo kroz inkluzivan historijski narativ koji priznaje sve žrtve, ali ne na štetu pravno utvrđene istine o genocidu u Srebrenici. Dok god nacionalistička politika sjećanja dominira, posebno u Srbiji i entitetu RS, napori da se izgradi zajednička budućnost u Bosni i Hercegovini ostaju veoma izazovni.

Izvori i literatura

1. Al Jazeera, Critics condemn minister's call to unite Serbian, *Al Jazeera News*, 19 July 2021; https://www.aljazeera.com/news/2021/7/19/critics-condemn-ministers-call-to-unite-serbian
2. All-Serb Assembly, *Declaration on the protection of national and political rights and the common future of the Serb people*, June 2024, par. 12.
3. Apple, M. W., *Ideology and curriculum* (3rd ed.), Routledge, 2024.

4. Greenberg, R. D., *Language and identity in the Balkans: Serbo-Croatian and its disintegration*, Oxford University Press, 2004.
5. Ustavni sud Republike Srpske, *Zakon o dopuni Zakona o upotrebi zastave, grba i himne Republike Srpske*, 30. decembar 2024.

Prof. dr. Sead Turčalo
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka

"SRPSKI SVET": REVIZIONISTIČKA STRATEGIJA ZA PREOBLIKOVANJE GEOPOLITIČKE ARHITEKTURE ZAPADNOG BALKANA

Sažetak

Rad analizira koncept "srpskog sveta" kao savremenu revizionističku strategiju zvaničnog Beograda usmjerenu na preoblikovanje geopolitičke i normativne arhitekture zapadnog Balkana. Polazeći od realističkokonstruktivističke paradigme, "srpski svet" se tumači kao projekt koji istovremeno zahvata materijalne dimenzije (moć, teritorij, institucije, sigurnosne aranžmane) i idejne dimenzije (identitet, historijsko pamćenje i norme). Također, definira se tipologija revizionizma kroz tri idealna tipa te se pokazuje kako se "srpski svet" kreće od dominantno normativnog ka kombiniranom, trećem tipu revizionizma, u kojem se preispituju i poredak i granice. Metodološki, rad se zasniva na kvalitativnoj analizi strateških dokumenata Republike Srbije, pravnih akata, izjava političkih i crkvenih elita, kao i na relevantnoj sekundarnoj literaturi, uz komparativnu analizu u odnosu na ruski koncept *Ruski mir* (*Russkiy mir*). Zaključuje se da je "srpski svet" rebrendirani projekt "Velike Srbije", prilagođen epohi hibridnog djelovanja, koji kroz mrežu specijalnih i paralelnih veza, kulturnoreligijskih struktura i informaciono-medijskog prostora proizvodi stanje "kontrolirane nestabilnosti" u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i na Kosovu, otvarajući prostor za sinergiju s ruskim revizionizmom i dugoročno potkopavanje euroatlantske integracije regiona. Rad razmatra moguće razvojne scenarije, od dugotrajne "kontrolirane nestabilnosti" do potencijalne transformacije koncepta kroz promjenu unutrašnjih i međunarodnih uvjeta, te ukazuje na implikacije za politiku EU i NATO-a prema regionu.

Ključne riječi: Srpski svet, revizionizam, realistički konstruktivizam, Ruski mir, zapadni Balkan.

Abstract

The paper analyzes the concept of the "Serbian World" as a contemporary revisionist strategy of official Belgrade aimed at reshaping the geopolitical and normative architecture of the Western Balkans. Drawing on a realist-constructivist paradigm, the "Serbian World" is interpreted as a project that simultaneously encompasses material dimensions (power, territory, institutions, security arrangements) and ideational dimensions (identity, historical memory, and norms). The paper also develops a typology of revisionism through three ideal types and demonstrates how the "Serbian World" evolves from a predominantly normative form toward a combined, third type of revisionism, in which both the existing order and state borders are contested. Methodologically, the study is based on qualitative analysis of strategic documents of the Republic of Serbia, legal acts, and statements by political and ecclesiastical elites, as well as relevant secondary literature, complemented by a comparative analysis with the Russian concept of the Russian World (*Russkiy mir*). The paper concludes that the "Serbian World" represents a rebranded version of the "Greater Serbia" project, adapted to the era of hybrid action, which-through a network of special and parallel ties, cultural-religious structures, and the information-media sphere-produces a condition of "controlled instability" in Bosnia and Herzegovina, Montenegro, and Kosovo. This, in turn, opens space for synergy with Russian revisionism and for the long-term undermining of Euro-Atlantic integration in the region. The paper further examines possible developmental scenarios, ranging from prolonged "controlled instability" to the potential transformation of the concept through changes in domestic and international conditions, and highlights the implications for EU and NATO policies toward the Western Balkans.

Keywords: Serbian World, revisionism, realist constructivism, *Russkiy Mir*, Western Balkans

Uvod

Koncept "srpski svet" u posljednjih se nekoliko godina pojavio kao središnja paradigma srpskog nacionalističkog diskursa i pokušaj reanimacije stare ideje o integraciji svih Srba u jedinstveni državno-politički okvir. Ovaj koncept, promoviran od dijela političkog vrha Srbije

i Republike srpske, implicira ideju transnacionalnog srpskog identiteta i političkog jedinstva svih Srba bez obzira na postojeće državne granice.[1] Moguće ga je definirati kao skup politika i narativa čiji je cilj ponovno objedinjavanje srpskog etničkog prostora razdijeljenog granicama nastalim disolucijom Jugoslavije. Ove politike uključuju jačanje veza Republike Srbije sa Srbima u susjednim državama na kulturnom, medijskom, ekonomskom i političkom planu, uz postepeno dovođenje u pitanje postojećih granica i normi koje definiraju poslijeratni poredak, što mnogi vide kao nastavak ranijih projekata "Velike Srbije", prilagođenih savremenom kontekstu.[2] Ovaj koncept transformiran je u strategiju formaliziranu usvajanjem Deklaracije na Prvom svesrpskom saboru, održanom u Beogradu u junu 2024. godine, na kojem su učestvovali najviši predstavnici Srbije, entiteta Republika srpska iz Bosne i Hercegovine i ključnih srpskih institucija, uključujući *Srpsku pravoslavnu crkvu* (SPC) i *Srpsku akademiju nauka i umetnosti* (SANU).[3] Ovaj koncept sve se češće tumači kao revizionistička strategija zvaničnog Beograda usmjerena na preoblikovanje geopolitičke arhitekture zapadnog Balkana.

Nakon rata 1990-ih, Srbija nije u potpunosti prihvatila poraz i neuspjeh da osvoji teritorije na koje je smatrala da polaže pravo niti se pomirila s poslijeratnim regionalnim poretkom.[4] Umjesto otvorenog vojnog revizionizma, srpske političke elite su, ohrabrene promjenama u međunarodnim okolnostima – u prvom redu slabljenjem liberalno-demokratskog poretka i jačanjem iliberalnih političkih aktera – sistemski

[1] Jasna Vukićević, Gjeraqina Tuhina, "'Srpski svet' koncept koji region čini nervoznim", *Radio Slobodna Evropa*, 22. oktobar 2021, https://www.slobodnaevropa.org/a/srpski-svet-srbija-balkan-/31521168.html (pristup: 10. 11. 2025).

[2] Taulant Elshani, "Serbia's Revisionist Agenda: A Danger to Balkan Stability and European Peace", *The geopost*, 21. novembar 2023, https://thegeopost.com/en/analysis/serbias-revisionist-agenda-a-danger-to-balkan-stability-and-european-peace/ (pristup: 4. 9. 2025); Sonja Biserko, *Srbija: Zarobljeno društvo*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2023; Sead Turčalo, "All-Serbian Assembly: Folklore Decor and Geopolitical Ambitions", *IGES*, 11. juni 2024, https://iges.ba/en/geopolitics/sead-turcalo-about-the-all-serbian-assembly-folklore-decor-and-geopolitical-ambitions/ (pristup: 10. 11. 2025).

[3] CFWBS, "Kuda Ide 'Srpski Svet'", *Center for Western Balkans Studies*, 14. juni 2024, https://cfwbs.org/me/kuda-ide-srpski-svet-4/ (pristup: 10. 12. 2025).

[4] Biserko, 2023: 13–15; Cviic, Christopher, "The Serbian Exception", *International Affairs*, 75(3), juli 1999, 635–641.

i sveobuhvatno pripremale teren za integraciju srpskog naroda drugim sredstvima.

Cilj ovog rada jeste detaljno ispitati koncept "srpskog sveta" kroz teorijski i komparativni okvir te procijeniti u kojoj mjeri on predstavlja revizionističku strategiju usmjerenu na promjenu postojeće geopolitičke i normativne strukture zapadnog Balkana. Središnje istraživačko pitanje jeste kako se koncept "srpskog sveta" manifestira kao revizionistička strategija u praksi, te kakve sličnosti i razlike pokazuje u odnosu na ruski koncept *Ruski mir* u pogledu ciljeva, instrumenata i učinaka.

Rad je teorijski smješten u realističko-konstruktivističku paradigmu,[5] koja omogućava da integriramo analizu materijalnih i identitetsko-normativnih aspekata "srpskog sveta" kao revizionističke strategije. Potom se definira pojam revizionizma u međunarodnim odnosima i razrađuje njegova tipologija kroz tri idealna tipa. Središnji dio rada posvećen je analizi "srpskog sveta" kroz zadanu tipologiju revizionizma, nakon čega se provodi komparativna analiza ovog koncepta u odnosu na *Ruski mir* radi identifikacije paralela i razlika. U zaključku se sumiraju nalazi istraživanja i razmatraju geopolitičke posljedice ovih strategija po regionalni i međunarodni poredak.

Realističko-konstruktivistička paradigma kao teorijski okvir analize "srpskog sveta"

Tradicionalno, realizam i konstruktivizam u teoriji međunarodnih odnosa smatraju se suprotstavljenim paradigmama. Realizam u prvi plan stavlja materijalnu moć i anarhičnu strukturu međunarodnog sistema, dok konstruktivizam naglašava ulogu ideja, normi i uvjerenja te stvarnost tumači kao društveno konstruiranu. Međutim, savremeni teoretičari, među kojima se posebno ističe Samuel Barkin, zagovaraju sintezu ova dva pristupa u formi realističkog konstruktivizma, pokazujući

[5] J. Samuel Barkin, *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory*, Cambridge University Press, 2010.

da realizam i konstruktivizam nisu u potpunoj suprotnosti već imaju značajna područja preklapanja.[6] Barkin naglašava da se kombiniranjem uvida oba pristupa omogućava potpunije razumijevanje međunarodne politike. Također, ističe da se odnosi materijalnih interesa i moći uvijek odvijaju unutar okvira društveno konstruiranih normi, dok te iste norme i ideje bivaju oblikovane djelovanjem moćnih aktera.[7]

Realističko-konstruktivistička paradigma polazi od pretpostavke da su struktura moći i normativna struktura međunarodnog poretka međusobno povezane te da istovremeno utječu jedna na drugu. Države slijede svoje materijalne interese i sigurnosne ciljeve, što predstavlja realističku dimenziju njihovog ponašanja, ali ih artikuliraju kroz postojeće norme, identitete i diskurse, istovremeno nastojeći te norme i diskurse prilagoditi ili redefinirati u skladu sa svojim interesima, odnosno konstruktivističkim elementima.

Ovaj teorijski okvir posebno je pogodan za analizu revizionističkih strategija poput koncepta "srpskog sveta", jer one obuhvataju i realpolitičke ciljeve, u prvom redu promjenu teritorijalne raspodjele moći u regiji, ali i ideološke narative poput reinterpretacije historije te pozivanja na nacionalni identitet i prava. Kroz realističko-konstruktivističku perspektivu moguće je istovremeno pratiti strategije moći koje Srbija primjenjuje radi ostvarivanja svojih ciljeva na Zapadnom Balkanu, kao i konstrukciju značenja i legitimacijskih okvira kojima nastoji opravdati te poteze.

Nadalje, realističko-konstruktivistička perspektiva omogućava i razumijevanje interakcije između unutrašnjih (domaćih) faktora i međunarodnih normi. Ova perspektiva omogućava da se pokaže kako srpski nacionalistički narativi, koji predstavljaju domaći konstruktivistički faktor, utječu na vanjsku politiku i odnose moći u regiji te kako međunarodne norme kao strukturni faktori ograničavaju ili podstiču djelovanje Srbije.

Stoga se, primjenom realističko-konstruktivističkog okvira, u analizi "srpskog sveta" uspostavlja dvostruki fokus, uzimajući u obzir

[6] J. Samuel Barkin, "Realist constructivism", *International Studies Review*, 5(3), 2003, 325–342; Barkin, 2010.

[7] Barkin, 2010: 154–155.

podjednako materijalnu dimenziju, odnosno konkretne političke, institucionalne i sigurnosne korake Srbije u regiji i na diskurzivne dimenzije kao što je način na koji srpski lideri konstruiraju narativ o ugroženosti srpskog naroda i potrebi njegovog ujedinjenja. Time se osigurava cjelovit pristup fenomenu, u skladu sa spoznajom da se u međunarodnoj areni moć i ideje isprepliću.

Za upotpunjavanje teorijsko-analitičkog okvira, pored realističko-konstruktivističke paradigme koju koristimo, potrebno je pojasniti revizionizam koji predstavlja dodatni aspekt neophodan u analizi "srpskog sveta". U teoriji međunarodnih odnosa koristi se pojam revizionističke države koji se odnosi na državu koja je nezadovoljna postojećim poretkom, te ga nastoji izmijeniti u svoju korist.[8] Još od klasičnog realizma Hansa Morgenthaua, razlikuju se *status quo* sile, to jest one koje uglavnom prihvataju i održavaju važeći međunarodni poredak od revizionističkih sila koje teže promjeni tog poretka kako bi bolje odražavao njihove interese i vrijednosti.[9] Revizionizam se manifestira u različitim oblicima i intenzitetima, zbog čega je za razumijevanje "srpskog sveta" kao revizionističke strategije značajno pojasniti njegovu tipologiju.

A. F. K. Organski (2014: 221)[10] u teoriji tranzicije moći definirao je revizionističke sile kao one koje su nezadovoljne raspodjelom moći i benefita u postojećem međunarodnom sistemu te su odlučne preoblikovati taj sistem. Pritom revizionističke države teže različitim dimenzijama promjena. Prva dimenzija je promjena distribucije moći kada država primarno želi povećati svoj utjecaj i status unutar postojeće geopolitičke arhitekture, ispostavljajući zahtjev za većom ulogom u međunarodnim institucijama, regionalnim inicijativama ili stvaranje sfera utjecaja, dok formalno ne dovodi u pitanje temeljne normative

[8] Randall Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, 1st Edition, Columbia University Press, 1998; Randall Schweller, *Unanswered threats: Political constraints on the balance of power*, Princeton University Press, 2006, 29.

[9] Hans Morgenthau, *Politics among nations: The struggle for power and peace*, McGraw–Hill, 1993, 53.

[10] A. F. K. Organski, "Power transition", u: *The realism reader*, J. Donnelly (Ed.), 1st ed., Routledge, 2014, 221.

poretka. Druga dimenzija odnosi se na promjenu normi i pravila, pri čemu država nastoji izmijeniti pravila, norme i institucije međunarodnog poretka ili regionalnog uređenja, bez nužne redistribucije materijalne moći. To može uključivati afirmaciju alternativnih ideologija, vrijednosti i pravila suprotstavljenih postojećim poput osporavanje liberalno-demokratskih normi i uspostavljanje drugačijih principa međunarodne saradnje. U ovoj dimenziji cilj nije nužno teritorijalna ekspanzija već transformacija "duha" poretka. Treća, najradikalnija dimenzija podrazumijeva istovremeno osporavanje i moći i normi. U tom slučaju država nastoji korjenito redistribuirati moć i promijeniti normativne strukture međunarodnog ili regionalnog poretka. U takvom slučaju, revizionistička država ne teži da zauzme veću ulogu unutar postojećih pravila igre, nego joj je namjera promijeniti samu igru. Cilj je stvoriti novi poredak s drugačijim vrijednostima, institucijama i odnosima moći.

Važno je naglasiti da revizionizam ne znači nužno agresiju ili rat, iako često dovodi do kriza. Revizionističke aspiracije mogu se izražavati i kroz postepene, mirnodopske korake. Takvi koraci mogu obuhvatati izgradnju paralelnih institucija, propagandu, sklapanje saveza koji zaobilaze postojeće centre moći i slična ponašanja. Upravo je ovaj aspekt revizionističkog djelovanja relevantan za ovaj rad. Upravo takav postupni revizionizam karakterizira strategije koje ćemo analizirati u slučaju koncepta "srpskog sveta".

Izložena tipologija, opisana kroz dimenzije revizionizma, pruža okvir za razumijevanje dosega i prirode revizionističkih nastojanja, krećući se od umišljaja koji su ograničeni na redistribuciju moći unutar postojećih pravila, preko onih usmjerenih na reinterpretaciju pravila, pa do onih koji nastoje i jedno i drugo.

Metodološki okvir

Metodološki pristup ovog istraživanja zasniva se na kvalitativnoj analizi relevantnih izvora, pri čemu se kombinira analiza sadržaja primarnih dokumenata s komparativnom analizom sekundarnih izvora. U radu su detaljno analizirani službeni dokumenti Republike Srbije koji su povezani s konceptom "srpskog sveta" i regionalnom politikom prema susjedima. Među ključnim dokumentima nalazi se *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije* iz 2020. godine u kojoj se eksplicitno navodi da je očuvanje Republike srpske jedan od vanjskopolitičkih prioriteta Srbije. Također je analizirana *Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu* iz 2011, koja predstavlja planski dokument djelovanja Srbije prema dijaspori i sunarodnicima u susjednim državama, kao i *Povelja o srpskom kulturnom prostoru* iz 2019. godine, koju su potpisale Srbija i entitet Republika srpska, a koja uspostavlja okvir kulturne integracije. Pored toga, analizirane su izjave i govori visokih političkih dužnosnika Srbije koji reflektiraju strategiju "srpskog sveta". Analizirane su i relevantne deklaracije, uključujući *Deklaraciju o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda* iz 2024, kojom se suštinski formalizira ideja "srpskog sveta". Kao sekundarni izvor korišten je širok spektar stručnih i naučnih radova, izvještaja i analiza koji se bave srpskom regionalnom politikom. Primjenom komparativne metode uspoređeni su nalazi o "srpskom svetu" s poznatim obilježjima ruske strategije *Ruski mir*. Cilj analize bio je identificirati sličnosti i razlike između ova dva koncepta. Posebna pažnja posvećena je jeziku i narativima koji prate revizionističke težnje. Analizirane su formulacije poput "ugroženosti Srba" i "istorijskog prava", kao i mitovi o nacionalnom stradanju i heroizmu, radi razumijevanja njihove uloge u mobilizaciji podrške revizionističkim ciljevima.

Ovakav metodološki pristup omogućio je triangulaciju radi povećanja pouzdanosti zaključaka rada. Primarni dokumenti omogućili su uvid u službene namjere i politike, sekundarni izvori doprinijeli su interpretaciji i kontekstualizaciji, dok je komparativni odnos s ruskom strategijom *Ruski mir* omogućio jasnije prepoznavanje specifičnosti i šireg značaja

"srpskog sveta". Istraživanje je prvenstveno deskriptivno i analitičko, što odgovara složenosti i kvalitativnoj prirodi ispitivanog fenomena.

"Srpski svet" kao revizionistička strategija

Ideja političkog i kulturnog jedinstva svih prostora naseljenih Srbima ima duboke korijene u modernoj historiji Balkana. Već sredinom 19. stoljeća Ilija Garašanin u svom spisu *Načertanije* (1844) formulira nacrt ujedinjenja srpskih zemalja u jednu državu.[11] Tokom Drugog svjetskog rata pojavljuje se memorandum Stevana Moljevića *Homogena Srbija* (1941), koji eksplicitno predlaže stvaranje velike, etnički čiste srpske države spajanjem teritorija izvan granica tadašnje Srbije. Uoči disolucije Jugoslavije 1990-ih ove ideje ponovo dobijaju centralno mjesto u političkom diskursu. Godine 1986. SANU je izradila memorandum koji upozorava na ugroženost Srba u Jugoslaviji,[12] a nacionalističke stranke poput Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja otvoreno su se zalagale za koncept "Velike Srbije", dok je zvanična politika Slobodana Miloševića nastojala implementirati ovu ideju kroz pokušaje redefiniranja unutrašnjih granica Jugoslavije kako bi svi Srbi ostali u jednoj državi.[13] Taj projekt kulminirao je agresijama protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine, gdje su proglašene paradržave, Republika srpska Krajina u Hrvatskoj, Republika srpska u Bosni i Hercegovini, s ciljem njihovog ujedinjenja sa Srbijom. Suštinski, ideja koja leži u srži "srpskog sveta", koji je u fokusu analize, istovjetna je u svojoj esenciji ideji "Velike Srbije", a podrazumijeva objedinjavanje svih prostora naseljenih Srbima. Jedina, ali ključna razlika je da se ovaj put, u novim okolnostima nastoji ostvariti drugim, manje konvencionalnim sredstvima.

[11] Muamer Džananović, Hikmet Karčić, Jasmin Medić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2023.

[12] Isto, 31–34.

[13] Christina Morus, "Slobo the Redeemer: The Rhetoric of Slobodan Milošević and the Construction of the Serbian 'People'", *Southern Communication Journal*, 72(1), 2007, 6.

Sam izraz "srpski svet" pojavio se u javnom diskursu oko 2013. godine, premda sadržajno predstavlja kontinuitet ranijih projekata srpskog nacionalizma. Kako ističe Sonja Biserko, radi se o "stalnom recikliranju istog projekta pod različitim nazivima", što je pokušaj da se prikrije činjenica da je proces ujedinjavanja srpskih zemalja tekao neometano sve ove godine.[14]

Ideološka osnova koncepta "srpskog sveta" proizlazi iz narativa o jedinstvu i ugroženosti srpskog naroda. Kroz službenu retoriku često se ističe da su Srbi, razdvojeni današnjim granicama, navodno izloženi asimilaciji, diskriminaciji ili čak fizičkom stradanju, te da je zato neophodno ojačati veze među njima i osigurati njihov opstanak kao jedinstvene cjeline. Ovaj narativ je eksplicitno sadržan u dokumentima poput *Povelje o srpskom kulturnom prostoru* (2019), gdje se navodi da jedan narod najčvršće povezuju "zajednička sjećanja na presudne događaje istorijske egzistencije, posebno sjećanja na kolektivna stradanja", a kako ističe Ivan Čolović u svojoj analizi, to je ono što Srbe, "koji su u stradanjima izuzetno bogati, drži zajedno više nego išta drugo".[15] Naglasak u Povelji stavljen je na stradanja srpskog naroda izvan njegove države, što, kako Čolović tumači, sugerira zaključak da se ta stradanja ne bi ni desila da je cijeli narod bio u svojoj državi i da će ona prestati samo ako se srpski narod na taj način konačno ujedini.[16] Ovakvo instrumentaliziranje historijskog pamćenja služi legitimizaciji projekta. Poruka Povelje je da Srbi moraju biti ujedinjeni kako bi izbjegli nove tragedije. Tu ideju službeni predstavnici Vlade Republike Srbije formulirali su na sljedeći način: "Narod koji je u svakoj generaciji upoznao genocid, i to uvijek od istih počinitelja, nema pravo da svojoj djeci ostavi priliku da i ona dožive istrebljenje svojih sunarodnjaka tamo gdje ih ne štiti država."[17] Iz toga oni izvode zaključak da, zahvaljujući

[14] Sonja Biserko, "Srpski svet i NGO-sektor", *Fondacija Centar za javno pravo*, 14. 2. 2022a, 3, https://fcjp.ba/analize/Sonja_Biserko-Srpski_svet_i_NGO-sektor1.pdf (pristup: 13. 12. 2025).

[15] Ivan Čolović, "Samo kulturno!", *Peščanik*, 23. 3. 2019, https://pescanik.net/samo-kulturno/ (pristup: 13. 12. 2025).

[16] Isto.

[17] Danijela Milinković, Zagorka Usakoković, "INTERVJU Aleksandar Vulin: Vučić

aktuelnom vodstvu u Beogradu, "proces ujedinjenja Srba je počeo i više se neće moći zaustaviti".[18]

Krajnji cilj "srpskog sveta" može se opisati kao integracija svih srpskih etničkih prostora u jedinstven politički okvir, bilo formalno kroz promjenu granica ili stvaranje neke vrste saveza/konfederacije bilo neformalno kroz tako čvrste institucionalne, ekonomske i kulturne veze da *de facto* granice postaju nebitne. U praktičnom smislu, centralna aspiracija revizionističke strategije "srpskog sveta" jeste očuvanje i eventualno pripajanje entiteta Republike srpske Srbiji, koji se smatra "jedinom srpskom pobjedom devedesetih" i zato prioritetom srpske državne politike.[19] Važeća *Strategija nacionalne bezbednosti Srbije* ističe da je očuvanje RS-a jedan od najvažnijih vanjskopolitičkih ciljeva Srbije. Krajnja agenda, koju zagovaraju tvrdi nacionalisti, jeste da se RS jednog dana ujedini sa Srbijom, čime bi se *de facto* stvorila proširena srpska država na prostorima koji uključuju i Bosnu i Hercegovinu.[20] Ovakav ekspanzionistički diskurs ne zaustavlja se samo na pretenzijama prema Bosni i Hercegovini, nego se proširuje i na Crnu Goru. Naime, iako je Crna Gora suverena država i članica NATO-a od 2017. godine, srpski je nacionalistički akteri često nazivaju "srpskom zemljom", pozivajući se na historijsku i identitetsku bliskost.[21] Strategija Srbije prema Crnoj

je ugrožen sve dok Zvicer slobodno šeta", *Večernje novosti* [online], 2021, https://www.novosti.rs/vesti/politika/992784/intervju-aleksandar-vulin-vucic-ugrozen-sve-dok-zvicer-slobodno-seta (pristup: 9. 10. 2025).

[18] Isto.

[19] Biserko, 2022a: 1.

[20] Aneta Durović, "'Srpski svet' iz Crne Gore o obaranju granica", *Radio Slobodna Evropa*, 1. august 2023, https://www.slobodnaevropa.org/a/separacionizam-crna-gora-granice-republika-srpska/32529776.html (pristup: 19. 11. 2025); Željko Trkanjec, "Sarajevo – Dodik again on RS Serbia integration", *Euractiv*, 29. septembar 2024, https://www.euractiv.com/short_news/sarajevo-dodik-again-on-rs-serbia-integration/ (pristup: 12. 11. 2025).

[21] Aleksandar Vulin, "VULIN O OPASNOJ PRETNJI: Srbija se bori protiv najveće opasnosti na Balkanu", *Večernje novosti* [online], 2021, https://www.novosti.rs/vesti/politika/997455/vulin-opasnoj-pretnji-srbija-bori-protiv-najvece-opasnosti-balkanu (pristup: 14. 10. 2025); Andrej Nikolaidis, "Nikolaidis: Obrazovanjem i kulturom do 'Velike Srbije'", *Aktuelno* [online], 2019, https://www.aktuelno.me/clanak/nikolaidis-obrazovanjem-i-kulturom-do-velike-srbije (pristup: 13. 9. 2025).

Gori uključuje podršku prosrpskim političkim strukturama, insistiranje na konstitutivnosti Srba u Crnoj Gori što bi stvorilo pretpostavke za insistiranje na stvaranju autonomnih oblasti i paralelnim vezama sa Srbijom po uzoru na onaj koji ima entitet Republika srpska, te snažnu vezu SPC-a s vjernicima u Crnoj Gori kako bi se očuvao srpski identitet.[22] U strategiji "srpskog sveta" Kosovo zauzima posebnu poziciju. Unutar srpskog diskursa Kosovo se tretira kao kolijevka srpske duhovnosti, u javnom prostoru prisutna je organicistička sintagma "Kosovo je srce Srbije" kojom se sugerira njegova neodvojivost, te i na ovaj način ne priznaje nezavisnost proglašena 2008. godine.[23] Ključni sadržaj srpske strategije na Kosovu jeste održavanje zamrznutog konflikta, sprečavanje potpune konsolidacije kosovske države na međunarodnom nivou kroz punopravno članstvo u Ujedinjenim nacijama te drugim međunarodnim organizacijama[24] i čekati povoljniju okolnost poput nekog novog velikog geopolitičkog dogovora ili slabljenje kosovskih saveznika kako bi se pitanje riješilo u korist Srbije.[25] Jedna od ideja koja se neformalno spominje jeste podjela Kosova tako što bi sjever Kosova s većinskim srpskim stanovništvom pripao Srbiji, dok bi ostatak možda dobio neku vrstu autonomije ili posebnog statusa. Politički predstavnici Srbije predstavili bi takav ishod kao dio šireg procesa nacionalnog ujedinjenja.[26]

[22] Biserko, 2022a: 2; Lola Đorđević, "Vulin: ‹Srpski svet› će se ujediniti bez nasilja", *Sputnik Srbija*, 18. juli 2021, https://sputnikportal.rs/20210718/vulin-srpski-svet-ce-se-ujediniti-bez-nasilja-1127525879.html (pristup: 13. 11. 2025); Vlado Vurušić, "Projekat 'srpski svet' ili kako je Vučić staru ideju zapakovao u novi naziv: Crna Gora je već pala", *Antena M*, 2021, https://www.antenam.net/clanak/208086-projekat-srpski-svet-ili-kako-je-vucic-staru-ideju-zapakovao-u-novi-naziv-crna-gora-je-vec-pala (pristup: 17. 11. 2025).

[23] Ana Kuzmanović Jovanović, "Preserving the Integrity of National Identity: Metaphors for Kosovo in Serbian Political Discourse", *Texas Linguistics Forum*, 54, 2011, 35–37.

[24] K. H. Kaikobad, "Another Frozen Conflict: Kosovo's Unilateral Declaration of Independence and International Law", u: Summers, J. (ed.), *Kosovo: A Precedent?*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, 81.

[25] Alexander Miguel, "Between a Rock and a Hard Place: Kosovo and Serbia's Long Frozen Conflict", *Realist Review* [online], 2023, https://realistreview.org/2023/01/16/between-a-rock-and-a-hard-place-kosovo-and-serbias-long-frozen-conflict/ (pristup: 9. 8. 2025).

[26] Miguel Fernández Ibáñez, "Neither recognition nor security perception for

Pored navedenih glavnih polja na koje je usmjerena strategija "srpskog sveta", Srbija kroz razne inicijative nastoji zadržati i uvećati utjecaj na Srbe koji žive u drugim susjednim državama. U prvom redu radi se o istočnoj Slavoniji u Hrvatskoj, maloj zajednici Srba u nekoliko općina u Sjevernoj Makedoniji i Sloveniji. To se radi putem kulturnih društava, finansiranja prosrpskih medija, obrazovnih programa na srpskom jeziku itd. Osnovna premisa sadržana je u članu 13 Ustava Srbije koji glasi: "Republika Srbija štiti prava i interese svojih državljana u inostranstvu i razvija i unapređuje odnose sa Srbima koji žive izvan njene teritorije."[27] Dakle, pravno i politički, Srbija sebi daje ulogu zaštitnika Srba širom svijeta, što je slična logika onoj koju Rusija ima prema svojim sunarodnicima.

Kosovo", *Nationalia* [online], 2024, https://www.nationalia.info/new/11561/neither-recognition-nor-security-perception-for-kosovo (pristup: 13. 12. 2025); Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), "Serbia and Kosovo in 2035: Scenarios, Belgrade/Pristina", *Friedrich-Ebert-Stiftung*, 2018.

[27] *Ustav Republike Srbije*, "Sl. glasnik RS", br. 98/2006 i 115/2021.

Tabela 1: Komparativna analiza koncepta "Velike Srbije" i "srpskog sveta"

Karakteristika	"Velika Srbija"	"srpski svet"
Deklarirani cilj	Ujedinjenje "svih srpskih zemalja" u jedinstvenu državu.	"Transnacionalno jedinstvo" srpskih zajednica; očuvanje identiteta.
Implicitni cilj	Teritorijalno proširenje i stvaranje etnički homogene srpske države.	Političko i demografsko ujedinjenje; uspostavljanje srpske sfere utjecaja; državno ujedinjenje kao "prirodni istorijski ishod".
Teritorijalni obuhvat	Eksplicitni zahtjevi za velikim dijelovima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova.	Utjecaj na Republiku srpsku, Crnu Goru, sjever Kosova i srpske zajednice u Sjevernoj Makedoniji.
Primarne metode	Otvorena vojna agresija, "etničko čišćenje", upotreba vojnih jedinica.	Hibridno ratovanje, dezinformacije, politička subverzija, kognitivni rat, demografski inženjering, institucionalno preuzimanje (Srpska lista), oslanjanje na Srpsku pravoslavnu i dr.
Ključna retorika	Otvoreno nacionalistička i iredentistička; odbrana od historijskih neprijatelja.	Strateška dvosmislenost; javni narativ o očuvanju kulture kombiniran s unutarnjom retorikom viktimizacije, odbrane i ujedinjenja.
Geopolitički pokrovitelj	U početku oportunistička podrška Rusije pod Jeljcinom, ali uglavnom izolirana.	Eksplicitna i duboka strateška, politička i dezinformacijska podrška Rusije.
Osnovni mit	Kosovski mit, historijske nepravde, odbrana srpskog naroda.	Kosovski mit, narativ o nepravdi i stradanju (NATO bombardiranje), negiranje genocida, odbrana od "srbofobije".

U svojoj suštini, koncept "srpski svet" teži da okupi cjelokupni srpski etnički korpus u jedinstven strateški prostor pod dominacijom Beograda.

Taj cilj službeno se predstavlja u okvirima zaštite nacionalnih prava i kulturnog jedinstva, ali istovremeno implicira i eventualne teritorijalno-političke promjene na Balkanu putem pripajanja ili prekompozicije granica što ga čini inherentno revizionističkim.

Instrumenti i metode ostvarivanja "srpskog sveta"

Ono što savremeni koncept "srpskog sveta" razlikuje od ranijih projekata "Velike Srbije", uključujući Miloševićev krvavi poduhvat 1990-ih, nije cilj, nego instrumentarij. Umjesto otvorene vojne agresije i "etničkog čišćenja", u prvom planu danas su političko-pravni, ekonomski, kulturni i informacijski instrumenti, odnosno "druga sredstva" kojima se u mirnodopskim uvjetima preoblikuju stvarnost i granice.[28] U tom smislu, "srpski svet" funkcionira kao balkanska varijanta postimperijalnih projekata koje Anne Applebaum opisuje kao mreže lojalnosti, klijentelizma i kontroliranih institucija u službi autoritarne obnove.[29]

Krajnji cilj jeste stvoriti jedinstveni srpski "civilizacijski prostor", analogan ruskom konceptu *Ruski mir*, u kojem Srbija preuzima ulogu matice i zaštitnice "sunarodnika" koji se tretira kao politički resurs i potencijalno opravdanje za buduća preslagivanja granica.[30] Autori poput Biebera i Mujanovića[31] stoga "srpski svet" čitaju kao rebrendirani projekt

[28] Valentin Mihaylov, "Geopolitical positioning of a small state: Serbia in the geo-political environment of Europe", *Central European Journal of International and Security Studies*, 18(2), 2024, 83.

[29] Anne Applebaum, *Iron curtain: The crushing of Eastern Europe: 1944–1956*, Allen Lane, 2012, 18–22; Anne Applebaum, *Twilight of democracy: The seductive lure of authoritarianism*, Doubleday, 2020, 17–19, 22–26.

[30] Mihaylov, 2024; Sonja Biserko, "Srpski svet nije personalni nego državni projekat", *Autonomija*, 14. 2. 2022b, https://autonomija.info/sonja-biserko-srpski-svet-nije-personalni-nego-drzavni-projekat/ (pristup: 7. 10. 2025).

[31] Florian Bieber, *The rise of authoritarianism in the Western Balkans*, Palgrave Macmillan, 2018, 338–342; Jasmin Mujanović, "Belgrade's 'Serbian World' fantasies jeopardise Balkan cooperation", *Balkan Insight*, 2. septembar 2021, https://balkaninsight.com/2021/09/02/belgrades-serbian-world-fantasies-jeopardise-balkan-cooperation/ (pristup: 7. 10. 2025).

"Velike Srbije", prilagođen epohi formalne zabrane upotrebe sile, ali i epohi erozije liberalnih normi u Evropi.

Prvi sloj tog projekta čine institucionalne veze i paralelne strukture. Već u neposrednom poraću, nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, srpska politička i intelektualna elita razrađuje strategiju kako ratne dobitke konsolidirati u miru. Na skupovima poput onog na Fruškoj Gori 1997. godine koji predstavljaju ključna mjesta artikulacije postdejtonske strategije Srbije u regiji, definirana je osnovna matrica prema kojoj entitet Republika srpska treba ostati politički odvojena jedinica, ali se mora ekonomski, informacijski i kulturno što čvršće vezati za Srbiju, uz maksimalno korištenje Daytonom predviđenih "specijalnih i paralelnih veza". U narednim godinama, kroz "politiku drugim sredstvima" jačaju se veze i integrativni mehanizmi između Srbije i Republike srpske, pri čemu se saradnja usmjerava na više ravni i "jača na svim planovima", stvarajući faktički visoko integriran odnos dvaju pravnih subjekata, odnosno nastaje cijeli set međudržavnih sporazuma, organiziraju se zajedničke sjednice vlada, koordinacionih tijela i savjeta između Beograda i Banje Luke, koje formalno poštuju međunarodno pravo, ali suštinski proizvode jedan gotovo integrirani sistem s dva pravna subjekta.[32] Sličan obrazac primjenjuje se i prema Crnoj Gori nakon nezavisnosti, kroz dvojno državljanstvo, tijesnu ekonomsku i sigurnosnu saradnju i trajne kanale političkog utjecaja. U istu logiku uklapa se i inicijativa "Otvoreni Balkan", regionalni sporazum o slobodnom kretanju robe i ljudi između Srbije, Sjeverne Makedonije i Albanije, kojemu Bosna i Hercegovina i Crna Gora nisu pristupile. Iako je javno promoviran kao tehnički, ekonomski projekt, on preklapa s nastojanjem Srbije da kroz tržište, infrastrukturu i energetiku učvrsti poziciju regionalnog hegemona i stvori "meku" integraciju oko Beograda, često mimo ili ispred okvira EU-integracija. Formalno, ovi aranžmani ostaju u okvirima međunarodnog prava. Suštinski, oni proizvode mrežu paralelnih struktura u kojima se ključne odluke o ekonomiji, obrazovanju, kulturi i sigurnosti u dijelovima

[32] Sonja Biserko, "Srpski svet", *Autonomija*, 21. 10. 2022, https://autonomija.info/sonja-biserko-srpski-svet/ (pristup: 7. 10. 2025); Admir Mulaosmanović, "Die 'Serbische Welt' des Aleksandar Vučić: Tausend Gesichter und die Handschrift des Grossserbischen Traums", *Pangea Research Institute*, No 1, 2021.

Bosne i Hercegovine i Crne Gore donose u koordinaciji ili otvorenom saglasju s Beogradom, pri čemu se državnost Bosne i Hercegovine, pa i Crne Gore, nastoji svesti na praznu ljušturu.

Drugi ključni instrument čine zakonodavni i strateški okviri. *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu* iz 2009. te *Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu* iz 2011. godine, institucionaliziraju "posebnu brigu" Srbije za Srbe izvan njenih granica, čineći je jednim od stubova vanjske i kulturne politike.[33] Strategija iz 2011. ne predstavlja isključivo deklarativni dokument, nego u praksi funkcionira kao akcioni plan političkog i kulturnog zbližavanja "rasejanja" s maticom, predviđajući sistematsku podršku medijima, kulturnim centrima, školama na srpskom jeziku, stipendijama i investicijama dijaspore. Nije slučajno da je u susjedstvu prozvana "Memorandum II", upravo zbog sličnosti s ozloglašenim Memorandumom SANU-a iz 1986. godine.[34] *Povelja o srpskom kulturnom prostoru* iz 2019. ide korak dalje. U njoj se izričito tvrdi da se "granice kulturnog prostora ne mogu svesti u granice jednog političkog, odnosno državnog prostora", a naglašava se potreba za "usaglašenom kulturno-prosvjetnom politikom" za sve Srbe, bez obzira na to gdje žive. Time se uvodi normativno prisvajanje kulturnog suvereniteta, tako što se poručuje da su kulturna i obrazovna pitanja Srba u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj ili Sjevernoj Makedoniji prvenstveno stvar dogovora Beograda i Banje Luke, a tek sekundarno institucija država u kojima ti građani žive.[35] Ivan Čolović uvjerljivo pokazuje da ovakav koncept ne ostavlja prostor za "dvostruku lojalnost", nego stvara kulturni okvir u kojem je "srpski identitet" unaprijed hijerarhiziran iznad građanske pripadnosti.[36] Gerard Toal takve dokumente opisuje kao kartografije identiteta jer mapiraju zamišljeni nacionalni prostor i istovremeno stvaraju političku infrastrukturu za buduće zahtjeve za promjenom granica.[37]

[33] Mihaylov, 2024; Biserko, 2022.

[34] Mulaosmanović, 2021.

[35] Biserko, 2022b.

[36] Čolović, 2019; Isti, *Na putu u srpski svet. Ogledi o političkoj antropologiji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2023.

[37] Gerard Toal, *Near abroad: Putin, the West and the contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, 2017, 67.

Treći ključni stup koncepta "srpskog sveta" je SPC. Već u strateškim dokumentima o dijaspori SPC se naziva "jedinom legitimnom prekograničnom institucijom" koja povezuje maticu i rasijanje.[38] Njena uloga značajno nadilazi vjersku funkciju s obzirom na to da je se tretira kao čuvara nacionalnog identiteta, jezika i historijskog pamćenja, te je percipirana i kao nosilac ideje duhovnog jedinstva svih Srba, bez obzira na državljansku pripadnost. Zbog toga se u strateškim dokumentima predviđa logistička i finansijska podrška SPC-u u regionu i dijaspori, od gradnje i obnove crkava do uspostave vrtića i škola pod crkvenim okriljem. Na primjeru Crne Gore, Morrison i Garčević pokazuju kako SPC u određenim kontekstima funkcionira kao paradržavna struktura koja organizira masovne litije, artikulira političke zahtjeve i djeluje kao kanal utjecaja Srbije (i Rusije) na unutrašnje prilike u susjednoj državi.[39] Biserko stoga SPC opisuje kao ključnu polugu "srpskog sveta", uporedivu s ulogom Ruske pravoslavne crkve u konstrukciji *Russkiy mir*,[40] postimperijalnog prostora u kojem se religija i tradicija koriste kao stupovi geopolitičkog projekta.[41]

Informaciono-medijski prostor predstavlja četvrti, ništa manje važan front koji se koristi u uspostavi "srpskog sveta". Televizijski kanali, tabloidi i portali iz Srbije dominantni su u Republici srpskoj, Crnoj Gori i među Srbima u regionu. Uz klasične medije, društvene mreže i online platforme služe kao efikasno sredstvo širenja proruskih i prosrpskih narativa koji se uklapaju u revizionističku agendu.[42] Ti narativi imaju nekoliko ponavljajućih elemenata. Crna Gora se predstavlja kao "srpska zemlja" čiji je identitet "otet", Bošnjaci i Albanci prikazuju se kao sigurnosna prijetnja, a ratni zločini 1990-ih sistematski se negiraju ili relativiziraju.[43] Takvim narativima ne vodi se samo bitka za interpretaciju

[38] Biserko, 2022a: 4.

[39] Kenneth Morrison, Vesko Garčević, *The Orthodox Church, Montenegro, and the "Serbian World"*, Atlantic Initiative, Sarajevo, 2023, 13–15, 22.

[40] Biserko, 2022a: 4.

[41] Mikhail Suslov, "'Russian world': Russia's Policy towards its diaspora", *Russie. NEI.Visions*, 103, 2017; Mikhail Suslov, "'Russian World' Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of 'Spheres of Influence'", *Geopolitics*, 23(2), 2018, 342.

[42] Biserko, 2022b.

[43] Mihaylov, 2024; Biserko, 2022b.

historije već, kako naglašava Applebaum,[44] rat protiv stvarnosti u kojem se ukida jasna granica između činjenica i propagande.

Ovaj normativni revizionizam ima jasnu funkciju. Unutar Srbije on homogenizira biračko tijelo oko narativa kolektivne ugroženosti i nepravde, legitimirajući autoritarne prakse kao odbranu od stalne vanjske prijetnje. Izvan Srbije, on proizvodi sliku Srba kao trajnih žrtava međunarodne nepravde i "muslimanskog ekstremizma", pa se eventualni zahtjevi za političkim ujedinjenjem, bilo kroz specijalne veze, bilo kroz teritorijalne pretenzije, mogu predstaviti kao moralno opravdana korekcija nepravdi nastalih raspadom Jugoslavije.

Političko djelovanje posredstvom domaćih aktera u susjednim državama čini peti sloj ovog projekta. U Bosni i Hercegovini ključni je primjer Milorad Dodik, čija politika secesionizma Republike srpske i sistematskog blokiranja državnih institucija ide ruku pod ruku s intenzivnim vezivanjem za Beograd i Moskvu.[45] U Crnoj Gori, prosrpske partije okupljene oko nekadašnjeg Demokratskog fronta, u sprezi sa SPC-om i Beogradom, zagovaraju "srpsko-crnogorsko jedinstvo", osporavaju crnogorski nacionalni identitet i traže reviziju odluka poput priznanja Kosova.[46] U oba slučaja radi se o lokalnim agentima šire geopolitičke imaginacije "srpskog sveta".

Istovremeno, u Srbiji se gradi simbolička i pravna arhitektura jedinstva. Uveden je Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave (15. septembar), koji se koordinirano obilježava u Srbiji i Republici srpskoj, čime se performativno označava jedinstven nacionalni prostor iznad postojećih granica. Masovna dodjela dvojnih državljanstava Srbima iz regiona dodatno ih vezuje za Srbiju, ali i stvara potencijalni pravni osnov da Beograd u budućnosti polaže pravo da "štiti svoje građane" izvan vlastitih granica. G. Toal je ovakav model, u ruskom slučaju tzv. "pasportizaciju" u Abhaziji, Južnoj Osetiji ili Donbasu, opisao kao geopolitički instrument kojim se kroz formalni pravni status otvara

[44] Applebaum, 2020: 113.

[45] Jasmin Mujanović, *Hunger and fury: The crisis of democracy in the Balkans*, Hurst, 2018, 124.

[46] Morrison, Garčević, 2023: 8–9.

mogućnost buduće intervencije pod krinkom zaštite sunarodnjaka.[47] Analogije s konceptom "srpskog sveta" u tom smislu postaju očite.

Kada se ovi elementi posmatraju zajedno, postaje jasno da "srpski svet" funkcionira kao kombinacija normativno-kulturnog i političko-institucionalnog revizionizma. Na normativnom planu, revidiraju se narativi o raspadu Jugoslavije, ratovima 1990-ih i genocidu, proizvodi se slika jedinstvenog srpskog kulturnog i duhovnog prostora koji nadilazi postojeće granice, zatim delegitimira državnost Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Kosova. Na institucionalnom planu, izgrađuju se paralelne strukture kao što su specijalne veze, koordinirana zakonodavstva, mreže SPC-a i medija, dvojna državljanstva, političke partije, koje već danas čine embrion jedinstvenog političkog sistema.

U Toalovoj terminologiji, riječ je o "geopolitičkom performansu" koji čini niz naizgled izoliranih, tehničkih i pravno opravdanih poteza, čiji kumulativni efekt vodi ka *de facto* preoblikovanju prostora.[48] Istovremeno treba imati u vidu da "srpski svet" želi sebe pozicionirati kao dio šireg evropskog talasa iliberalne restauracije, gdje nacionalističke elite koriste nostalgiju, strah i osjećaj poniženja kako bi potkopale liberalne norme i stvorile paralelne poretke lojalnosti. Izazov leži u tome da su liberalni međunarodni akteri ove procese skloni posmatrati kao "unutrašnja pitanja" ili benignu kulturnu politiku. No, u trenutku kada normativni i institucionalni revizionizam dovoljno uznapreduju, granice koje su na papiru još uvijek iste u praksi već bivaju pomjerene, upravo onako kako to zahtijeva logika "srpskog sveta".

"Srpski svet" kroz tipove revizionizma

Ako se "srpski svet" smjesti u ranije skiciranu tipologiju revizionizma, postaje jasno da taj koncept sadrži elemente sva tri idealnotipska oblika revizionizma, ali da se s vremenom pomjera prema trećem, najradikalnijem tipu, odnosno istovremenoj izmjeni normi i odnosa

[47] Toal, 2017.
[48] Isto.

moći. U terminologiji teorije međunarodnih odnosa riječ je o procesu u kojem akter prelazi put od parcijalnog, normativnog preispitivanja poretka ka punom revizionizmu, koji zadire i u simboličku, kao i u materijalno-teritorijalnu dimenziju poretka.[49]

U prvoj fazi, nakon promjene režima u Srbiji 2000. godine, "srpski svet", iako u to vrijeme nije bio nominalno artikuliran kao takav, funkcionirao je prije svega kao normativni, odnosno "drugi tip" revizionizma. Polazna tačka bio je recentni poraz velikosrpske politike u ratovima 1990-ih u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, što je ograničavalo upotrebu otvorene sile, ali nije neutraliziralo ambiciju da se ratni ciljevi očuvaju drugim sredstvima.[50] Od ranih 2000-ih do otprilike sredine 2010-ih, Beograd se prema vanjskopolitičkom diskursu predstavljao kao *status quo* akter na "evropskom putu", pristupanje Partnerstvu za mir, EU-integracijska nastojanja, retoričko prihvatanje suvereniteta susjeda, dok je istovremeno radio na promjeni narativa o raspadu Jugoslavije i poslijeratnom poretku.

Ova promjena odvijala se na više nivoa. Sistematski se dovodio u pitanje legitimitet kosovske nezavisnosti, karakter rata u Bosni i Hercegovini, te se negirao ili relativizirao genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, suprotno standardima tranzicione pravde koji pokazuju da negiranje i glorifikacija prošlog nasilja ozbiljno podrivaju mogućnost pomirenja.[51] Paralelno, osporavan je identitet Crnogoraca kao zasebne nacije, uz forsiranje narativa da su "Srbi, gdje god živjeli, dio jedne političke zajednice". U toj konstrukciji, *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu* i *Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu* institucionaliziraju ideju jedinstvenog

[49] L. Randall Schweller, "Bandwagoning for profit: Bringing the revisionist state back in", *International Security*, 19(1), 1994; T. V. Paul, *Restraining great powers: Soft balancing from empires to the global era*, Yale University Press, 2018; Chan, S. Hu, R., He, K., "Discerning states' revisionist and status-quo orientations: Comparing China and the U.S.", *European Journal of International Relations*, 25(4), 2019.

[50] Biserko, 2022b.

[51] Jennifer Lind, *Sorry States: Apologies in International Politics*, Cornell University Press, 2008; J. Lind, "Apologies in international politics", *Security Studies*, 18(3), 2009.

"srpskog prostora", definiranog etnički, a ne državnim granicama.[52] Ovakav normativni, konstruktivistički revizionizam manifestirao se kroz logiku da "gdje god žive Srbi – tamo je Srbija", kroz selektivno sjećanje na ratove i kroz politiku "kulturnog jedinstva" koja je prelazila granice susjednih država. Applebaum je taj proces prepoznala kao već spomenuti "rat protiv stvarnosti", to jeste dugotrajnu kampanju potkopavanja činjenica, institucija pamćenja i liberalnih normi, uz istovremeno održavanje privida formalne lojalnosti međunarodnom poretku.[53] U toj fazi, Srbija je nastojala izgledati kao *status quo* sila, dok je "ispod radara" gradila alternativnu geopolitičku imaginaciju regiona – svojevrsni oblik "skrivenog revizionizma", orijentiran prije svega na promjenu normi, a ne još i granica.

Kako su se međunarodne okolnosti mijenjale, slabljenjem pritiska EU, jačanjem ruskog utjecaja i pojavom Kine kao dodatnog faktora, tako je beogradska politika postajala otvorenija i smjelija. Od kasnih 2010-ih, a naročito nakon 2020, retorika o "srpskom svetu" izlazi iz zone aluzije i postaje eksplicitna, a potezi na terenu konkretniji. U toj drugoj fazi "srpski svet" prelazi u treći tip revizionizma: istovremeno se napadaju i teritorijalni *status quo* i normativni okvir poslijeratnog Balkana, u skladu s obrascima koje Toal opisuje u analizi ruskih intervencija u postsovjetskom "bliskom inozemstvu".[54] Na planu teritorijalnog izazova, entitet Republika srpska već godinama testira granice Dejtonskog poretka. Ponavljajuće najave povlačenja iz Oružanih snaga BiH, državnih poreskih i pravosudnih institucija, kao i prijedlozi "povratka na izvorni Dejton" ili čak secesije RS-a, međunarodni akteri tumače kao realan korak prema *de facto* otcjepljenju.[55] U Crnoj Gori pobjeda prosrpskih i proruski

[52] *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu*, "Službeni glasnik Republike Srbije", 88, 2009.

[53] Applebaum, 2020.

[54] Toal, 2017.

[55] United Nations Security Council, *Letter dated 6 May 2021 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General and the Permanent Representatives of the Members of the Security Council (Document S/2021/436)*, 2021,https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/s_2021_436.pdf (pristup: 9. 11. 2025); International Crisis Group, *Bosnia and Herzegovina: Deterring disintegration*, 27. 1. 2022, https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/bosnia-and-herzegovina/bosnia-and-her-

nastrojenih snaga 2020. godine, uz ključnu mobilizacijsku ulogu SPC-a, dovela je do pada dugogodišnje prozapadne vlasti i otvaranja rasprava o "srpsko-crnogorskom jedinstvu" i osporavanja crnogorske nacionalne posebnosti.[56]

Na Kosovu Srbija, uz podršku Rusije, uporno blokira članstvo Kosova u međunarodnim organizacijama poput UNESCO-a i Interpola, intenzivno lobira protiv priznanja i održava paralelne političke i sigurnosne strukture na sjeveru, koje odbijaju lojalnost institucijama u Prištini.[57] Takvi potezi ne mijenjaju nužno odmah granice, ali su klasičan primjer "geopolitičkog performansa", odnosno koraci koji postepeno mijenjaju raspored moći na terenu, stvarajući faktičko stanje koje u nekom budućem trenutku može biti ozvaničeno i formalnom promjenom poretka.[58]

Istovremeno se intenzivira i normativni izazov. Antizapadni, anti-EU i anti-NATO diskurs sve je prisutniji u izjavama najviših srpskih zvaničnika i prorežimskih medija, uz insistiranje na "neutralnosti" ili čak na potrebi oslanjanja na "alternativne centre moći" – prije svega Rusiju i Kinu.[59] Takva diskurzivna strategija direktno potkopava

zegovina-deterring-disintegration (pristup: 9. 11. 2025); Stefano Fella, "Bosnia and Herzegovina: Secessionism in the Republika Srpska" (Research Briefing CBP-10013), *UK Parliament*, 10. 6. 2025. https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10013/ (pristup: 9. 11. 2025).

[56] Ermin Sinanović, "The Serbian Orthodox Church and the 2020 Montenegro elections", *Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs*, October 15 2020, https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/the-serbian-orthodox-church-and-the-2020-montenegro-elections (pristup: 10. 4. 2025); Engjellushe Morina, "Small but complex: Montenegro's minority government and the EU's role in democratic reform", *European Council on Foreign Relations*, 14. 2. 2022, https://ecfr.eu/article/small-but-complex-montenegros-minority-government-and-the-eus-role-in-democratic-reform/ (pristup: 9. 11. 2025); Montenegro Country Report 2024, Bertelsmann Stiftung, 2024, https://bti-project.org/en/reports/country-report/MNE.

[57] European Parliament, *Serbia–Kosovo relations: Confrontation or normalisation?*, 12. 2. 2019, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)635512 (pristup: 9. 12. 2025); Vera Axyonova, Argyro Kartsonaki, "The European Union's normalisation policies for Kosovo: Contributing to a durable peace?", *Ethnopolitics*, 24(4), 2024.

[58] Toal, 2017: 251.

[59] Morina, 2022; Biserko, 2022b.

normativnu orijentaciju regiona ka euroatlantskim integracijama, koja je predstavljala kamen-temeljac poslijeratnog poretka. Na multilateralnim forumima, prije svega u UN-u i specijaliziranim organizacijama, Srbija vodi sistematsku kampanju protiv međunarodne afirmacije Kosova kao državnog subjekta, čime osporava implicitno pravilo da je proces raspada Jugoslavije završen definiranjem niza novih međunarodno priznatih država.[60]

U Bosni i Hercegovini političko rukovodstvo iz entiteta RS kroz niz aktivnosti usmjerenih prema institucijama države potresa pravni temelj dejtonskog ustavnog aranžmana.[61] Paralelno, kroz veličanje osuđenih ratnih zločinaca kao heroja, negiranje ili relativizaciju genocida u Srebrenici i šire kampanje reinterpretacije 1990-ih, pokušava se prekodirati moralni i pravni narativ o ratovima, zamjenjujući paradigmu odgovornosti paradigmom "srpskog stradanja" i "istorijske nepravde".[62]

U teorijskim okvirima koje nudi Lind[63] riječ je o obliku politike sjećanja koji tradiciju negiranja koristi kao instrument vanjske politike i revizionizma, a ne samo unutrašnjeg identitetskog konflikta. Kombinacijom ovih teritorijalnih i normativnih poteza "srpski svet" prelazi prag puke kulturne ili političke agende i postaje sveobuhvatna revizionistička strategija koja dovodi u pitanje same temelje posthladnoratovskog i postjugoslavenskog poretka na Balkanu. U tom smislu, on se uklapa u šire globalne trendove revizionizma predvođene Rusijom, od koncepta *Ruskog mira* do aneksije Krima 2014. i agresije na Ukrajinu, kao i u ambicije Kine da preispita liberalni međunarodni poredak. Nije slučajno da su "srpski svet" i *Ruski mir* idejno i institucionalno povezani. Fondacija "Russkiy Mir Foundation" osnovana je 2007. kao državna institucija za

[60] European Parliament, *Serbia–Kosovo relations: Confrontation or normalisation?*

[61] United Nations Security Council, *Letter dated 6 May 2021 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General and the Permanent Representatives of the Members of the Security Council (Document S/2021/436)*; Vulović, Marina, "Crisis in Bosnia and Herzegovina: Years of power struggles come to the boil" (SWP Comment 2023/C 36), *SWP*, 1. 8. 2023, https://www.swp-berlin.org/en/publication/crisis-in-bosnia-and-herzegovina-years-of-power-struggles-come-to-the-boil (pristup: 9. 11. 2025).

[62] Biserko, 2022b; Biserko, 2023: 24–25, 51, 154.

[63] Lind, 2008: 38–44; Lind, 2009.

širenje ruskog jezika i kulture i "formiranje ruskog svijeta kao globalnog projekta", u tijesnoj saradnji s *Ruskom pravoslavnom crkvom*.[64] Sonja Biserko s pravom ističe da je *Povelja o srpskom kulturnom prostoru* iz 2019. koncipirana upravo po uzoru na taj ruski model iz 2007. godine, što dodatno potvrđuje da je "srpski svet" zamišljen kao balkanski ogranak šireg postimperijalnog projekta.[65] Na taj način srpski i ruski revizionizam postaju međusobno ojačavajući. Ruski "uspjesi" – od aneksije Krima 2014, uz ograničene sankcijske posljedice, do nastavka agresije protiv Ukrajine – ohrabruju uvjerenje da se postojeći poredak može parcijalno mijenjati bez odlučnog odgovora Zapada. Istovremeno, destabilizacija Balkana kroz "srpski svet" objektivno odgovara Moskvi, jer drži NATO i EU zaokupljenima na periferiji svoje zone interesa.[66]

Strukturne sličnosti između *Ruskog mira* i "srpskog sveta"

Koncept *Ruski mir* nastaje sredinom 2000-ih kao pokušaj Moskve da svoju postimperijalnu nostalgiju pretvori u doktrinu vanjske politike. Umjesto da se govori samo o "bliskom inozemstvu" ili "suverenoj demokratiji", uvodi se ideja transnacionalne "ruske civilizacije" koja obuhvata sve etničke Ruse, rusofone i one koji se "duhovno osjećaju Rusima", bez obzira na državljanstvo.[67] Formalno, to je institucionalizirano osnivanjem fondacije "Russkiy Mir Foundation" predsjedničkim dekretom Vladimira Putina 2007. godine, navodno radi

[64] Russkiy Mir Foundation, *Decree on the establishment of the Russkiy Mir Foundation*, Decree of the President of the Russian Federation No. 796, 21 June 2007; Meienberger, Alexander, "The concept of the 'Russkiy mir': History of the concept and Ukraine", *Euxeinos*, 13(35), 2023, 15, 20–22.

[65] Biserko, 2022a, 4.

[66] Majda Ruge, "The past and the furious: How Russia's revisionism threatens Bosnia", *European Council on Foreign Relations*, 13. 9. 2022, https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/ (pristup: 9. 11. 2025); Axyonova, Kartsonaki, 2024: 462–463; 472–473.

[67] Suslov, 2017: 22–26; B. D. Dysart, "The politics of Russian 'diaspora': From compatriots to a Russian world", *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(1), 2021, 50–51, 56–59.

promocije ruskog jezika i kulture, ali s deklariranim ciljem "formiranja ruskog svijeta kao globalnog projekta".[68]

U analitičkoj literaturi koncept se brzo počinje tumačiti kao doktrinarna potka neoimperijalne strategije Ruske Federacije. Marcin Orzechowski[69] opisuje *Ruski mir* kao "glavnu doktrinu neoimperijalne ekspanzionističke strategije" čiji je cilj povrat dominacije u postsovjetskom prostoru i šire u istočnoj Evropi, pri čemu se mehanizmi meke moći, dezinformacija i zastrašivanja isprepliću s klasičnim oblicima prisile. Meienberger[70] naglašava da se *Ruski mir* oslanja na tri stupa: rusku kulturu, rusku historiju i rusko pravoslavlje, koji zajedno proizvode alternativni, "civilizacijski" okvir suprotstavljen Zapadu. Fylypovych i Horkush dodatno pokazuju da *Ruski mir* nije samo skup politika, nego čitav svjetonazorski paket koji uključuje ontološke, teološke i historiografske pretpostavke koje opravdavaju rusko pravo da "reformatira" poredak u skladu sa svojim interesima.[71]

U tom smislu, *Ruski mir* je paradigmalni primjer revizionističkog projekta: pokušaj da se posthladnoratovski poredak u Evropi i Euroaziji preoblikuje u korist Rusije, koristeći narativ jedinstvene ruske civilizacije kao opravdanje za širenje utjecaja i, kada procijeni da može, otvorenu upotrebu sile.[72] Upravo ovdje otvara se i poređenje sa "srpskim svetom", koji djeluje na manjem nivou, ali u istom registru civilizacijskog, normativnog i teritorijalnog revizionizma.[73]

[68] Marlène Laruelle, *Russian nationalism: Imaginaries, doctrines, and political battlefields*, London, Routledge, 2015, 90–95; Russkiy Mir Foundation, *Decree on the establishment of the Russkiy Mir Foundation*.

[69] Marcin Orzechowski, "Russkiy Mir (Russian World): An exemplification of all-Russian nationalism. The strategy of neo-imperial expansionism of the Russian Federation in regional and global dimensions", *Polish Political Science Yearbook*, 53(3), 2024, 21–23, 28–29.

[70] Meienberger, 2023: 16.

[71] Liudmyla Fylypovych, Oksana Horkusha, "'Ruskiy Mir' and 'Ukrainskyi Svit': Ontological and anthropological antagonists", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(5), 2024, 18–20.

[72] Toal, 2017: 284–293; Janusz Bugajski, "Russia's pragmatic reimperialization", *Caucasian Review of International Affairs*, 4(1), 2010, 6–13.

[73] Biserko, 2022; Aleksandar Ljubomirović, "Stvaranje 'Srpskog sveta' – kvalitativna analiza sadržaja javnih iskaza o konceptu i definisanje njegovih dimenzija", *Nacionalni interes*, 48(2), 2024, 105–133.

I *Ruski mir* i "srpski svet" polaze od ključne pretpostavke da nacija nadilazi međunarodno priznate državne granice. Savremena verzija *Ruskog mira*, kako je formuliraju Kremlj i *Ruska pravoslavna crkva*, obuhvata ne samo građane Ruske Federacije nego i one koji govore ruski, dijele "rusku kulturu i historijsko pamćenje" i priznaju duhovnu vezu s Rusijom.[74] Putinov esej "O historijskom jedinstvu Rusa i Ukrajinaca" iz 2021. godine, u kojem se Rusi, Ukrajinci i Bjelorusi proglašavaju "jednim narodom" i dovodi u pitanje legitimnost ukrajinskih granica, predstavlja doktrinarnu artikulaciju tog transnacionalnog nacionalizma.[75]

"Srpski svet" koristi istu logiku na Balkanu. Srbi u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i na Kosovu predstavljaju se ne kao manjine u suverenim državama, nego kao dijelovi jedinstvenog srpskog naroda kojem je matica Srbija, a entitet Republika srpska i ostale "srpske zemlje" tumače se kao njegove prirodne političke ekstenzije.[76] Već elaborirani *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu* te *Strategija odnosa s dijasporom* faktički kodificiraju ovu ideju u pravne kategorije "Srbina u regionu" kao posebnog subjekta srpske državne politike, neovisno o njegovom formalnom državljanstvu. Ovakva transnacionalna definicija naroda ima jasnu geopolitičku implikaciju jer i Moskvi i Beogradu daje "pravo" da se pozivaju na zaštitu sunarodnika kao osnov za političko, ekonomsko pa i sigurnosno miješanje u unutarnje poslove susjeda, direktno potkopavajući principe suvereniteta i neintervencije koji su temelj poslijeratnog evropskog poretka.[77]

Oba projekta snažno se oslanjaju na spoj kulture, religije i obrazovanja kao infrastrukturni temelj političkog utjecaja. U ruskom slučaju, RPC

[74] Meienberger, 2023: 16; Iurie Rotari, "'Russian World': Interpretations of a Dynamic Tool of the Russian Federation's Foreign Policy", *Codrul Cosminului*, Vol. XXIX, No. 1, 2023, 179–181.

[75] Vladimir Putin, Article by Vladimir Putin "On the historical unity of Russians and Ukrainians", *Kremlin.ru*, 12. 7. 2021, http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181 (pristup: 9. 11. 2025); Pål Kolstø, "Ukrainians and Russians as 'one people': An ideologeme and its genesis", *Ethnopolitics*, 24(2), 2025, 139–142, 151–153.

[76] Biserko, 2022b; Mulaosmanović, 2021: 9; Aleksandar Ljubomirović, "Srpski svet: Načertanije 21. veka?", *Novi Standard*, 14. april 2023, https://standard.rs/2023/04/14/srpski-svet-nacertanije-21-veka/ (pristup: 9. 11. 2025).

[77] Toal, 2017; Dysart, 2021.

postaje jedan od glavnih ideoloških nosilaca *Ruskog mira*. Patrijarh Kiril više je puta opisao Putinovu epohu kao "božije čudo" i "vaskrsenje Rusije", te naglašavao da su Rusi, Ukrajinci i Bjelorusi "jedan narod" u duhovnom smislu, kome je Moskva politički centar, a Kijev duhovno središte.[78] Kako pokazuju Meienberger[79] i Kaminis[80] RPC time prelazi iz sfere teologije u sferu imperijalne ideologije, legitimirajući rusku hegemoniju kao "odbranu pravoslavne civilizacije".

Sličnu ulogu u "srpskom svetu" ima SPC. Morrison i Garčević[81] dokumentiraju kako je SPC ključni akter u Crnoj Gori, ne samo kao vjerska institucija nego kao politički mobilizator koji je s litijama 2019/2020. *de facto* preusmjerio političku putanju zemlje i otvorio vrata prosrpskim i proruskim snagama,[82] te pokazuje da SPC u regiji funkcionira kao paradržavna mreža koja održava ideju jedinstvenog "duhovnog prostora" Srba, a time i normativno opravdava političko ujedinjenje bez obzira na granice.

Na polju "meke moći", *Ruski mir* manifestira se kroz ruske kulturne centre, jezičke programe, stipendije i projekte fondacije "Russkiy Mir Foundation" širom postsovjetskog prostora i dalje.[83] Srbija, slično tome, subvencionira srpske škole, kulturne centre, medije i stipendije za Srbe u regionu, koristeći obrazovanje i kulturu kao kanal integracije "srpskog sveta".[84] U oba slučaja "osvajanje srca i umova" priprema teren za političku lojalnost i za prihvatanje radikalnijih, pa i nasilnih poteza ako za to dođe trenutak – tipično Applebaumino polje iliberalne "meke moći" koja prethodi gruboj sili.[85]

[78] Laruelle, 2015: 95–103; Rotari, 2023; Gleb Bryanski, "Russian patriarch calls Putin era 'miracle of God"', *Reuters*, 8 February 2012, https://www.reuters.com/article/world/russian-patriarch-calls-putin-era-miracle-of-god idUSTRE81722Y/ (pristup: 14. 10. 2025).

[79] Meienberger, 2023: 21–22, 24–25.

[80] Ioannis Kaminis, *The Russian World: A version of aggressive ethnophyletism*, George Fox University, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. XLIV, No. 5, 2024, 5–6, 11–13.

[81] Morrison, Garčević, 2023.

[82] Biserko, 2022b.

[83] Rotari, 2023.

[84] Biserko, 2022b; Mulaosmanović, 2021.

[85] Applebaum, 2020.

Centralni element i *Ruskog mira* i "srpskog sveta" jeste revizionistička historijska politika. Orzechowski, kao i O. Wasiuta i S. Wasiuta pokazuju kako ruske vlasti sistematski instrumentaliziraju historiju, relativizirajući sovjetske zločine, selektivno reinterpretirajući Drugi svjetski rat i optužujući Zapad za "falsificiranje historije" kako bi delegitimirali današnje protivnike.[86] U tom okviru, kritika ruske politike u Ukrajini predstavlja se kao "rusofobija", a intervencije se opravdavaju kao odbrana od navodno ponavljajućeg fašizma i genocida nad Rusima, što se jasno vidi u optuživanju ukrajinske vlasti za "neonacizam" i navode o "genocidu" nad ruskim stanovništvom u Donbasu.[87] "Srpski svet" koristi gotovo identičnu matricu. Negiranje ili relativizacija genocida u Srebrenici, diskreditiranje Haškog tribunala kao "antisrpskog", te stalno referiranje na "ponovljene genocide nad Srbima", od osmanskog perioda, preko NDH-a, do "NATO agresije", stvaraju mitologiju srpskog stradalništva koja treba legitimirati revizionističke zahtjeve kao oblik samoodbrane.[88] Izjava Aleksandra Vulina o "narodu koji je iskusio ponovljene genocide" uklapa se u logiku prema kojoj se ujedinjenje svih Srba predstavlja kao nužan "nacionalni štit" protiv navodno trajne egzistencijalne prijetnje. Applebaum[89] je ovaj spoj selektivnog sjećanja i teorije zavjere prepoznala kao tipičan obrazac autoritarne politike, koja historiju pretvara u instrument legitimiranja sadašnjeg poretka, demoniziranja protivnika i mobilizacije masa za projekte koji mijenjaju *status quo*.

[86] Orzechowski, 2024; Olga Wasiuta, Sergiusz Wasiuta, "Russian mass-media manipulation of information in hybrid warfare against Ukraine", *Security Dimensions*, No. 17, 2016, 78–85, 2016; Bugajski, 2010; European Parliament, *European Parliament resolution of 23 January 2025 on Russia's disinformation and historical falsification to justify its war of aggression against Ukraine (2024/2988(RSP)) (TA 10 2025 0006)*, 23 January 2025, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0006_EN.html (pristup: 10. 11. 2025).

[87] Kolstø, 2025; Fylypovych, Horkusha, 2024.

[88] Biserko, 2023: 24–25; Eric Gordy, *Guilt, responsibility, and denial: The past at stake in post-Milošević Serbia*, University of Pennsylvania Press, 2013; Adem Mehmedović, Kadira Šakić, Edin Ikanović, Nikola Vučić, *Srebrenica Genocide Denial Report 2022*, Srebrenica Memorial Center, Srebrenica, 2022.

[89] Applebaum, 2020.

I Rusija i Srbija reagiraju na postojeći institucionalni poredak (EU, NATO) stvaranjem alternativnih integracionih formata u kojima one diktiraju pravila. Na makronivou, Moskva je pokrenula Euroazijsku ekonomsku uniju (EEU) kao projekt ekonomskog objedinjavanja dijela postsovjetskog prostora pod ruskom hegemonijom, dok Organizacija ugovora o kolektivnoj sigurnosti (ODKB/CSTO) funkcionira kao ruski sigurnosni blok, često tumačen kao labavi pandan NATO-u.[90] Na mikronivou Balkana, Beograd koristi inicijative poput "Otvorenog Balkana" da kreira mini blok u kojem je Srbija ekonomski i politički najjači akter. Iako ima i svoje funkcionalne, ekonomske dimenzije, "Otvoreni Balkan" u praksi se preklapa sa strategijom da se susjedi vežu za Srbiju, uz zaobilaženje šireg EU-okvira.[91] Paralelno s tim, specijalni odnosi između Srbije i entiteta Republika srpska, zajedničke sjednice vlada i koordinacijska tijela stvaraju svojevrsnu "internu" integraciju koja nadilazi ono što je predviđeno Daytonom.

Logika je ista kao kod *Ruskog mira*. Ako nije moguće odmah promijeniti globalni poredak, treba izgraditi paralelni poredak unutar njega, zonu u kojoj Moskva, odnosno Beograd, postavljaju normativna i institucionalna pravila. U ruskom slučaju to su i BRICS banke naspram Bretton Woodsa, RT-a i Sputnika naspram zapadnih medija, pa čak i pokušaji fragmentacije interneta. U srpskom, to su regionalni sporazumi, medijski prostor na srpskom jeziku tijesno povezan s ruskim narativima (npr. Sputnik Srbija), te čitava simbolička arhitektura zajedničkih praznika, pasoša i kulturnog prostora.[92]

[90] Ksenia Kirkham, "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful Is the Russian Regional Hegemony?", *Journal of Eurasian Studies*, 7(2), 2016, 111–113; Bohdan, S. "CSTO Exercise in Belarus Reveals Unsustainable Character of Post-Soviet Military Cooperation", Eurasia Daily Monitor (Jamestown Foundation), 2 November 2020, https://jamestown.org/program/csto-exercise-in-belarus-reveals-unsustainable-character-of-post-soviet-military-cooperation/ (pristup: 11.12. 2025).

[91] Jasmin Mujanović, "Belgrade's 'Serbian World' fantasies jeopardise Balkan cooperation", *Balkan Insight*, 2. septembar 2021, https://balkaninsight.com/2021/09/02/belgrades-serbian-world-fantasies-jeopardise-balkan-cooperation/ (pristup: 7. 10. 2025); Miloš Hrnjaz, Aleksandar Milošević, "Pursuing the national interest of Serbia through interpresidentialism of the Open Balkan Initiative", *Međunarodna politika*, 76(3), 2024, 439–440.

[92] Dimitar Bechev, "Hedging Its Bets: Serbia Between Russia and the EU", *Carnegie Endowment for International Peace*, 19. januar 2023, https://carnegieendowment.

Osim toga, "srpski svet" i *Ruski mir* nisu samo analogni, nego i praktično povezani. Beograd i Moskva u nizu situacija djeluju sinhronizirano. To ilustrira primjer ruskog veta na Rezoluciju o Srebrenici u Vijeću sigurnosti 2015, otvorena podrška Miloradu Dodiku, te propagandna infrastruktura poput Sputnika na srpskom i niza proruskih medija. Sve su to elementi ruske potpore srpskom revizionizmu.[93] S druge strane, Srbija odbija uvesti sankcije Rusiji i održava ugled "tradicionalno najbližeg saveznika" Moskve u Evropi, istovremeno tražeći koristi od EU-integracija. U Crnoj Gori, analiza Morrisona i Garčevića, ali i radovi o ruskom utjecaju na izbore 2016. i 2020, pokazuju isprepletenost srpskih i ruskih aktera u nastojanjima da se promijeni prozapadni kurs Podgorice.[94] U praksi je često teško povući jasnu liniju gdje prestaje *Ruski mir*, a počinje "srpski svet". U regionu Zapadnog Balkana oni se, kako primjećuje Ljubomirović,[95] preklapaju i funkcionalno i ideološki.

Uprkos brojnim sličnostima, razlike između *Ruskog mira* i "srpskog sveta" proizlaze iz različitog kapaciteta, historije i položaja Rusije i Srbije u međunarodnom poretku. Rusija je nuklearna sila, stalna članica Vijeća sigurnosti UN-a, s globalnim dometom. *Ruski mir* odnosi se na postsovjetski prostor, ali i na višemilionsku rusku dijasporu u EU, Izraelu, SAD-u i drugdje; u pojedinim kontekstima ruska manjina postaje i instrument pritiska na države domaćine.[96] Srbija je srednja, *de facto* mala država, čiji se "svet" u realnom političkom smislu ograničava na prostor bivše Jugoslavije. Utjecaj na dijasporu u Zapadnoj Evropi ili Americi pretežno je kulturno-emocionalan, dok Rusija svoju dijasporu pokušava uključiti i kao politički faktor unutar tuđih društava.[97] Druga

org/research/2023/01/hedging-its-bets-serbia-between-russia-and-the-eu?lang=en (pristup: 10. 7. 2025).

[93] Bechev, 2023; European Parliament, *European Parliament resolution of 10 May 2023 on the 2022 Commission Report on Serbia (2022/2204(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0192_EN.html (pristup: 9. 11. 2025).

[94] Morrison, Garčević, 2023; Engjellushe, 2022.

[95] Ljubomirović, 2023.

[96] Igor Zevelev, "The Russian World in Moscow's foreign policy", *Russia in Global Affairs*, 12(2), 2014, 88–99; Dysart, 2021.

[97] Meienberger, 2023; Viktoria Aygül, "Book Review: Politics of the Russian Language Beyond Russia", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2024,

ključna razlika odnosi se na prag upotrebe vojne sile. Ruski revizionizam je 2014. aneksijom Krima i 2022. punom invazijom na Ukrajinu otvoreno prešao *Rubikon*. Granice su fizički precrtane, sigurnosni poredak u Evropi frontalno napadnut.[98] To je treći tip revizionizma u najeksplicitnijem obliku, to jeste promjena teritorija silom uz svjesno kršenje normi Povelje UN-a. Srbija, suprotno tome, od 1999. nije započela otvoreni rat. Njeni lideri nakon Miloševića naglašavaju da ne žele nove sukobe. "Srpski svet", barem za sada, realizira se bez formalne upotrebe vojske. Njegovi su instrumenti pritisak preko entitetskih struktura RS-a, destabilizacija susjeda, prijetnje secesijom i blokade, ali se Beograd trudi da ne bude vidljiv kao neposredni agresor, dijelom zbog ograničenih vojnih resursa, dijelom zbog prisustva NATO-a i svijesti da bi otvoreni rat izazvao snažnu reakciju.[99]

Rusija je ušla u otvorenu konfrontaciju sa Zapadom i nalazi se pod sveobuhvatnim sankcijama, isključena je iz niza foruma i praktično tretirana kao glavni sigurnosni izazov u Evropi. Putin *Ruski mir* lično artikulira, od govora o Krimu kao "svetoj zemlji Rusije" do eseja o "jednom narodu".[100] Srbija, nasuprot tome, nastavlja s politikom sjedenja na više stolica, formalno ostaje kandidat za EU, učestvuje u Partnerstvu za mir s NATO-om i nije pod sankcijama, dok istovremeno održava bliske veze s Moskvom, odbija sankcionirati Rusiju i njeguje "srpski svet" kao poluslužbenu ideologiju.[101] Vučić pritom rijetko koristi sam termin "srpski svet" u javnosti, prepuštajući ga svojim bliskim saradnicima poput

https://www.ecmi.de/JEMIE/index.php/journal/article/view/132 (pristup: 16. 11. 2025).

[98] Toal, 2017; Andrzej Jacuch, "Disinformation and Propaganda Target Europe – Russia's Disinformation Activities against Ukraine", *Studia de Securitate (Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis)*, 11(1), 2021, 7–8; European Parliament, *European Parliament resolution of 23 January 2025 on Russia's disinformation and historical falsification to justify its war of aggression against Ukraine (2024/2988(RSP)) (TA 10 2025 0006)*.

[99] Bechev, 2023; Majda Ruge, "How to kill four birds with one stone: The West's foreign policy challenge in Serbia", *European Council on Foreign Relations*, 26. januar 2023. https://ecfr.eu/publication/how-to-kill-four-birds-with-one-stone-the-wests-foreign-policy-challenge-in-serbia/ (pristup: 7. 10. 2025).

[100] Putin, 2021.

[101] Bechev, 2023; Ana Jović-Lazić, "On the Edge: Serbia between the West, Russia, and Its Own Course", *Međunarodni problemi*, 77(3), 2025, 415.

Vulina i intelektualcima bliskim režimu, dok za sebe zadržava evropski diskurs, za razliku od Putina, koji otvoreno predvodi "civilizacijsku" retoriku *Ruskog mira*. Ta razlika u taktičkom nastupu odražava i razliku u položaju. Moskva računa da je konfrontacija već nastupila, Beograd i dalje računa na ambivalentan status i prostor za manevriranje.

Najzad, postoje razlike u ideološkoj arhitekturi. *Ruski mir* je ukorijenjen u spoju euroazijanizma, imperijalne nostalgije i ultrakonzervativnog pravoslavnog mesijanizma, što je mješavina carističke, sovjetske i postsovjetske tradicije koja Rusiji pripisuje posebnu civilizacijsku misiju "između Evrope i Azije".[102] "Srpski svet" je uži po fokusu jer se oslanja na mitove o srednjovjekovnom srpskom carstvu, kosovskom zavjetu i jugoslavenskom naslijeđu gdje su Srbi zamišljeni kao "državnotvorni narod", a svetosavlje i SPC kao čuvari identiteta.[103] Ljubomirović[104] stoga s pravom primjećuje da je "srpski svet" na određeni način podređen *Ruskom miru*. U idealnoj konfiguraciji, on funkcionira kao balkanski ogranak šireg ruskog civilizacijskog projekta, a ne kao samostalna globalna vizija, jer dok *Ruski mir* testira granice globalnog poretka, "srpski svet" prvenstveno preispituje regionalni poredak, ali to čini u koordinaciji i sinergiji s Moskvom, što region Zapadnog Balkana pretvara u jedan od ključnih terena na kojem se prelamaju današnja revizionistička nadmetanja.

Učinci i posljedice "srpskog sveta"

Regionalne implikacije "srpskog sveta" postaju jasnije ako se koncept posmatra istovremeno kao geopolitički projekt i kao tehnika unutrašnje vladavine. U prethodnim sekcijama ovog rada pokazano je da je riječ

[102] Orzechowski, 2024; Meienberger, 2023; Beatrice De Graaf, Lien Verpoest, "The Return of History in Russia's Foreign Policy: Introduction", *Journal of Applied History*, 4(1–2) 2022, 6.

[103] Mulaosmanović, 2021; Vjekoslav Perica, "Religijski nacionalizam", *Peščanik*, 14. septembar 2022, https://pescanik.net/religijski-nacionalizam/ (pristup: 16. 11. 2025).

[104] Ljubomirović, 2023; Ljubomirović, 2024.

o reartikulaciji starijih velikodržavnih imaginarija, od *Načertanija* do projekata "Velike Srbije", te da je koncept, slično *Ruskom miru*, utemeljen na logici etnokulturne homogenosti prostora i posebnog "civilizacijskog prava" Srbije da politički reprezentira Srbe u regionu.[105] Time se proizvodi ono što Toal naziva "geopolitičkom imaginacijom",[106] odnosno zamišljeni prostor u kojem formalne državne granice imaju sekundarni značaj u odnosu na "prirodne" etnokulturne granice, a u kojem Beograd sebi pripisuje ulogu zaštitnika i arbitra. U regionalnom kontekstu Zapadnog Balkana, međutim, učinci takvog projekta daleko nadilaze simboličku sferu i direktno se prelamaju na sigurnosnu arhitekturu, procese euroatlantske integracije i unutrašnju transformaciju političkih režima.

Prva ključna implikacija "srpskog sveta" jeste namjerno održavanje "kontrolirane nestabilnosti" u državama u kojima žive značajne srpske zajednice. U Bosni i Hercegovini koordinacija između Beograda i rukovodstva entiteta Republika srpska rezultira cikličnim blokadama državnih institucija, prijetnjama secesijom i osporavanjem nadležnosti zajedničkih organa upravo onda kada se otvori prostor za dublje priključenje euroatlantskim strukturama.[107] Inicijative da se suspendiraju odluke Ustavnog suda, ignorira visokog predstavnika ili jednostrano "vraćaju nadležnosti" imaju dvostruku funkciju. Nastoji se interno homogenizirati glasačko tijelo RS-a oko ideje ugroženog entitetskog "suvereniteta", a eksterno demonstriraju da BiH ostaje nesposobna da ispuni političke kriterije za punu integraciju u EU i NATO. Odgovor EU u formi dodjele kandidatskog statusa BiH 2022. i otvaranje puta ka pregovorima 2024. godine u značajnoj mjeri bio je motiviran upravo procjenom da će se ova nestabilnost preliti u otvoreni konflikt u kontekstu rata u Ukrajini.[108] Tako se paradoksalno "srpski svet" pojavljuje

[105] Ljubomirović, 2024; Laruelle, 2015; Nuray Aridici, "The power of civilizational nationalism in Russian foreign policy making", *International Politics*, 56(5), 2019, 605–621.

[106] Toal, 2017.

[107] Mujanović, 2018; International Crisis Group, "Bosnia and Herzegovina: Deterring disintegration".

[108] European Council, *European Council meeting (15 December 2022) – Conclusions*, 15 December 2022, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/european-council-conclusions-15-december-2022/ (pristup:

istovremeno kao prepreka i kao katalizator evropskog angažmana: dok blokira funkcionalnost Bosne i Hercegovine, on istovremeno uvjerava Brisel da je dublje vezivanje zemlje za EU nužno iz sigurnosnih razloga.

Slična logika "zamrznutog konflikta" prisutna je i na Kosovu, gdje Beograd kroz Srpsku listu, kao i mrežu političkih, sigurnosnih i medijskih kanala održava trajnu krizu legitimiteta kosovske državnosti.[109] Periodične eskalacije, od barikada i bojkota izbora do incidenata s lokalnom policijom i KFOR-om, proizvode sliku entiteta koji je stalno na rubu nasilja, što odgovara obrascu koji je Toal ranije uočio u postsovjetskim "zamrznutim konfliktima" pod ruskim patronatom.[110] Za Beograd takva situacija osigurava polugu prema EU jer svaki napredak u pregovorima o članstvu može biti uvjetovan "napretkom u dijalogu", dok se istovremeno domaćem biračkom tijelu šalje poruka da se Kosovo *de facto* ne priznaje. Za region posljedica je trajna neizvjesnost oko statusa jedne od ključnih tačaka regionalne sigurnosne arhitekture, što otežava dugoročno planiranje i odvraća ulaganja.

Treći važan skup učinaka vidljiv je u Crnoj Gori i, u blažem obliku, u Sjevernoj Makedoniji. Srđa Pavlović Crnu Goru opisuje kao "politički front" na kojem se odlučuje da li će biti revitaliziran velikosrpski projekat. Litije 2019/2020, promjena vlasti 2020. i kasnije krize oko *Zakona o slobodi vjeroispovijesti* pokazale su kako se crkveno-nacionalne mobilizacije mogu pretvoriti u instrument pothranjivanja "srpskog sveta" unutar formalno suverene članice NATO-a.[111] Ovdje se jasno prepoznaje ono što Mead[112] (2014) naziva "osvetom revizionističkih sila", pokušaji da se silom ili hibridnim sredstvima promijeni *status quo* provociraju

10. 11. 2025).

[109] Luka Bošković, "Serbian Malignant Influence in the Western Balkans", Belgrade, BCPS, 2025, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2025/11/Serbian-Malignant-Influence-in-WB.pdf (pristup: 11. 11. 2025).

[110] Toal, 2017.

[111] Fokus Press, "Dr. Srđa Pavlović, profesor Univerziteta Alberta: Crna Gora je svojevrsni politički front na kojem se odlučuje da li će oživjeti srpski velikodržavni projekat", 31. mart 2023, https://fokuspress.com/2023/03/31/dr-srda-pavlovicprofesor-univerziteta-alberta-crna-gora-je-svojevrsni-politicki-front-na-kojem-se-odlucuje-da-li-ce-ozivjeti-srpski-velikodrzavni-projekat/ (pristup: 9. 11. 2025).

[112] Walter Russell Mead, "The return of geopolitics: The revenge of the revisionist powers", *Foreign Affairs*, 93(3), 2014, 69–79.

upravo suprotno: konsolidaciju i širenje poretka koji se nastoji osporiti.

Iako se retorika "srpskog sveta" prezentira kao spontani izraz "brige za sunarodnjake", empirijska istraživanja pokazuju da je riječ o pažljivo strukturiranom modelu malignog utjecaja koji koristi neriješene sukobe, ekonomske slabosti i identitetske podjele da bi se održala regionalna poluga Srbije.[113] Beogradski *Centar za bezbednosnu politiku* pokazuje da se "srpski svet" operativizira kroz kombinaciju ekonomskih instrumenata (državne kompanije, vezivanje za energetske tokove), religijskih kanala (SPC kao transnacionalni akter) i medijske infrastrukture (regionalne televizije, kablovski operatori u državnom ili paradržavnom vlasništvu) koji zajedno stvaraju jedinstven srpskojezički informacioni prostor.[114] U tom prostoru, narativ o žrtvovanom, ali moralno superiornom "srpskom svetu" proizvodi trajnu ontološku nesigurnost kod susjeda i otežava izgradnju regionalne sigurnosne zajednice, na što je J. Subotić[115] već upozorila analizirajući kako selektivna sjećanja blokiraju pomirenje i dugoročni mir.

U isto vrijeme, "srpski svet" ima neželjene strateške posljedice i po same aktere. Entitet Republika srpska, oslanjajući se na podršku Beograda i Moskve, sve se više izolira od zapadnih centara moći. Protiv njenih čelnika uvedene su američke, u međuvremenu i ukinute, i britanske sankcije, a sankcije je uvelo i niz članica EU-a. Srbija, sa svoje strane, nastoji nastaviti politiku "sjedenja na više stolica", formalno osuđujući agresiju na Ukrajinu u UN-u, ali odbijajući da se pridruži sankcijama, uz istovremeno produbljivanje energetskog i sigurnosnog oslanjanja na Rusiju.[116] Evropski parlament i najviši zvaničnici EU u posljednjim

[113] Leon Hartwell, "Everything you need to know about Serbian sentiments from economic worries to foreign policy", *New Eastern Europe*, 29 May 2024, https://neweasterneurope.eu/2024/05/29/everything-you-need-to-know-about-serbian-sentiments-from-economic-worries-to-foreign-policy/ (pristup: 5. 9. 2025); Bošković, 2025.

[114] Bošković, 2025.

[115] Jelena Subotić, "The Transformation of International Transitional Justice Advocacy", *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 6, Issue 1, 2012, 106–125.

[116] Igor Novaković, Nataša Stanojević, Tanja Plavšić, "Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama i merama Evropske unije: Godišnji izveštaj za 2024. godinu", *ISAC Fund*, Beograd, 2025; European Parliament, *Resolution of 6*

izjavama jasno stavljaju do znanja da će dalji napredak u pristupnim pregovorima zavisiti od usklađivanja sa ZVSP, uključujući i sankcije Rusiji, dok pojedine države članice eksplicitno povezuju "srpski svet" s ruskim pokušajima destabilizacije evropskog susjedstva.[117]

Ovdje se jasno prepoznaje teza Anne Applebaum o "Autocracy, Inc.", odnosno o transnacionalnoj mreži autoritarnih režima i elita koje razmjenjuju resurse, narative i taktike kako bi podrivale liberalne poretke, pri čemu nacionalistička mobilizacija služi kao dimna zavjesa za kleptokratske interese.[118] "Srpski svet" u tom smislu nije samo regionalni projekt, nego predstavlja lokalni izraz šire autoritarne internacionale u kojoj se Moskva, Beograd, Budimpešta i niz manjih aktera međusobno podržavaju u delegitimaciji liberalnih normi, relativiziranju ratnih zločina i normalizaciji revizionističkog diskursa. Za region to znači da se unutrašnja autokratizacija Srbije preliva prema susjedima, kako pokazuju Bieber[119] i nedavna istraživanja o "stabilitokratiji", nacionalistički narativi i "politika straha" služe da se učvrste hibridni režimi koji Zapadu nude "stabilnost" dok istovremeno proizvode kontroliranu nestabilnost kojom sami upravljaju.[120]

Regionalni učinci "srpskog sveta" duboko su ambivalentni. S jedne strane, projekt je uspio ostvariti minimalne ciljeve, zadržavajući Bosnu i Hercegovinu u statusu quo, a Kosovo u statusu "nedovršenosti", destabilizirati Crnu Goru, održati Srbiju i Bosnu i Hercegovinu izvan

July 2022 on the 2021 Commission Report on Serbia (2021/2249(INI)), Strasbourg, 2022.

[117] Tagesschau, "'Serbien muss sich entscheiden': Wadephul auf Westbalkan-Reise", *Tagesschau*, 18. 11. 2025, https://www.tagesschau.de/ausland/europa/wadephul-balkan-eu-100.html (pristup: 6. 11. 2025); European Parliament, *European Parliament resolution of 10 May 2023 on the 2022 Commission Report on Serbia (2022/2204(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0192_EN.html (pristup: 9. 11. 2025).

[118] Applebaum, 2020; Applebaum, Anne, *Autocracy, Inc.: The dictators who want to run the world*, Doubleday, 2024.

[119] Bieber, 2018.

[120] Isto; Damir Kapidžić, Marika Djolai, Marko Kmezić, "Beyond Stabilitocracy: Unveiling the Rise of Autocracy in the Western Balkans" (BiEPAG Policy Brief), *BiEPAG*, 13. 12. 2023, https://biepag.eu/publication/beyond-stabilitocracy-unveiling-the-rise-of-autocracy-in-the-western-balkans/ (pristup: 9. 11. 2025); Mujanović, 2018.

NATO-a i držati otvorena vrata za ruski utjecaj u regionu. S druge strane, isti taj projekt proizvodi hroničnu nestabilnost, jača prisustvo EU-a i NATO-a, povećava međunarodnu izolaciju RS-a i dovodi u pitanje dugoročne interese same Srbije, koja je formalno opredijeljena za članstvo u EU.

Zaključak

U ovom radu pokazano je da "srpski svet" nije prolazna metafora, nego konzistentno artikuliran revizionistički projekt koji istovremeno preispituje i normativne temelje i materijalno-teritorijalnu arhitekturu poretka na Zapadnom Balkanu. U realističko-konstruktivističkoj perspektivi, on je istodobno strategija redistribucije moći i radikalne reinterpretacije značenja, odnosno pokušaj da se, kroz kombinaciju institucionalnih aranžmana, kulturno-religijskih mreža i politike sjećanja, redefinira šta se smatra "legitimnim" poretkom u regionu te ko polaže pravo da ga tumači i mijenja. Time "srpski svet" prelazi granice klasičnog etnonacionalnog projekta i postaje okvir u kojem je Beograd zamišljen kao matica, a srpske zajednice u susjedstvu kao politički resurs i opravdanje za dugotrajno potkopavanje postojećih granica, makar one još neko vrijeme ostale formalno nepromijenjene.

Smještanje "srpskog sveta" u tipologiju revizionizma pokazuje dinamički karakter ove strategije: od početnog, pretežno normativnog revizionizma ranih 2000-ih, fokusiranog na reinterpretaciju raspada Jugoslavije, relativizaciju ratnih zločina i pravnu institucionalizaciju ideje "Srba u regionu", do današnje faze u kojoj se sve otvorenije kombinira izazov normama s izazovom distribuciji teritorija i nadležnosti. Entitet Republika srpska u Bosni i Hercegovini, Crna Gora i Kosovo postaju laboratorije za testiranje granica poretka. Kroz specijalne i paralelne veze, "pasportizaciju", koordinirane praznike, litije i blokade institucija proizvodi se faktičko stanje koje postepeno preuređuje prostor prije nego što se ikakva formalna promjena granica uopće stavi na dnevni red. U tom smislu, "srpski svet" je već sada treći, najradikalniji tip

revizionizma, ali kontroliranog intenziteta, kalibriranog tako da balansira između maksimalističkih ciljeva i ograničenja koja proizlaze iz prisustva NATO-a i formalne kandidature Srbije za članstvo u EU.

Komparacija s ruskim konceptom *Ruskog mira* otkriva da "srpski svet" nije izoliran, već integriran u širi postimperijalni ekosistem iliberalnog revizionizma. Strukturne sličnosti, koje uključuju transnacionalnu definiciju nacije, oslanjanje na pravoslavne crkve kao paradržavne aktere, kulturne fondacije i obrazovne programe kao instrumente "meke moći" te sistematski revizionizam u sferi historijske politike, pokazuju da se radi o regionalnoj varijanti iste logike prema kojoj nacija i "civilizacijski prostor" imaju prednost nad međunarodno priznatim granicama. Istovremeno, asimetrija kapaciteta proizvodi specifičnu zavisnost. Dok *Ruski mir* globalno potresa evropski sigurnosni poredak, "srpski svet" ostaje regionalni, ali duboko oslonjen na rusku političku, energetsku i propagandnu podršku. Time Zapadni Balkan postaje čvorište u kojem se prelamaju linije sukoba između liberalnog i iliberalnog poretka i u kojem uspjeh ili neuspjeh "srpskog sveta" ima značenje disproporcionalno veličini samog regiona.

Nalazi rada daju osnov i za elemente geopolitičkog predviđanja. Ako se zadrže postojeće međunarodne dinamike, ograničena, fragmentirana politika EU prema regionu, selektivna primjena sankcija, izbjegavanje frontalnog suočavanja s revizionističkim narativima, najizgledniji je scenario prolongirane "kontrolirane nestabilnosti". U tom scenariju Bosna i Hercegovina ostaje zarobljena između kandidatskog statusa i permanentne institucionalne krize, s entitetom RS koji nastavlja testirati crvenu liniju između "vraćanja nadležnosti" i faktičke secesije. Kosovo ostaje država "ograničenog suvereniteta", sa sjeverom u stanju zamrznutog konflikta i sa stalnim ciklusima eskalacije koje Beograd koristi kao polugu prema Briselu, dok Crna Gora varira između proevropskih i prosrpsko-proruski orijentiranih koalicija, uz trajno osporavanje njenog identiteta i vanjskopolitičke orijentacije.

U takvim okolnostima, "srpski svet" vjerovatno neće prerasti u otvoreni ratni projekt, ali će nastaviti sukcesivno nagrizati suverenitet susjednih država, učvršćujući paralelne strukture i stvarajući generaciju političkih elita i birača socijaliziranih u revizionističkim narativima.

Što duže ovaj proces traje, to će cijena bilo kakvog budućeg povratka na *status quo ante*, kako za Srbiju, tako i za region, biti veća, jer će se normativni i institucionalni revizionizam pretvoriti u teško reverzibilnu društvenu činjenicu.

Drugi, mnogo rizičniji scenario otvara se u slučaju nove velike sistemske krize, bilo ishoda rata u Ukrajini koji stvara privid pobjede Rusije, slabljenja EU, i potpunog političkog transatlantskog rascjepa. U takvoj konstelaciji može se očekivati iskušenje "otvorenih mogućnosti" i pokušaj da se, po uzoru na ruski presedan u Gruziji, Ukrajini ili Moldaviji, izvrši de facto teritorijalno odvajanje entiteta RS-a od Bosne i Hercegovine ili formalizira podjela Kosova, uz računicu da će Zapad zbog drugih kriza biti nevoljan ili nesposoban da odlučno reagira. Iako je vjerovatnoća ovakvog scenarija niža, sama činjenica da postoje institucionalno pripremljeni instrumenti kao što su paralelne nadležnosti, dvojna državljanstva, "zaštita građana" izvan granica čini ga realnom opcijom u slučaju produženog slabljenja liberalnog poretka.

Treći, povoljniji scenario vezan je za mogućnost preokreta u unutrašnjoj politici Srbije i konsolidacije evropskog projekta. Ako bi se u Beogradu, pod pritiskom kombinacije unutrašnjeg nezadovoljstva i studentskih protesta, ekonomskih troškova ambivalentne vanjske politike i čvršće uvjetovane politike EU, formirala elita koja je spremna da napusti strategiju "sjedenja na više stolica", "srpski svet" bi mogao postepeno biti prekodiran iz revizionističke u kooperativnu paradigmu, odnosno od političkog projekta koji potkopava susjede ka modelu prekogranične kulturne saradnje u jasnim okvirima suvereniteta i međunarodnog prava. Za takav zaokret nužan uvjet nije samo promjena diskursa, nego i eksplicitno odricanje od negiranja genocida, revizije prošlosti i instrumentalizacije SPC-a i medija u funkciji političkog pritiska.

Koji će od ovih scenarija dominirati u sljedećoj deceniji zavisit će od dva skupa faktora. Prvi su strukturalni, a vezani su za odnos snaga između liberalnog i iliberalnog poretka globalno, kapacitet EU da ponudi uvjerljivu perspektivu članstva i sigurnosne garancije te ishodi rata u Ukrajini. Drugi su unutrašnji, a uključuju otpornost demokratskih aktera u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i na Kosovu, snaga nezavisnih

medija i civilnog društva da ospore revizionističke narative, te sposobnost lokalnih elita da reformiraju države iznutra. Realističko-konstruktivistički okvir rada jasno ukazuje da se ni moć ni norme ne mijenjaju jednostrano. Koliko god "srpski svet" uspijeva preoblikovati regionalni poredak, toliko će i reakcija susjednih država, EU-a i NATO-a preoblikovati sam "srpski svet", bilo sužavanjem njegovog manevarskog prostora bilo normalizacijom njegovih zahtjeva.

U tom smislu, moguće je pouzdano reći da će naredna decenija biti period odlučujuće kristalizacije "srpskog sveta". Ako se nastavi sadašnji, ambivalentni odgovor međunarodnih aktera, koncept će se konsolidirati kao trajni izvor "kontrolirane nestabilnosti", u kojem se nikada ne prelazi prag otvorene agresije, ali se nikada ne dostiže ni stabilni mir. Ako, nasuprot tome, dođe do kombinacije čvršće politike uvjetovanja, dubljeg normativnog angažmana EU-a i unutrašnjih promjena u Srbiji, "srpski svet" može biti potisnut iz sfere revizionističke strategije u sferu simboličkog imaginarija bez destabilizirajućeg potencijala. Ishod neće biti rezultat sudbine nego kumulativni proizvod odluka u Beogradu, u evropskim prijestolnicama te u društvima koja su već tri decenije taoci nedovršenih ratova i nedovršenog mira.

Izvori i literatura

Knjige

1. Applebaum, Anne, *Iron curtain: The crushing of Eastern Europe*: *1944–1956*, Allen Lane, 2012.
2. Applebaum, Anne, *Twilight of democracy: The seductive lure of authoritarianism*, Doubleday, 2020.
3. Applebaum, Anne, *Autocracy, Inc.: The dictators who want to run the world*, Doubleday, 2024.
4. Barkin, J. Samuel, *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory*, Cambridge University Press, 2010.
5. Bieber, Florian, *The rise of authoritarianism in the Western Balkans*, Palgrave Macmillan, 2018.
6. Biserko, Sonja, *Srbija: Zarobljeno društvo*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2023.

7. Cviic, Christopher, *Remaking the Balkans*, Royal Institute of International Affairs / Pinter, 1995.
8. Čolović, Ivan, *Na putu u srpski svet. Ogledi o političkoj antropologiji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2023.
9. Džananović, Muamer, Karčić, Hikmet, Medić, Jasmin, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2023.
10. Fogg, Brian Jeffrey, *Persuasive Technology: Using Computers to Change What We Think and Do*, Morgan Kaufmann, 2003.
11. Gordy, Eric, *Guilt, responsibility, and denial: The past at stake in post-Milošević Serbia*, University of Pennsylvania Press, 2013.
12. Laruelle, Marlène, *Russian nationalism: Imaginaries, doctrines, and political battlefields*, London, Routledge, 2015.
13. Lind, Jennifer, *Sorry States: Apologies in International Politics*, Cornell University Press, 2008.
14. Morgenthau, Hans, *Politics among nations: The struggle for power and peace*, McGraw–Hill, 1993.
15. Mujanović, Jasmin, *Hunger and fury: The crisis of democracy in the Balkans*, Hurst, 2018.
16. Paul, T. V., *Restraining great powers: Soft balancing from empires to the global era*, Yale University Press, 2018.
17. Schweller, Randall, *Unanswered threats: Political constraints on the balance of power*, Princeton University Press, 2006.
18. Schweller, Randall, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, 1st Edition, Columbia University Press, 1998.
19. Tammen, Ronald L., Kugler, Jacek, Lemke, Douglas, Stam III, Alan C., Abdollahian, Mark, Alsharabati, Carole, Efird, Brian, Organski, A. F. K., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, First Edition, Seven Bridges Press, LLC / Chatham House, 2000.
20. Taras, Raymond (Ed.), *Russia's identity in international relations: Images, perceptions, misperceptions*, Routledge, 2013.
21. Toal, Gerard, *Near abroad: Putin, the West and the contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, 2017.

Članci

1. Aridici, Nuray, "The power of civilizational nationalism in Russian foreign policy making", *International Politics*, 56(5), 2019, 605–621.
2. Aygül, Viktoria, "Book Review: Politics of the Russian Language Beyond Russia", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2024, https://www.ecmi.de/JEMIE/index.php/journal/article/view/132 (pristup: 16.11. 2025).
3. Axyonova, Vera, Kartsonaki, Argyro, "The European Union's normalisation policies for Kosovo: Contributing to a durable peace?", *Ethnopolitics*, 24(4), 2024, 461–478, https://doi.org/10.1080/17449057.2024.2358647.
4. Barkin, J. Samuel, "Realist constructivism", *International Studies Review*, 5(3), 2003, 325–342.
5. Biserko, Sonja, "Srpski svet [Serbian world]", *Međunarodni forum Bosna*, 97(1), 2020, 132–144.
6. Bugajski, Janusz, "Russia's pragmatic reimperialization", *Caucasian Review of International Affairs*, 4(1), 2010, 3–19.
7. Chan, S., Hu, R., He, K., "Discerning states' revisionist and status-quo orientations: Comparing China and the U.S.", *European Journal of International Relations*, 25(4), 2019, 1014–1042, https://doi.org/10.1177/1354066118804622.
8. Cviic, Christopher, "The Serbian Exception", *International Affairs*, 75(3), July 1999, 635–641.
9. De Graaf, Beatrice, Verpoest, Lien, "The Return of History in Russia's Foreign Policy: Introduction", *Journal of Applied History*, 4(1–2) 2022, 3–7, https://doi.org/10.1163/25895893-bja10027.
10. Dragneva, Rilka, Wolczuk, Kataryna, *The Eurasian Economic Union: Deals, rules and the exercise of power*, Chatham House, London, 2017.
11. Dysart, B. D., "The politics of Russian 'diaspora': From compatriots to a Russian world", *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(1), 2021, 49–63, https://doi.org/10.52241/TJDS.2021.0004.
12. Fylypovych, Liudmyla, Horkusha, Oksana, "'Ruskiy Mir' and 'Ukrainskyi Svit': Ontological and anthropological antagonists", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(5), 2024, Article 3.
13. Hrnjaz, Miloš, Milošević, Aleksandar, "Pursuing the national interest of Serbia through interpresidentialism of the Open Balkan Initiative", *Međunarodna politika*, 76(3), 2024, 427–447, https://doi.org/10.2298/MEDJP2403427H.

14. Jackson, Patrick Thaddeus; Nexon, Daniel H.; Sterling-Folker, Jennifer; Bially Mattern, Janice; Lebow, Richard Ned, Barkin, J. Samuel, "Bridging the Gap: Toward a Realist-Constructivist Dialogue", *International Studies Review*, 6(2), 2004, 337–352.
15. Jacuch, Andrzej, "Disinformation and Propaganda Target Europe – Russia's Disinformation Activities against Ukraine", *Studia de Securitate* (Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis), 11(1), 2021, 1–18.
16. Jacuch, Andrzej, "Protocooperation as a Model for the Russia-UAE Partnership", *Polish Political Science Yearbook*, 50(3), 2021, 105–120.
17. Subotić, Jelena, "The Transformation of International Transitional Justice Advocacy", *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 6, Issue 1, 2012, 106–125, https://doi.org/10.1093/ijtj/ijr036.
18. Jović-Lazić, Ana, "On the Edge: Serbia between the West, Russia, and Its Own Course", *Međunarodni problemi*, 77(3), 2025, 409–438.
19. Kaikobad, K. H., "Another Frozen Conflict: Kosovo's Unilateral Declaration of Independence and International Law", u: Summers, J. (ed.), *Kosovo: A Precedent?*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, 55–86.
20. Kaminis, Ioannis, *The Russian World: A version of aggressive ethnophyletism*, George Fox University, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. XLIV, No. 5, 2024.
21. Khan, Selina Adam, "The Realist/Constructivist Paradigm", *Strategic Studies*, 30(3/4), 2010, 24–60.
22. Kirkham, Ksenia, "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful Is the Russian Regional Hegemony?", *Journal of Eurasian Studies*, 7(2), 2016, 111–128.
23. Kolstø, Pål, "Ukrainians and Russians as 'one people': An ideologeme and its genesis", *Ethnopolitics*, 24(2), 2025, 139–158.
24. Kolstø, Pål, Kolov, Bojidar Angelov, "The religious component in contemporary Russian imperialism", *Religions*, 15(9), 2024, https://doi.org/10.3390/rel15091138.
25. Kuzmanović Jovanović, Ana, "Preserving the Integrity of National Identity: Metaphors for Kosovo in Serbian Political Discourse", *Texas Linguistics Forum*, 54, 2011, 33–39.
26. Laruelle, M., "The 'Russian world': Russia's soft power and geopolitical imagination", *Center for Global Interests Papers*, 21, 2015, 23–25.
27. Lind, Jennifer, "Apologies in international politics", *Security Studies*, 18(3), 2009, 517–546.

28. Ljubomirović, Aleksandar, "'Srpski svet' i 'Ruski mir': Komparativna analiza dva koncepta", *Međunarodna politika*, 76(1194), 2025, 203–229.
29. Ljubomirović, A., "Stvaranje 'Srpskog sveta' – kvalitativna analiza sadržaja javnih iskaza o konceptu i definisanje njegovih dimenzija", *Nacionalni interes*, 48(2), 2024, 105–133.
30. Mead, Walter Russell, "The return of geopolitics: The revenge of the revisionist powers", *Foreign Affairs*, 93(3), 2014, 69–79.
31. Meienberger, A., "The concept of the 'Russkiy mir': History of the concept and Ukraine", *Euxeinos*, 13(35), 2023, 15–29, https://doi.org/10.55337/35.qlpt4607.
32. Mihaylov, V., "Geopolitical positioning of a small state: Serbia in the geopolitical environment of Europe", *Central European Journal of International and Security Studies*, 18(2), 2024, 72–91.
33. Morus, Christina, "Slobo the Redeemer: The Rhetoric of Slobodan Milošević and the Construction of the Serbian 'People'", *Southern Communication Journal*, 72(1), 2007, 1–19.
34. Organski, A. F. K., "Power transition", u: *The realism reader*, J. Donnelly (Ed.), 1st ed., Routledge, 2014.
35. Orzechowski, M., "Russkiy Mir (Russian World): An exemplification of all-Russian nationalism. The strategy of neo-imperial expansionism of the Russian Federation in regional and global dimensions", *Polish Political Science Yearbook*, 53(3), 2024, 21–33.
36. Pieper, M., "Russkiy Mir: The geopolitics of Russian compatriots abroad", *Geopolitics*, 25(3), 2020, 756–779.
37. Rotari, I., '"Russian World": Interpretations of a Dynamic Tool of the Russian Federation's Foreign Policy', *Codrul Cosminului*, Vol. XXIX, No. 1, 2023, 171–192.
38. Schweller, R. L., "Bandwagoning for profit: Bringing the revisionist state back in", *International Security*, 19(1), 1994, 72–107.
39. Suslov, Mikhail, "'Russian World': Russia's Policy towards its Diaspora", *Russie.Nei.Visions*, 2017, No. 103. Paris: Ifri, https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/suslov_russian_world_2017.pdf (pristup: 5. 9. 2025).
40. Suslov, M., '"Russian World" Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of "Spheres of Influence"', *Geopolitics*, 2018, 23(2), 330–353, doi: 10.1080/14650045.2017.1407921.
41. Wasiuta, Olga, Wasiuta, Sergiusz, "Russian mass-media manipulation of information in hybrid warfare against Ukraine", *Security Dimensions*, No. 17, 2016, 73–98.

42. Zevelev, Igor, "The Russian World in Moscow's foreign policy", *Russia in Global Affairs*, 12(2), 2014, 88–99.

Institucionalne publikacije / Policy reports

1. Bechev, Dimitar, "Hedging Its Bets: Serbia Between Russia and the EU", *Carnegie Endowment for International Peace*, 19. januar 2023, https://carnegieendowment.org/research/2023/01/hedging-its-bets-serbia-between-russia-and-the-eu?lang=en (pristup: 10. 07. 2025).
2. Bohdan, Siarhei, "CSTO Exercise in Belarus Reveals Unsustainable Character of Post-Soviet Military Cooperation", *Eurasia Daily Monitor (Jamestown Foundation)*, 2. novembar 2020, https://jamestown.org/program/csto-exercise-in-belarus-reveals-unsustainable-character-of-post-soviet-military-cooperation/ (pristup: 11.12. 2025).
3. Bošković, Luka, "Serbian Malignant Influence in the Western Balkans", BCPS, Belgrade, 2025, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2025/11/Serbian-Malignant-Influence-in-WB.pdf (pristup: 11. 11. 2025).
4. CFWBS, "Kuda Ide 'Srpski Svet'", *Center for Western Balkans Studies*, 14. juni 2024, https://cfwbs.org/me/kuda-ide-srpski-svet-4/ (pristup: 10. 12. 2025).
5. Elshani, Taulant, "Serbia's Revisionist Agenda: A Danger to Balkan Stability and European Peace", *The geopost*, 21. novembar 2023, https://thegeopost.com/en/analysis/serbias-revisionist-agenda-a-danger-to-balkan-stability-and-european-peace/ (pristup:04.09.2025)
6. Fella, Stefano, "Bosnia and Herzegovina: Secessionism in the Republika Srpska" (Research Briefing CBP-10013), *UK Parliament*, 10. 6. 2025. https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10013/
7. Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), *Serbia and Kosovo in 2035: Scenarios, Belgrade/Pristina*, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2018.
8. International Crisis Group, "Bosnia and Herzegovina: Deterring disintegration", 27. 1. 2022. https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/bosnia-and-herzegovina/bosnia-and-herzegovina-deterring-disintegration.
9. Kapidžić, Damir; Djolai, Marika; Kmezić, Marko, "Beyond Stabilitocracy: Unveiling the Rise of Autocracy in the Western Balkans" (BiEPAG Policy Brief), *BiEPAG*, 13. 12. 2023. https://biepag.eu/publication/beyond-stabilitocracy-unveiling-the-rise-of-autocracy-in-the-western-balkans/
10. Mehmedović, Adem; Šakić, Kadira; Ikanović, Edin; Vučić, Nikola, *Srebrenica Genocide Denial Report 2022*, Srebrenica Memorial Center, Srebrenica, 2022.

11. *Montenegro Country Report 2024*, Bertelsmann Stiftung, 2024. https://bti-project.org/en/reports/country-report/MNE.
12. Morina, Engjellushe, "Small but complex: Montenegro's minority government and the EU's role in democratic reform", *European Council on Foreign Relations*, 14. 2. 2022. https://ecfr.eu/article/small-but-complex-montenegros-minority-government-and-the-eus-role-in-democratic-reform/.
13. Morrison, Kenneth, Garčević, Vesko, *The Orthodox Church, Montenegro, and the "Serbian World"*, Atlantic Initiative, Sarajevo, 2023.
14. Mulaosmanović, Admir, "Die serbische Welt" des Aleksandar Vučić: Tausend Gesichter und die Handschrift des Grossserbischen Traums", *Pangea Research Institute*, No. 1, 2021.
15. Novaković, Igor, Stanojević, Nataša, Plavšić, Tanja, "Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama i merama Evropske unije: Godišnji izveštaj za 2024. godinu", *ISAC Fund*, Beograd, 2025.
16. Ruge, Majda, "The past and the furious: How Russia's revisionism threatens Bosnia", *European Council on Foreign Relations*, 13. 9. 2022, https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/ (pristup: 9. 11. 2025).
17. Sinanović, Ermin, "The Serbian Orthodox Church and the 2020 Montenegro elections", *Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs*, October 15 2020, https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/the-serbian-orthodox-church-and-the-2020-montenegro-elections (pristup: 10.04.2025).
18. Stanicek, B., Caprile, A., *Russia and the Western Balkans: Geopolitical confrontation, economic influence and political interference* (EPRS Briefing PE 747.096), European Parliamentary Research Service, 2023.
19. Suslov, Mikhail, "'Russian world': Russia's Policy towards its diaspora", *Russie.NEI.Visions*, 103, 2017, 1–30.
20. Turčalo, Sead, "All-Serbian Assembly: Folklore Decor and Geopolitical Ambitions", *IGES*, 11. juni 2024, https://iges.ba/en/geopolitics/sead-turcalo-about-the-all-serbian-assembly-folklore-decor-and-geopolitical-ambitions/ (pristup: 10. 11. 2025).
21. Vulović, Marina, "Crisis in Bosnia and Herzegovina: Years of power struggles come to the boil" (SWP Comment 2023/C 36), *SWP*, 1. 8. 2023, https://www.swp-berlin.org/en/publication/crisis-in-bosnia-and-herzegovina-years-of-power-struggles-come-to-the-boil (pristup: 9. 11. 2025).

22. Vulović, Marina, "Western Balkan foreign and security ties with external actors: An arena of geostrategic rivalry for the EU or a local power struggle?" (SWP Comment 2023/C 08), *SWP*, 9. 2. 2023a, https://www.swp-berlin.org/en/publication/western-balkan-foreign-and-security-ties-with-external-actors (pristup: 9. 11. 2025).

Službeni dokumenti / zakoni / strategije / dekreti

1. *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Narodna skupština Republike Srpske, 4. jula 2024, https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-za%C5%A1titi-nacionalnih-i-politi%C4%8Dkih-prava-i-zajedni%C4%8Dkoj-budu%C4%87nosti-srpskog-naroda (pristup: 10. 12. 2024).
2. European Council, *European Council meeting (15 December 2022) – Conclusions*, 15 December 2022, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/european-council-conclusions-15-december-2022/ (pristup: 10. 11. 2025).
3. European Parliament, *Serbia–Kosovo relations: Confrontation or normalisation?*, 12. februar 2019, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)635512 (pristup: 9. 12. 2025).
4. European Parliament, *Resolution of 6 July 2022 on the 2021 Commission Report on Serbia (2021/2249(INI))*, Strasbourg, 2022.
5. European Parliament, *European Parliament resolution of 10 May 2023 on the 2022 Commission Report on Serbia (2022/2204(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0192_EN.html (pristup: 9. 11. 2025).
6. European Parliament, *European Parliament resolution of 23 January 2025 on Russia's disinformation and historical falsification to justify its war of aggression against Ukraine (2024/2988(RSP)) (TA 10 2025 0006)*, 23 January 2025, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0006_EN.html (pristup: 10. 11. 2025).
7. *Povelja o srpskom kulturnom prostoru*, Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, 2019.
8. Russkiy Mir Foundation, *Decree on the establishment of the Russkiy Mir Foundation*, Decree of the President of the Russian Federation No. 796, 21. juni 2007.
9. *Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba*, "Sl. glasnik RS", br. 4/2011 i 14/2011.

10. *Strategija nacionalne bezbednosti Srbije*, Republika Srbija, Ministarstvo odbrane, Sektor za politiku odbrane, Uprava za strategijsko planiranje, Beograd, 2020. https://www.mod.gov.rs/multimedia/dodaci/prilog1_strategijanacionalnebezbednostirs_srp_1731677306.pdf.
11. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, "Sl. glasnik RS", br. 94/2019.
12. United Nations Security Council, *Letter dated 6 May 2021 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General and the Permanent Representatives of the Members of the Security Council (Document S/2021/436),* 2021, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3 CF6E4FF96FF9}/s_2021_436.pdf (pristup: 9. 11. 2025).
13. United Nations Security Council, *Sixtieth report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General* (S/2021/912), 2021.
14. *Ustav Republike Srbije*, "Sl. glasnik RS", br. 98/2006 i 115/2021.
15. *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu*, "Službeni glasnik Republike Srbije", 88, 2009.

Novinski i medijski analitički tekstovi

1. Biserko, S., "Srpski svet", *Autonomija*, 21. 10. 2022. https://autonomija.info/sonja-biserko-srpski-svet/ (pristup: 7. 10. 2025).
2. Biserko, S., "Srpski svet i NGO-sektor", *Fondacija Centar za javno pravo*, 14. 2. 2022a, https://fcjp.ba/analize/Sonja_Biserko-Srpski_svet_i_NGO-sektor1.pdf (pristup: 13. 12. 2025).
3. Biserko, S., "Srpski svet nije personalni nego državni projekat", *Autonomija*, 14. 2. 2022b, https://autonomija.info/sonja-biserko-srpski-svet-nije-personalni-nego-drzavni-projekat/ (pristup: 7. 10. 2025).
4. Bryanski, Gleb, "Russian patriarch calls Putin era 'miracle of God"', *Reuters*, 8. februar 2012, https://www.reuters.com/article/world/russian-patriarch-calls-putin-era-miracle-of-godidUSTRE81722Y/ (pristup: 14. 10. 2025).
5. Čolović, Ivan, "Samo kulturno!", *Peščanik*, 23. 3. 2019, https://pescanik.net/samo-kulturno/ (pristup: 13. 12. 2025).
6. Durović, A., "'Srpski svet' iz Crne Gore o obaranju granica", *Radio Slobodna Evropa*, 1. august 2023, https://www.slobodnaevropa.org/a/separacionizam-crna-gora-granice-republika-srpska/32529776.html (pristup: 19. 11. 2025).

7. Đorđević, Lola, "Vulin: 'Srpski svet' će se ujediniti bez nasilja", *Sputnik Srbija*, 18 juli 2021, https://sputnikportal.rs/20210718/vulin-srpski-svet-ce-se-ujediniti-bez-nasilja-1127525879.html (pristup: 13. 11. 2025).
8. Fernández Ibáñez, M., "Neither recognition nor security perception for Kosovo", *Nationalia* [online], 2024, https://www.nationalia.info/new/11561/neither-recognition-nor-security-perception-for-kosovo (pristup: 13. 12. 2025).
9. Fokus Press, "Dr. Srđa Pavlović, profesor Univerziteta Alberta: Crna Gora je svojevrsni politički front na kojem se odlučuje da li će oživjeti srpski velikodržavni projekat", 31. mart 2023, https://fokuspress.com/2023/03/31/dr-srda-pavlovicprofesor-univerziteta-alberta-crna-gora-je-svojevrsni-politicki-front-na-kojem-se-odlucuje-da-li-ce-ozivjeti-srpski-velikodrzavni-projekat/ (pristup: 9. 11. 2025).
10. Miguel, Alexander, "Between a Rock and a Hard Place: Kosovo and Serbia's Long Frozen Conflict", *Realist Review* [online], 2023, https://realistreview.org/2023/01/16/between-a-rock-and-a-hard-place-kosovo-and-serbias-long-frozen-conflict/ (pristup: 9. 8. 2025).
11. Mujanović, Jasmin, "Belgrade's 'Serbian World' fantasies jeopardise Balkan cooperation", *Balkan Insight*, 2. septembar 2021, https://balkaninsight.com/2021/09/02/belgrades-serbian-world-fantasies-jeopardise-balkan-cooperation/ (pristup: 7. 10. 2025).
12. Perica, Vjekoslav, "Religijski nacionalizam", *Peščanik*, 14. septembar 2022, https://pescanik.net/religijski-nacionalizam/ (pristup: 16. 11. 2025).
13. Nikolaidis, Andrej, "Nikolaidis: Obrazovanjem i kulturom do 'Velike Srbije'", *Aktuelno* [online], 2019, https://www.aktuelno.me/clanak/nikolaidis-obrazovanjem-i-kulturom-do-velike-srbije (pristup: 13. 9. 2025).
14. Ljubomirović, Aleksandar, "Srpski svet: Načertanije 21. veka?", *Novi Standard*, 14. april 2023, https://standard.rs/2023/04/14/srpski-svet-nacertanije-21-veka/ (pristup: 9. 11. 2025).
15. Hartwell, Leon, "Everything you need to know about Serbian sentiments from economic worries to foreign policy", *New Eastern Europe*, 29 May 2024, https://neweasterneurope.eu/2024/05/29/everything-you-need-to-know-about-serbian-sentiments-from-economic-worries-to-foreign-policy/ (pristup: 5. 9. 2025).
16. Hrvatsko kulturno vijeće, "Povelja o srpskom kulturnom prostoru", *Hrvatsko kulturno vijeće* [online], 2019, https://www.hkv.hr/vijesti/dokumenti/31402-povelja-o-srpskom-kulturnom-prostoru.html (pristup: 10. 11. 2025).
17. Milinković, Danijela, Usakoković, Zagorka, "INTERVJU Aleksandar Vulin: Vučić je ugrožen sve dok Zvicer slobodno šeta", *Večernje novosti*

[online], 2021, https://www.novosti.rs/vesti/politika/992784/intervju-aleksandar-vulin-vucic-ugrozen-sve-dok-zvicer-slobodno-seta (pristup: 9. 10. 2025).

18. Mujanović, Jasmin, "Greater Serbia 2.0", *Critical Muslim,* [online], 2021, https://www.criticalmuslim.io/greater-serbia-2-0/ (pristup: 14. 10. 2025).
19. Predsednik Republike Srbije, "Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda", *Predsednik Republike Srbije* [online], 2024, https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/deklaracija-o-zastiti-nacionalnih-i-politickih-prava-i-zajednickoj-buducnosti-srpskog-naroda (pristup: 10. 11. 2025).
20. Ruge, M., "How to kill four birds with one stone: The West's foreign policy challenge in Serbia", *European Council on Foreign Relations*, 26. januar 2023. https://ecfr.eu/publication/how-to-kill-four-birds-with-one-stone-the-wests-foreign-policy-challenge-in-serbia/ (pristup: 7. 10. 2025).
21. Tagesschau, "'Serbien muss sich entscheiden': Wadephul auf Westbalkan-Reise", *Tagesschau*, 18. 11. 2025, https://www.tagesschau.de/ausland/europa/wadephul-balkan-eu-100.html (pristup: 6. 11. 2025).
22. Trkanjec, Željko, "Sarajevo – Dodik again on RS Serbia integration", Euractiv, 29 September 2024, https://www.euractiv.com/short_news/sarajevo-dodik-again-on-rs-serbia-integration/ (pristup: 12. 11. 2025).
23. Vukićević, Jasna, Tuhina, Gjeraqin, "'Srpski svet' koncept koji region čini nervoznim", *Radio Slobodna Evropa*, 22. oktobar 2021. https://www.slobodnaevropa.org/a/srpski-svet-srbija-balkan-/31521168.html (pristup: 10. 11. 2025).
24. Vulin, Aleksandar, "VULIN O OPASNOJ PRETNJI: Srbija se bori protiv najveće opasnosti na Balkanu", Večernje novosti [online], https://www.novosti.rs/vesti/politika/997455/vulin-opasnoj-pretnji-srbija-bori-protiv-najvece-opasnosti-balkanu (pristup: 14. 10. 2025).
25. Vurušić, Vlado, "Projekat 'srpski svet' ili kako je Vučić staru ideju zapakovao u novi naziv: Crna Gora je već pala", *Antena M*, 2021, https://www.antenam.net/clanak/208086-projekat-srpski-svet-ili-kako-je-vucic-staru-ideju-zapakovao-u-novi-naziv-crna-gora-je-vec-pala (pristup: 17. 11. 2025).

Politički govori

1. Putin, Vladimir, Article by Vladimir Putin "On the historical unity of Russians and Ukrainians", *Kremlin.ru*, 12. 7. 2021, http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181 (pristup: 6. 11. 2025).

Dr. sc. Jasmin Medić
Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju

SRPSKI SABORI I MITINZI: PORUKE I PRIJETNJE O PROMJENAMA TOKOM 1990-IH GODINA

Sažetak

Na osnovu dostupnih izvora i relevantne literature, autor u radu analizira značajnije sabore i mitinge održane od početka procesa disolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) do konca 1990-ih godina. Organizovale su ih vladajuće strukture unutar srpskog naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te predstavnici Srpske pravoslavne crkve (SPC) vezani za pitanje statusa i ustavnog uređenja Kosova. Naglasak našeg istraživanja je na saborima i mitinzima održanima u "kriznim područjima", u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990. i 1991. i o saborima održanim zbog "kosovskog pitanja" 1997. i 1999. godine. Zbog toga je težište ovog rada na saborima u Srbu i Donjoj Gradini 1990, mitinzima u Banjoj Luci 1991. te saborima o Kosovu 1997. i 1999. godine. Svakako, to nisu jedini sabori niti mitinzi održani tokom 1990-ih godina, ali je njihov značaj u tome što su s ovih okupljanja poslane snažne nacionalističke poruke te najavljene promjene državnih i republičkih granica. Odluke koje su na njima donesene, poruke koje su upućene, kontekst u kojem su zasjedanja održana te posljedice koje su proizvele predstavljaju samo dio pitanja kojima se ovaj rad bavi.

Ključne riječi: Srpski sabori, mitinzi, SDS, SPC, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kosovo.

Abstract

Based on available sources and relevant literature, this paper examines key assemblies and mass rallies held from the beginning of the process of dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) until the end of the 1990s. These gatherings were organized by governing political structures among the Serbian population in Croatia and Bosnia and Herzegovina, as well as by representatives of the Serbian Orthodox Church (SOC), particularly in relation to the issue of Kosovo's status and

constitutional framework. The analytical focus is placed on assemblies and rallies held in so-called "crisis areas" in Croatia and Bosnia and Herzegovina in 1990 and 1991, as well as on assemblies convened in connection with the "Kosovo question" in 1997 and 1999. Consequently, special attention is devoted to the assemblies in Srb and Donja Gradina in 1990, the rallies in Banja Luka in 1991, and the Kosovo-related assemblies of 1997 and 1999. Although these were not the only assemblies and rallies organized during the 1990s, their significance lies in the fact that they articulated strong nationalist messages and announced prospective changes to state and republican borders. The decisions adopted at these gatherings, the messages conveyed, the political and social context in which they were held, and the consequences they generated constitute the central analytical concerns of this study.

Keywords: Serbian assemblies, mass rallies, Serbian Democratic Party (SDS), Serbian Orthodox Church (SOC), Yugoslavia; Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo

Uvod

Neposredno nakon pada socijalizma u Jugoslaviji i uvođenja višepartijskog sistema u njenim republikama dolazi do ponovnog buđenja nacionalizama. On je bio najvidljiviji prilikom organizovanja sabora i mitinga vladajućih srpskih struktura i poslužio je za najave formiranja novih administrativnih jedinica na jugoslavenskom tlu. To je naročito u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini dolazilo do izražaja. U to vrijeme Kosovo još uvijek nije bilo među prioritetima beogradskog režima. Tek posljednjih godina XX stoljeća ponovo će biti razmatrana opcija njegove podjele. Za razliku od Hrvatske i Bosne i Hercegovine, srpske sabore na Kosovu organizovala je Srpska pravoslavna crkva (SPC).

Srpska demokratska stranka u Hrvatskoj: Sabori i Deklaracija o suverenosti i autonomija srpskog naroda

U Srbu (općina Gračac) u Hrvatskoj 25. jula 1990. godine održan je, pod pokroviteljstvom Srpske demokratske stranke (SDS) u Hrvatskoj, Srpski sabor. Na Saboru je donesena "Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda" i osnovano Srpsko nacionalno vijeće (SNV). Deklaracijom je predviđeno da u slučaju raspada Jugoslavije pravo na otcjepljenje neće imati republike nego narodi,[1] što je značilo da bi srpski narod u Hrvatskoj, u slučaju proglašenja nezavisnosti ove republike, imao pravo odlučiti u kojoj će državi živjeti. Nadalje se navodi da će, u slučaju konfederalnog uređenja jugoslavenske države, srpski narod u Hrvatskoj imati pravo na političko-teritorijalnu autonomiju. O tim pitanjima izjašnjavanje srpskog naroda kroz plebiscit organizovat će, na Saboru konstituisano, SNV.[2] Bio je to, prema riječima Jovana Raškovića, predsjednika SDS-a u Hrvatskoj, "srpski ustanak bez oružja".[3] Ipak, prema stavu jednog dijela javnosti, Sabor je označio početak pobune Srba u Hrvatskoj.[4] Na Saboru su bile vidljive srpske zastave sa "četiri S", jugoslavenske dok se Vojislav Šešelj (potpredsjednik nacionalističkog Srpskog pokreta obnove) sa svojim pristalicama pojavio sa četničkom zastavom.[5]

Pored spomenute Deklaracije, najveći značaj Sabora je u tome što je formiran SNV. Za predsjednika tog tijela izabran je Milan Babić, potpredsjednik SDS-a u Hrvatskoj. U zaključku SNV-a odbačeni su usvojeni amandmani na hrvatski Ustav te je donesena odluka o skoroj organizaciji referenduma o autonomiji hrvatskih Srba.[6] Srpsko

[1] http://www.srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=декларација_осуверености_и_аутономији_српског_народа_1990.

[2] Ibid.

[3] *Hronologija 1990–1995*, (prir. Janko Velimirović, Milan Komljenović, Slavko Glamočić), Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002, 14.

[4] Ilija T. Radaković, *Besmislena YU ratovanja*, Društvo za istinu o antifašističkoj Narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941–1945), Beograd, 1997, 108.

[5] *Hronologija 1990–1995*, 14.

[6] Domagoj Knežević, "Srpska demokratska stranka od konstituiranja prvog višestranačkog sabora do početka srpske pobune u Hrvatskoj u kolovozu 1990", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 60, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Zadar, 2018, 423.

nacionalno vijeće postat će najviše zakonodavno i upravno tijelo u onim općinama u kojima je srpsko stanovništvo bilo većinsko. Bilo je inicijator i tijelo koje je 19. decembra 1990. godine proglasilo Srpsku autonomnu oblast (SAO) Krajinu koju je činilo šest općina u kojima su Srbi bili u demografskoj većini.[7]

Slične poruke kao u Srbu poslane su i nepuna dva mjeseca ranije, 16. septembra 1990. godine u kompleksu spomen-područja Jasenovac u Gradini u kojoj je SDS organizovao još jedno okupljanje političkih predstavnika srpskih nacionalnih stranaka iz regije.[8] Premda se očekivalo masovno okupljanje, tačan broj prisutnih na njemu nije poznat jer su put prema Gradini presreli specijalci MUP-a Hrvatske koji su blokirali pojedine punktove na autoputu kod Novske i sve prilaze mjestu Jasenovac, uključujući i most preko Une i Save, pa veliki broj građana iz Banije i Slavonije nije mogao doći.[9] Budući da je Jasenovac u to vrijeme bio jedan od najčešćih tema u jugoslavenskim medijima,[10] lokacija spomen-područja nije slučajno izabrana. Kako primjećuje historičarka Latinka Perović, "Jasenovac je pretvoren u oružje nacionalističke propagande, a ne u mjesto univerzalnog sjećanja i pijeteta prema žrtvama".[11]

Neposredno nakon ova dva (svesrpska) sabora, SDS u Hrvatskoj krenuo je u proces jednostranog proglašenja SAO Krajina. Sjedište SAO Krajine bilo je u Kninu, a u njen sastav ušle su i Benkovac, Obrovac, Donji Lapac, Gračac i Titova Korenica.[12]

[7] Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990–1992. Opšti kontekst*, Izjava vještaka objelodanjena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju shodno pravilu 94 *bis*, Den Haag, 2002, 11.

[8] *Hronologija 1990–1995*, 15.

[9] Isto.

[10] Iz bogatog vokabulara propagande protiv Hrvata koristili su se izrazi poput "srbožderstvo", "zaklani narod", "ostatak zaklanog naroda", "najveći zaklani grad". Isticalo se kako su Hrvati nakon pola stoljeća Srbima "namenili nove Jasenovce, nove jame", a Hrvatska se žigosala kao "koljačka ustaška država" i izjednačavala s NDH, dok se hrvatstvo izjednačavalo s ustaštvom. Bernadica Jurić, "Jasenovačke žrtve i uspostava nacionalnog programa u Srbiji (1986.–1995.)", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 49, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017, 232.

[11] Latinka Perović, *Dominantna i neželjena elita: Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX vek)*, Dan Graf, Beograd, 2015, 22.

[12] Donia, 2002: 11; Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Institut

"Rastu šanse velike Srbije" – dva banjalučka mitinga Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine

U Banjoj Luci je 13. oktobra 1990. godine SDS Bosne i Hercegovine održao Svesrpski sabor na kojem su bile sve političke organizacije srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. Na njemu je odlučeno da i u Bosni i Hercegovini bude formiran SNV. Cilj njegovog djelovanja bila je politička artikulacija srpskog naroda kao autohtonog na ovim prostorima i kao dio nedjeljivog srpskog naroda.[13] Ovo tijelo organizuje se od dijela Glavnog odbora, dijela Političkog savjeta SDS-a Bosne i Hercegovine, predstavnika Srpskog prosvjetnog i kulturnog društva "Prosvjeta", predstavnika drugih stranaka te uglednih vanstranačkih ličnosti.[14] Prvi predsjednik Radovan Karadžić, iskazujući "zabrinutost" za položaj Srba u Bosni i Hercegovini, iznio je prave razloge za formiranje SNV-a – da "Srbi u Bosni i Hercegovini neće odustati od svojih zahtjeva da žive u istoj državi u kojoj je i njihova matica Srbija", odbacujući mogućnost samostalne Bosne i Hercegovine ili njenog opstanka u konfederativnom obliku. U prvim dokumentima i deklaracijama Vijeća naglašeno je da se "državni položaj srpskog naroda" ne može mijenjati odlukama Skupštine, već isključivo "nacionalnim referendumom". Na saborima i skupovima Karadžić i vodeći ideolozi SDS-a širili su narative o ugroženosti Srba, falsifikovali ustavnopravnu stvarnost i negirali postojanje granica između Srba u Jugoslaviji. Poseban akcenat stavljali su na potrebu "samoorganizovanja srpskog naroda" i očuvanja jedinstva sa Srbijom, što je faktički značilo projektovanje stvaranja posebne srpske države na teritoriji Bosne i Hercegovine.[15]

za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.

[13] "Lična karta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine", *Javnost*, 10. 11. 1990.

[14] "Odluka o formiranju Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine", *Javnost*, 19. 10. 1990.

[15] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, Sarajevo, 2004, 484-488.

Kao "čedo" Svesrpskog sabora, SNV će određivati i usmjeravati sva politička djelovanja srpskih političkih predstavnika u Bosni i Hercegovini. U suštini, svi mitinzi, sastanci i izjave srpskih političara bili su dio djelovanja SNV-a. U Bosanskoj krajini, u kojoj su se značajno osjećala politička previranja u Hrvatskoj,[16] najviši funkcioneri SDS-a prvi put javno su obznanili da do tada često proklamovana politika "borbe za Jugoslaviju" ima i alternativu u vidu "Velike Srbije". U Banjoj Luci na Trgu Edvarda Kardelja 3. marta 1991. godine održan je zajednički miting SDS-a Hrvatske i Bosne i Hercegovine pod nazivom "Bosna i Hercegovina u Jugoslaviji" pred oko 50.000 okupljenih.[17] Radovan Karadžić u svojstvu predsjednika SDS-a Bosne i Hercegovine riječima da "što više padaju šanse Jugoslavije, rastu šanse Velike Srbije"[18] najavljuje borbu ove stranke (i) za Veliku Srbiju. Procjenjuje da bi "uz sve Srbe i velika većina Bošnjaka bila za Srbiju".[19] Ono što je upadljivo na ovome mitingu i Karadžićevom izlaganju je bila činjenica, kako primjećuje američki historičar Robert J. Donia, "da se Velika Srbija po prvi put pojavljuje kao jasno i zvanično opredjeljenje SDS-a".[20] Na Karadžićevom fonu bio je i Jovan Rašković koji izjavljuje da "srpski narod ima pravo na svoju državu, pa makar se ona zvala i Srbija".[21] Među prisutnima na skupu bili su i predstavnici drugih srpskih stranaka iz Bosne i Hercegovine, koje su usko sarađivale sa SDS-om i slijedile njegovu nacionalističku politiku. Istaknuti član Draškovićeve stranke Srpskog pokreta obnove (SPO) Jovan Čizmović rekao je da "mi postavljamo zahtjev ujedinjenja svih srpskih zemalja", dok je Sveto Veselinović u stihovima "iscrtao srpske granice od Knina do

[16] Jasmin Medić, "Utjecaj rata u Hrvatskoj na zbivanja u Bosanskoj krajini 1991. godine", *Historijski pogledi*, br. 2, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2019; Aleksandar Ravlić, "Rušenje bogomolja na području sjeverozapadne Bosne bilo je ritualni čin programa genocida", Zbornik radova *Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2011.

[17] "A kad narod kaže – 'malo morgen'", *Javnost*, 9. 3. 1991.

[18] Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989–1992): Svi Srbi u jednoj državi*, Službeni glasnik, Beograd, 2019, 344.

[19] "A kad narod kaže – 'malo morgen'", *Javnost*, 9. 3. 1991.

[20] Donia, *Porijeklo Republike Srpske*, 24.

[21] "A kad narod kaže – 'malo morgen'", *Javnost*, 9. 3. 1991.

Vojvodine, od Nevesinja i Cetinja do Beograda, a odatle do Miloševog Kosova".[22] U nacionalističkoj atmosferi u kojoj su srpske stranke bile najdosljednije, jedna od najčešćih tema bilo je spominjanje ustaštva i njegovo izjednačavanje s hrvatstvom, a nerijetko i s Bošnjacima. Toga se dosjetio i Jovan Spremo pa je na mitingu zaprijetio: "Marš, ustaše, bježite iz ove zemlje, jer mi sa vama živjeti nećemo. Ali, sa sobom nećete ponijeti srpsku jugoslovensku zemlju", riječi su funkcionera marginalne Jugoslovenske stranke federalista.[23] Uzimajući u obzir da je u Hrvatskoj već proglašena SAO Krajina, u periodu održavanja mitinga u Banjoj Luci, već su vršene pripreme za početak "regionalizacije" i u Bosni i Hercegovini, najprije u Bosanskoj krajini.[24]

Sedam mjeseci nakon martovskog mitinga, u Banjoj Luci održan je još jedan miting u organizaciji SDS-a. U međuvremenu Banja Luka je postala administrativni centar jednostrano proglašene Autonomne regije Krajina (ARK), a ova regija neposredno ratno područje odakle je Jugoslavenska narodna armija (JNA) izvodila agresiju na Republiku Hrvatsku. Srpska demokratska stranka nakon napuštanja sjednice Skupštine Bosne i Hercegovine formirala je vlastitu Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i donijela odluku o raspisivanju plebiscita srpskog naroda o ostanku u Jugoslaviji.[25] Da bi što veći broj Srba mobilizirao za odazivanje na plebiscit i glasanje "za ostanak" u Jugoslaviji, SDS vrši kampanju širom Bosne i Hercegovine. Na mitingu održanom koncem oktobra 1991. godine na kojem su okupljeni došli s transparentima na kojima je pisalo "Stop Germani", "Svi Srbi u jednoj državi" i "Dole Hag, odnio te vrag",[26] Radovan Karadžić ponovo je govorio o novim granicama. Po njemu će "granice nove Jugoslavije biti tamo gdje bude srpski teritorij i da nakon plebiscita neće biti tog 'Hansa' (Hans van den

[22] "Srbi opstaju samo zajedno", *Glas*, 4. 3. 1991.

[23] Isto.

[24] Jasmin Medić, "Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine", *Prilozi*, br. 50, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021, 286, 287.

[25] ICTY, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,* Sarajevo, 24. 10. 1991.

[26] ICTY, Predmet Br. IT-99-36, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda, Den Haag, 27. septembar 2006, DP 354.A.

Bruk, op.a.) koji će Srbe odvojiti od matice (Srbije, op. a.)".[27] Pozivajući srpski narod da se odazove najavljenom plebiscitu u organizaciji SDS-a, Karadžić izjavljuje: "Glasanjem za ostajanje u zajedničkoj saveznoj državi sa svim srpskim zemljama i sa svima onima koji hoće da ostanu s nama, mi se nadamo da će jednom za sva vremena zaokružiti državu u kojoj neće biti izdajnika, državu koja neće svakih dvadeset godina da se raspada."[28] Ovaj miting obilježen je i ekstremnim izjavama političara iz ARK-a. Vojo Kuprešanin, predsjednik Izvršnog vijeća ARK, čak je zaprijetio da će od "Beča napraviti Hirošimu".[29] S obzirom na to da je SDS naglašavao da veći dio općina u Bosni i Hercegovini pripadaju (isključivo) srpskom narodu, predsjednik banjalučkog Općinskog odbora ove stranke Radislav Vukić naglasio je da je Banja Luka "srpski grad" te pozvao Izetbegovića da ponovo u nju dođe i da se u to uvjeri.[30] Proces jednostrane regionalizacije u periodu održavanja banjalučkog mitinga bio je u toku. Nakon proglašenja paralelnih institucija i poziva na plebiscit, uslijedilo je jednostrano proglašenje Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[31]

Pitanje Kosova: Dva srpska sabora

U drugoj polovini 1990-ih godina, srpske sabore organizovala je SPC i iznosila političke prijedloge rješenja statusa Kosova. Zbog ukidanja autonomije Kosova, a što je zapravo značilo ukidanje njenih

[27] Armina Galijaš, *Eine Stadt im Zeichen des Krieges – Ethnopolitik und Alltag in Banja Luka (1990–1995)*, Oldenbourg Verlag, München, 2011, 66.

[28] ICTY, Predmet Br. IT-99-36, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda, Den Haag, 27. septembar 2006, DP 354.A

[29] "Prijetnje Beču atomskom bombom", *Muslimanski glas*, br. 28, 1. 11. 1991, 9.

[30] Vukić je aludirao na obraćanje predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića koji je u aprilu 1991. godine u Banjoj Luci izjavio da "onaj ko kaže da ovdje ima 51 % Srba i da je to onda srpska opština, taj ne misli dobro... Jer, šta je sa onih 49% Muslimana i Hrvata, kome oni pripadaju? Bosna je pomiješana nacionalno i nema tu dijeljenja, osim ako neko želi nered i krv. Mi to nećemo". "Za nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu", *Muslimanski glas*, br. 1, 26. 4. 1991, 2.

[31] Džananović, Medić, Karčić, 2023: 99-135.

institucija i što su albanski politički predstavnici kontinuirano ukazivali na diskriminirajući odnos režima Slobodana Miloševića, albansko stanovništvo sve je više zahtijevalo veća prava. S obzirom na autoritet koji je uživala SPC, ali i izvjesna neslaganja s Miloševićevim režimom, odluke dvaju sabora imale su ograničen utjecaj.

Svesrpski crkveno-narodni sabor održan je u Prištini 25. i 26. januara 1997. godine. Na njemu je donesena "Svetosavska deklaracija" u kojoj su predstavnici srpskog naroda i SPC izrazili duboku zabrinutost za svoju sudbinu i optužili beogradski režim za pogrešnu i pogubnu politiku, a predsjedniku Slobodanu Miloševiću poručili da nema pravo da pregovara bilo s kim o sudbini Kosova i Metohije.[32] U Deklaraciji koju su zajedno potpisali Momčilo Trajković kao lider Srpskog pokreta otpora i episkop raško-prizrenski Artemije ističe se žestoko protivljenje "komunističkoj anacionalnoj i antisrpskoj politici koju nastavlja sadašnji režim oličen u Slobodanu Miloševiću", a srpski se narod proglašava "starim europskim i demokratskim narodom". Deklaracija prosvjeduje da su "Srbi Republike Srpske Krajine protjerani sa svojih vjekovnih ognjišta", a "Republici Srpskoj prijeti opasnost da bude prepolovljena". Na Kosovu je, tvrdi se u Deklaraciji, "dovedeno u pitanje sve ono što su SPC i srpski narod uspjeli kroz stoljeća očuvati u vidljivim svjedocima – dinastičkim zadužbinama". Kosovo i Metohija su, kako se navodi, "vjekovne srpske zemlje, temelj i kolijevka srpske državnosti". Među ostalim "Sabor kategorički zahtijeva od Savezne Republike Jugoslavije da odmah zamrzne diplomatske odnose s Republikom Hrvatskom, sve dotle dok Hrvatska ne omogući kolektivni povratak Srba Republike Srpske Krajine na njihova vjekovna ognjišta, dok im ne da punu manjinsku autonomiju i pruži materijalno obeštećenje za ratom uništenu imovinu". Deklaracija također traži da srpski narod "plebiscitom odluči kakav oblik vladavine želi: parlamentarnu monarhiju sa zakonitim prijestolonasljednikom na čelu ili parlamentarni republikanski sustav".[33] Budući da je "Svetosavska

[32] Olivera Milosavljević, "Od Memoranduma do kolektivne odgovornosti", u: *Srpska elita*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2000, 31.

[33] "Svetosavska deklaracija protiv Slobodana Miloševića", *Informativna katolička agencija*, 24. 2. 1997, https://ika.hkm.hr/novosti/svetosavska-deklaracija-protiv-slobodana-milosevicasrpski-pravoslavni-episkop-na-kosovu-supotpisao-deklaraciju-kojom-se-trazi-i-zamrzavanje-diplomatskih-odnosa-izmedu-savezne-republike-jugoslavije-i/

deklaracija" bila u tonu napada na Miloševića, nju je beogradski režim pokušao u potpunosti zanemariti.[34]

Svetski sabor Srba na četvrtom nacionalnom savjetovanju u njemačkom Himelstiru u novembru 1999. godine usvojio je "Program za spas Srbije" koji je, u suštini, bio prijedlog za podjelu Kosova na srpski i albanski dio: Kosmet i Albanski region u proporciji 49:51 odsto, razgraničenje uz dogovor i uz posredovanje i arbitražu Evropske unije. Kosmet dobija status jednak svakom drugom regionu u Srbiji, a Albanski region dobija specijalni status bez međunarodnog subjektiviteta, vlasti i vojske. Između dva regiona važi režim viza, trgovinskih i investicionih dozvola, s tim što će Albanski region sam finansirati svoje institucije. Srpska vojska neće biti stacionirana u Albanskom regionu, koji će imati svoju policiju pod nadzorom jedne komisije, u koju ulaze predstavnici srpske države i međunarodne zajednice. Ide se čak dotle da će Albanski region imati vlastitu valutu, nešto nalik na plan Z-4, koji je bio ponuđen Srbima u Hrvatskoj.[35] Ni ovaj prijedlog tadašnji politički vrh Srbije nije razmatrao jer se polazilo od teze da će Kosovo trajno ostati u sastavu Srbije (s većim ili manjim stepenom autonomije) te je procjena bila da ne treba pregovarati o bilo kakvoj soluciji podjele pokrajine.[36] S druge strane, ni albanski političari nisu bili zadovoljni podjelom Kosova nadajući se potpunoj nezavisnosti.

Zaključak

Tokom 1990-ih godina Svesrpski sabori održani su u onim područjima koja su u datom trenutku bila u fokusu interesa protagonista srpskog nacionalizma. To su 1990. i 1991. Hrvatska i Bosna i Hercegovina, a

[34] "Kako je nastao Srpski pokret otpora", *Danas*, 4-5. 7. 1998.

[35] Sonja Biserko, *Srbija na Orijentu*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, 342.

[36] Ranije su prijedloge o podjeli Kosova po etničkom principu iznosili Dobrica Ćosić, Branislav Krstić, Dušan Bataković i Aleksandar Despić. "Pomirenje prava Srba i Albanaca", *Vreme*, 24. 5. 2001; "Sve srpske ideje podele Kosova", *B92*, 30. 11. 2005. https://www.b92.net/o/info/vesti/index?nav_id=181462

1997, odnosno 1999. godine Kosovo. Na svakom zasjedanju Sabora donesene su odluke ili prijedlozi u kojima se poziva na promjenu granica, odnosno na donošenje novih ustavnih uređenja po težnjama političkih predstavnika srpskog naroda. U Hrvatskoj je zatražena teritorijalna autonomija i ostanak "srpskih područja" u Jugoslaviji, u Bosni i Hercegovini otvorenije se govorilo o Velikoj Srbiji kao alternativi federalnoj Jugoslaviji, a kada je riječ o Kosovu, tražila se njegova etnička podjela kao alternativa njegovoj nezavisnosti.

Izvori i literatura

Izvori

1. http://www.srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=декларација_о_суверености_и_аутономији_српског_народа_1990.
2. ICTY, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,* Sarajevo, 24. 10. 1991.
3. ICTY, Predmet Br. IT-99-36, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda, Den Haag, 27. septembar 2006.
4. Biserko, Sonja, *Srbija na Orijentu*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.
5. Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Knjiga I, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, Sarajevo, 2004.
6. Donia, Robert J., *Porijeklo Republike Srpske, 1990–1992. Opšti kontekst*, Izjava vještaka objelodanjena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju shodno pravilu 94 *bis*, Den Haag, 2002.
7. Džananović, Muamer; Medić, Jasmin; Karčić, Hikmet, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.
8. Galijaš, Armina, *Eine Stadt im Zeichen des Krieges – Ethnopolitik und Alltag in Banja Luka (1990-1995)*, Oldenbourg Verlag, München, 2011.

9. *Hronologija 1990–1995*, (prir. Janko Velimirović, Milan Komljenović, Slavko Glamočić), Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002.
10. Knežević, Domagoj, "Srpska demokratska stranka od konstituiranja prvog višestranačkog sabora do početka srpske pobune u Hrvatskoj u kolovozu 1990", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 60, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Zadar, 2018.
11. Jurić, Bernadica, "Jasenovačke žrtve i uspostava nacionalnog programa u Srbiji (1986.–1995.)", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 49, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017.
12. Medić, Jasmin, "Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine", *Prilozi*, br. 50, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021.
13. Medić, Jasmin, "Utjecaj rata u Hrvatskoj na zbivanja u Bosanskoj krajini 1991. godine", *Historijski pogledi*, br. 2, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2019.
14. Milosavljević, Olivera, "Od Memoranduma do kolektivne odgovornosti", u: *Srpska elita*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2000.
15. Nikolić, Kosta, *Jugoslavija, poslednji dani (1989–1992): Svi Srbi u jednoj državi*, Službeni glasnik, Beograd, 2019.
16. Perović, Latinka, *Dominantna i neželjena elita: Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX vek)*, Dan Graf, Beograd, 2015.
17. Radaković, Ilija T., *Besmislena YU ratovanja*, Društvo za istinu o antifašističkoj Narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941–1945), Beograd, 1997.
18. Ravlić, Aleksandar, "Rušenje bogomolja na području sjeverozapadne Bosne bilo je ritualni čin programa genocida", Zbornik radova *Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2011.

Štampa i elektronski mediji

1. "A kad narod kaže – 'malo morgen'", *Javnost*, 9. 3. 1991.
2. "Bogataši postali beskućnici", *Muslimanski glas*, br. 35, 20. 12. 1991.
3. "Kako je nastao Srpski pokret otpora", *Danas*, 4-5. 7. 1998.
4. "Lična karta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine", *Javnost*, 10. 11. 1990.

5. "Odluka o formiranju Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine", *Javnost*, 19. 10. 1990.
6. "Pomirenje prava Srba i Albanaca", *Vreme*, 24. 5. 2001
7. "Prijetnje Beču atomskom bombom", *Muslimanski glas*, br. 28, 1. 11. 1991.
8. "Srbi opstaju samo zajedno", *Glas*, 4. 3. 1991.
9. "Sve srpske ideje podele Kosova", *B92*, 30. 11. 2005. https://www.b92.net/o/info/vesti/index?nav_id=181462
10. "Svetosavska deklaracija protiv Slobodana Miloševića", *Informativna katolička agencija*, 24. 2. 1997. https://ika.hkm.hr/novosti/svetosavska-deklaracija-protiv-slobodana-milosevicasrpski-pravoslavni-episkop-na-kosovu-supotpisao-deklaraciju-kojom-se-trazi-i-zamrzavanje-diplomatskih-odnosa-izmedu-savezne-republike-jugoslavije-i/
11. "Za nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu", *Muslimanski glas*, br. 1, 26. 4. 1991.

Doc. dr. Alija Kožljak

DEKLARACIJA SVESRPSKOG SABORA KAO SAVREMENA PLATFORMA SRBIJANSKOG NEOHEGEMONIZMA

Sažetak

Deklaracija Svesrpskog sabora, kao kontinuitet velikodržavne politike, ima snažne implikacije na političku stabilnost, međuetničke i međudržavne odnose, kao i budućnost Balkana i šire. Ona je odraz kontinuiteta destruktivnih ideologija koje su u prošlosti nanosile ogromnu štetu cijelom regionu. Predstavlja novu platformu za političke pritiske, teritorijalne pretenzije i oblikovanje narativa koji mogu destabilizirati sve zemlje u regionu, a posebno Bosnu i Hercegovinu. Deklaracija predstavlja podrivanje temeljnih načela na kojima počiva EU i UN.

Ključne riječi: Srbija, hegemonizam, Svesrpski sabor, Deklaracija, Bosna i Hercegovina.

Abstract

The declaration of the Pan-Serbian Assembly, as a continuation of the great-state policy, has strong implications for political stability, interethnic and interstate relations, as well as the future of the Balkans and beyond. It reflects the continuity of destructive ideologies that have caused enormous damage to the entire region in the past. It represents a new platform for political pressures, territorial claims, and the shaping of narratives that can destabilize all countries in the region, especially Bosnia and Herzegovina. The declaration undermines the fundamental principles on which the EU and the UN are based.

Keywords: Serbia, hegemonism, All-Serbian Assembly, declaration, Bosnia and Herzegovina

Uvodne napomene

Tokom srednjeg vijeka Bosna, kao nezavisna banovina, a kasnije i kraljevina, nerijetko je bila u sukobu sa srednjovjekovnim srpskim državama, koje su je još tada pokušavale staviti pod svoju kontrolu. Iako je srbijanski hegemonizam naspram Bosne i Hercegovine (Bosne) dokumentiran još krajem 18. i početkom 19. stoljeća[1], ideja Velike Srbije i srpska hegemonistička politika prema velikom broju teoretičara utemeljene su Garašaninovim *Načertanijem* (1844), u kojem se otvoreno zagovara ujedinjenje svih Srba, uključujući i one u Bosni i Hercegovini.

Prilagođavajući se političkim i drugim okolnostima, takva politika ima kontinuitet, kako tokom austrougarske aneksije, tako i Drugog svjetskog rata kada se četnički pokret Draže Mihailovića otvoreno zalagao i provodio ideju Velike Srbije kroz masovne zločine nad nesrpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini.

Očigledno je da su već od kraja 19. vijeka, ideje o etničkom ujedinjenju i stvaranju homogenih nacionalnih država bile vrlo prisutne. Međutim, evidentno je da su često dolazile u sukob sa stvarnošću multietničkog Balkana.

Uprkos tome što je Bosna i Hercegovina imala status republike u Jugoslaviji, srpski politički establišment neprestano je nastojao na ključne političke i sigurnosne pozicije u republičkim i saveznim strukturama postavljati kadrove bliske Beogradu, kontrolirajući tako političku misao i praksu u Bosni i Hercegovini. Kontinuitet i intenziviranje srbijanskog hegemonizma dokumentirani su u *Memorandumu SANU,* kao i Miloševićevim agresivnim nacionalizmom s kraja 1980-ih, čime su iskazane hegemonističke ambicije i stoljetna ideja "svi Srbi u jednoj državi". Agresija na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu i počinjeni genocid nad Bošnjacima bez sumnje predstavlja najokrutniju implementaciju srbijanske hegemonističke politike, koja je

[1] Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje ratnih zločina protiv čovječnosti i ljudskih prava, Sarajevo, 2021, 29.

nastavljena i nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma[2], samo drugim sredstvima.

Slobodan Milošević je tokom devedesetih godina prošlog vijeka koristio sva raspoloživa sredstva za kreiranje "Velike Srbije", "te je uz angažovanje JNA i paravojnih formacija, ..., otpočeo realizaciju velikosrpskih zamisli vojnim putem".[3]

Deklaracija Svesrpskog sabora[4], usvojena 8. juna 2024. na zajedničkoj sjednici vlada Srbije i entiteta Republika srpska, konkretan je primjer nastavka srbijanskih hegemonističkih nakana, koja predstavlja jednu novu, savremenu platformu srbijanskog neohegemonizma.

Pristupajući elaboriranju ovog pitanja, nameće se neizostavnim uzeti u obzir da deklaracije poput ove ne odražavaju samo prošlost, već i kontinuitet velikodržavnih ideja koje su već dovele do genocida, masovnih ubistava, razaranja i drugih tragičnih posljedica u Bosni i Hercegovini, nagovještavajući planove za nove agresivne hegemonističke aktivnosti.

Sadržaj četrdeset i devet zaključaka Deklaracije potvrđuje da se srbijanski hegemonizam prema Bosni i Hercegovini manifestira primjenom političkih, ekonomskih i kulturnih strategija, koje Srbija koristi za snaženje svog direktnog utjecaja nad bh. entitetom Republika srpska, a time posredno i nad cijelom državom. Ovakav pristup zasnovan je na dugoročnoj težnji Srbije da politički, institucionalno i identitetski manipulira, odnosno kontrolira Srbe u Bosni i Hercegovini, uz jasnu spoznaju da to može ugroziti suverenitet, teritorijalni integritet, sigurnost i stabilnost Bosne i Hercegovine. Ovo istraživanje realizirano je primjenom metode analize dokumenata, kao i stavova relevantnih aktera, a u cilju razumijevanja strateškog koncepta te anticipiranja njegove implementacije. Sastoji se od pet poglavlja, i to: Uvodno izlaganje, Institucionalno povezivanje Srbije i entiteta RS, Deklaracija kao politički pritisak Srbije na Bosnu i Hercegovinu, Ekonomski i kulturni utjecaj te Zaključna razmatranja.

[2] Opći okvirni sporazum za mir, https://www.ohr.int/dejtonski-mirovni-sporazum-2/opci-okvirni-sporazum-za-mir/ (pristup: 11. 2. 2025).

[3] Alija Kožljak, *Odgovornost međunarodne zajednice za rat i mir u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2020, 265.

[4] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Beograd, 8. juni 2024. ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 64/2024).

Institucionalno povezivanje Srbije i entiteta RS

Dva su posebno opasna aspekta usvojene Deklaracije Svesrpskog sabora. Prvo, ona podrazumijeva institucionalizaciju odnosa države Republike Srbije i jedne administrativne jedinice u drugoj državi, bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska. Drugi aspekt je antidejtonski, antiustavni i antievropski sadržaj Deklaracije.

Već u naslovu ovog dokumenta jasno se uočavaju hegemonističke namjere kada se kaže da skupštine Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska "proglašavaju Deklaraciju o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda".[5] Ovakvim stavom ignorira se međunarodno pravo, kao i nacionalno pravo susjedne države, u konkretnom slučaju Ustav Bosne i Hercegovine, koji je definirao da je samo država, a ne entiteti, nadležna za kreiranje i vođenje svoje vanjske politike.

I preambula dokumenta obiluje stajalištima koja entitet Republika srpska percipiraju kao državu. Primjer tome je prva klauzula preambule, koja glasi: "Polazeći od ujedinjenog nacionalnog interesa srpskog naroda."[6] Evidentno je da se ovakvim stavom nacija poistovjećuje s cijelim srpskim narodom, pa i kada taj narod živi u drugoj međunarodno priznatoj nezavisnoj državi. "Jedan narod – jedna država" vrlo je retrogradna, destruktivna i opasna parola još iz najmračnijih nacističkih politika 20. vijeka, koju su nakon Drugog svjetskog rata porazile i odbacile vlade evropskih država. Također, u kontekstu međunarodnog prava, destruktivna je i klauzula koja govori o vojnoj neutralnosti. "Potvrđujući opredeljenje Republike Srbije i Republike Srpske za članstvom u Evropskoj uniji, kao i očuvanje vojne neutralnosti u odnosu na postojeće vojne saveze."[7] I u ovom slučaju predmetnom Deklaracijom očigledno se entitet RS tretira kao država, što je suprotno Dejtonskom mirovnom sporazumu. Deklaracija predviđa i kreiranje supradržavnog tijela Republike Srbije i jednog entiteta druge države, što predstavlja direktno negiranje postojanja države Bosne i Hercegovine

[5] Isto, str. 1, bez numeracije.
[6] Isto.
[7] Isto.

u čijem je sastavu Republika srpska samo jedan entitet. To je jasno definirano zaključkom, koji čak precizira zaduženja tog naddržavnog tijela: "Svesrpski sabor konstituiše Nacionalni savet srpskog naroda, koji je zadužen za koordinaciju, praćenje i izvršavanje akata Svesrpskog sabora, kao i sopstvenih akata."[8] Na ovaj način eksplicitno se negira međunarodnopravni značaj teritorijalnog principa kao osnove za vršenje suverene vlasti. Dušan Janjić je u tom smislu upozorio da "Deklaracija uvodi paralelne institucije u odnosu na ustavni sistem Srbije i predstavlja spoj etno-nacionalističkih ideja o srpskoj naciji, što može imati negativne posljedice po unutrašnju politiku Srbije i Republike Srpske".[9] Komentirajući usvojenu Deklaraciju, Azem Vlasi je također uočio da je ona direktno usmjerena na razaranje Bosne i Hercegovine i da su se za realiziranje te ideje obavezali Vučić i Dodik. "Bosna i Hercegovina je po ovoj Deklaraciji 'svesrpskog sabora' već otpisana kao država. Ovaj sabor je bio parada za veličanje Vučića i Dodika kao dva 'srpska lidera ujedinitelja'. Oni prizivaju nove sukobe na ovim prostorima."[10]

Miro Lazović je izrazio zabrinutost "da bi implementacija ove Deklaracije mogla predstavljati opasnost za budućnost Bosne i Hercegovine, posebno u svjetlu odluka Narodne skupštine Republike Srpske koje se odnose na usvajanje simbola Srbije kao zvaničnih obilježja RS".[11] Naime, "Svesrpski sabor potvrđuje da je himna Bože pravde svesrpska himna, a da je dvoglavi orao Nemanjića nacionalni svesrpski grb".[12] Pozivajući se na spomenuti zaključak Deklaracije, entitetska Skupština usvojila je Zakon o dopuni Zakona o upotrebi zastave, grba i himne Republike srpske, kojim se omogućava da se himna, grb i zastava Republike Srbije mogu isticati pored entitetskih obilježja. Da se radi o neustavnom aktu, potvrđuje i Odluka Ustavnog suda Bosne i

[8] Isto, Zaklj. br. 2.

[9] https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/janjic-da-vlast-u-srbiji-ima-nuklearnu-bombu-davno-bi-sravnila-sarajevo-1013051/ (pristup: 10. 2. 2025).

[10] https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/vllasi-deklaracija-svesrpskog-sabora-nastavak-ideja-nacertanija-oni-prizivaju-nove-sukobe/548855 (pristup: 25. 2. 2025).

[11] https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/dusan-janjic-u-srbiji-je-na-vlasti-treca-liga-da-imaju-nuklearnu-bombu-davno-bi-sravnili-sarajevo/575014 (pristup: 25. 2. 2025).

[12] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, 2024*, Zaklj. br. 30.

Hercegovine od 12. februara 2025. godine[13], kada je po Apelaciji člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine Denisa Bećirovića donesena Odluka kojom se privremeno stavlja izvan pravne snage spomenuti Zakon, a koji je stupio na snagu 1. februara 2025. godine.

Agresivni i brutalni napadi na ustavnopravni poredak Bosne i Hercegovine nastavljaju se, što potvrđuje usvajanje novog seta destruktivnih akata, uključujući zakone koje je usvojila Narodna skupštine Republike srpske, Zaključke kluba i Odluku Vlade Republike srpske.[14] Da spomenuti akti predstavljaju direktnu opasnost, potvrđuju i odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine od 7. marta 2025. godine, kojima se donosi Privremena mjera i stavljaju van snage svi spomenuti akti.[15]

Nastojanja da institucionalno poveže bosanskohercegovački entitet Republika srpska s Republikom Srbijom nedvojbeno potvrđuju hegemonističke namjere koje su protivne međunarodnom pravu, Dejtonskom mirovnom sporazumu i direktan su nasrtaj na suverenitet i teritorijalni integritet međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine, koju žele predstaviti kao nemoguću državu.

[13] *Odluka Ustavnog suda BiH* U-2/25 ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 8/25), 12. 2. 2025.

[14] *Zakon o neprimjenjivanju zakona i zabrani djelovanja vanustavnih institucija BiH* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25), *Zakon o dopuni Krivičnog zakonika Republike Srpske* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25), *Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Republike Srpske* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25), *Odluka o mjerama i zadacima proisteklim iz neustavnih odluka i postupaka vanustavnih institucija BiH* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25) i *Zaključci klubova narodnih poslanika SNSD, NPS-DNS, DEMOS-SPS, SP i US u vezi s Informacijom o rušenju Ustava BiH, mjerama i zadacima u cilju zaštite Ustava BiH*, usvojeni na sedamnaestoj posebnoj sjednici Narodne skupštine Republike srpske održanoj 26. februara 2025.

[15] *Odluka Ustavnog suda BiH,* U-7/25, 7. mart 2025 ("Službeni glasnik", broj 14/25), 11. 3. 2025; *Odluka Ustavnog suda BiH*, U-8/25, 7. mart 2025, ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 14/25), 11. 3. 2025.

Deklaracija kao politički pritisak Srbije na Bosnu i Hercegovinu

Deklaracije, rezolucije i slični politički dokumenti, koji se donose na saborima i sličnim skupovima, često služe kao manifestacija političkih ciljeva i namjera. Analizirajući dokument, zapazit ćemo da je Deklaracija Svesrpskog sabora na prvi pogled predstavljena kao čin nacionalnog jedinstva. Međutim, u njoj očigledno dominiraju elementi koji reflektiraju kontinuitet velikodržavnih ambicija. Na taj način, ona postavlja temelje za političke pritiske, teritorijalne pretenzije i oblikovanje narativa koji mogu destabilizirati Bosnu i Hercegovinu i cijeli region. Stoga, deklaracije poput ove ne odražavaju samo prošlost, već i kontinuitet ideja, koje su već dovele do genocida i drugih tragičnih posljedica u našoj bliskoj historiji.

Brojni su zaključci Deklaracije koji potvrđuju antidejtonsko djelovanje, s ciljem političkog pritiska i podrivanja državnih institucija Bosne i Hercegovine. Navodi se da "Svesrpski sabor konstatuje da je Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini trajno i bitno narušen".[16] Ovakav potez mogao bi sugerirati namjeru i pripreme za alibi kako bi se opravdalo nepoštivanje Dejtonskog sporazuma. Također, Deklaracija poziva na protivustavni prenos državnih nadležnosti na entitet, kada se kaže da "Svesrpski sabor smatra da Republika Srpska može u meri u kojoj oceni kao celishodno da aktivira sve nadležnosti koje su prema Dejtonskom mirovnom sporazumu predviđene kao nadležnosti entiteta".[17] Ovakvim se stavovima i institucionalno ohrabruje političko vodstvo entiteta RS da donosi odluke koje podstiču podrivanje državnih institucija i secesionističko djelovanje.

Povodom usvajanja Deklaracije predsjednik Srbije Aleksandar Vučić izjavio je da je "očuvanje mira najvažniji interes Srba i da deklaracija poziva na poštovanje Dejtonskog sporazuma, bez pominjanja razdruživanja u Bosni i Hercegovini".[18] Međutim, sam dokument, ali i

[16] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, 2024, Zaklj. br. 18.

[17] Isto, Zaklj. br. 23.

[18] https://www.b92.net/info/politika/29462/vucic-nas-najveci-interes-je-ocuvanje-mira-nikada-srpsku-necemo-ostaviti-na-cedilu/vest (pristup: 20. 2. 2025).

postupci Vučića kontinuirano potvrđuju da on ciljano podstiče ili inicira aktivnosti kojima se ugrožava Dejtonski mirovni sporazum.

Tokom zasjedanja Generalne skupštine UN-a, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Denis Bećirović je upozorio na destruktivne elemente i antidejtonski karakter Deklaracije, kada je rekao: "Ona nije obični deklarativni akt, već opasan velikodržavni programski dokument, koji ugrožava Dejtonski mirovni sporazum i državu Bosnu i Hercegovinu. Ova deklaracija je prijetnja regionalnom miru, nezavisnosti, suverenitetu i teritorijalnom integritetu Bosne i Hercegovine."[19]

On je također u svom obraćanju pred Vijećem sigurnosti u novembru 2024. bio još konkretniji, naglasivši: "Vrijeme je da se ovdje, u Vijeću sigurnosti UN-a, kaže istina o stvarnoj namjeri Srbije. Suštinski cilj rukovodstva Srbije je postepeni Anschluss entiteta Republika Srpska u sastav Srbije."[20] Navedena percepcija najviših državnih autoriteta Bosne i Hercegovine ne samo da prikazuje ozbiljnost političke i diplomatske angažiranosti zbog usvojene Deklaracije nego potvrđuje internacionalni karakter spomenute akcije, koja se očigledno već uveliko odražava na cijeli region i šire.

Nadalje, "Svesrpski sabor smatra da državni organi srpskog naroda treba da ponude narodima u okruženju sporazum o istorijskom pomirenju, trajnom miru i razvoju".[21] Ovakav pristup pomirenju i trajnom miru, gdje se u prvi plan ističu narodi a ne države, jasan je pokazatelj politizacije etničkih i nacionalnih prava kao jednog od hegemonističkih alata današnje Srbije, a što je saborska Deklaracija i činjenično potvrdila.

Političke manipulacije vidljive su i kroz međunarodnu dimenziju, a s obzirom na činjenicu da savremeni svijet prepoznaje važnost suvereniteta i integriteta država kao temelja međunarodnog poretka. Velikodržavni projekti, poput onih koje implicira Deklaracija, očigledno dolaze u sukob s ovim principima i nailaze na osude međunarodne zajednice. Srpski zvaničnici u međunarodnim okvirima često se postavljaju kao

[19] https://webtv.un.org/en/asset/k1s/k1smxhy73p (pristup: 17. 2. 2025).

[20] https://sarajevotimes.com/becirovic-at-the-unsc-milosevic-failed-to-divide-bihs-property-this-must-not-be-allowed-even-in-peace/ (pristup: 17. 2. 2025).

[21] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, 2024*, Zaklj. br. 49.

zaštitnici srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, čime pokušavaju osporiti legitimitet institucija Bosne i Hercegovine kao suverene države. Ipak, međunarodna zajednica, koja je i formalnopravno, putem Dejtonskog mirovnog sporazuma, nerazdvojni dio bosanskohercegovačke stvarnosti, te u tom smislu ima mandat i odgovornost da spriječi takvo djelovanje Srbije, oklijeva da odlučno reagira. Po Todoroviću "(...) pojedini akteri evropske politike, prije svega, sigurnosne, još uvijek nisu dovoljno upoznati s opasnim dimenzijama velikosrpske politike i njenih dosadašnjih katastrofalnih učinaka kao i njenih prijetnji za mir u regionu i Evropi".[22]

U kontekstu političkih pritisaka, posebno je interesantno spomenuti saradnju između Srbije i entiteta Republika srpska u oblasti sigurnosti i policijskih struktura. Osim što se enormno vrši militarizacija policijskih struktura entiteta, na ovaj način dodatno se produbljuju veze koje zaobilaze državne institucije Bosne i Hercegovine. Jačanje vojnih i paramilitarnih elemenata unutar entiteta RS, uz podršku Beograda, izaziva zabrinutost zbog mogućih pokušaja destabilizacije, što predstavlja ozbiljan sigurnosni rizik.

Navedena argumentacija jasno sugerira da se u Deklaraciji nominalno poziva na Dejtonski mirovni sporazum, a u suštini je detaljno razrađeno njegovo rušenje.

Ekonomski i kulturni utjecaj

Deklaracija Svesrpskog sabora uveliko nasrće i na ekonomski suverenitet i stabilnost države Bosne i Hercegovine. Srbija direktno i netransparentno finansira projekte u entitetu Republika srpska, što povećava ekonomsku zavisnost ovog entiteta od Srbije. "Iz Srbije je do sada, u okviru mehanizma specijalnih i paralelnih veza u Republiku Srpsku stiglo 188,3 miliona maraka za finansiranje brojnih projekata.

[22] Zoran Todorović, "Evropska diplomatija i obuzdavanje srpskog nacionalizma: Novo balkansko mesečarenje", *Pregled: Časopis za društvena pitanja*, br. 2, Sarajevo, 2019, 96.

Ipak, mnogi od njih još uvijek nisu ni izbliza okončani, sredstva za neke su preusmjeravana, a bilo je optužbi i za nenamjensko trošenje novca."[23] Očigledno je da kroz energetske investicije i trgovinske odnose Beograd dodatno učvršćuje svoj utjecaj nad političkom i privrednom elitom u entitetu Republika srpska. Ekonomski odnosi između Srbije i entiteta RS često zaobilaze državne institucije Bosne i Hercegovine, čime nastoje oslabiti njihovu ustavnu ulogu i legitimitet.

Srbija također aktivno i agresivno promovira ideju jedinstvenog srpskog kulturnog prostora kroz obrazovni sistem, medije i Pravoslavnu crkvu. Upravo je to naglašeno i kroz zaključke Deklaracije, gdje se kaže da "Svesrpski sabor, poštujući sve veroispovesti i podržavajući slobodu veroispovesti i prepoznajući nezamenjiv značaj pripadnika srpskog naroda drugih veroispovesti, posebnu zahvalnost odaje Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja pod svojim okriljem ujedinjuje najveći deo srpskog naroda. Srpska pravoslavna crkva je sačuvala srpski narod u najtežim vremenima i u biološkom, ali i u kulturnom i obrazovnom smislu."[24] Navedeno potvrđuje direktnu umiješanost i važnu ulogu Srpske pravoslavne crkve u sveukupnim aktivnostima vezanim za implementaciju ideje o tzv. Srpskom svetu. Nadalje, u zaključcima se naglašava da "Svesrpski sabor prepoznaje Srpsku pravoslavnu crkvu kao jednog od stubova nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta srpskog naroda, te poziva na bližu saradnju crkvenih i državnih organa u ključnim pitanjima kao što je očuvanje tradicionalnih hrišćanskih vrednosti, očuvanje svetinje braka i porodice. Svesrpski sabor podržava i ulogu Srpske pravoslavne crkve u obrazovanju mladih posredstvom pedagoško-obrazovnih delatnosti." Simboli Srbije (zastava, grb, himna) postaju dominantni u entitetu RS, dok se bosanskohercegovački identitet planski sve više potiskuje. Kroz zajedničke manifestacije, historijske narative i medijsku propagandu stvara se percepcija da su entitet RS i Srbija dio istog političkog i kulturnog entiteta.[25]

[23] https://capital.ba/srpska-od-srbije-dobila-188-miliona-km-brojni-projekti-ostali-nerealizovani-video/ (pristup: 5. 3. 2025).

[24] *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, 2024*, Zaklj. br. 9.

[25] Isto, Zaklj. br. 10.

Dejtonski mirovni sporazum također je prekršen i zloupotrebom specijalnih paralelnih veza između Republike Srbije i entiteta Republika srpska, upravo na način da se saradnja u oblasti kulture koristi kao paravan za institucionaliziranje i reguliranje oblasti kulture, obrazovanja i ekonomske saradnje svjesnim ignoriranjem nadležnih institucija države Bosne i Hercegovine.

Zaključna razmatranja

Hegemonističke težnje Srbije prema Bosni i Hercegovini nisu nove. One su historijska konstanta, pri čemu se mijenjaju samo metode i intenzitet. Od pokušaja otvorenih vojnih osvajanja do institucionalnog i ekonomskog povezivanja cilj je uvijek bio isti: osigurati dominaciju nad bosanskim prostorom i ostvariti srpske nacionalne interese, često na štetu teritorijalnog integriteta i suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Trenutni srbijanski hegemonizam prema Bosni i Hercegovini nije nužno izražen kroz otvorene teritorijalne pretenzije, već kroz suptilne strategije političkog, ekonomskog i kulturnog povezivanja s entitetom Republika srpska, uz evidentnu zloupotrebu specijalnih paralelnih veza. Iako Beograd formalno priznaje teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, njegova politika pokazuje da mu je stvarni cilj slabljenje njenog suvereniteta i funkcionalnosti, što dugoročno može voditi ka destabilizaciji regiona.

Deklaracija Svesrpskog sabora iz 2024. godine institucionalno je formalizirala težnju ka jedinstvu srpskog naroda, što se u praksi može tumačiti kao pokušaj postepenog odvajanja entiteta Republika srpska od Bosne i Hercegovine. Vlast u Srbiji otvoreno podržava rukovodstvo entiteta Republika srpska, koje brutalno poduzima brojne antiustavne aktivnosti, uključujući i one čija bi implementacija značila i otcjepljenje entiteta od države Bosne i Hercegovine. Dok zagovornici Deklaracije ističu potrebu za očuvanjem srpskog kao nacionalnog identiteta te potrebu za zaštitom prava srpskog naroda, preovladava mišljenje da se, ustvari, radi o pokušaju homogenizacije Srba, a time i potencijalnoj prijetnji ugrožavanja sigurnosti i stabilnosti u regionu.

Izvori i literatura

1. Bećirović, Denis, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje ratnih zločina protiv čovječnosti i ljudskih prava, Sarajevo, 2021.
2. Kožljak, Alija, *Odgovornost međunarodne zajednice za rat i mir u Bosni i Hercegovini*, Autor, Sarajevo, 2020.
3. Todorović, Zoran, "Evropska diplomatija i obuzdavanje srpskog nacionalizma: Novo balkansko mesečarenje", *Pregled*, Časopis za društvena pitanja, br. 2, Sarajevo, 2019.
4. *Opći okvirni sporazum za mir*, https://www.ohr.int/dejtonski-mirovni-sporazum-2/opci-okvirni-sporazum-za-mir/ (pristup: 11. 2. 2025).
5. *Zakon o neprimjenjivanju zakona i zabrani djelovanja vanustavnih institucija BiH* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25).
6. *Zakon o dopuni Krivičnog zakonika Republike Srpske* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25).
7. *Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Republike Srpske* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25).
8. *Odluka o mjerama i zadacima proisteklim iz neustavnih odluka i postupaka vanustavnih institucija BiH* ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 19/25).
9. Zaključci klubova narodnih poslanika SNSD, NPS-DNS, DEMOS-SPS, SP i US u vezi s Informacijom o rušenju Ustava BiH, mjerama i zadacima u cilju zaštite Ustava BiH.
10. *Odluka Ustavnog suda BiH*, U-2/25 ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 8/25), 12. 2. 2025.
11. *Odluka Ustavnog suda BiH*, U-7/25, 7. mart 2025. ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 14/25), 11. 3. 2025.
12. *Odluka Ustavnog suda BiH*, U-8/25, 7. mart 2025. ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 14/25), 11. 3. 2025.
13. *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Beograd, 8. juni 2024. ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 64/2024).
14. https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/janjic-da-vlast-u-srbiji-ima-nuklearnu-bombu-davno-bi-sravnila-sarajevo-1013051/ (pristup: 10. 2. 2025).

15. https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/vllasi-deklaracija-svesrpskog-sabora-nastavak-ideja-nacertanija-oni-prizivaju-nove-sukobe/548855 (pristup: 25. 2. 2025).
16. https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/dusan-janjic-u-srbiji-je-na-vlasti-treca-liga-da-imaju-nuklearnu-bombu-davno-bi-sravnili-sarajevo/575014
17. https://www.b92.net/info/politika/29462/vucic-nas-najveci-interes-je-ocuvanje-mira-nikada-srpsku-necemo-ostaviti-na-cedilu/vest (pristup: 20. 2. 2025).
18. https://webtv.un.org/en/asset/k1s/k1smxhy73p (pristup: 17. 2. 2025).
19. https://sarajevotimes.com/becirovic-at-the-unsc-milosevic-failed-to-divide-bihs-property-this-must-not-be-allowed-even-in-peace/ (pristup: 17. 2. 2025).
20. https://capital.ba/srpska-od-srbije-dobila-188-miliona-km-brojni-projekti-ostali-nerealizovani-video/ (pristup: 5. 3. 2025).

Prof. dr. Dželal Ibraković
Profesor emeritus Univerziteta u Sarajevu –
Fakulteta političkih nauka

DEKLARACIJA NA KRILIMA "POPULIZMA"

Sažetak

Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda (u tekstu: Deklaracija) utvrđena od nepostojeće institucije ili zamišljenog udruženja građana pod nazivom "Svesrpski sabor", 8. juna 2024. godine u Beogradu, usvojena je u Narodnoj skupštini Republike srpske i Skupštini Republike Srbije. Ona predstavlja nastavak "populističkog" pokreta uspostavljenog sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Kao takva definiše politiku "srpskog sveta", u kojoj okosnicu predstavljaju entitet Bosne i Hercegovine Republika srpska (RS) i Republika Srbija (također RS). Daje mogućnost objedinjavanja pojma "Srbin" kao zvaničnog naziva, ma gdje da se nalazili pripadnici ovog "naroda" na cijelom planetu. Deklaracija je nabrojala sve kontinente s vrlo preciznim zadacima, ne samo identitetskog spajanja nego i kulturološkog uniformisanja ovog pojma "srpski narod" u navedenim dvjema "srpskim državama", kakvim ih Deklaracija tretira (dvije RS). Između ostalih nabrojanih subjekata, Deklaraciju predlaže i "srpski narod", što predstavlja najveći oblik "populizma", gdje se političke elite "pokrivaju" ovim općim pojmom. Njegova upotreba dio je "sabornosti" na koju se također pozivaju autori Deklaracije. To podrazumijeva okupljanja i sakupljanja predvođena samoproglašenim vođom naroda, kao prvonabrojanim, a to je predsjednik Republike Srbije. Ostali su samo dekor, jer se ovaj "populizam" kao ideološka osnovica narodnog pokreta (u samom nazivu vladajuće stranke u Srbiji je Srpska napredna stranka, a najavljeno je i formiranje Pokreta za narod i državu), samo u nijansama razlikuje od Miloševićevog uspostavljenog šablona. Osnovica je vođa i njegov Nacionalni savjet koji, navodno, podržava da se i drugi okupljaju, ali ovo ekskluzivno okupljanje oko vođe u "zajedničkoj budućnosti" pravo je samo srpskog naroda, za kojeg Deklaracija kaže da ima višemilenijsko historijsko trajanje na prostoru ovih dviju "država" i da je uvijek na "pravoj strani istorije" i s pravoslavnim hrišćanstvom kao osnovicom.

Ključne riječi: Deklaracija, "populizam", harizmatski vođa, narod, agresija, kultura.

Abstract

The Declaration on the Protection of the National and Political Rights and the Common Future of the Serbian People (hereafter referred to as the "Declaration"), adopted on 8 June 2024 in Belgrade by a non-existent institution or a fictional citizens' association called the "All-Serbian Assembly," was endorsed by the parliaments of the Republika Srpska and the Republic of Serbia. It represents a continuation of the "populist" movement established in the mid-1980s. As such, it defines the politics of the "Serbian World," centered on the entities of Bosnia and Herzegovina (Republika Srpska) and the Republic of Serbia (again, RS).

The Declaration provides a framework for unifying the concept of "Serb" as an official designation, regardless of where members of this "people" reside worldwide. It enumerates all continents with highly specific objectives, not only for identity consolidation and cultural homogenization of the concept of the "Serbian people" within the two "Serbian states" as defined by the Declaration (the two RS), but also as a tool of broader political mobilization. Among the listed actors, the Declaration is proposed by the "Serbian people" itself, reflecting the highest form of "populism", in which political elites cloak themselves with this broad and abstract term. Its use is part of the notion of "assembly-ness" (*sabornost*), also invoked by the authors of the Declaration, which implies gatherings led by a self-proclaimed leader of the people-namely, the President of the Republic of Serbia-while others play largely ceremonial roles.

This "populist" structure, as the ideological foundation of the people's movement (reflected in the ruling party's name, the Serbian Progressive Party, and in the planned formation of the Movement for the People and the State), differs only in nuance from the template established by Milošević. The central figure is the leader and his National Council, which ostensibly supports other gatherings, yet this exclusive rallying around the leader under the banner of a "common future" is claimed as a right of the Serbian people, whom the Declaration portrays as possessing a millennia-long historical presence in these two "states," always aligned with the "right side of history," and grounded in Orthodox Christianity.

Keywords: declaration "populism", charismatic leader, people, aggression, culture

Uvod

Sama Deklaracija pisana je u stilu "Mi znamo, a i oni svi znaju" da smo MI u pravu, što je politička retorika Aleksandra Vučića, koja negira dijalog ili bilo kakvo sporenje s izrečenim konstatacijama. O tome govori i vrlo izričita preambula teksta Deklaracije, koja daje tvrde konstatacije o kojima "nema rasprave".

To su, uz sve drugo, posebno pozivanje na historijsku ulogu srpskog naroda koji je "donosio slobodu svim balkanskim narodima žrtvujući vlastiti narod", što Deklaraciji daje jednu notu mesijanstva. Ona se potvrđuje i u sljedećoj konstataciji da se Deklaracija donosi u procesu "njegovanja antifašizma i antinacizma", uz napomenu da je srpski narod uvijek bio na pravoj strani historije. Te dvije konstatacije – da je srpski narod donosio slobodu svim balkanskim narodima te da je, vođen antifašizmom i antinacizmom, uvijek bio na pravoj strani historije – predstavljaju stereotip koji se od "Načertanija" (1844) uspostavlja kao polazište odnosa prema drugima u okruženju. Koliko je poznato, niko ne postavlja pitanje: Znači li to da je neko zvanično tražio oslobođenje ili je, u historijskim kretanjima Osmanskog Carstva, Austro-Ugarske Monarhije, tokom Balkanskih ratova te Prvog i Drugog svjetskog rata, Srbija kao država – a ne srpski narod u cjelini – djelovala vođena svojim imperijalnim apetitima, ne pitajući druge narode – ne samo Bošnjake nego i Makedonce, Albance, Crnogorce i sve druge narode i narodnosti – šta oni zapravo žele. Čak je, namećući rješenja silom, proširivala svoj teritorij na Kosovo, Vojvodinu i dijelove Sandžaka, uz izražene aspiracije za stvaranjem najveće moguće tzv. Velike Srbije. Taj san o tzv. Velikoj Srbiji nedosanjana je ideologija koja se proteže od autonomije dobijene od Osmanskog Carstva, pa sve do *Memoranduma SANU* i direktnog djelovanja na rušenju Jugoslavije.

U rušenju Jugoslavije nestala je najveća moguća Srbija i trebalo je formirati drugu od onih teritorija koje su odavno "kaparisane" kao srpski. Čak i narodi koji u njima žive – samo što to oni nisu znali – prema toj ideologiji zapravo su Srbi, pa je time i teritorija na kojoj se nalaze srpska. Ako ne prihvataju da su Srbi (islamske, katoličke vjere itd.), tim gore po njih, ali se zato za teritoriju "zna".

Ovim tekstom Deklaracije poziva se na cementiranje teritorijalnog integriteta i političkog suvereniteta same Srbije. Kada god se u političkom govoru spominje Bosna i Hercegovina, garantuje se i podržava njen teritorijalni integritet, ali ne i suverenitet. Odnosno, on se vješto preskače, jer sve izjave služe kao dvostruki lakmus-papir: jedan je za javnost, međunarodnu zajednicu i pravna akta na koje se poziva Deklaracija, među kojima je i Evropska povelja o ljudskim pravima kao nadređeni dokument dejtonskog Ustava Bosne i Hercegovine. U tom dokumentu široki je dijapazon ljudskih prava i sloboda, među kojima su i pravo na život i pravo na imovinu, koje je agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu dovela u pitanje, ali se to u navedenoj Deklaraciji jednostavno preskače.

Naime, polazi se od već rečenog "stradalničkog položaja (samo) srpskog naroda" kroz historiju, kao proizvod njegove nebeske posebnosti, humanosti i velikodušnosti (ili, preciznije, politike te države). Samim time, od samog početka postavlja se više zahtjeva. U pozadini se nazire preispitivanje jesu li drugi narodi dovoljno zahvalni Srbiji koja im je (svim balkanskim narodima) donijela slobodu. Možemo se složiti s konstatacijom da cijela bivša SFRJ "ulazi u pojam" balkanskih naroda. Pored nje (Slovenci, Hrvati, Bošnjaci, Crnogorci, Makedonci, Albanci – da nabrojimo samo najbrojnije) tu su i narodi Bugarske, Rumunije, Mađarske, Grčke, Albanije i Turske. Dakle, ako prevedemo izraz "svi balkanski narodi", onda ispada da je svima njima Srbija, odnosno srpski narod, uz velike vlastite žrtve, darovao slobodu. Slobodu – od koga, od čega?

Kada su saveznici iz sila Antante (Francuzi i Englezi kao svjetske velesile) krenuli u konačan obračun s Austro-Ugarskom, pridružila im se i vojska Srbije, koja je nakon vojnog poraza izbjegla u Solun. To je historijska činjenica. Oni su čekali trenutak savezničke ofanzive i krenuli u "oslobađanje". Postavlja se pitanje zašto ranije sami krenuli u takvu akciju. Nešto slično desilo se i s partizanima, u kojima su Srbi zaista bili najbrojniji, ali uvijek treba imati u vidu i teror koji je nad srpskim narodom vršen, kao i gotovo nužnost stvaranja otpora u različitim formacijama.

Deklaracija naglašava antifašističku i antinacističku gotovo "urođenu" osobinu Srbije i time zaključuje da je uvijek bila na pravoj strani historije. Šta zapravo znači "prava strana historije"? Biti na strani pobjednika? Vidjeli smo kako je to izgledalo nakon Prvog svjetskog rata. U Drugom svjetskom ratu pobjednička strana se mijenjala, pa time i političke pozicije: čas na jednoj, čas na drugog strani. Tu su sporazumi između Draže Mihailovića i partizana, kolaboracija Nedićeve vlade s Nijemcima i Italijanima, kolaboracije četnika s ustašama, pa sve do dolaska Crvene armije u pobjedonosnom pohodu. Narodnooslobodilačka multietnička vojska Jugoslavije, na čelu s Josipom Brozom Titom, bila je saveznik i Crvene armije i zapadnih saveznika. S Crvenom armijom krenulo se u oslobađanje Beograda, a potom i drugih krajeva. Kasnije se ponovila kolaboracija četnika s partizanima, njihova abolicija i promjena "strane", pa sve do najnovijih zakonskih rješenja koja su definitivno izjednačila prava četnika i partizana.

Ovo je Deklaracija decidno naglasila kao pomirenje Srba s ciljem realizacije ideje "Svi Srbi u jednoj državi", samo sada u promijenjenim okolnostima i s drugim instrumentima koji bi se samo uslovno mogli nazvati "mirnodopskim".

Ideologija koja povezuje sve aktivnosti, uključujući i one koje su bile na raspolaganju u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, jeste "populističko" korištenje riječi "narod" kao općeg pojma koji, u ovom političkom kontekstu, nosi snažan nacionalistički naboj, ksenofobiju, rasizam i neke elemente fašizma. Zanimljivo je, međutim, da je ostao na terminu "srpski narod", više kao etnografskoj kategoriji – skupu tradicija, karakterističnih osobina i običaja povezanih s pravoslavnim hrišćanstvom – te nije doživio metamorfozu u termin "nacija".

U daljem tekstu pokušat ćemo istražiti razloge zašto je to tako i zašto je "populizam" osnovna odlika jednog permanentnog "populističkog" hoda u traganju za identitetom. Taj "populistički" hod prisutan je još od evropskog "kovanja naroda" i konstituisanja nacija, a na balkanskom prostoru dobio je svoje modifikacije u jednom zakašnjelom procesu koji nije uspio iz koncepta "zajednice krvi i tla" (primordijalni koncept nacije narodskog tipa) preći u građanski koncept nacije i političkog organizovanja naroda u nacionalnu državu. Način na koji se vršila

mobilizacija "naroda" zasnivao se na odnosu narodne elite i širokih narodnih masa. S obzirom na heterogenost "naroda", bilo je potrebno potisnuti identitetske karakteristike poput klasnog položaja, regionalnih privrženosti i lokalnih identiteta te sve pretvoriti u potragu za "narodnom voljom", koju je – planski i sistemski – postavila i definisala nacionalna elita.

Šta je "populizam"?

Kako ističe Berto Šalaj, jedna od najutjecajnijih definicija "populizma" jeste ona nizozemskog politologa Casa Muddea, prema kojoj je "populizam" ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke skupine – običan narod i korumpiranu elitu – i koja tvrdi da bi politika trebala biti izraz volje naroda. Razrađujući taj koncept, britanska teoretičarka Margaret Canovan "populističke" pokrete dijeli na dva glavna tipa: agrarni i politički.[1] Grdešić, pak, posmatra populizam kao proces, što ne podrazumijeva samo proučavanje političkih elita, njihovog diskursa i ideologije nego i mobilizacije masa u interakciji s djelovanjem elita.

Rano preminuli srbijanski sociolog Nebojša Popov među prvima se bavio istraživanjem "populizma" u Srbiji. Njegova je konstatacija da je s rušenjem države Jugoslavije, koja je kontrolisala aparate nasilja (vojsku i policiju), došlo do gubitka legitimnog i legalnog okvira njihovog djelovanja. Nestankom države i bez kontrole ti aparati "rastu udvajaju se, naporedo sa nastajanjem raznih paravojski i parapolicija, bandi i mafije".[2]

Taj "populistički" val traje i dalje i čini se da poprima globalno značenje, čak i u jednoj SAD koja je slovila za pojam liberalne demokratije. Tako pokret Donalda Trumpa dobiva elemente "populizma", a i u Evropi postoje pokušaji da se iskaže "narodna volja" kao suprotnost ili institucionalnoj nedorečenosti ili kroz formiranje autoritarnih lidera koji

[1] Berto Šalaj, "Šta je populizam", *Političke analize*, vol. 3, No. 11, Zagreb, 2012, 55 i dalje. Njegova se argumentacija koristi za objašnjavanje ovog pojma.

[2] Nebojša Popov, "Vrtlog populističkih revolucija", *Republika*, br. 302-303, 2003, 26.

se postavljaju iznad sistema, ali im je pritom potrebna podrška građana u njihovim često i vanustavnim aktivnostima. Tome svjedoče brojni historijski primjeri, ali i savremena praksa.

Za balkanske prilike godinama s kraja prošlog stoljeća – a po našem mišljenju i danas – mogu se prepoznati neki od elemenata koji objašnjavaju inače veoma sklizak pojam "populizma". Naime, u naučnom, a posebno u svakodnevnom diskursu, "populizam" uglavnom nosi negativno značenje i povezan je s pojmovima naroda, elite i negiranja institucija, uz forsiranje nekog novog cilja koji bi trebao biti široko "narodni". U takvim okolnostima vođa iz elite postaje neprikosnoveni "narodni vođa" i njegov "autentični" reprezent.

Ghita Ionescu i Ernest Gellner naglašavaju brojne objašnjavajuće elemente "populizma", kao što su: periferna zemlja, institucionalni raspad, ekonomska kriza, harizmatični vođa, podjela društva na elitu i narod, pojava diskursa koji slavi "narod", antielitizam, direktna skupština – mitingovanje – te antiintelektualizam. Nadalje, među tim elementima "populizma", po mišljenju ova dva teoretičara još iz 1969. godine, nalaze se i direktna veza između vođe i "naroda", nepoštivanje procedura i pravila, narodna mobilizacija naroda na ulici, različiti oblici "pseudoparticipacije", labavi oblici organizacije i neujednačena disciplina, kratkotrajnost i relativno brza apsorpcija "populističkog" impulsa od strane režima.[3] Njihovo zajedničko jezgro jeste predstavljanje "naroda" kao monolitne zajednice. Upotreba takvog shvatanja naroda u političke svrhe predstavlja očitu manipulaciju zasnovanu na stereotipima i predrasudama – kako o "drugima", tako i o samom "narodu". Naime, polazi se od pretpostavke da "narod" misli jednoznačno, upravo onako kako vođa sugerira i kako se to propagandno širi putem medija, a u savremenom dobu i putem društvenih mreža.

[3] Prema: Marko Grdešić, *The Shape of Populism. Serbia before the Dissolution of Yugoslavia*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2019. Dijelovi ove važne knjige, čiji su citati preuzeti u ovom prilogu, mogu se pronaći na: https://dokumen.pub/the-shape-of-populism-serbia-before-the-dissolution-of-yugoslavia.html (pristup: 20. 2. 2025). Ghita Ionescu i Ernest Gellner su 1969. uredili zbornik radova *Populizam: Njegovo značenje i nacionalne karakteristike*, gdje su nabrojali elemente u kojima se može prepoznati populizam, a koji su navedeni u ovom prilogu. Ghita Ionescu, Ernest Gellner, (ed), *Populism: Its Meaning and National Characteristics*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969.

Evidentno je, kako naglašava Latinka Perović, da je "oko velikosrpskog projekta bio (je) ostvaren konsenzus kome nema ravna u srpskoj modernoj istoriji. Zaokruženje srpskog državnog prostora u etničkim granicama okupilo je srpski nacionalni korpus u celoj bivšoj Jugoslaviji. Ratovi su pokazali iracionalnost projekta i komplikovanost srpskog pitanja, što se ogleda u sadašnjem položaju srpskog naroda. Drugo, pomenuti nacionalni projekt nedeljiv je od socijalnog projekta. Pre ratova, došlo je, kroz antibirokratsku revoluciju, do saveza državnog socijalizma i nacionalizma."[4]

Antibirokratska revolucija – kakvo je nazvano "događanje naroda" u Srbiji i Crnoj Gori, uz pojedinačne slučajeve u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini – bila je naznaka korištenja "naroda" u političke svrhe koje su definisale elite, a koje su iz tog procesa izašle kao pobjednice. Takav je slučaj u Srbiji krajem osamdesetih godina bio u borbi za (pre) vlast između Slobodana Miloševića i Ivana Stambolića. Miloševićev "populistički" pristup započet je poznatom rečenicom upućenoj grupi kosovskih Srba: "Niko ne sme da vas bije." To je bio početak korištenja nezadovoljnih društvenih grupa koje će biti instrumentalizirane. Mitinge kojima je podsticana smjena rukovodstva Vojvodine, Kosova i Crne Gore činilo je upravo to jezgro pobunjenih kosovskih Srba, uz obilatu pomoć srbijanskog rukovodstva na čelu s Miloševićem. Organizaciju i logistiku prepustio je političkoj policiji (Službi državne bezbednosti) i sebi lojalnim rukovodiocima "na terenu".

Od početne "jedinstvene države Srbije" došlo se do koncepta "Svi Srbi u jednoj državi", oko čega je postignut konsenzus o kojem govori Latinka Perović. Tom su konsenzusu donedavne – formalno i dalje komunističke – elite našle saveznike u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, SANU, emigraciji (u kojoj su bili i zakleti neprijatelji Jugoslavije), kao i među pripadnicima kolaboracionističkih formacija iz Drugog svjetskog rata. Time je program dobio konture nacionalističkog projekta koji se predstavlja kao najviši izraz "volje naroda". Takva "volja naroda" prezentira se i danas, jer su pisci Deklaracije pretpostavili da postoji konsenzus srpskog naroda u cjelini oko tačaka, naizgled benignog, teksta Deklaracije.

[4] Latinka Perović, riječ na okruglom stolu "Presvlačenje nacionalizma", Media centar, 15. juli 2003. Dostupno na: https://www.helsinki.org.rs/serbian/tppaneli.html (pristup: 15. 1. 2025).

Ne treba posebno naglašavati da su svi oni koji se tretiraju kao "donosioci" Deklaracije aktivni sudionici procesa koji su započeli kao "antibirokratska revolucija" i saveznici nacionalnih elita čiji je kontinuitet današnja vladajuća garnitura i u Srbiji i u entitetu Republika srpska (2025). Naime, ostalo je još zadataka iz nekadašnjih mitingovanja koje čak ni oružani sukobi – agresija i genocid, posebno u Republici Bosni i Hercegovini – nisu razriješili. Te zadatke vrlo pedantno pobrojava tekst Deklaracije.

Ako bi se pratila sadržina mitinga organizovanih u posljednje vrijeme, vidljivo je da su "položaj Srba na Kosovu" i "opstanak Republike Srpske" u centru pažnje tih skupova, koji se održavaju na sličan način kao i krajem osamdesetih godina. I tada su čak posebnim željezničkim vozovima prebacivani mitingaši, opsluživani hranom (sendviči, voda), parolama, pa čak i scenografijom – korištene su, naprimjer, npr. srpske narodne nošnje iz tek završenog filma *Bitka na Kosovu*, uz svesrdnu pomoć državnih medija (*Politika*, RTS), te uz učešće poznatih umjetnika, pisaca i drugih javnih ličnosti.

U intervjuima u Grdešićevoj knjizi s učesnicima "antibirokratskih mitinga", mnogi od njih – više od dvadeset godina nakon tih događaja – naglasili su da je postojala čvrsta organizacija sa zaduženim pojedincima. U mjestima gdje su mitinzi održavani postojala je i svojevrsna "državna linija" organizacije, pa je prisustvo radnika iz preduzeća, učenika i aktivista bilo naredbodavno i obavezno. Oni su dobijali pripremljene parole, od kojih su mnoge bile "autentične ručne izrade" kako bi ostavile utisak spontanosti u javnosti, a za njihovu scenografiju pobrinuli su se scenografi iz najvećih beogradskih pozorišta.[5]

Očito je da je Deklaracija "populistički" nastavak procesa započetih sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća, s osnovnim epicentrom u Srbiji, koja taj koncept "razrađuje" kroz vlast praćenu mitinzima i velikim okupljanjima širokih narodnih masa, gdje se iskazuje zajednički osjećaj solidarnosti, markiraju neprijatelji i pruža podrška vođstvu.

[5] Šire o tome: Sergej Flere, "Vruće vojvođansko leto 1988: Jesu li Vojvođani stremili da zbace svoju vladu? Da li je Milošević bio prethodnik savremenog populizma?", 2022. Dostupno na: https://www.yuhistorija.com/serbian/jug_druga_dok_txt07.htm (Posjeta: 10. 1. 2025); Marko Grdešić, *The Shape of Populism. Serbia before the Dissolution of Yugoslavia*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2019.

Kada se iz ove perspektive, četrdeset godina poslije, analiziraju moderni "mitinzi podrške" u Staroj Pazovi, Banjoj Luci i drugim mjestima, može se govoriti o šablonu. Tome u prilog idu i skupovi podrške aktuelnom predsjedniku Srbije Aleksandru Vučiću, organizovani nakon impresivnih protestnih okupljanja studenata povodom pada nadstrešnice u Novom Sadu. Ne treba posebno ni naglašavati da se i ovaj "kontramiting" protiv vlasti (ili možda protiv samo koncepta ideologije) tretira kao "obojena revolucija", prema kojoj se iskazuje izrazito neprijateljski stav.

S obzirom na to da je nakon obilježavanja 600. godišnjice Bitke na Kosovu (1989) na Gazimestanu, pred oko milion mitingaša, Milošević u svom govoru zlokobno najavio bitke koje Srbi vode: "… šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane mada ni takve još nisu isključene" – došlo je i do stvarnih bitaka, agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida koji je u njoj počinjen. Stoga se nikako ne smije iz vida izgubiti ova dimenzija koju nosi Deklaracija i ono što je uslijedilo nakon nje.

Jasno je da novi vođa (Milošević i nakon Miloševića) Aleksandar Vučić koristi iste metode negativne selekcije elite koja ga podržava, s kojom je na vlasti praktično od svog prvog "ministrovanja" kao radikalski zagovornik tzv. Velike Srbije. Na njegovim organizovanim mitinzima prisutna je visoka organizacija, državna prisila, organizovani prijevoz učesnika. Za osiguranu hranu i dnevnice učesnika i prisustvo Srba iz Bosne i Hercegovine, može se reći da predstavljaju realizaciju Deklaracije na djelu. Taj koncept "jedinstvenosti naroda i države" zagovarao je i Milošević.

Kada su mitinzi već donijeli svoje najvažnije političke plodove (srušena vlast u Vojvodini, na Kosovu i u Crnoj Gori), u intervjuu 6. februara 1989. godine Miloševićeva supruga Mirjana Marković izjavila je: "U ovom trenutku, mitinzi su efikasniji i od samog Saveza komunista. On je u krizi, a mitinzi su u usponu... Na mitinzima se pitanja mogu rešavati."[6] Jasno je da su u kontinuitetu mitinga korištene razne percepcije ugroženosti, podsticane propagandnim aparatom, koje se slivaju u " masovnu borbenost" i spremnost za odlučan boj do "konačnog rješenja".

[6] Prema: Flere, 2022.

Bosna i Hercegovina osjetila je svu težinu tog "konačnog rješenja", čija realizacija još uvijek traje i trideset godina nakon Daytona.

Nebojša Popov, pored ove narodnjačke dimenzije "populističke" ideologije koja se pokazivala uspješna u dugom periodu od antibirokratske revolucije, ističe i pozivanje na hrišćanski koncept etike čovjekoljublja uz praktikovanje etnofilije (svetosavlja), naravno samo za pravoslavne hrišćane, uz brojne upotrebe mitova od kojih se ne odustaje.[7] U takvom stilu napisan je i tekst Deklaracije, pri čemu se cijeli institucionalni aparat stavlja na raspolaganje, ali se i preko Crkve nešto što je vaninstitucionalno može rješavati uz blagoslov i obavezne konsultacije, bez potrebe da se poziva na zakone ili čak na ustavne odredbe. Da je tako, prešutno potvrđuje i prihvaćanje vanustavnog djelovanja vođe u Beogradu, ali i vođe u Banjoj Luci, sa širokim ovlaštenjima koja nadilaze ustavni okvir. Sve to dobiva i blagoslov i izraženu volju "naroda".

Od etnički obilježenog "srpstva", s poželjnim karakteristikama, očekuje se da učestvuje u mitinzima, bez obzira na to što se u pripremi sve organizira tako da se okupljaju, u doslovnom smislu, podanici. Pošto je srpstvo i putem Deklaracije postalo – ako ne svjetska, a ono regionalna stvar na relaciji Beograd – Banja Luka, očekuje se i od zaposlenih u javnom sektoru i stranačkim preduzećima da učestvuju u tim mitinzima. Oni, kao zaposleni na određeno vrijeme putem stranke, moraju pokazati lojalnost i zahvalnost izvršavanjem "patriotskih obaveza" kada se to od njih zatraži.

Po principu "jedan narod – jedan vođa – jedna partija" koristi se "populistička" ucjenjivačka politika koja održava stalnu borbu protiv neprijatelja koji se, prema potrebi, smjenjuju kao na pokretnoj traci. Jednom je to truli Zapad, drugi put ustaše, džihadlije, šolakovci, handžar-ratnici, đilasovci, obojene revolucije, političko Sarajevo...

[7] O svetosavlju šire: Dragan Veselinov, *Moj Bog Pitajte popa*, Nova Pobjeda, Podgorica, 2022, 124-130.

Zaključak

Balkanska društva (i novoosnovane države) duboko su traumatizirana društva. Jedan od ključnih uzroka tih trauma, koje traju od sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća, jeste pokušaj realizacije projekta "Svi Srbi u jednoj (što većoj) državi". Narušene kulturne vrijednosti, poremećeni identitetski obrasci, traume i žrtve, ali i izvršioci zločina počinjenih u okviru tog procesa, kao i još uvijek nedefinirani međusobni odnosi i nedovoljno artikulirane politike pomirenja – sve to proizvodi nepovjerenje i strah među ljudima, a ne u narodu, kako se to pokušava prikazati.

Ljudi su materijal za zamišljenu kategoriju "narod", dok se egzistencijalni problemi pojedinaca i njihovih porodica ne rješavaju, nego se potiskuju "velikim temama": narativima o ugroženosti, neprijateljima i s istoka i sa zapada. Time se identiteti poput klasnog, geografskog ili kulturnog marginaliziraju, a nameće se isključivo nacionalni interes i formiranje (jedno)nacionalne države kao kratkoročni i dugoročni cilj.

Deklaracija nudi idealiziranu sliku srpskog naroda, što predstavlja osnovu podilaženja "populističkoj" predstavi i korištenju "naroda" za buduće zadatke. Već sam naziv Deklaracije upućuje na projekciju budućnosti. Etnocentrična vizija, koja vlastiti narod uzdiže do razine "izabranosti" , često se temelji na uspjesima sportista, ali i na svojatanje svega vrijednog u bližoj i daljoj okolini, pod narodnosnim imenom. To služi kao dokaz tvrdnje da su svi balkanski narodi slavenskog porijekla zapravo Srbi i sl. Nažalost, takve formulacije mogu se pronaći i u zvaničnim udžbenicima za osnovno i srednjoškolsko obrazovanje.

To je ozbiljan posao koji sa sobom nosi i žrtve, stradanje ljudi i materijalnih dobara, te je samim time i antihumanistički. Upravo zato insistira se na pozivanju na "narodnu volju" i na "Svesrpski sabor", čime se nastoje spriječiti bilo kakve rasprave o drugim dokumentima koji se samo taksativno nabrajaju. Među njima je i Evropska konvencija o ljudskim pravima s pripadajućim protokolima, koja je iznad državnog zakonodavstva, a time i ovog vaninstitucionalnog međudržavnog akta jednog naroda koji praktično negira druge narode, negira svoju sramnu

ulogu u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, negira Rezoluciju o genocidu u Srebrenici, te negira sramnu historijsku ulogu za odnos prema Muslimanima u Srbiji u periodu uspostavljanja poklonjene autonomije od Osmanskog Carstva.

U udžbenicima historije ti se procesi i dalje predstavljaju kao herojski, pri čemu se ističu zločini nad Srbima, često preuveličani detaljima poput nabijanja na kolac, dok se i ne spominju zvjerski zločini nad Muslimanima, uključujući i odnos prema ženama i djeci ubijenih Muslimana koji su činili većinu stanovništva pojedinih srpskih gradova.[8] Slično se prešućuju bestijalna klanja Muslimana u Višegradu i Foči tokom Drugog svjetskog rata.

U samoj Deklaraciji decidno se odbacuje Rezolucija o Srebrenici koju je usvojila Generalna skupština UN-a (za Rezoluciju su glasale 84 članice, protiv je bilo 19, a suzdržano 68), iako je zločin presudom Haškog tribunala okarakteriziran kao genocid. Čak se u Deklaraciji relativiziraju i preoblikuju brojke o glasanju u Generalnoj skupštini UN-a, čime se namjerno stvara dojam da ona nije ni usvojena, pa je stoga i ne prihvata "Svesrpski sabor".

Možemo se složiti da je kultura sjećanja, s mitskim elementima žrtvovanja i "svetih grobova" srpskog naroda, u kontinuitetu XX stoljeća postajala dio narodne tradicije koja je umjela uzvisiti žrtveni kult

[8] Pogledati šire zanimljiv osvrt na udžbenik za treći razred srednje škole u Srbiji koji jednostrano govori o nasilju samo nad srpskim narodom u vrijeme Osmanlija, pri čemu se ne spominju ubijanja u Beogradu i Nišu svih muških "turaka" 1807. godine, a njihove žene pretvorene su u seksualne robinje koje su se nazivale *milosnice* i davane su uglednim ljudima po izboru iz "harema". Isto se odnosi na progone i uništavanja tragova muslimana kod uspostavljanja autonomije, što je nastavljeno i progonom Albanaca sve do savremenih dana. Autor udžbenika Radoša Ljušića koji je "pristalica primordijalnog koncepta srpske nacije uz više ili manje očiglednu osudu i nipodaštavanje onih koji su navodnom verskom konverzijom, ili naknadnim razvojem nacionalne svesti postali Šokci-Hrvati, Muslimani-Bošnjaci ili Crnogorci". Aleksandar R. Miletić (pogledati na https://pescanik.net/vidovdanska-etika-poturcenjaci-i-milosnice/) autor je ovog kritičkog osvrta, ali i na društvenim mrežama u raspravama često se pojavljuju isti stereotipi koji se uče u školama (nažalost): o poturčenjacima, balijama, konvertitima. Time se dehumanizira cijela populacija i čak im se odriče ljudska dimenzija. To olakšava kontinuirani zločin onih koji sebe u Deklaraciji nazivaju da su "na pravoj strani istorije" i da su "oslobodioci" koji se "žrtvuju za druge".

prethodnih naraštaja, često zasnovan i na narodnom predanju, legendama i mitovima. Međutim, izostavljeni su primjeri nevjerstva, oslabljene moralnosti, kukavičluka, malodušnosti, moralne mimikrije, partijašenja, pogrešnih političkih, diplomatskih i vojnih odluka i postupaka.

Politički filozof Eric Weil zapisao je da država iz koje bi njeni građani željeli istupiti nema nikakve šanse da traje.[9] Uprkos negativnim trendovima, jednostrani pristup idealizacije vlastite nacije i njene historije (a time i vođe kao izabranika "volje naroda", pa i tumača "narodnih stavova") i dalje se nastavlja. Takav pristup prisutan je i u Deklaraciji koja kroz kulturu (obrazovanje, prije svega) želi razvijati uniformirane narative koji podržavaju stereotipno tumačenje historije i vlastite uloge u njoj, te to uniformirano mišljenje širiti i u Srbiji i Bosni i Hercegovini i svugdje gdje žive Srbi.

U Bosni i Hercegovini i na području cijele bivše Jugoslavije dogodile su se ogromne promjene koje su narušile vrijednosnu kulturnu ravnotežu, a nju je najteže obnoviti. Svako "dolivanje ulja na ovu živu vatru" dodatno pogoršava situaciju i projicira nove traume koje, da se niko ne zavarava, imaju teške posljedice i za "nadmoćne" i "nemoćne". Jer ne postoje ni "nadljudi" ni "izabrani" ni "nebeski narodi". Što se prije prihvati takva istina, lakši je proces prevazilaženja traume.

Poznata je narodna mudrost da izgovoriti laž predstavlja sitnu slabost, ali je prava propast lažno živjeti. Nažalost, živimo u opsjenarskom društvu koje nije samo digitalna iluzija, nego nam se nudi i kao historija čijoj reviziji neprestano svjedočimo. Negiranje, prevara, gaženje ljudskog dostojanstva i "razvlačenje pameti" stalni je proces, retuširanje, izjednačavanje. Forsira se teza da je žrtva prouzrokovala vlastitu nesreću, da je kriva jer se branila i eventualno ozlijedila brutalnog napadača. Jer, "šta se ima braniti kada smo 'mi' najjači na Balkanu i kao najjači nemamo se ni kome ni zašto izvinjavati" – riječi su koje se čuju i sa zvaničnih mjesta.

Okruženi smo osobama koje svjesno prikrivaju neprijatne istine. To će Jean-Paul Sartre jednostavno formulirati tvrdnjom da osoba koja

[9] Đorđe Vuković, *Društvo u sumraku: Ogledi iz političke kulture*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, 2019.

obmanjuje – prikriva istinu ili laže – mora znati "vrlo preciznu istinu da bi je pažljivije prikrila".

Kulturne traume su najviše izdržljive i najdugotrajnije; mogu trajati kroz nekoliko generacija.

Kulturne traume generirane velikim društvenim promjenama, pokrenute stanjima i situacijama nasilja i zločina, i dalje se – i kroz ovakve dokumente (Deklaracija, ali i Memorandum SANU II, da nabrojimo samo neke) – umnožavaju i tumače kao prijeteće, nepravedne, nepravilne. To proizvodi složena društvena raspoloženja, koja karakteriziraju izražene brojne lične i kolektivne emocije, ali i dezorijentacija te nemogućnost formiranja jasnih stavova.

Autori koji se bave kulturnom traumom naglašavaju postojanje opće klime tjeskobe, nesnalaženja i nesigurnosti, koja se ponekad očituje u fenomenu "moralne panike".[10] Također se ističu prevladavajući sindromi nepovjerenja, kako prema ljudima tako i prema institucijama. Uz to se veže i dezorijentacija u vezi s kolektivnim identitetom, kao i raširene pojave apatije, pasivizma i bespomoćnosti. To neminovno povlači i naglašeni pesimizam u pogledu budućnosti, što, uz stalne prijetnje, sijanje nepovjerenja i nemogućnost zauzimanja jasne perspektivne pozicije, sa svježim traumatskim doživljajima, posebno mladu generaciju opredjeljuje na odlazak iz Bosne i Hercegovine u inostranstvo.

Kreatori Deklaracije morali bi znati da i kod vlastitog "izabranog naroda" postoje isti problemi i da krajnji cilj – proširenje teritorije etnički čiste države – nema perspektivu, jer je takvo nešto nemoguće ostvariti, uništavajući perspektivu življenja u sve globaliziranijem svijetu. To, uostalom, jasno pokazuju i studentski protesti koji u Srbiji traju od oktobra 2024. godine.

Međutim, generiranje zla zarad zadržavanja postojećeg stanja i benefita ratnog profiterstva pojedinaca iz vlasti trajat će sve do "posljednjeg nacionalnog sina i kćeri", čemu služe novi šančevi i rovovi koji se nalaze na planu kulture. To etnolog dr. Ivan Čolović ističe kao novi *Kulturkampf*:

[10] Piotr Sztompka, "The Trauma of Social Change. A Case of Postcommunist Societies", in: Alexander, C. Jeffrey et al., *Cultural Trauma and Collective Identity*, University of California Press, Ltd., London, 2004, 158-195.

"Posle izgubljenog rata borba za njegove neostvarene ciljeve ponovo se vraća i ponovo ograničava na polje kulture, koje je pre toga služilo kao polazna, pripremna linija fronta u ratu za teritorije. Sada se kultura pretvara u rezervni položaj, na koji se nacionalne snage povlače, na kojem se prestrojavaju i tu čekaju sledeću povoljnu priliku za novu vojnu ofanzivu. Od jeseni 1995. godine, a naročito posle rata na Kosovu, 1999. godine, borba za srpske etničke prostore vodi se isključivo kao Kulturkampf, kao borba za očuvanje i učvršćivanje srpskog 'duhovnog prostora'. To svođenje rata na polje kulture i 'duhovnosti' uglavnom se posmatra kao privremena sublimacija pravog rata za teritorije, a u nekim slučajevima i kao nešto što i na duži rok može da zameni taj rat. Slika srpske nacionalne kulture kao prostora na koji se prenosi borba za nacionalne interese."[11]

Deklaracija se pojavljuje kao jedna od značajnih utvrda ili kao privremena sublimacija (novog) pravog rata za teritorije.

Izvori i literatura

1. Bandić, Dušan, *Narodno pravoslavlje*, XX vek, Beograd, 2010.
2. Bešlin, Milivoj i Žarković, Petar (2022), "The Continuity of Populism in Serbia: From the 19th to the 21st Century" in: *Contemporary Populism and Its Political Consequences* (ur. Haris Dajč, Isidora Jarić, Ljiljana Dobrovšak), Institut društvenih studija, Zagreb, 2022.
3. Čolović, Ivan, *Kultura, nacija, teritorija*, Beograd list "Republika", broj 288-289, 2002.
4. Đorđević, Jelena, *Političke svetkovine i rituali*, Dosije Signature, Beograd, 1997.
5. Flere, Sergej, "Vruće vojvođansko leto 1988: Jesu li Vojvođani stremili da zbace svoju vladu? Da li je Milošević bio prethodnik savremenog populizma?", 2022, https://www.yuhistorija.com/serbian/jug_druga_dok_txt07.html (Posjeta 10. 1. 2025).

[11] Ivan Čolović, *Kultura, nacija, teritorija*, Beograd list "Republika", broj 288-289, 2002.

6. Grdešić, Marko, *The Shape of Populism. Serbia before the Dissolution of Yugoslavia*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2019.
7. Miletić, R. Aleksandar, "Vidovdanska etika, poturčenjaci i milosnice. Veliki narativ Srbije u udžbeniku istorije Radoša Ljušića", 2017, dostupno na: http://www.internetbilten.com/istrazivanja/item/48-vidovdanska-etika-poturcenjaci-i-milosnice-veliki-narativ-srbije-u-udzbeniku-istorije-radosa-ljusica.html (Posjeta 23. 11. 2024).
8. Müller, Jan-Werner, *Šta je populizam*, Tim-press, Zagreb, 2017.
9. Perović, Latinka. Učešće na okruglom stolu "Presvlačenje nacionalizma", Medija centar, 15. juli 2003. Dostupno na: https://www.helsinki.org.rs/serbian/tppaneli.html (pristup: 23. 11. 2024).
10. Popov, Nebojša, "Vrtlog populističkih revolucija", *Republika*, br. 302-303, 2003, 25-40.
11. Sztompka, Piotr, "The Trauma of Social Change. A Case of Postcommunist Societies", in: Alexander, C. Jeffrey et all, *Cultural Trauma and Collective Identity*, University of California Press, Ltd., London, 2004, 158-195.
12. Šalaj, Berto, "Šta je populizam", *Političke analize*, vol. 3, No. 11, Zagreb, 2012, 56-61.
13. Veselinov, Dragan, *Moj Bog Pitajte popa*, Nova Pobjeda, Podgorica, 2022.
14. Vuković, Đorđe, *Društvo u sumraku: Ogledi iz političke kulture*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, 2019.

Admir Lisica, MA

VANJSKA POLITIKA SRBIJE[1] PREMA BOSNI I HERCEGOVINI: OD ZAJEDNIČKE IZJAVE IZ PARIZA DO SVESRPSKOG SABORA

Sažetak

U ovom radu na osnovu činjenica nastojimo pojasniti dinamiku diplomatskih odnosa Bosne i Hercegovine i Srbije od zvaničnog uspostavljanja 1996. godine potpisom zajedničke izjave u Parizu od tadašnjeg predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića i predsjednika SR Jugoslavije Slobodana Miloševića, koja će biti u fokusu analize, pa do održavanja Svesrpskog sabora i usvajanja Deklaracije u 49 tačaka. Cilj je na osnovu dostupnih izvora hronološki predočiti ključne aspekte u odnosima, uz fokus na djelovanje Srbije koje se ne može okarakterisati kao prijateljsko i dobrosusjedsko. Glavna teza jeste da Srbija svojim vanjskopolitičkim djelovanjem prema Bosni i Hercegovini kontinuirano nastoji minimizirati bosanskohercegovačku državnost uz zaobilaženje države Bosne i Hercegovine i favoriziranje bh. entiteta RS. Kroz analizu i prikupljanje podataka prezentirat će se činjenično stanje, koje je ustvari posljedica hegemonskih pretenzija zvaničnog Beograda, koje ima korijene još u 19. stoljeću.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Srbija, diplomatski odnosi, vanjska politika, Svesrpski sabor.

Abstract

In this paper, based on the facts, we attempt to clarify the dynamics of diplomatic relations between Bosnia and Herzegovina and Serbia from the official establishment in 1996 with the signing of a joint statement in Paris by the then presidents of the Republic of Bosnia and Herzegovina, Alija Izetbegović, and the Federal Republic of Yugoslavia, Slobodan Milošević, which will be the focus of our analysis, to the holding of the All-Serbian

[1] U radu će većinom biti korišten naziv Srbija, kao pravne nasljednice SR Jugoslavije i Srbije i Crne Gore.

Assembly and the adoption of the 49-point declaration. The goal is to present the key aspects of the relations chronologically, based on available sources, with a focus on Serbia's actions that cannot be characterized as friendly and good-neighborly. Our main assumption that we will examine is that Serbia, through its foreign policy actions towards Bosnia and Herzegovina, continuously tries to minimize Bosnian-Herzegovinian statehood, bypassing the state of Bosnia and Herzegovina and favoring the BiH entity of RS. Through analysis and data collection, we will attempt to present the factual situation, which is actually a consequence of the hegemonic pretensions of official Belgrade, which have their roots in the 19th century.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Serbia, Diplomatic relations, Foreign policy, All-Serbian Assembly

Uvod

Za razumijevanje odnosa Srbije prema Bosni i Hercegovini potrebno je poznavati historijske procese koji ukazuju na kontinuitet hegemonističkih i teritorijalnih pretenzija ove države, a koji sežu iz 19. stoljeća. U državnim i nacionalnim stremljenjima u "Načertaniju" Ilije Garašanina iz 1844. godine vidljivo je da postoji jasna teritorijalna aspiracija Srbije prema Bosni i Hercegovini. Od osnivanje moderne srpske države Bosna i Hercegovina je posmatrana kao teritorija koja će zadovoljiti srpske ambicije, koje se nisu zadovoljavale u potpunosti ishodom Berlinskog kongresa, a zbog toga što Srbija nije dobila izlaz na more.[2] Da se paradigma djelovanja Srbije prema Bosni i Hercegovini nije promijenila stoljeće kasnije, govore strateški prioriteti političkog vodstva bosanskih Srba početkom devedesetih, a koji je podržao zvanični Beograd. U jednom od tih prioriteta spominje se prioritet srpske strane u kontekstu izlaska na more![3] Tokom 20. stoljeća, politika Srbije prema

[2] Esad Zgodić, *Teritorijalni nacionalizam: Ideologija, zlotvorstvo i alternative*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta Sarajevo, Sarajevo, 2012, 35.

[3] Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992),* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta/Institut za historiju Univerziteta, Sarajevo, 2023, 182.

Bosni i Hercegovini imala je sličan smjer, o čemu svjedoči niz trenutaka u kojima je Srbija izražavala svoju hegemonističku potrebu prema Bosni i Hercegovini. Ovdje će se referirati na sporazum Cvetković–Maček, koji je imao za cilj podijeliti Bosnu i Hercegovinu između Hrvatske i Srbije, što ukazuje na nepromjenjiv trend u ponašanju Srbije. Naime, može se vidjeti na djelu teritorijalni ekspanzionizam Srbije i Hrvatske[4] na račun Bosne i Hercegovine.[5] Iako je tokom komunističke vladavine od 1945. godine Srbija potisnula velikodržavne aspiracije, to se mijenja krajem osamdesetih godina, kada počinje bujanje srpskog nacionalizma širom tadašnjeg jugoslavenskog područja, a koje je rezultiralo i agresijom Srbije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Velikosrpska ideja ovoga puta imala je svoje pretenzije i izvan granica Bosne i Hercegovine, što je dokazano napadima tadašnje JNA na Sloveniju i Hrvatsku. Iako u svom nazivu Jugoslavenska narodna armija ima riječ "narodna", ona je bila ustvari u službi ideje Velike Srbije.[6] Istraživanje se neće fokusirati na ratna događanja, već je pažnja usmjerena na period nakon postizanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, te jednu veoma važnu izjavu koja je tokom 1996. godine kreirala okvir buduće diplomatske saradnje između tadašnje SR Jugoslavije i Republike Bosne i Hercegovine.

Umjesto s Bosnom i Hercegovinom, jačanje veza s bh. entitetom RS

Usljed agresije Srbije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, diplomatski odnosi dviju nezavisnih država, tada SR Jugoslavije i Republike Bosne i Hercegovine, nisu uspostavljeni nakon proglašenja nezavisnosti

[4] Tokom devedesetih godina saradnja između Srbije i Hrvatske nauštrb Bosne i Hercegovine ogledala se u saradnji Slobodna Miloševića i Franje Tuđmana. Jasmin Mujanović, *Bošnjaci: Nacija nakon genocida,* Vrijeme, Zenica, 2024, 179.

[5] Admir Lisica, *Bošnjaci pred izazovima globalnih političkih procesa: političko stasavanje jedne nacije*, Centar za geopolitička istraživanja – Geopol, Sarajevo, 2024, 117.

[6] Miljenko Antić, "Teorija nadmoći i rat na teritoriju bivše Jugoslavije (1991.–1995.)", *Politička misao: Časopis za politologiju,* Vol. 41, No. 2, 2004, 121.

Republike Bosne i Hercegovine. Preduvjet za uspostavljanje i normalizaciju odnosa bilo je postizanje mira Dejtonskim mirovnim sporazumom koncem 1995. godine. Prema Kasimu Begiću, Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini predstavlja izuzetno kompleksan mirovni paket. Potpisnici ovog sporazuma su Republika Bosna i Hercegovina, entitet Federacija BiH, entitet RS, Hrvatska i SRJ (današnja Srbija).[7] Potpisom ovog sporazuma stvorili su se preduvjeti za uspostavljanje diplomatskih odnosa između Bosne i Hercegovine i Srbije. Dvije države diplomatske odnose faktički su uspostavile tek 3. oktobra 1996. godine između tadašnjeg predsjednika SR Jugoslavije Slobodana Miloševića i predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića. Zajednička izjava lidera potpisana je u Parizu, pred francuskim predsjednikom Jacquesom Chiracom.[8] Ova izjava sadrži sedam članova, koji jasno predočavaju budući okvir saradnje zvaničnih institucija u Sarajevu i Beogradu. Analizirajući prva tri člana, vidljivo je da Izetbegović i Milošević stavljaju akcenat na budući mir, stabilnost, razumijevanje te rješavanje otvorenih pitanja. Ističe se spremnost da se strane suzdrže od aktivnosti koje ne doprinose saradnji i razvoju prijateljskih odnosa. Posebno je interesantan i za predočenu tezu važan član IV potonjeg dokumenta, u kojem se, između ostalog, navodi kako će "Savezna Republika Jugoslavija (će) poštovati integritet Bosne i Hercegovine, u skladu sa Daytonskim sporazumom, kojim je afirmisan kontinuitet različitih oblika državnosti Bosne i Hercegovine koje su narodi BiH imali u toku svoje historije". Ovdje zvanični Beograd, barem deklarativno, izražava spremnost da poštuje kontinuitet državnosti Bosne i Hercegovine, što se u konačnici ne može reći da je provedeno. Član V ovog sporazuma naglašava da će se uspostaviti diplomatski odnosi na nivou ambasada te da će se kretanje građana dozvoliti bez ikakvih ograničenja ili viza.[9] Činilo se kako će to biti uvod u normalizaciju odnosa, ali ipak Srbija nije bila spremna na takvo nešto.

[7] Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma,* Izdavačko preduzeće Bosanska knjiga/Pravni centar Fonda za otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1997, 287.

[8] Arhiva Muzeja *Alija Izetbegović*, Dopisi Alije Izetbegovića, Kutija 2 – 1995–1996, *Zajednička izjava Alije Izetbegovića i Slobodana Miloševića, 3.10.1996. u Parisu.*

[9] Isto.

Da zvanični Beograd ne namjerava iskreno krenuti putem normalizacije diplomatskih odnosa s nezavisnom i suverenom državom Bosnom i Hercegovinom, bilo je jasno u predstojećem periodu, kada je Miloševićev režim dugo kalkulirao s otvorenjem ambasada te drugim vidovima jačanja diplomatske komunikacije.[10] Iako je Srbija priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine 15. decembra 1995. godine, na uspostavljanje diplomatskih odnosa, a koji su definirani potonjim sporazumom postignutim u oktobru 1996. godine u Parizu, sačekalo se do 15. decembra 2000. godine.[11] Odredbe međusobnog sporazuma u Parizu nisu provedene ni u kontekstu člana koji definira slobodu bezviznog kretanja te drugih ograničenja. Naime, sve do potpune normalizacije odnosa, građani Bosne i Hercegovine koji su išli u posjetu u Srbiju, porodici ili iz poslovnog razloga, morali su plaćati novčanu taksu za ulazak, o čemu svjedoči veliki broj onih koji su je bili primorani plaćati.

Jedan od eklatantnih primjera odnosa Srbije prema Bosni i Hercegovini jeste minimiziranje bosanskohercegovačke državnosti, te zaobilaženje zvaničnih državnih institucija u kontekstu saradnje na način da se favorizira bh. entitet RS. Naime, još 28. februara 1997. godine u Beogradu je potpisan prvi sporazum o "specijalnim paralelnim odnosima" između tadašnje SRJ i bh. entiteta RS, a koji su potpisali presuđeni ratni zločinac Momčilo Krajišnik u ime entiteta RS, te Zoran Lilić, predsjednik SRJ. Takvi postupci ukazuju na to da režim u Srbiji nije suštinski prihvatio državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine kao trajnu historijsku, pravnu i političku činjenicu.[12] Sporazum je potpisan prije nego što su tadašnja SRJ i Bosna i Hercegovina uspostavile diplomatske odnose. To se može smatrati grubom povredom Dejtonskog mirovnog sporazuma te integriteta Bosne i Hercegovine.[13] Članovi ovog sporazuma koji iniciraju

[10] Admir Lisica, "Vanjska politika Srbije prema susjedima: primjeri odnosa prema Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu i Sjevernoj Makedoniji", *Razumijevanje višeslojnih sistema u multipolarnom svijetu*, Naučnoistraživački institut *Ibn Sina*, Sarajevo, 2023.

[11] https://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/bilateralni_odnosi/datumi_priznanja_i_uspostave_diplomatskih_odnosa/?id=6 (pristup: 20. 2. 2025).

[12] Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020),* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021, 403.

[13] Fikret Muslimović, *Balkan u vrtlogu politika*, VKBI – Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2001, 376.

buduće usklađivanje zajedničke vanjske politike prema trećim zemljama, uspostavljanje paralelnih veza na poljima nauke, kulture, obrazovanja, regionalne bezbjednosti i režima prelaska granice, ukazuju na to da se u njemu nije vodilo računa o Bosni i Hercegovini kao nezavisnoj državi.[14]

Tokom 2001. godine potpisan je novi dokument koji ima za cilj jačanje odnosa ovih dviju strana.[15] Takvo vanjskopolitičko ponašanje Srbije nastavljeno je i u narednim godinama, bez obzira na pad režima Slobodana Miloševića te mijenjanje političkih lidera. Primjera radi, iako u bosanskohercegovačkoj javnosti postoji mit o tome da je u vrijeme srbijanskog premijera Zorana Đinđića načinjen veliki pomak u odnosima dviju država, njegovo djelovanje ne ukazuje na takvo nešto. Tokom 2003. godine Đinđić u intervjuu za njemački list *Der Spiegel* povlači opasnu paralelu između pitanja Kosova i entiteta RS, gdje u kontekstu komentiranja "novog Daytona" ističe kako bi se, ako dođe do nezavisnosti Kosova, trebali riješiti i zadovoljiti interesi svih strana. Na ovu Đinđićevu tezu nadovezali su se i neki vodeći nacionalistički srpski intelektualci, što ukazuje na dalekosežne negativne posljedice te izjave.[16]

Nadogradnja sporazuma iz 1997. godine između entiteta RS i Srbije dogodila se 2006. godine kada je u Banjoj Luci potpisan zvanični "Sporazum o uspostavljanju paralelnih odnosa između Republike Srpske i Republike Srbije". U ime bh. entiteta RS potpisnici su bili Dragan Čavić i Milorad Dodik, a u ime Srbije Vojislav Koštunica i Boris Tadić. U deset članova usaglašava se zajedničko djelovanje, u poljima definiranim sporazumom iz 1997. godine.[17] U skladu s predočenim činjenicama, vidljivo je da Srbija u kontekstu vanjske politike prema Bosni i Hercegovini ima kontinuitet, koji nije na tragu potpisane Zajedničke izjave iz oktobra 1996. godine. Također, iako se u javnosti mogu primijetiti određene teze da su Srbija i Bosna i Hercegovina u vrijeme vladavine demokratskih snaga u Srbiji imale znatno bolje

[14] Bećirović, 2021: 404-405.

[15] Milan Igrutinović, Miloš Paunović, *Ka trajnom rešavanju otvorenih pitanja Srbije sa susedima*, Centar za primenjene evropske studije, Beograd, 2019, 50.

[16] Bećirović, 2021: 452-453.

[17] *Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srbije i Republike Srpske*, "Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori", 70/2007, 26. septembar 2006.

odnose, djelovanje Zorana Đinđića i Borisa Tadića ukazuju na to da takve tvrdnje nemaju činjenična uporišta. Može se s pravom kazati da dio vanjskopolitičke strategije Srbije prema Bosni i Hercegovini jeste da kroz vlastite kapacitete, ali i posredstvom režima u Banjoj Luci, nastoje minimizirati i negirati sve što ima državni bosanskohercegovački prefiks, kao dio jasnog negiranja državnosti Bosne i Hercegovine, iako se Srbija kao pravna nasljednica SR Jugoslavije još u vrijeme režima Slobodana Miloševića obavezala da će poštovati historijski kontinuitet Bosne i Hercegovine. Česta previranja karakteriziraju međusobne odnose nakon navedenih Sporazuma, a reakcije Srbije na destruktivna djelovanja rukovodstva entiteta RS, nisu bila u smjeru jačanja međudržavnih odnosa već jačanja odnosa države i entiteta. Problematično je i to što Srbija odbija da se suoči sa činjenicama, a na tragu toga je pokušaj iz 2010. godine kada je Narodna skupština Republike Srbije usvojila *Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici*. U članu 1 Deklaracije kaže se: *Narodna skupština Republike Srbije najoštrije osuđuje zločin izvršen nad bošnjačkim stanovništvom u Srebrenici jula 1995. godine, na način utvrđen presudom Međunarodnog suda pravde, kao i sve društvene i političke procese i pojave koji su doveli do formiranja svesti da se ostvarenje sopstvenih nacionalnih ciljeva može postići upotrebom oružane sile i fizičkim nasiljem nad pripadnicima drugih naroda i religija, izražavajući pri tom saučešće i izvinjenje porodicama žrtava zbog toga što nije učinjeno sve da se spreči ova tragedija*.

Jasno je da se izbjegava riječ genocid, čime se nastavlja s njegovim negiranjem, a što ukazuje na neiskrene namjere državnog vrha Srbije prema susjedu Bosni i Hercegovini.[18] Osim negiranja genocida te nastojanja da se kroz jačanje odnosa na relaciji entitet RS–Srbija minimizira državnost Bosne i Hercegovine, tokom 2021. godine primjećuje se reafirmacija ideje "Velike Srbije" modificirana kroz proklamiranje "srpskog sveta". Aleksandar Vulin, koji je u proteklom periodu obnašao različite visoke funkcije u Vladi Srbije, u medijskom nastupu 18. jula 2021. godine pojasnio je šta zapravo predstavlja "srpski svet": "Za mene je srpski svet jedinstvena srpska država, ujedinjene, ali mirnim putem, bez ijednog ispaljenog metka."[19] Jasno je da Vulin na ovaj

[18] Paunović, 2019: 51-52.

[19] Ivan Čolaković, *Na putu u srpski svet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2023, 119.

način ublažava velikosrpsku ideju, koja je jedino ostvariva prekrajanjem granica na račun susjednih država, uključujući Bosnu i Hercegovinu.

Deklaracija kao potvrda nečasne politike Srbije prema Bosni i Hercegovini

Na tragu hegemonističkog odnosa i nečasnog odnosa Srbije prema Bosni i Hercegovini jeste i održani Svesrpski sabor 2024. godine, a na kojem su vlasti u Beogradu i Banjoj Luci još jednom potvrdile da njeguju retrogradnu doktrinu Slobodana Miloševića, sada nešto modificiranim metodama, ali uz jasan cilj objedinjenja "svih Srba". Svesrpski sabor također je na tragu proklamiranih ideja Aleksandra Vulina i državnog vrha Srbije. Epilog potonjeg Sabora sadržan je u 49[20] tačaka, koje ne donose ništa novo i iznenađujuće što se već nije moglo pročitati u sporazumima o kojima je ranije bilo riječi, već potvrđuje da režim Aleksandra Vučića želi ohrabriti Milorada Dodika i njegove političke poslušnike da nastave provoditi ustaljene aktivnosti. Sporno je mnogo toga u Deklaraciji, koja ne štiti interese Srba, već poprilično zanemaruje i negira sve što nije srpsko, srpska ili Srbija. Lako je takvo nešto zaključiti, jer se namjerno u određenim članovima propušta spomenuti država Bosna i Hercegovina, te se ističe samo jedan od njenih entiteta – Federacija Bosne i Hercegovine, čime se nastavlja s ignoriranjem historijskog, pravnog i političkog kontinuiteta Bosne i Hercegovine. U Deklaraciji se spominje narušenost Daytona, ali se ne dijagnosticira da ga uzurpira i ruši aktuelna secesionistička vlast u Banjoj Luci. Pogrešni navodi da bh. entitet RS odlučuje o određenim pitanjima, a ne država Bosna i Hercegovina, posebno o vojnoj neutralnosti ili pristupanju NATO-savezu, te da Bosna i Hercegovina nije "jedna" (član 21)[21], izuzetno su opasno zadiranje u

[20] http://www.klix.ba/vijesti/bih/ovo-je-tekst-deklaracije-usvojene-na-svesrpskom-saboru-sastoji-se-od-49-zakljucaka/240608055 (pristup: 11. 1. 2025).

[21] "Svesrpski sabor ističe da BiH nije jedna, niti jedinstvena izborna jedinica za izbor zajedničkih organa. Svesrpski sabor naglašava da BiH isključivo predstavlja troclano Predsjedništvo na bazi konsenzusa, a ne pojedinci uzurpirajući nadležnosti funkcija koje obavljaju."

unutrašnja pitanja Bosne i Hercegovine, te dokazuje da se Beograd ne želi pomiriti s činjenicom da je Bosna i Hercegovina nezavisna, jedna, te da se o njenim vanjskopolitičkim potezima odlučuje unutar njenih zvaničnih državnih institucija. Član 10 Deklaracije, gotovo zanemaren u javnosti, između ostalog navodi: "Svesrpski sabor prepoznaje Srpsku pravoslavnu crkvu kao jednog od stubova nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta srpskog naroda…" Ovaj član potvrđuje ulogu svetosavlja[22] u političkom životu Srbije, te tendencije vladajućih elita da bh. entitet RS i Srbiju urede prema teokratskom principu, što je suprotno evropskom putu za koji se Beograd ranije deklarirao kroz niz sporazuma potpisanih s Evropskom unijom. Znajući koliki utjecaj Srpska pravoslavna crkva (SPC) ima na političku svakodnevnicu Srba te kakva je bila njena uloga u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, jasno je da će njena važnost u predstojećem periodu još više biti potencirana. Član 16 na tragu je stava da Deklaracija iz 2010. godine, koju su usvojile vlasti Srbije, nije dobronamjerna te da nema za cilj razvoj regionalnih odnosa. U njemu se navodi da: *Svesrpski sabor ne podržava rezoluciju o Srebrenici za koju su glasale 84 države u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija…* Negiranje genocida u Srebrenici sastavni je dio nezvanične vanjskopolitičke agende Srbije, definirane u Memorandumu 2 SANU[23], koji je još jedan u nizu od vidljivih tragova nečasne politike Srbije prema Bosni i Hercegovini. Aktuelno stoljeće iz vizure istaknutog autora Nijaza Ibrulja koje potencira u djelu *Stoljeće rearanžiranja* jeste stoljeće nanoznanja, nanotehnologije i rearanžiranja identiteta te općenito napretka i spajanja.[24] U slučaju Srbije, ovi procesi neće biti provodljivi sve dok imamo kontinuirano negiranje činjenica, minimiziranje te hegemonističke pretenzije njenog rukovodstva prema Bosni i Hercegovini, a što potvrđuje i 49 tačaka definiranih u okviru Svesrpskog sabora. Svesrpski sabor u konačnici u članu 49 predlaže da srpski narod ponudi "sporazum o istorijskom

[22] http://www.faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/sta-je-svetosavlje-i-kakve-veze-ono-ima-sa-rastkom-nemanjicem-ko-ga-je-vezivao-za-fasiste-i-hitlera/147381 (pristup: 12. 3. 2025).

[23] http://www.balkans.aljazeera.net/opinions/2019/3/5/drugi-memorandum-sanu-upute-za-udar-na-bih (pristup: 1. 2. 2025).

[24] Nijaz Ibrulj, *Stoljeće rearanžiranja: Eseji o identitetu, znanju i društvu,* Filozofsko društvo Theoria, Sarajevo, 2005.

pomirenju" narodima u okruženju. Ovdje se izostavljaju države kao geopolitički akteri, a spomenuti član ograničava se isključivo na narode. Istinska spremnost na pomirenje podrazumijevala bi dijalog ili platformu između međusobno priznatih nezavisnih država, a ne naroda, što Svesrpski sabor svjesno propušta uraditi.

Zaključak

Geopolitički procesi, koji svoje korijene imaju još u 19. stoljeću, ukazuju nam na to da Srbija nije potisnula svoju težnju da Bosnu i Hercegovinu potčini. S pravom Zgodić to pripisuje teritorijalnom nacionalizmu Srbije, a Bećirović teritorijalnoj ekspanziji prema Bosni i Hercegovini. Obje teze imaju činjenično uporište, o čemu je bilo govora u ovom radu. Uzmemo li u obzir kontinuitet djelovanja zvaničnih institucija Srbije, koji smo predočili na ovom mjestu, potvrđuje se naša teza o tome da Srbija svojim vanjskopolitičkim djelovanjem od načelne uspostave veza s Bosnom i Hercegovinom, koja datira od oktobra 1996. godine, do održavanja "Svesrpskog sabora" 2024. godine nastoji minimizirati državnost Bosne i Hercegovine, uz favoriziranje bh. entiteta RS, kroz potpisivanje različitih sporazuma o uspostavljanju specijalnih veza. Usvojena Deklaracija sa Svesrpskog sabora u 49 članova na tragu je dosadašnjeg djelovanja Srbije prema Bosni i Hercegovini, a koje smo posmatrali kroz potpisane sporazume i djelovanje srbijanskih izabranih zvaničnika. Uz predočene činjenične aspekte možemo zaključiti da Srbija nije implementirala članove predočene u Zajedničkoj izjavi potpisanoj između Alije Izetbegovića i Slobodana Miloševića u Parizu 1996. godine, a koja je definirala međusobna prava i obaveze, ali i ponašanje Srbije (tadašnja SR Jugoslavija) prema Bosni i Hercegovini u postdejtonskom periodu. Srbija i Bosna i Hercegovina neće moći unaprijediti međusobne odnose te pospješiti saradnju u različitim odnosima sve dok rigidne hegemonističke i velikodržavne aspiracije Srbije prema Bosni i Hercegovini ne budu ostavljene po strani, a prema posljednjim događajima u okviru Svesrpskog sabora ne možemo se

nadati da će zvanična vanjska politika Srbije prema Bosni i Hercegovini biti revidirana u smjeru jačanja dobrosusjedskih odnosa.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

1. Arhiva Muzeja *Alija Izetbegović*, Dopisi Alije Izetbegovića, Kutija 2 – 1995–1996, *Zajednička izjava Alije Izetbegovića i Slobodana Miloševića, 3.10.1996. u Parisu.*

Knjige

1. Begić, I., Kasim, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma,* Izdavačko preduzeće Bosanska knjiga/ Pravni centar Fonda za otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1997.
2. Bećirović, Denis, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021.
3. Čolaković, Ivan, *Na putu u srpski svet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2023.
4. Džananović, Muamer, Medić, Jasmin, Karčić, Hikmet, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992),* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta/ Institut za historiju Univerziteta, Sarajevo, 2023.
5. Ibrulj, Nijaz, *Stoljeće rearanžiranja: Eseji o identitetu, znanju i društvu,* Filozofsko društvo Theoria, Sarajevo, 2005.
6. Igrutinović, Milan, Paunović, Miloš, *Ka trajnom rešavanju otvorenih pitanja Srbije sa susedima*, Centar za primenjene evropske studije, Beograd, 2019.
7. Lisica, Admir, *Bošnjaci pred izazovima globalnih političkih procesa: Političko stasavanje jedne nacije,* Centar za geopolitička istraživanja – Geopol, Sarajevo, 2024.
8. Muslimović, Fikret, *Balkan u vrtlogu politika*, VKBI – Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2001.
9. Mujanović, Jasmin, *Bošnjaci: Nacija nakon genocida,* Vrijeme, Zenica, 2024.
10. Zgodić, Esad, *Teritorijalni nacionalizam: Ideologija, zlotvorstvo i alternative*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta Sarajevo, Sarajevo, 2012.

Članci

1. Antić, Miljenko, "Teorija nadmoći i rat na teritoriju bivše Jugoslavije (1991.–1995.)", *Politička misao: Časopis za politologiju,* Vol. 41, No. 2, 2004.
2. Lisica, Admir, "Vanjska politika Srbije prema susjedima: Primjeri odnosa prema Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu i Sjevernoj Makedoniji", *Razumijevanje višeslojnih sistema u multipolarnom svijetu*, Naučnoistraživački institut *Ibn Sina*, Sarajevo, 2023.

Dokumenti

1. *Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srbije i Republike Srpske*, "Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori", 70/2007, 26. septembar 2006. godine.

Internetski izvori

1. http://www.balkans.aljazeera.net/opinions/2019/3/5/drugi-memorandum-sanu-upute-za-udar-na-bih (pristup: 1. 2. 2025).
2. http://www.faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/sta-je-svetosavlje-i-kakve-veze-ono-ima-sa-rastkom-nemanjicem-ko-ga-je-vezivao-za-fasiste-i-hitlera/147381 (pristup: 12. 3. 2025.)
3. http://www.klix.ba/vijesti/bih/ovo-je-tekst-deklaracije-usvojene-na-svesrpskom-saboru-sastoji-se-od-49-zakljucaka/240608055 (pristup: 11. 1. 2025).
4. https://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/bilateralni_odnosi/datumi_priznanja_i_uspostave_diplomatskih_odnosa/?id=6 (pristup: 20. 2. 2025).

Samir Sinanović, MA
Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet

DEKLARACIJA SVESRPSKOG SABORA: SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA KAO DUH VJERE ILI POLITIČKA SILA

Sažetak

Rad analizira ulogu Srpske pravoslavne crkve (SPC) u Deklaraciji Svesrpskog sabora, ističući kako SPC ne djeluje samo kao religijska institucija, već i kao važan politički i kulturni akter. Kroz historijsku analizu, pokazuje kako je SPC kroz različite periode imala značajnu ulogu u očuvanju identiteta srpskog naroda, ali i u oblikovanju političkih i nacionalističkih stavova. Predstavnici SPC-a propagirali su ideju "Velike Srbije" i pravdali zločine koje će počiniti u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu u periodu od 1992. do 1995. godine. U postdejtonskom periodu, SPC je intenzivirala svoju prisutnost u javnom prostoru, često preklapajući vjerski diskurs s nacionalnim i političkim narativima, ali i negiranju genocida nad Bošnjacima. Crkveni velikodostojnici nerijetko se javno izjašnjavaju o političkim pitanjima, uključujući odnose s državom Bosnom i Hercegovinom. Ovakvo djelovanje SPC-a legitimizira nacionalne politike, posebno one koje teže očuvanju autonomije entiteta, često kroz prizmu srpskog etnokonfesionalnog identiteta. Rad ukazuje na institucionalne i simboličke mehanizme kroz koje SPC ostvaruje utjecaj – uključujući prisustvo u obrazovnom sistemu, saradnju s političkim partijama, te upotrebu vjerskih praznika i simbola u političke svrhe. Poseban akcenat stavlja se na koncept "simboličke moći" crkve, koja se manifestuje kroz autoritet koji vjerske institucije imaju u oblikovanju društvenih vrijednosti i normi. Uloga SPC-a prevazilazi tradicionalnu religijsku funkciju. Ona postaje politički subjekt koji aktivno učestvuje u kreiranju kolektivnog identiteta, oblikovanju javnog mnijenja i utjecanju na političke odluke. Takva pozicija otvara pitanja o granicama između religije i politike, kao i o implikacijama koje ovakav odnos ima na demokratske procese i društvenu koheziju u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Srbija, deklaracija, Srpska pravoslavna crkva, religija, politika, zločini, suverenitet, nacionalizam, negiranje.

Abstract

The paper analyzes the role of the Serbian Orthodox Church (SOC) in the Declaration of the All-Serbian Assembly, emphasizing that the SOC functions not only as a religious institution but also as a significant political and cultural actor. Through historical analysis, it demonstrates how the SOC has played a key role across various periods in preserving the identity of the Serbian people, as well as in shaping political and nationalist views. Representatives of the SOC propagated the idea of a "Greater Serbia" and justified the crimes that would be committed during the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995. In the post-Dayton period, the SOC intensified its presence in the public sphere, often overlapping religious discourse with national and political narratives, including the denial of the genocide against Bosniaks. Church dignitaries frequently make public statements on political issues, including relations with the state of Bosnia and Herzegovina. Such actions by the SOC legitimize national policies, particularly those aimed at preserving the autonomy of the entity, often framed through the lens of Serbian ethno-confessional identity. The paper highlights the institutional and symbolic mechanisms through which the SOC exerts influence – including its presence in the educational system, collaboration with political parties, and the use of religious holidays and symbols for political purposes. Special emphasis is placed on the concept of the Church's "symbolic power," which is manifested through the authority religious institutions hold in shaping social values and norms. The role of the SOC goes beyond traditional religious functions. It becomes a political subject that actively participates in the creation of collective identity, the formation of public opinion, and influence over political decisions. This position raises important questions about the boundaries between religion and politics, as well as the implications such a relationship has for democratic processes and social cohesion in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Serbia, declaration, Serbian Orthodox Church, religion, politics, crimes, sovereignty, nationalism, denial

Uvodne napomene

Ovaj rad istražuje kompleksnu i višeslojnu ulogu Srpske pravoslavne crkve (SPC) u političkim procesima na Balkanu, s posebnim fokusom na njenu ulogu u okviru Deklaracije Svesrpskog sabora iz 2024. godine. Analizom historijskih, političkih i religijskih narativa, rad ukazuje na to kako je SPC, iako formalno vjerska institucija, kontinuirano prelazila granice duhovnog djelovanja i postajala aktivni politički subjekt. Kroz historijsko-sociološku perspektivu rad nudi kritički uvid u načine na koje SPC utječe na oblikovanje kolektivnog identiteta, odnose prema sekularnoj državi i demokratskim principima te otvara pitanje nužne granice između religije i politike u savremenom društvu.

Razvoj srpskog nacionalizma: Od Prvog srpskog ustanka do dekonstrukcije Jugoslavije

Uspon srpskog nacionalizma datira još od posljednjih decenija XVIII stoljeća, "uslovi za realizaciju srpskog nacionalnog programa počeli su se stvarati u posljednjim decenijama XVIII i prvoj deceniji XIX stoljeća. Tako je Dragutin Pavličević pisao o 'pripremnoj fazi' koja se odvijala od 1783. do 1844. godine. Osnove za takvu tezu on je našao u Obradovićevom Pismu Haralampiju u kojem je plasirana tvrdnja da su svi Južni Slaveni, osim Slovenaca i Bugara, Srbi."[1] Za razvoj srpskog nacionalizma značajna je bila Majska skupština, održana 1848. u Sremskim Karlovcima, koja je bila jedan od prvih institucionalnih pokušaja artikulisanja srpskih nacionalnih zahtjeva, pri čemu su mitropolit Josif Rajačić i vojvoda Stevan Šupljikac preuzeli ključne uloge u borbi za prava Srba. Ova skupština donijela je odluke o proglašenju Srpske Vojvodine i izboru srpskog vodstva unutar Habsburške Monarhije. "Odluke Majske skupštine mogu se smatrati za neku vrstu osnovne

[1] Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020)*, Univerzitet u Sarajevu: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021, 31.

povelje, deklaracije o najvažnijim političkim pitanjima, ali ona tada nisu bila preciznije razrađena. Među odlukama Majske skupštine nalazi se i formulacija koja se može u neku ruku smatrati i definicijom nacije."[2] Ovi politički akti predstavljali su pokušaj stvaranja autonomne srpske političke jedinice na tlu tadašnje Monarhije.

Tokom 19. stoljeća srpski nacionalni pokreti jačali su pod utjecajem ideja i širenja srpskog nacionalnog identiteta kroz institucije, obrazovni sistem i kulturne programe, omogućavajući dalje oblikovanje političkih zahtjeva srpskog naroda. Kroz Prvi i Drugi svjetski rat, srpsko pitanje manifestovalo se kroz pokušaje formiranja jugoslavenske države, koja je predstavljala jedan od ključnih historijskih modela u procesu institucionalizacije srpskog nacionalnog pitanja. Srpski nacionalni pokreti u 19. i 20. stoljeću počeli su u okviru šireg evropskog nacionalnog buđenja, gdje su intelektualci, političari, ali i vjerski poglavari, težili nezavisnosti i kulturnom identitetu. Prvi (1804–1813) i Drugi (1815–1817) srpski ustanak postavili su temelje za stvaranje moderne Srbije. U drugoj polovini 19. stoljeća srpski nacionalizam širio se i prema drugim Južnim Slavenima, dok su Balkanski ratovi (1912–1913) i Sarajevski atentat (1914) ubrzali proces ujedinjenja. Jedan od ključnih ciljeva tog perioda bio je stvaranje "Velike Srbije", ideje koja je podrazumijevala političko i teritorijalno ujedinjenje svih Srba na Balkanu. Ova ideja bila je snažno povezana sa željom za oslobođenjem teritorija pod vlašću Austro-Ugarske i Osmanskog Carstva, kao i s idejama panslavizma. "Velika Srbija" predstavljala je "ekspanzionistički koncept velikosrpske ideologije kojim se intendira na stvaranje homogene srpske države na mnogo širem prostoru od onoga koji predstavlja Srbiju u 19. i 20. stoljeću. U tom suludom ekspanzionističkom nacionalističkom projektu u veliku srpsku državu se uračunavaju Bosna, Crna Gora, Kosovo, Makedonija, Hrvatska. U 21. stoljeću popularizira se sintagma – srpski svet."[3]

[2] Ljubomirka Krkljuš, "Nacionalna prava u dokumentima srpskog pokreta u Južnoj Ugarskoj 1848–1849", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2008, 236.

[3] Senadin Lavić, *Semiotika Bosne*, Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2025, 421.

Nakon Prvog svjetskog rata stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je kasnije preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju. Iako ujedinjeni, postojale su napetosti između Srba, Hrvata i drugih naroda, posebno zbog dominacije srpskog političkog utjecaja. Ove napetosti manifestovale su se kroz različite političke stranke i organizacije i tokom Drugog svjetskog rata. Nakon rata, komunistički režim Josipa Broza Tita održao je jedinstvo Jugoslavije, ali je srpski nacionalizam ponovo ojačao u 1980-im, što je doprinijelo raspadu Jugoslavije. Ovi pokreti oblikovali su ne samo historiju Srbije već i cjelokupnu političku dinamiku Balkana. Dezintegracija Jugoslavije krajem 20. stoljeća stvorila je novu političku realnost u kojoj su se srpske političke elite suočavale s pitanjem redefinisanja srpskog nacionalnog identiteta i uloge Srbije u regionu. Kroz niz političkih deklaracija, institucionalnih inicijativa i regionalnih saveza, postepeno se oblikovala ideja o formalizaciji jedinstvene političke platforme koja bi okupljala srpske političke predstavnike iz regiona.

Uloga Srpske pravoslavne crkve u oblikovanju srpskog nacionalizma i ideje "Velike Srbije" do početka agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu

U daljem radu fokus će se staviti na jednu od potpisnica *Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda* – Srpsku pravoslavnu crkvu. "Raspad" Jugoslavije nije početak "političkog djelovanja" SPC-a. Kao institucija izvan svojih okvira djelovanja SPC se determinisala još ranije. Za samo rađanje ideje "Velike Srbije" mogu se pripisati "zasluge" upravo i SPC-u, koja je imala značajnu ulogu i u samom zagovaranju srpskog nacionalizma popraćenog idejom teritorijalnog širenja. "Sa percepcijom da je srpski narod ekonomski i biološki ugrožen u borbu za političke promjene u Jugoslaviji ulazile su gotovo sve društvene snage i institucije u Srbiji, uključujući i SPC. Ona je, zapravo, bila jedan od osnovnih duhovno-sakralnih i svjetovnih legitimacijskih osnova srpskog nacionalizma kao teritorijalnog ekspanzionizma i njegovih doktrinarnih izraza. U svijest

srpskih ljudi ugrađivala se misao kako su se protiv srpstva i pravoslavlja urotili komunizam, katolicizam i islam i da taj obruč treba razbiti. Bio je to jasan povratak srpskog stanovništva pravoslavlju (svetosavskom) što je ostavljalo prostora za borbu protiv komunizma, katoličanstva i islama."[4] "Povijesna" uloga SPC-a sezala je i u ranije godine od tih, uključujući i, naprimjer, već spomenutu Majsku skupštinu, održanu 1848. i ulogu mitropolita Josifa Rajčevića. Tokom Drugog svjetskog rata SPC je usko sarađivala i sa četničkim pokretom Dragoljuba Draže Mihailovića.

"Nesumnjivo je, međutim, da je većina srpskih pravoslavnih sveštenika, kako iz same Srbije, tako i iz drugih dijelova Jugoslavije, simpatizirala i sarađivala s četnicima generala Mihailovića, i to s dobrim razlogom. Mihailović je izgradio četnički pokret na tradicionalnim srpskim nacionalističkim snagama...S obzirom na istorijsku pozadinu Srpske pravoslavne crkve, jasno je da teško da je mogla slijediti bilo kakvu drugu politiku osim pročetničke. Neki srpski pravoslavni sveštenici čak su zauzimali komandne položaje u četničkom pokretu. Sveštenik Momčilo Đujić postao je najvažniji četnički vojvoda u sjevernoj Dalmaciji i zapadnoj Bosni, dok je sveštenik Savo Božić bio komandant značajne četničke grupe u sjeveroistočnoj Bosni."[5]

Pred sami početak "zvanične" agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, 1991. godine jedan od sveštenika iz Bosne i Hercegovine, Dragomir Ubiparipović, u službenom glasilu SPC-a – *Glasu Crkve*, pisao je da "Srbija i njen narod vide sebe između dvije moćne svjetske religije (islam i katoličanstvo)... U takvoj situaciji, opstanak u nacionalnom i vjerskom pogledu u velikoj je opasnosti", a jedini spas vidi u novoj nacionalnoj strategiji čija "suština mora biti istraživanje ekskluzivne srpske nacionalističke ideologije... Novo, dopunjeno Načertanije (politički program iz devetnaestog vijeka za stvaranje uvećane srpske države) mora postaviti jasno i nedvosmisleno granice, nove srpske države, (i) mora odbraniti naš narod (koji živi) u drugim državama.

[4] Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2023, 35.

[5] Jozo Tomashevic, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945*, Stanford University Press, California, 2001, 513-514.

Srbija kao država, mora se obavezno formirati unutar svojih etničkih granica i niko nema pravo da pravi ustupke ili da izdaje nacionalne interese."[6] Na ovaj način predstavnici SPC-a u službenom glasilu Crkve propagirali su ideju "Velike Srbije" i pravdali zločine koje će počiniti u Republici Bosni i Hercegovini. Također, predstavnici SPC-a dali su i značajan doprinos u procesu dehumanizacije muslimanskog stanovništva kroz retoriku koju su propagirali u spomenutom crkvenom glasilu krajem 1991. godine, prozivajući navodne islamske inspiracije u člancima objavljivanim u sarajevskim novinama i nazivajući ih maligno bolesnim, fašističkim fundamentalistima. "Štaviše, on prijeteći sugeriše da umjesto osuđivanja i revanšizma, Srbi moraju pomoći muslimanima u izliječenju ili odstranjivanju tog tumora iz njihovih grudi. Ovakav pristup je karakterističan za proces dehumanizacije povezan sa genocidom i posebno je značajan pošto, kako Tompson (Thompson) i Kuets (Quets) ukazuju: Element (dehumanizacije) je ocrnjivanje drugih grupa, bilo kao podljudskih vrsta, bilo putem metafora o bolesti. Postoji konsenzus o tome da ovaj tip klevetanja obezbjeđuje moralnu saglasnost za opšte uništenje oklevetanih."[7] Ni patrijarh SPC-a nije "ostao po strani" kada je riječ o retorici koja je prethodila zločinima u Republici Bosni i Hercegovini, ali i raspadu Jugoslavije. "Očito, sintagma 'dosadašnji Jugosloveni' govori da već te 1991. za patrijarha Pavla i velikodržavnu politiku ne postoje više ni Jugoslavija ni Jugoslaveni. Dakle, Jugoslavija je nestala prije nego su je (tobože) srušili oni koji se od velikosrpske politike sistematski optužuju za to. Odnosno, Jugoslaviju su (u ime Velike Srbije) rušili i srušili upravo oni koji su je verbalno 'branili': Slobodan Milošević, patrijarh Pavle i njihovi istomišljenici iz SPC, SANU, JNA i Francuske."[8]

[6] Norman Cigar, *Genocid u Bosni*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998, 41-42.

[7] Isto, 42.

[8] Esad Bajtal, "Cinizam poricanja genocida: Uradili smo sve što smo naumili, negirajmo sve što smo uradili", *Genocid nad Bošnjacima: Srebrenica 1995–2020*, Sarajevo, 2021, 634.

Uloga Srpske pravoslavne crkve u političkim i ratnim događanjima u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu

Početkom 90-ih godina 20. stoljeća politička situacija u Jugoslaviji već je uveliko eskalirala. Krajem 1991. godine, nakon što su Slovenija, Makedonija i Hrvatska proglasile nezavisnost, Bosna i Hercegovina je željela krenuti istim putem. Na sjednici Skupštine Bosne i Hercegovine na dnevnom redu našlo se i pitanje proglašenja nezavisnosti i suvereniteta Bosne i Hercegovine. Predstavnici Srpske demokratske stranke (SDS) žestoko su se protivili i napustili sjednicu. Sjednica je nastavljena, te je usvojena rezolucija o raspisivanju referenduma za nezavisnost. Takva odluka potakla je političke predstavnike SDS-a na djelovanje. Samo nekoliko dana kasnije poslanici SDS-a održali su sjednicu i proglasili Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Među ostalim, zasjedanju su prisustvovali i "predstavnici SPC, srpski članovi Predsjedništva SR BiH…".[9] Pitanje glasi: kakvu bi ulogu trebala imati vjerska institucija, u ovom slučaju SPC, u političkim odlukama? Nije li to duhovna, vjerska institucija ili, pak, politička institucija željna moći? Djelovanje predstavnika SPC-a pokazalo je da je SPC, ipak, ne samo vjerska institucija već da teži ostvarivanju svjetovnih ciljeva, krijući se iza vjerskih principa. Da su njihovi ciljevi znatno drugačiji, postoje mnoga svjedočenja, odnosno djelovanja predstavnika SPC-a. "Srpska pravoslavna crkva je doprinijela isticanju opasnosti od islama i stvaranju osjećaja da je prisutvo te religije na ovim prostorima nelegitimno. Mediji te crkve često su objavljivali antiislamske tekstove i otvoreno promovisali formiranje Velike Srbije."[10] Uloga Crkve ogledala se u duhovnoj i moralnoj podršci vojnicima i civilima u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, koja je pravdana borbom za pravdu i opstanak srpskog naroda. Povezanost SPC-a s političkim akterima poput SDS-a i Radovana Karadžića, također, nije izostala, kao i ideje o "svesrpskim teritorijama" i "Velikoj Srbiji". Kroz crkveni diskurs zagovaran je, upravo, kolektivni identitet Srba bez obzira na zemlju u kojoj živjeli.

[9] Džananović, Medić, Karčić, 2023: 96.

[10] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004, 220.

Ratna djelovanja pravdana su kao neophodna za očuvanje srpskog postojanja na tim teritorijama.

"Dok su episkopi SPC ulagali velike napore da ubede svoj narod u ispravnost i opravdanost borbe koja se vodila u Bosni, pa čak i u ispravnost onih koji su je vodili, od jugoslovenskog i srbijanskog rukovodstva došao je novi udarac. Dvadeset sedmog aprila 1992. godine proglašena je Savezna Republika Jugoslavija. Bilo je to definitivno prihvatanje 'avnojevskih granica zbog čijeg je početnog nepriznavanja Srbija i pokrenula ratnu mašineriju kako bi druge ubedila da se cepanje ne može izvesti po 'šavovima', kao što je to urađeno u SSSR-u i Čehoslovačkoj. Najljući protivnik 'avnojevskih' granica bila je upravo Srpska pravoslavna crkva, posebno njeni pojedini episkopi…Ogradivši se od rukovodstva u Srbiji, vrh SPC je postao izuzetno blizak sa rukovodstvom bosanskih Srba na Palama. Sve nade Srpske pravoslavne crkve, posebno 'tri A' (mitropolita Amfilohija, vladike Atanasija i vladike Artemija), bile su položene u 'tri K' (Karadžića, Krajišnika i Koljevića) i, naravno, Biljanu Plavšić, 'novu Kosovku devojku', kako je nazva mitropolit Amfilohije. Dragomir Ubiparović, sveštenik iz Sarajeva, u jednom od brojeva časopisa 'Hrišćanska misao', opisao je kakav je bio odnos Crkve u ratnim godinama prema čelnicima Srba iz Bosne: Crkvene prostorije i svečanosti su poslužile za promociju čelnih ličnosti SDS-a i njihovu preporuku narodu. U toj bezmjernoj podršci se najbolje iskazala naša sklonost ka pretjerivanjima. Išlo se dotle daleko, da su se i sami prvaci stranke zbunjivali ukazanom pažnjom i previše laskavim ocjenama o njima samima – o tobože Bogom predodređenim i mesijanskim ulogama…"[11]

Predstavnici SPC-a nisu izostavljani ni sa zasjedanja paradržavnih organa poput Skupštine Republike srpske, a vješto su koristili njima bliske medije za promicanje propagande, nacionalističkih ideja, ali i satanizacije drugih naroda poput Bošnjaka i Hrvata. U svojim izjavama pravdali su i zločine. "Dakle, po mišljenju srpskih pravoslavnih duhovnih pastira, patnje ljudi u Sarajevu i po drugim mestima BiH bile su opravdane i trebalo ih je produžavati sve do postignuća onoga što

[11] Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001, 95.

su oni smatrali ciljevima srpskog naroda, države i Crkve." Također, često su djelovali kao potpora narativima koji su minimizirali počinjene zločine. Predstavnici SPC-a koristili su svaku priliku da iskažu svoje neslaganje tamo gdje je ono postojalo i nisu prezali od toga da djeluju izvan svojih nadležnosti. Smjelo i odlučno koračali su prema ispunjenju ciljeva koje su pravdali na razne načine. Tako su, između ostalog, imali crkvene teritorijalne pretenzije u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. "U svom pismu lordu Karingtonu, patrijarh Pavle je jasno dao do znanja da se velik deo hrvatskih prostora mora 'naći pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Srbijom i svim srpskim krajinama'. U svom apelu od 5. jula 1994. srpski episkopi su poručili celom svetu da ne mogu da ostanu 'bez svojih: Žitomislića na Neretvi, ili Saborne crkve u Mostaru, ili crkve Sopotnice na Drini, manastira Krke ili Krupe u Dalmaciji, Ozrena ili Vozuće u Bosni, Prebilovaca u Hercegovini ili Jasenovca u Slavoniji."[12] Shodno tome, nesumnjivo je da je SPC imala ogromnu i značajnu ulogu u počinjenim zločinima tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Ta uloga ogledala se u narativu koji je dolazio iz te "institucije". Također, ni poglavari crkve u Bosni nisu zauzeli jasan stav o ulozi SPC-a, agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao i genocida nad Bošnjacima: "Pogotovo je teško razumjeti da bosanski crkveni autoriteti kao svjedoci genocida nemaju jasan stav o ovom pitanju. S druge strane Srpska pravoslavna crkva otvoreno je podržavala srpske agresore u zadnjim ratovima na Balkanu."[13]

Djelovanje Srpske pravoslavne crkve nakon agresije: Negiranje genocida i nastavak nacionalističke agende

Kraj oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu nije bio kraj djelovanja SPC-a. Nakon devedesetih godina SPC je nastavila svoju

[12] Isto, 58.

[13] Muhamed Mahmutović, "Srebrenica-genocid kojeg nema u školskim udžbenicima!", *Srebrenica 1995–2015: Evaluacija naslijeđa i dugoročnih posljedica genocida*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2016, 74.

odlučnu "politiku" negiranja svega onog što je počinjeno u Republici Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. "Već 25 godina odvija se javno, otvoreno, bešćutno, psihološki sofisticirano negiranje sudski utvrđenog i presudama potvrđenog genocida. Na sceni je planski osmišljeno istrajavanje na ideološkoj kamuflaži stvarnosti i gruboj demontaži povijesne istine. Na tome združeno rade srpska politika, Srpska pravoslavna crkva, državni mediji, izdavačka produkcija i ostrašćena etnopublika. Politika koja je projektovala i počinila genocid čini to sračunato i svjesno, a u svrhu samoodbrane i prikrivanja vlastite odgovornosti pred domaćom i svjetskom javnošću."[14] Trudili su se, i dalje trude, da minimiziraju ratne zločine, a među glavnim su negatorima genocida, nazivajući ga "takozvanim" genocidom, bez obzira na presude Međunarodnog tribunala. Srpska pravoslavna crkva kategorično se protivila usvajanju Rezolucije o genocidu u Srebrenici, širenjem teze da je to rezolucija protiv srpskog naroda.

"Najekstremniji od spomenutih institucionalnih subjekata (Srpska pravoslavna crkva) urušava i dalje sve što je postignuto na planu prevazilaženja suprotstavljenosti i pomirenja u regiji. Ova religijska zajednica direktno se miješa u političke procese i značajno utječe na njih. Zloupotrebljavajući vjerska osjećanja pojedinaca objedinjava svoje interese s interesima određenih političkih subjekata koji nisu ni izašli sa svojom sviješću iz devedesetih godina, u cilju destabilizovanja država koje žele napredak u poboljšanju odnosa i razumijevanju srebreničke boli."[15]

Također, SPC je jedna od potpisnica *Deklaracije o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda* koja je usvojena 8. juna 2024. godine na Svesrpskom saboru u Beogradu.

[14] Bajtal, 2021: 634.

[15] Srđan Vukanović, "Posttraumatska i dehumanizacijska dimenzija srebreničke boli", *Genocid nad Bošnjacima: Srebrenica 1995–2020,* Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021, 822.

Odnos vjerske institucije i sekularne države

Međutim, vratimo se korijenima crkve kao vjerske institucije i njenog položaja u sekularnim društvima. Jedan od prvih načina klasifikacije vjerskih organizacija predložili su Maks Weber i Ernst Troeltsch, praveći razliku između crkve i sekte. "Crkva je Velika, čvrsto etablirana celina… Crkve obično imaju formalnu, birokratsku strukturu, sa hijerarhijom verskih zvaničnika, i pokušavaju da zastupaju konzervativnu stranu religije, pošto su integrisane u postojeći institucionalni poredak."[16] Neupitno je da su crkva, kao vjerska institucija, i njen narativ veoma značajni i da igraju značajnu ulogu u oblikovanju svijesti. Religija, sama po sebi, jeste jedan od najznačajnijih mehanizama pomoću kojih se oblikuje ljudska svijest i reguliše ponašanje ljudi. Shodno tome, crkva kao institucija može usmjeriti svoj narativ u pravcu koji odgovara ne samo "Bogu" već i političkim predstavnicima i drugim ličnim ili kolektivnim interesima. Takav način djelovanja nije stran u povijesti, štaviše, bio je česta pojava. U pogledu odnosa crkve i države, moderna demokratska društva se smatraju i nazivaju sekularnim društvima. Riječ je o državama u kojima su vjerske institucije odvojene od države. "Sekularizacija je demokratski princip koji pokušava u najvećoj mjeri ostaviti slobodu djelovanja, tako da se religijski domen razlikuje od ostalih domena ali je sa njima isprepleten, te se zahvaljujući tome privatizira, subjektivizira, proširuje."[17] Naglašava se jasna distanca, koja ne znači izolaciju religijskog od društvenog života, već vjerske principe stavlja u domen individualnog. Sekularizacija je bila i ostala predmet rasprava među sociolozima dugi niz godina, "…kako većina sociologa smatra sekularizacija je proces pomoću kojeg se religija iz svih društvenih institucija i procesa u društvu eliminiše, njen značaj se marginalizuje za pojedinca i za društvo i na taj način vjera postaje privatna stvar 'ako je se i kako je se neko sjeti' (pritom postoji medijska marginalizacija religije).

[16] Anthony Giddens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2003, 552.

[17] Dino Abazović, "Sekularizam i sekularizacija u današnjem javnom diskursu", *Religija i sekularna država: Uloga i značaj religije u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnu Europu*, Fondacija Konrad Adenauer; European Abrahamic Forum; Međureligijski institut u BiH, Sarajevo, 2007, 192.

Stoga, nije neshvatljivo kako neki sociolozi kažu da sekularizacija je društveni proces utemeljen na pogledu na svijet da treba odvojiti sveto od svetovnog…"[18]

Odnos države i crkve: Povijest, politika i vjerska institucija

Odnos države i crkve može se definisati kroz četiri pristupa. "Uopćeno kazano, kada su posrijedi odnosi između države i vjerskih organizacija, postoje četiri jasno izdiferencirane mogućnosti: 1) potpuna integracija / fuzija države i crkve, 2) državna crkva, 3) odvajanje uz različite stepene striktnosti ili suradnje između države i vjerskih zajednica i 4) antagonizam."[19] Prvi model podrazumijeva supremaciju jedne vjerske institucije u vjerskom i svjetovnom domenu, ali i kontrolu političkog sistema. Model državne crkve model je u kojem vjerska institucija ima monopol ili privilegovan položaj u državi. U takvim modelima odnosa crkva je nerijetko dio administracije države ili država zadržava kontrolu nad njom. "Crkva, zauzvrat, legitimizira politički sistem, naglašavajući obaveze lojalnosti i solidarnosti, te vjerničke dužnosti pokoravanja civilnim vlastima. Modificirana verzija 'državne crkve' je 'ustanovljena crkva' (engl. established church) koja se od prethodne razlikuje prije svega po tome što se njen privilegirani status temelji na činjenici da joj pripada većina stanovništva."[20] Treći model podrazumijeva odvajanje vjerskih organizacija od sekularne vlasti u potpunosti. Četvrti model podrazumijeva ne samo težnju države da kontroliše vjerske zajednice već može biti izrazito kritična, pa i neprijateljski nastrojena. Može se postaviti pitanje koji je od ovih modela zastupljen u odnosu države i

[18] Lana Burić, "Religija i sekularizacija u savremenom društvu", *Putokazi*, Mostar, 2015, 50.

[19] Ahmet Alibašić, "Modeli uređenja odnosa između države i vjerskih zajednica u Evropi i SAD-u i njihove konsekvence", *Religija i sekularna država: Uloga i značaj religije u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnu Europu,* Fondacija Konrad Adenauer; European Abrahamic Forum; Međureligijski institut u BiH, Sarajevo, 2007, 84.

[20] Alibašić, 2007: 85.

SPC-a? Odgovor se može pronaći u sljedećem pojašnjenju: "Snažno uspostavljanje jedne monopolističke crkve po definiciji predstavlja ustavnu i/ili zakonsku uspostavu. Ono uvijek podrazumijeva administrativni i politički monizam usmjeren ka religijsko-nacionalnom kulturnom monizmu, iako se, očigledno, de facto uspostava može postići samo do određenog stepena i može imati čak potpuno kontraproduktivne i nenamjeravane ishode. Nedavni modeli koji približno odgovaraju verzijama snažne uspostave su Grčka, Srbija i Izrael. Snažna uspostava bila je historijska polazna tačka za dezinstitucionalizaciju, pluralnu uspostavu, kao i neinstitucionalizaciju."[21]

Iako je članom 11 Ustava Srbije definisano da su crkva i vjerske zajednice odvojene od države, povijesno uplitanje poglavara SPC-a, koje je i danas na snazi, sugeriše da taj odnos nije onakvim kakvim se možda pokušava prikazati. Uloga SPC-a u političkim dokumentima, poput već spomenute Deklaracije Svesrpskog sabora, sugeriše suprotno.

"Pitanje odnosa države i crkve u Srbiji od 2006. god. regulira Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama. Stari zakon koji je donesen 1977. godine ukinut je 1993. godine. Nakon toga ovo pitanje je donekle regulirala Povelja o ljudskim pravima i pravima manjina i građanskim slobodama, koja je bila sastavni dio Ustava Državne zajednice Srbije i Crne Gore. Novi zakon, koji je pripremljen nedugo nakon Miloševićeva pada 2000. godine, naročito ističe ulogu Srpske pravoslavne crkve u izgradnji nacionalnog identiteta."[22]

Pored toga, već je naglašen veoma značajan odnos SPC-a i SDS-a Bosne i Hercegovine.

"Postojale su i određene anomalije, kao što je bio slučaj u Republici Srpskoj koja je usvojila Ustav čiji je Član 28 u jednom dijelu glasio: …. Srpska pravoslavna crkva je crkva srpskog naroda i drugih naroda pravoslavne vjere. Država materijalno pomaže pravoslavnu crkvu, sarađuje s njom u svim oblastima, a naročito na čuvanju, njegovanju i razvijanju kulturnih, tradicionalnih i drugih duhovnih vrijednosti. Ova posljednja rečenica, koja i nije toliko iznenađujuća za ustav entiteta

[21] Veit Bader, "Religions and States: A New Typology and a Plea for Non-Constitutional Pluralism", *Ethical Theory and Moral Practice 6,* Springer, 2003, 67-68.

[22] Alibašić, 2007: 100-101.

koji je uspostavljen tokom razarajućeg rata koji je vođen protiv svih nesrpskih naroda Bosne i Hercegovine, brisan je prema odluci Visokog predstavnika iz 2002. godine."[23]

Iz svega navedenog jasno je da SPC ima povijesnu ulogu u odnosu Bosne i Hercegovine i Srbije, ali i naroda unutar Bosne i Hercegovine. Ne samo da se nije trudila proklamovati vjersku toleranciju već je bila jedan od važnih faktora zagovaranja mržnje i netrpeljivosti, kao i "moralni" faktor pravdanja i negiranja počinjenih zločina.

Deklaracija kao mehanizam destabilizacije odnosa

U trenutku donošenja Deklaracije Srbija je bila u specifičnom političkom okruženju. Vlast predvođena Srpskom naprednom strankom (SNS) i predsjednikom Vučićem nastavila je s politikom balansiranja između Zapada i tradicionalnih saveznika, poput Rusije i NR Kine. Međutim, u unutrašnjim okvirima, Vučićev režim suočavao se sa sve većim političkim pritiscima, uključujući građanske proteste, ekonomske izazove i zahtjeve iz EU za rješavanje kosovskog pitanja. Vučić je izjavio: "Odnosi Srbije i Republike Srpske ne smeju nikada da trpe",[24] naglašavajući da Deklaracija treba poslužiti kao okvir za dugoročnu saradnju. Također, Dodik je poručio: "Deklaracija je historijski dokument koji, ujedinjujući, rehabilituje srpske nacionalne interese, jer samo državni i nacionalni interes nema alternativu."[25] Entitet Republika srpska u tom periodu nalazio se u specifičnoj političkoj situaciji. Milorad Dodik, lider SNSD-a i donedavni predsjednik RS-a, vodio je intenzivnu kampanju protiv centralnih institucija Bosne i Hercegovine, istovremeno produbljujući saradnju sa Srbijom i Rusijom. Dodik je Deklaraciju nazivao "historijskim dokumentom" koji će obezbijediti da Srbi ostanu politički i nacionalno jedinstveni**.** Njegova retorika uključivala je

[23] Isto: 97-98.

[24] https://www.rts.rs/vesti/politika/5461941/vucic-odnosi-srbije-i-rs-ne-smeju-nikad-da-trpe-dodik-deklaracija-je-istorijski-dokument.html (pristup: 3. 3. 2025).

[25] Isto.

narative o "ugroženosti Srba" u Bosni i Hercegovini te kritike na račun međunarodne zajednice i visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini. U tom smislu, Deklaracija Svesrpskog sabora dolazi u trenutku kada je Dodik nastojao institucionalizovati političke, ekonomske i kulturne odnose entiteta Republika srpska sa Srbijom, dovodeći u pitanje Dejtonski mirovni sporazum.

Odnosi između Srbije i Bosne i Hercegovine u trenutku donošenja Deklaracije Svesrpskog sabora bili su složeni i opterećeni brojnim političkim nesuglasicama. Srbija je, prema zvaničnim saopćenjima, insistirala na tome da ne ugrožava teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, ali njene ekonomske i političke veze s entitetom Republika srpska, a i sami tekst Deklaracije, često su tumačene kao pokušaj produbljivanja političkog raskola u Bosni i Hercegovini. Milorad Dodik se u godinama pred donošenje Deklaracije profilisao kao ključna politička figura koja promoviše separatističku retoriku u Bosni i Hercegovini. Njegovi česti napadi na institucije Bosne i Hercegovine, uključujući pravosudni sistem i Ustavni sud Bosne i Hercegovine, pokazivali su da vodi politiku otvorenog sukoba. U više navrata isticao je da Bosna i Hercegovina nije država Srba i da će entitet Republika srpska sam odlučivati o svojoj sudbini, što je ocijenjeno kao otvoreni pokušaj podrivanja ustavnog poretka Bosne i Hercegovine.

U tom kontekstu, međunarodni akteri, uključujući Evropsku uniju i Sjedinjene Američke Države, sve su češće upozoravali na destabilizirajuće poteze Dodika i njegovih političkih saveznika: "Milorad Dodik i njegovi partneri u vladajućoj koaliciji Republike Srpske (...) u Narodnoj skupštini Republike Srpske (NSRS) predstavljaju direktan napad na državnu strukturu Bosne i Hercegovine i Dejtonski mirovni sporazum."[26] Također se oglasila i "Ambasada SAD-a izrazila je zabrinutost zbog potencijalnih destabilizirajućih efekata zaključaka Skupštine Srba i ponovila svoju posvećenost podršci suverenitetu i teritorijalnoj integritetu Bosne i Hercegovine".[27] Portparol Evropske unije Peter Stano naveo je da

[26] https://ba.usembassy.gov/statement-of-the-united-states-embassy-to-bih/ (pristup: 4. 3. 2025).

[27] https://n1info.ba/english/news/vucic-challenges-u-s-embassys-criticism-of-all-serb-assembly-conclusions/ (pristup: 4. 3. 2025).

Brisel očekuje od političkih lidera iz zemalja koje teže pristupanju EU "da njeguju dobrosusjedske odnose i regionalnu saradnju, principe i vrednosti za koje se Unija zalaže".[28]

Dok se politike koje podržavaju "antizapadne konstrukcije" intenziviraju, Rusija aktivno podstiče ovu dinamiku, podržavajući srpske političke elite kroz diplomatsku i ekonomsku saradnju, koristeći narativ o zaštiti pravoslavlja i zajedničkog historijskog naslijeđa. Mađarska, pod Viktorom Orbanom, podržava srpske inicijative, balansirajući između interesa u EU i odnosa sa Srbijom. S druge strane, zapadne sile, uključujući EU i SAD, posmatraju ovu deklaraciju sa skepticizmom, videći je kao prijetnju teritorijalnoj stabilnosti Bosne i Hercegovine. Ovaj geopolitički kontekst utječe na oblikovanje daljih političkih koraka u vezi sa zaključcima sa Svesrpskog sabora.

Politička uloga Srpske pravoslavne crkve: Analiza Deklaracije Svesrpskog sabora

Svesrpski sabor, održan 8. juna 2024. godine, može se posmatrati kao kulminacija višedecenijskih političkih stremljenja srpskih nacionalnih elita da uspostave institucionalni okvir za zajedničko političko djelovanje. Ovaj sabor okupio je političke predstavnike Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska, uz snažan narativ o potrebi očuvanja nacionalnog identiteta i političke saradnje Srba u regionu. Njegove odluke i deklaracije mogu se posmatrati kao nastavak dugotrajnog procesa institucionalnog oblikovanja srpske nacionalne politike u savremenim geopolitičkim okolnostima. *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, usvojena na Svesrpskom saboru, donijeta je u političkom kontekstu u kojem su Srbija i bosanskohercegovački entitet Republika srpska intenzivirali saradnju i koordinaciju svojih politika. Jedna od potpisnica Deklaracije je i SPC, što svjedoči da se direktno uključuje u pitanja daleko

[28] https://www.slobodnaevropa.org/a/stano-eu-deklaracija-svesrpski-sabor/32988054.html (pristup: 5. 3. 2025).

izvan okvira vjerske institucije. Analizom Deklaracije uočljive su brojne nepravilnosti poput nepoštivanja presuda Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i negiranja genocida nad Bošnjacima, neprihvatanja Rezolucije o Srebrenici, pa čak i etiketiranja vlastitog naroda kao odgovornog za zločine. Može se svaki član pojedinačno komentirati, ali ovaj rad nije predviđen za tu svrhu. Zbog toga će se referisati na pojedine članove Deklaracije koje smatramo "posebno problematičnim". Prije svega u članu 9 Deklaracije SPC-u se odaje posebno priznanje za doprinos očuvanju srpskog naroda kroz povijest, u kulturnom, obrazovnom i biološkom smislu. Član 16 Deklaracije glasi: "Svesrpski sabor ne podržava rezoluciju o Srebrenici za koju su glasale 84 države u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, dok je 109 država bilo protiv, uzdržano ili nije glasalo. Pomenutom rezolucijom izvršen je pokušaj kolektivnog okrivljavanja cijelog srpskog naroda, koji je neprihvatljiv i ne može biti sproveden u djelo."[29] Ovim članom jasno se negira Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o Srebrenici, samim tim i presude Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici. Posebno je sporna tvrdnja o krivici cijelog srpskog naroda što apsolutno nije tačno. Uvid o toj tvrdnji lako je dokaziv. Dovoljno je samo pročitati Rezoluciju o Srebrenici. Srbijanska politika vodila je kampanju da su Srbi genocidan narod u vrijeme donošenja ove rezolucije i jedini su koji su Srbe nazivali genocidnim narodom. Kao i član 17, koji "pozdravlja" napore entiteta Republika srpska i Republike Srbije u rasvjetljavanju historijskih činjenica o događajima iz devedesetih godina, poseban fokus stavlja na događaje u Srebrenici i njenoj okolini u periodu 1992–1995. godine. Ovim članom jasno se negiraju presude Međunarodnog krivičnog tribunala za genocid nad Bošnjacima. Pored toga, niz članova ove deklaracije bavi se ne samo pravima srpskog naroda već pravno-političkim pitanjima. Između ostalog, podrivaju suverenitet Bosne i Hercegovine. Članovi Deklaracije poput 28, 42, 43, 44, 45, 46, koji se referišu na zajedničko djelovanje Republike Srbije i entiteta Republika srpska u pogledu bezbjednosnih pitanja, usklađivanja nastavnih planova,

[29] https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5461979/deklaracija-svesrpski-sabor-buducnos-srpskog-naroda.html (pristup: 7. 3. 2025).

ekonomske saradnje, poljoprivredne proizvodnje i drugih vidova saradnje usmjereni su na ostvarivanje saradnje između jedne nezavisne države, Republike Srbije, i jednog entiteta druge nezavisne države, manjeg bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska. Deklaracija nije ograničila saradnju samo u oblasti kulture i tradicije. Ona prevazilazi okvir dopuštenih specijalnih paralelnih veza definisanih Ustavom Bosne i Hercegovine. Na taj način ova deklaracija ugrožava suverenitet, teritorijalni integritet, kao i nezavisnost Bosne i Hercegovine. Takve "specijalne veze" Republike Srbije i entiteta Republika srpska simuliraju međudržavni odnos, podrivajući suverenitet Bosne i Hercegovine. Također, u Deklaraciji je prisutna značajna selektivnost u pogledu prihvatanja akata (presuda, rezolucija, deklaracija i sl.), poput insistiranja na izvršenju Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1244 u članu 14, dok istovremeno u članu 16 iste Deklaracije ne podržava se usvojena Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o Srebrenici. Također, poziva se na urušavanje Dejtonskog mirovnog sporazuma u članovima 18 i 19, dok se u članu 20 poziva na Aneks četiri Dejtonskog mirovnog sporazuma, te u članu 22 prihvata i podržava pravni poredak uspostavljen tim sporazumom. Upravo iz tih razloga naglašava se uloga SPC-a kao potpisnice navedene deklaracije. Vjerska institucija poput SPC-a stavila je potpis na dokument koji negira, između ostalog, pravosnažne presude, odluke, podriva suverenitet nezavisne države, negira zločin genocida. Također, protupravno je miješanje SPC-a u poslove Bosne i Hercegovine, sekularne države koja djeluje na principu vladavine prava i demokratije, što je posljedica pretenzija SPC-a da postane dominantna politička sila koja diktira odnose na Balkanu. Naravno, sama Deklaracija plod je destruktivnih politika i kao takva uopće ne bi trebala postojati. Nema opravdanja niti za jednu od potpisnica ove deklaracije, a naročito SPC.

Politika "jedinstva srpskog naroda": Pravna i politička strategija za realizaciju ideje "Velike Srbije" kroz Deklaraciju Svesrpskog sabora

Šta je pozadina ovakvog djelovanje zvaničnika Republike Srbije, entiteta Republika srpska i drugih, uključujući SPC? Da li se ideja "Velike Srbije" pokušava realizovati kroz pravno-političko djelovanje? Kako se navodi u članu 30 Deklaracije, Svesrpski sabor potvrđuje da je himna "Bože pravde" svesrpska himna, a da je dvoglavi orao Nemanjića nacionalni svesrpski grb. Ili član 49 u kojem se govori o državnim organima srpskog naroda. Upravo kroz upotrebu takvog narativa narušava se koncept nacije-države, te prevazilazi određenje da je nacija "zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena"[30], te se "jedinstvo srpskog naroda" tumači kao nadnacionalna teritorijalna konstrukcija.

Ideja "Velike Srbije" – fikcija ili simulacija

Da li je ova deklaracija fikcija "velike Srbije" u smislu kako je Hans Vaihinger tumači: "fikcije bi bile predstave koje nisu određene iskustvom, nego, u skladu sa značenjem latinske riječi fingere, kao slobodno imaginativno oblikovanje… fikcija u perspektivi u nekom momentu ne promijeni svoj status u pogledu na objektivnost nekog sadržaja, nego u potpunosti otpadne i ustupi mjesto nekom objektivnom određenju stvarnosti",[31] ili simulacija stvarnosti u Baudrillardovom smislu. Bila fikcija ili simulacija vrijeme je da "otpadne" i bude zamijenjena objektivnom stvarnošću da su Srbi konstitutivan narod Bosne i Hercegovine, te da imaju jednaka prava i mogućnosti kao i svi drugi narodi u Bosni i Hercegovini. Politički predstavnici Republike

[30] Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, Biblioteka EPISTEME, Beograd, 1998, 17.

[31] Željko Radinković, "Pojam fikcije kod Hansa Faingera", *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, Beograd, 2017, 451.

Srbije trebaju se baviti vlastitim državnim pitanjima, a ne podrivanjem institucija i suvereniteta Bosne i Hercegovine, a što je najvažnije SPC, kao vjerska institucija, treba se baviti isključivo vjerskim pitanjima.

Zaključak

Srpska pravoslavna crkva, iako formalno vjerska institucija, igrala je i nastavlja igrati ključnu ulogu u političkim i nacionalnim procesima na Balkanu, posebno u kontekstu odnosa između Srbije i Bosne i Hercegovine. Njen aktivni angažman u Deklaraciji Svesrpskog sabora iz 2024. godine samo je posljednji u nizu primjera koji ukazuju na jasno političko pozicioniranje SPC-a, čime se briše granica između svetog i svjetovnog.

Kroz historiju, SPC je bila akter koji je ne samo čuvao vjerski i kulturni identitet srpskog naroda već i poticao nacionalističke ideje, uključujući koncept "Velike Srbije", što je posebno došlo do izražaja u periodu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. U tom kontekstu, Crkva nije bila pasivni posmatrač, već jedan od ideoloških stupova koji su legitimirali i poticali nasilje, netrpeljivost i etničku homogenizaciju, često kroz govor mržnje i dehumanizaciju drugih.

U postratnom periodu SPC nije revidirala svoju ulogu niti preispitala vlastitu odgovornost, već je nastavila djelovati kao faktor političke destabilizacije kroz veličanje presuđenih ratnih zločinaca i negiranje genocida, kao i kroz direktno miješanje u političke procese. Potpisivanjem Deklaracije Svesrpskog sabora, SPC je formalizovala svoj politički angažman, stajući uz nacionalističke narative i politike koje podrivaju suverenitet Bosne i Hercegovine.

Zbog toga se otvara ključno pitanje: može li SPC, kao dominantna religijska institucija, istovremeno biti vjerodostojan duhovni autoritet i politički akter bez ugrožavanja demokratskog poretka i društvene kohezije? Ukoliko želi zadržati legitimitet u savremenom društvu, SPC bi morala napraviti jasan otklon od političkih instrumentalizacija vjere i posvetiti se promociji dijaloga, pomirenja i univerzalnih ljudskih

vrijednosti. Bez toga, njen utjecaj ostat će duboko konfliktan, a njena uloga predmet opravdanih kritika i društvenih podjela.

Izvori i literatura

1. Abazović, Dino, "Sekularizam i sekularizacija u današnjem javnom diskursu", u: *Religija i sekularna država: Uloga i značaj religije u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnu Europu*, Fondacija Konrad Adenauer; European Abrahamic Forum; Međureligijski institut u BiH, Sarajevo, 2007, 187-195.
2. Alibašić, Ahmet, "Modeli uređenja odnosa između države i vjerskih zajednica u Evropi i SAD-u i njihove konsekvence", u: *Religija i sekularna država: Uloga i značaj religije u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnu Europu*, Fondacija Konrad Adenauer; European Abrahamic Forum; Međureligijski institut u BiH, Sarajevo, 83-104.
3. Anderson, Benedict, *Nacija: zamišljena zajednica*, Biblioteka EPISTEME, Beograd, 1998.
4. Bader, Veit, "Religions and States: A New Typology and a Plea for Non-Constitutional Pluralism", *Ethical Theory and Moral Practice 6*, 2003, 55-91.
5. Bajtal, Esad, "Cinizam poricanja genocida: Uradili smo sve što smo naumili, negirajmo sve što smo uradili", u: *Genocid nad Bošnjacima: Srebrenica 1995–2020*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021, 627-653.
6. Bećirović, Denis, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020)*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021.
7. Burić, Lana, *Religija i sekularizacija u savremenom društvu*, *PUTOKAZI*, 2015, 49-54.
8. Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.
9. Cigar, Norman, *Genocid u Bosni*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998.
10. Džananović, Muamer, Medić, Jasmin, Karčić, Hikmet, *Nastanak Republike*

srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992), Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2023.

11. Giddens, Anthony, *Sociologija*,Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2003.
12. Krkljuš, Ljubomirka, "Nacionalna prava u dokumentima srpskog pokreta u Južnoj Ugarskoj 1848-1849", u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2008, 235-254.
13. Lavić, Senadin, *Semiotika Bosne*, Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2025.
14. Mahmutović, Muhamed, "Srebrenica-genocid kojeg nema u školskim udžbenicima!", *Srebrenica 1995–2015: Evaluacija naslijeđa i dugoročnih posljedica genocida*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2016.
15. Radinković, Željko, "Pojam fikcije kod Hansa Fainger", u: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 163, 2017, 447-458.
16. Tomanić, Milorad, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001.
17. Tomasevich, Jozo, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945*, Stanford University Press, California, 2001.
18. Vukadinović, Srđan, "Posttraumatska i dehumanizacijska dimenzija srebreničke boli", u: *Genocid nad Bošnjacima: Srebrenica 1995–2020*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2021, 819-831.

Ostali izvori

1. N1 Sarajevo. (2024, June 11). *n1info.ba*. Retrieved from n1info.ba/english/news: https://n1info.ba/english/news/vucic-challenges-u-s-embassys-criticism-of-all-serb-assembly-conclusions/
2. Radio Slobodna Evropa. (2024, Juni 11). *slobodnaevropa.org*. Retrieved from slobodnaevropa.org: https://www.slobodnaevropa.org/a/stano-eu-deklaracija-svesrpski-sabor/32988054.html
3. RTS. (2024, Juni 8). *rts.rs/lat/vesti/politika.* Retrieved from rts.rs: https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5461979/deklaracija-svesrpski-sabor-buducnos-srpskog-naroda.html
4. RTS. (2024, 6 8). *rts.rs/vesti/politika*. Retrieved from rts.rs: https://www.rts.rs/vesti/politika/5461941/vucic-odnosi-srbije-i-rs-ne-smeju-nikad-da-trpe-dodik-deklaracija-je-istorijski-dokument.html

5. U.S. Embassy in Bosnia and Herzegovina. (2024, 29 3). *Statement of the United States Embassy to BiH*. Retrieved from U.S. Embassy in Bosnia and Herzegovina: https://ba.usembassy.gov/statement-of-the-united-states-embassy-to-bih/

Maida Šljivić-Mahovkić, BAK
Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet

DEKLARACIJA SVESRPSKOG SABORA KAO DIO KONTINUIRANE VELIKOSRPSKE POLITIKE S POSEBNIM OSVRTOM NA IMPLIKACIJE NA DRŽAVU BOSNU I HERCEGOVINU

Sažetak

Deklaracija Svesrpskog sabora može se smatrati nastavkom velikosrpske politike, posebno kada se razmatraju njene implikacije na državu Bosnu i Hercegovinu. Ova perspektiva proizlazi iz nekoliko ključnih tačaka unutar Deklaracije koje se tiču: nacionalnog jedinstva i identiteta, uloge Srpske pravoslavne crkve, tumačenja Dejtonskog mirovnog sporazuma i odnosa između bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska i države Republike Srbije. Iako Deklaracija eksplicitno ne poziva na "Veliku Srbiju", njen naglasak na srpskom jedinstvu, njeno tumačenje Dejtonskog sporazuma, njen odnos s entitetom Republika srpska i njen stav o historijskim događajima i interpretacijama sugeriraju nastavak politika koje podrivaju suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, a uopćeno i nastavak hegemonističke politike. Fokus Deklaracije na zaštiti i promoviranju srpskih interesa, zajedno s njenim revizionističkim narativima, izaziva zabrinutost zbog njenog potencijala da destabilizira regionalne odnose.

Ključne riječi: Deklaracija, Svesrpski sabor, hegemonistička politika, kontinuitet, genocid, region, identitet, jedinstvo, Dejtonski mirovni sporazum, Bosna i Hercegovina, Republika Srbija, bosanskohercegovački entitet Republika srpska

Abstract

The Declaration of the All-Serbian Assembly can be considered a continuation of the policy of a Great Serbia, especially when its implications for the state of Bosnia and Herzegovina are considered. This perspective arises from several key points within the Declaration that concern: national unity and identity, the role of the Serbian Orthodox Church, the interpretation

of the Dayton Peace Agreement and finally, the relations between the entity of Republika Srpska and the state of the Republic of Serbia. Although the declaration does not explicitly call for a "Great Serbia", its emphasis on Serbian unity, its interpretation of the Dayton Agreement, its relationship with entity Republika Srpska, and its stance on historical events and interpretations suggest a continuation of policies that undermine the sovereignty and territorial integrity of Bosnia and Herzegovina, and more broadly, a continuation of hegemonic politics. The focus of the declaration on protecting and promoting Serbian interests, along with its revisionist narratives, raises concerns about its potential to destabilize regional relations.

Keywords: declaration, All-Serbian Assembly, hegemonic politics, continuity, genocide, region, identity, unity, Dayton Peace Agreement, Bosnia and Herzegovina, Republic of Serbia, Bosnian-Herzegovian entity of Republika Srpska.

Uvod

Deklaracija Svesrpskog sabora neupitno odražava homogenizirane i hegemonizirane velikodržavne stavove, s jasnim ciljem usmjeravanja ka konstrukciji proširene srpske države, što se očituje i u samom naslovu dokumenta. Deklaracija se pozicionira u okviru šire politike koja se zalaže za očuvanje nacionalnog identiteta i jedinstva Srba, a također ističe potrebu za zaštitom kulturnog naslijeđa na Balkanu, što upućuje na želju za preuzimanjem političke dominacije nad čitavim regionom. Ovaj dokument nije izolirani politički manifest, već integralni dio kontinuiteta velikosrpske hegemonističke politike, koja se prostire kroz duži period, a čiji su rezultati zabilježeni u vidu najokrutnijih zločina – genocida.

Posebno zabrinjavajuće je to što Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU), zajedno s drugima: intelektualnim, vjerskim, akademskim i političkim elitama, često nastupa sa zvaničnim i nezvaničnim memorandumima, proglasima, pismima, pjesmama i književnim djelima koji svojim sadržajem i idejom podsjećaju na temeljne postavke Deklaracije. Na taj način, Deklaracija *de facto* revitalizira hegemonističke aspiracije koje se temelje na idejama teritorijalnog širenja, miješanja

u unutrašnje poslove drugih zemalja, etničkog homogeniziranja i usmjeravanja regionalne političke dinamike u pravcu dominacije, putem diplomatskih i nediplomatskih poteza.

Kritički, postavlja se pitanje o sigurnosti i stabilnosti regionalnih odnosa u slučaju da država koja se zalaže za ovakve ideje postane politički i vojni hegemon u ovom dijelu Balkana. Takva perspektiva mogla bi ozbiljno ugroziti stabilnost, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, jer bi mogla dovesti do destabilizacije i narušavanja postojeće ravnoteže među državama regiona, što bi za posljedicu imalo ne samo pogoršanje međususjedskih odnosa već i dugoročne geopolitičke tenzije.

Važno je primijetiti da se u Deklaraciji snažno politiziraju nacionalna prava, koja postaju instrument ostvarivanja geopolitičkih ciljeva "Velike Srbije". Ovakav pristup ne samo da narušava temeljne postulate međunarodnog prava već također ozbiljno ugrožava suštinske odredbe Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji je osnovni okvir za stabilnost i suverenitet Bosne i Hercegovine. Politizacija nacionalnih prava u ovoj formi postavlja temelje za potencijalno kršenje međunarodnih normi i ugovora te dodatno produbljuje podjele unutar postkonfliktnog društva.

Hegemonistička politika kao destabilizirajući faktor regije

Osnovna odlika hegemonističke politike jeste da država koja predstavlja hegemona u regiji oblikuje političku stvarnost tog područja.[1] Kod istupa zvaničnika iz Republike Srbije može se primijetiti, a što je aktuelno i prožima se kroz tekst Deklaracije, stalno isticanje statusa žrtve srpskog naroda i navodne potrebe za odbranom i zaštitom. Aktuelni primjer ovakvog, kontinuiranog, narativa jeste i ponovno uvođenje vojnog roka u Republici Srbiji. Predsjednik Republike Srbije Aleksandar Vučić u svome obraćanju oficirima i vojnicima povodom svečane promocije najmlađih oficira Vojske Srbije navodi: "Želim da svi razumete i koliko

[1] Dejan Jović, *Teorije međunarodnih odnosa: Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013.

nam je potrebna jaka vojska i koliko nam je važno da pravimo i kupujemo novo naoružanje. Nije naša želja da nekoga napadamo, ali hoćemo da odvratimo one koji nam prete, a vi ste taj bedem i najčvršća stena tog odvraćanja."[2] U tom obraćanju, kao i u svakodnevnoj politici Republike Srbije, jasno je naznačen karakter naoružavanja države zbog osjećaja ugroženosti. Ako se ovaj slučaj posmatra u okvirima međunarodnih odnosa, to vodi zaključku da je ovdje prisutna dimenzija realpolitike Aleksandra Vučića. Prema teoriji realizma, država se naoružava onda kada želi postati jača od ostalih kako bi spriječila bilo kakve primisli drugih da mogu ugroziti njenu sigurnost. U konačnici, to ne mora biti nužno loše s obzirom na to da svaka država, kao i svaki pojedinac, teži ka samoodržanju i nastoji preživjeti. "Ideja da je samoodržanje, a ne neki ideal slobode, glavni interes i cilj političkog djelovanja ne odnosi se samo na pojedinca nego i na kolektivitete, odnosno – na države."[3] Prema takvom stajalištu samoodržanje predstavlja želju države za opstankom. "Država ima želju – a dijelom i dužnost – da se održi."[4] U konačnici, ovakve ideje ne bi bile toliko maligne da je stvarni interes Republike Srbije ona sama sebi kao država, nego u Deklaraciji Svesrpskog sabora stoje sljedeći stavovi:

"Svesrpski sabor konstatuje da srpski narod predstavlja jedinstvenu celinu. Srpski narod je kroz istoriju imao više država sa različitim nazivima te polaže pravo da baštini svoju bogatu tradiciju." (Stav 4)

"Svesrpski sabor konstatuje da srpski narod, Republika Srbija i Republika Srpska treba da ujedinjeno očuvaju istorijska prijateljstva sa dokazanim prijateljima, ali i da grade nova savezništva." (Stav 26)

"Svesrpski sabor podržava politiku vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na sve postojeće vojne saveze, a sa takvim političkim opredeljenjem potpuno je saglasna Republika Srpska, koja će se boriti za očuvanje vojne neutralnosti u BiH. Svesrpski sabor podržava saradnju

[2] "Vučić: Potpisao sam saglasnost za služenje obaveznog vojnog roka u trajanju od 75 dana", Blic, dostupno na: https://www.blic.rs/vesti/drustvo/vucic-potpisao-sam-saglasnost-za-sluzenje-obaveznog-vojnog-roka-u-trajanju-od-75-dana/1820gq0 (pristup: 15. 2. 2025).

[3] Jović, 2013: 16.

[4] Ibid.

bezbednosnog sistema Republike Srbije i Republike Srpske u smislu zakonodavstva, razmene informacija, zajedničkih obuka i vježbi, a s ciljem postizanja i očuvanja mira i stabilnosti." (Stav 28)[5]

Navedeni stavovi Deklaracije samo su neki od stavova koji upućuju na aranžirane mitove o svesrpskom jedinstvu. Neophodno je primijetiti da je protivpravno naznačeno ujedinjeno djelovanje Republike Srbije, bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska, Kosova, Crne Gore i drugih teritorija gdje demografski egzistira etnički srpsko stanovništvo. Upravo iz takvih razloga, a doda li se još pri tome i historijski kontekst ratova na Balkanu i zločina počinjenih na ovakvim postulatima, narativ o zaštiti i samoodržanju postaje uveliko opasan, kako za samu Republiku Srbiju tako i za zemlje u njenoj blizini.

Miješanje u unutrašnje politike drugih

Iako kroz stavove iznesene u Deklaraciji, Svesrpski sabor poziva na internacionalizaciju i stabilnost regiona, kroz navedeni stav 28 naveden je imperativ očuvanja vojne neutralnosti i Bosne i Hercegovine kroz aktivne napore entiteta Republika srpska. Ovakav stav predstavlja *de facto* priznanje miješanja Republike Srbije u unutrašnja pitanja i politiku Bosne i Hercegovine, kroz instrumentalizirano iskorištavanje političkih faktora i aktera iz bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska. Spomenuta vojna neutralnost nedvojbeno implicira na sprečavanje članstva Bosne i Hercegovine u NATO. U političkoj praksi u Bosni i Hercegovini, o pitanju ulaska u NATO, najglasniji protivnici su politički zvaničnici iz entiteta Republika srpska. Svojevremeno je Milorad Dodik, u svojstvu predsjednika entiteta Republika srpska, u intervjuu za SRNA-u izjavio da "nakon NATO bombardovanja, ni Srbija, ni Republika Srpska ne žele da budu članice tog saveza".[6] Potvrde ovakvih

[5] Svesrpski sabor, *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava u zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*.

[6] "Dodik: Srbija i Republika Srpska nikad neće biti članice NATO-a", Princip News, https://www.princip.news/vijesti/dodik-srbija-i-republika-srpska-nikad-nece-biti-clanice-nato-a (pristup: 2. 3. 2025).

stavova potkrijepljene su političkim djelovanjem zakonodavnih tijela (Narodna skupština RS) ovog bosanskohercegovačkog entiteta.

Osim spomenutog primjera, Deklaracija nedvojbeno evidentira kršenje međunarodnog prava i miješanje Republike Srbije u unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine, kao i Crne Gore i Kosova, kroz sljedeće stavove:

"Nacionalni savjet srpskog naroda čine: predsjednici Republike Srbije i Republike Srpske, predsjednici narodnih skupština, predsjednici vlada Republike Srbije i Republike Srpske, ministar spoljnih poslova Republike Srbije, predsjednici akademija nauka i umjetnosti Republike Srbije i Republike Srpske, predstavnik Senata Republike Srpske i predsjednik Matice srpske. Svesrpski sabor konsenzusom u sastav Nacionalnog savjeta srpskog naroda imenuje i predstavnike srpskog naroda iz Crne Gore, Federacije BiH, Sjeverne Makedonije, Hrvatske, Slovenije, predstavnike srpskog naroda iz Evrope, Afrike, Azije, Sjeverne i Južne Amerike, Australije te istaknute naučnike, umjetnike, preduzetnike, sportiste i nacionalne radnike." (Stav 3)

"Svesrpski sabor konstatuje da je Kosovo i Metohija neotuđivi dio Republike Srbije, jedna od odrednica nacionalnog identiteta Srba, predstavlja temelj duhovnosti srpskog naroda i ugaoni kamen srpskog zavjetnog i svetosavskog puta. Svesrpski sabor insistira na korišćenju punog naziva južne srpske pokrajine – Kosovo i Metohija, što albanski secesionisti izbjegavaju." (Stav 11)

"Svesrpski sabor ističe da BiH nije jedna, niti jedinstvena izborna jedinica za izbor zajedničkih organa. Svesrpski sabor naglašava da BiH isključivo predstavlja tročlano Predsjedništvo na bazi konsenzusa, a ne pojedinci uzurpirajući nadležnosti funkcija koje obavljaju." (Stav 21)

"Svesrpski sabor osuđuje svako nepoštovanje i kršenje Dejtonskog mirovnog sporazuma i demokratskih procedura u BiH, nametanje zakona, preglasavanje konstitutivnih naroda, prenos nadležnosti sa entitetskog nivoa na centralni nivo, kršenje ljudskih prava i sloboda, te garantovanih prava srpskog konstitutivnog naroda na slobodno i samostalno odlučivanje i djelovanje unutar dejtonske BiH." (Stav 24)

"Svesrpski sabor smatra neprimjerenim postavljanje visokog predstavnika u BiH suprotno Aneksu 10 Dejtonskog mirovnog sporazuma, kojim je propisano da je za imenovanje visokog predstavnika potrebna saglasnost strana ugovornica, kao i odgovarajuća rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija." (Stav 25)

"Svesrpski sabor pozdravlja odluku Republike Srbije i Republike Srpske da ujedinjeno obilježavaju 15. septembar kao Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave u znak sjećanja na proboj Solunskog fronta u Prvom svjetskom ratu, kao i da je Sretenje, 15. februar, Dan državnosti Republike Srbije i Dan državnosti Republike Srpske koji treba ujedinjeno i zajednički proslavljati. Svesrpski sabor očekuje da Republika Srpska nastavi da obeležava 9. januar kao Dan nastanka Republike Srpske i krsnu slavu." (Stav 29)

"Svesrpski sabor potvrđuje da je himna "Bože pravde" svesrpska himna, a da je dvoglavi orao Nemanjića nacionalni svesrpski grb." (Stav 30)

"Svesrpski sabor ističe porodične i tradicionalne vrijednosti kao temeljne vrijednosti srpskog društva. Svesrpski sabor apeluje na Republiku Srbiju i Republiku Srpsku da u skladu sa državnim mehanizmima ujedinjeno i ključno utiču na očuvanje vrednosti i značaja porodice." (Stav 40)

"Svesrpski sabor preporučuje harmonizaciju nastavnih planova i programa u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju u Republici Srbiji i Republici Srpskoj. Svesrpski sabor podržava i uvođenje redovnih đačkih i studentskih ekskurzija i to na način da đaci i studenti iz Republike Srbije posjećuju prirodne ljepote i kulturno-istorijske spomenike u Republici Srpskoj, i obrnuto." (Stav 41)

"Svesrpski sabor predlaže sačinjavanje usaglašenog plana poljoprivredne proizvodnje Republike Srbije i Republike Srpske." (Stav 43)

"Svesrpski sabor podstiče Republiku Srbiju i Republiku Srpsku da dalje razvijaju zajednički ekonomski, kulturni, socijalni, sportski i duhovni prostor." (Stav 45)

"Svesrpski sabor preporučuje Republici Srbiji i Republici Srpskoj objedinjavanje ponuda, usluga, investicija i resursa u oblastima energetike, rudarstva, turizma, poljoprivrede, bankarstva, finansija i platnog sistema, zdravstva, obrazovanja, saobraćaja i veza i drugim oblastima od nacionalnog značaja radi zajedničkog nastupanja na domaćim i stranim tržištima." (Stav 46)

"Svesrpski sabor predlaže sačinjavanje zajedničkog i ujedinjenog plana infrastrukturnih projekata Republike Srbije i Republike Srpske kojim će se detaljno urediti i planirati potencijalno važni projekti. Svesrpski sabor pozdravlja zajedničke aktivnosti Republike Srbije i Republike Srpske na izgradnji auto-puta Banjaluka – Beograd, na izgradnji gasovoda kroz Republiku Srpsku, aerodroma u Trebinju, kao i na izgradnji zajedničkih hidroelektrana. Naravno, ekonomska saradnja je vezana za širi region i smatramo je neophodnom za uspostavljanje bliskih ekonomskih veza sa svim zemljama i entitetima na Zapadnom Balkanu kroz Berlinski proces, Otvoreni Balkan i kroz proces evropskih integracija." (Stav 47)

"Svesrpski sabor smatra da državni organi srpskog naroda treba da ponude narodima u okruženju sporazum o istorijskom pomirenju, trajnom miru i razvoju." (Stav 49)[7]

Kontinuitet – ono što se ponavlja

"Negiranje zločina i genocida uglavnom osmišljava se samim planiranjem genocida, a nastavlja se tokom njegovog sprovođenja."[8] Upravo posljednja faza u sprovođenju genocida, prema Stantonu, jeste negiranje genocida. Svesrpski sabor, kroz svoj narativ, stavom 15 i 16 demantira počinjenje genocida nad Bošnjacima, a pri tome je

[7] Svesrpski sabor, *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava u zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*.

[8] Muamer Džananović, Hikmet Karčić, Emir Suljagić i Sead Turčalo, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Memorijalni centar Srebrenica – Potočari, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2024, 80.

i eksplicitno naveden izostanak podrške Rezoluciji o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici. Potrebno je naglasiti da u stavu 16[9] stoji da se radi o "rezoluciji o Srebrenici", gdje se izostavlja uopćeno riječ genocid. Da je zaista riječ o genocidu nad Bošnjacima tokom agresije, upućuju presude međunarodnog tribunala i suda, a tome je svjedočio cijeli svijet. Ovdje možemo evidentirati da se radi o namjernom negiranju, u cilju kontinuiranog provođenja maligne svesrpske politike. "U agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu srpski agresor se trudio da uništi sve oblike višestoljetne posebnosti Bošnjaka i bosanskohercegovačkih Hrvata na način da se uništi i ukloni njihove korijene kako bi opravdao svoj prigovor na teritorij."[10]

Značajnu ulogu u stvaranju i održavanju kontinuirane maligne politike imala je i Srpska pravoslavna crkva (SPC). Zijad Šehić u knjizi *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna* navodi da je SPC osamdesetih godina aktivnije promovirala poklapanje vjerskog i nacionalnog identiteta te tako aktivno učestvovala u oblikovanju stavova među sljedbenicima. "Crkva je na svoj način doprinijela prihvatanju sile kao moralno prihvatljivog sredstva, odbacujući sva miroljubiva rješenja."[11] Narativ o svesrpskom jedinstvu pri posredovanju SPC-a prisutan je i kroz većinski dio stavova Deklaracije. Tako stavovi 9 i 10 upućuju na odavanje počasti SPC-u zbog zaštite srpskog naroda u "najtežim vremenima":

"Svesrpski sabor, poštujući sve vjeroispovijesti i podržavajući slobodu vjeroispovijesti i prepoznajući nezamjenjiv značaj pripadnika srpskog naroda drugih vjeroispovijesti, odaje posebnu zahvalnost Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja pod svojim okriljem ujedinjuje najveći dio srpskog naroda. Srpska pravoslavna crkva je sačuvala srpski narod u najtežim vremenima i u biološkom, ali i u kulturnom i obrazovnom smislu." (Stav 9)

[9] "Svesrpski sabor ne podržava rezoluciju o Srebrenici za koju su glasale 84 države u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, dok je 109 država bilo protiv, uzdržano ili nije glasalo. Pomenutom rezolucijom izvršen je pokušaj kolektivnog okrivljavanja cijelog srpskog naroda, koji je neprihvatljiv i ne može biti sproveden u djelo" – prethodni navod predstavlja stav 16 Deklaracije.

[10] Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, 175.

[11] Ibid.: 18.

"Svesrpski sabor prepoznaje Srpsku pravoslavnu crkvu kao jednog od stubova nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta srpskog naroda, te poziva na bližu saradnju crkvenih i državnih organa u ključnim pitanjima kao što je očuvanje tradicionalnih hrišćanskih vrijednosti i svetinje braka i porodice. Svesrpski sabor podržava i ulogu Srpske pravoslavne crkve u obrazovanju mladih posredstvom pedagoško-obrazovnih djelatnosti." (Stav 10)[12]

Miroljubiva politika SPC-a utihnula je onog trenutka kada, kako navodi grupa autora: "Kroz pomenuti proces (prvi i drugi srpski ustanak na početku XIX stoljeća) pod okriljem Srpske nacionalne države i Srpske pravoslavne crkve (SPC), rođena je ideja 'velike Srbije' koja će trajno determinirati organizovano nasilje nad Bošnjacima i Albancima."[13] O samom autoritetu i društvenom statusu najdetaljnije govori autor Anzulović B., kada iznosi argumente da je SPC "glavna riznica srpskog nacionalizma" ili da je sam antizapadni narativ najviše "hranjen" od SPC-a i kao takav je nametnut "kao moćna i trajna struja u modernoj srpskoj kulturi".[14]

Sama činjenica neodustajanja od svesrpske ideje, što se jasno potvrđuje ovom Deklaracijom, ukazuje na kontinuitet velikodržavnog projekta poznatog kao ideja "Velike Srbije", čiji politički, društveni i geostrateški ciljevi imaju destabilizirajući učinak na regiju. Ovaj projekt, duboko ukorijenjen u historijskim, ideološkim i nacionalističkim narativima, ne samo da perpetuira teritorijalne aspiracije već i potencijalno ugrožava regionalnu sigurnost, narušava međunacionalne odnose te otežava procese pomirenja i integracije u širem evropskom kontekstu. U tom kontekstu, značajnu ulogu ima i Srpska pravoslavna crkva, koja kroz svoje djelovanje nerijetko pruža ideološku i institucionalnu podršku ovom projektu, jačajući narative o nacionalnom jedinstvu i historijskom pravu na određene teritorije.

[12] Svesrpski sabor, *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava u zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*.

[13] Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva: (1992–1995)*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Institut za historiju, Sarajevo, 2023, 14.

[14] Branimir Anzulović, *Nebeska Srbija: Od mita do genocida*, Dialogos, Tuzla, 2024, 79.

Secesionizam kao rezultat podrivanja suvereniteta Bosne i Hercegovine

Secesionizam u Bosni i Hercegovini predstavlja direktan rezultat sistematskog podrivanja njenog suvereniteta, pri čemu se kroz pojačani intenzitet secesionističkih politika nastoji oslabiti državna struktura i narušiti stabilnost. Ključni aspekt ovog procesa ogleda se u kontinuiranom miješanju u unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine, posebno kroz institucionalnu i političku saradnju s entitetom Republika srpska, čime se Dejtonski mirovni sporazum instrumentalizira u svrhu postepenog slabljenja državne kohezije. Ovakvo djelovanje nije samo unutrašnje pitanje Bosne i Hercegovine, već predstavlja i direktno kršenje međunarodnog prava, jer dolazi iz država koje javno izražavaju težnju ka evropskim integracijama, iako njihovi politički akteri istovremeno sprovode aktivnosti koje su u suprotnosti s evropskim principima suvereniteta i vladavine prava. Uvidom u prethodno citirane stavove Deklaracije, kao i uvidom u cjelokupan njen tekst, stječe se dojam da je pojačana saradnja između entiteta i susjedne države upravo način sprovođenja separatističkih politika entiteta, a sve s ciljem ostvarenja velikosrpskog, odnosno svesrpskog projekta "Svi Srbi u jednoj državi". Također, nemoguće je ne primijetiti načine na koje dolazi do zloupotrebe Općeg okvirnog sporazuma za mir (odnosno Dejtonski sporazum), pri čemu se namjerno iskrivljeno tumači ovaj sporazum.

Dodatno, ustavni poredak Bosne i Hercegovine kontinuirano se podriva kroz političko huškanje entiteta Republika srpska na otcjepljenje, čime se destabilizira unutrašnji sistem i otežava funkcionalnost državnih institucija. Ova destabilizacija dodatno se produbljuje kroz blisku saradnju s političkim akterima iz entiteta RS, koji aktivno učestvuju u podrivanju bosanskohercegovačkog suvereniteta, dok se istovremeno koristi psihologija straha da bi se stvorio osjećaj nesigurnosti i neodrživosti života u Bosni i Hercegovini. Tako se ne samo otežava svakodnevni život građana već se i pospješuje odlazak stanovništva, što dugoročno slabi društvenu i političku stabilnost zemlje.

Zaključna razmatranja

Deklaracija Svesrpskog sabora predstavlja dokument koji nedvojbeno reflektira kontinuitet velikodržavnih ideja usmjerenih ka homogenizaciji srpskog naroda i hegemoniji u regionu. Iako se u njoj formalno ističu principi očuvanja kulturnog naslijeđa, stabilnosti i zaštite nacionalnih interesa, njen sadržaj otkriva tendenciju ka političkom i teritorijalnom utjecaju koji zadire u unutrašnje poslove susjednih država. Istovremeno, kroz stavove Deklaracije jasno se provlači narativ viktimizacije srpskog naroda, čime se opravdava militarizacija i jačanje političkog utjecaja Srbije i entiteta Republika srpska.

Dalje, kroz negiranje genocida i selektivno tumačenje međunarodnog prava, Deklaracija dodatno doprinosi destabilizaciji Balkana, produbljujući postojeće podjele i jačajući nepovjerenje među narodima. Njeno insistiranje na "svesrpskom jedinstvu" kroz političku, vojnu, ekonomsku i kulturnu harmonizaciju između Srbije i entiteta Republika srpska faktički predstavlja korak ka narušavanju suvereniteta Bosne i Hercegovine i drugih država u regionu.

U širem kontekstu, ovaj dokument može se posmatrati kao još jedan pokušaj reafirmacije hegemonističkih politika koje su u prošlosti dovele do ratova i zločina. Stoga, umjesto podsticanja daljih podjela i konflikata, ključ za dugoročnu stabilnost regije leži u poštivanju međunarodnog prava, jačanju međusobne saradnje na ravnopravnim osnovama i izgradnji narativa koji promoviraju pomirenje, a ne nove oblike političkog sukoba.

Izvori i literatura

1. Anzulović, Branimir, *Nebeska Srbija: od mita do genocida*, Dialogos, Tuzla, 2024.
2. Dedijer, Vladimir, Miletić, Antun, *Genocid nad Muslimanima, 1941-1945: zbornik dokumenata i svjedočenja*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
3. Džananović, Muamer, Medić, Jasmin, Karčić, Hikmet, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva: (1992–1995)*, Univerzitet u

Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Institut za historiju, Sarajevo, 2023.

4. Džananović, Muamer, Karčić, Hikmet, Suljagić, Emir i Turčalo, Sead, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Memorijalni centar Srebrenica – Potočari, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2024.
5. Gutman, Roy, *Svjedok genocida*, Dialogos, Asocijacija Bosna, Tuzla/Vejle, 2023.
6. Jović, Dejan, *Teorije međunarodnih odnosa: Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013.
7. Minić, Miloš, *Dogovor u Karađorđevu o podeli Bosne,* Art Rabic, Sarajevo, 2022.
8. Omeragić, Sejo, *Dogovoreni rat – treće izdanje*, Proton, Sarajevo, 2002.
9. Softić, Sakib, *Međunarodno pravo*, DES, Sarajevo, 2012.
10. Svesrpski sabor, *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava u zajedničkoj budućnosti srpskog naroda,* Beograd, 2024.
11. Šehić, Zijad, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.

Korisni linkovi:

1. https://balkans.aljazeera.net/teme/2019/7/6/negiranje-kao-posljednja-faza-genocida-koja-traje
2. https://www.blic.rs/vesti/drustvo/vucic-potpisao-sam-saglasnost-za-sluzenje-obaveznog-vojnog-roka-u-trajanju-od-75-dana/1820gq0
3. https://www.princip.news/vijesti/dodik-srbija-i-republika-srpska-nikad-nece-biti-clanice-nato-a
4. https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf

II. IZLAGANJA, DISKUSIJE I OSVRTI S NAUČNOG SKUPA

Prof. dr. Šaćir Filandra
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka

NEPREVLADANOST NACIONALIZMA

U nakani teorijske kontekstualizacije današnje rasprave o nacionalizmu, a na što smo kao znanstveni djelatnici pozvani, prvotno se zapitati o osnovnim značajkama doba našeg življenja. Samo iz jednog takvog širokog zahvata možemo razumjeti i odrediti svoju poziciju u svijetu kao i poziciju aktera o kojima raspravljamo. Složiti se s karakterizacijom svijeta francuskog geopolitičara Dominika Mojsija da je 20. stoljeće, kao stoljeće ideologija, zamijenjeno stoljećem identiteta, uprkos tome što se njemu u znanosti dodjeljivalo 19. stoljeće. Identitet, osobni i kolektivni, postaje jednim od ključnih pitanja našeg vremena. Ovo pitanje i ranije je bilo prisutno, ali nikada kao danas nije politizirano, ideologizirano i instrumentalizirano. To svjedoči i Deklaracija Svesrpskog sabora, na koju se referiram. Dvije velike univerzalističke, egalitarne i sinhronijski usmjerene ideologije, mislim na ideologije liberalizma i marksizma, koje su obilježavale prošlo stoljeće, na socijalnoj ravni nisu iznašle plauzibilne odgovore na pitanja grupnog identiteta. Dodamo li tome činjenicu fluidne modernosti i fluidnog života, na način kako je to ove pojmove definirao sociolog Zygmunt Bauman, ne iznenađuje činjenica aktualnog preovladavanja političkog konzervativizma, tradicionalizma, restauratorskog duha i svjetonazorskih pitanja, što sve za posljedicu ima jačanje nacionalizma. Kao u pravilu, što život postaje fluidniji, nesigurniji, globaliziraniji to nacionalizam postaje tvrdokorniji i izraženiji. Pri tome ću se složiti sa sociologom Sinišom Malešević da nacionalizam nije nikakva devijacija Modernosti, već njen autentični izraz. U fluidnom i medijaliziranom svijetu on atomiziranim i otuđenim pojedincima daje izvjesnu kontingenciju. Da zaključim, s nacionalizmom je, pa i srpskim, i dalje računati, i samo naivni postavljaju pitanje zašto je on danas toliko moćan. Odgovor na sve nacionalizme i na njima zasnovane

velikodržavne projekte, a za nas posebno na one u našem, bosanskom okruženju, i ovo je sada moj stav, nije vlastiti nacionalizam, već daljnji i dublji modernizam, tj. produbljenija politička, društvena, kulturna i ekonomska modernizacija. Sve drugo je iluzija, ili obmana sirotinje.

Da se konkretnije vratim na Deklaraciju Svesrpskog sabora, posebno na njene moguće implikacije. Disolucija Jugoslavije je formalno-pravno završen proces prerastanjem bivših republika u nacionalne i nezavisne države s tim da je međunarodno priznanje državnosti Kosova zakompliciralo i srpsku politiku ali, posljedično, i bosanskohercegovačku situaciju. Jedan dio srpskog političkog tijela i dalje računa sa zaokruživanjem etničkih kao nacionalnih teritorija, odnosno, na pripajanje bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska postojećoj srpskoj državi kao navodnu kompenzaciju za gubitak Kosova, mada bosanska i kosovska državnost nisu ni u kakvoj kauzalnoj vezi. Analiza ove srbijanske radikalske politike spram Bosne i Bošnjaka u bosanskom i bošnjačkom javnom i akademskom diskursu dugo je prisutna i u osnovi završena. Njeni ciljevi i metode su nam jasni i nažalost dobro poznati. Nas, političke Bosance, kao objekte te politike, danas ne trebaju dalje primarno okupirati problemi, ovi i slični, već njihova rješenja, odnosno, iznalaženje načina i oblika djelatnog suprotstavljanja takvoj politici. U tome vidim mogućnost formiranja novog bosanskog stava u odnosu na tradicionalna emocionalizirana i deskriptivno-normativna odnošenja prema ovom pitanju. Taj iskorak značio bi zauzimanje proaktivnog odnosa prema srpskom nacionalizmu. I to kroz jačanje bosanskih društvenih i državnih kapaciteta, a što zavisi samo od nas, s jedne, i objektiviziranje tog pitanja kroz međudržavne, a ne međuetničke, razgovore, s druge strane. Mi, Bosanci, danas smo Država, tako trebamo i nastupati, tako da je 49. stav Deklaracije Sabora o nuđenju sporazuma o historijskom pomirenju naroda zakasnio. Drugi dio aktualnih srpskih politika, a njihov produkt je Svesrpski sabor, najnovijom kategorijom "srpskog sveta" akcent stavlja primarno na homogeniziranje i identitarno ujednačavanje srpskog naroda, a ne prisvajanje tuđih državnih teritorija. Da li se u ovakvoj politici radi o pomjeranju akcenta s teritorija na stanovništvo, što bi značilo da se postojeće međudržavne granice ipak priznaju, ili je "srpski svet" samo alat u zadobijanju krajnjih teritorijalnih

ciljeva, još je otvoreno pitanje. Geopolitički kontekst Zapadnog Balkana trenutno je takav da je i pomisao na nedemokratsko pomjeranje granica međunarodno priznatih država krajnje nepopularna i praktično bez rata neizvodiva radnja, što ne ide na ruku promicateljima velikonacionalnih projekta, ali je identitarno ujednačavanje i političko homogeniziranje, u ovom slučaju srpskog naroda, koji živi u različitim političkim zajednicama, izvodivo i ono se izvodi. U takvoj klimi granice između Srbije, Crne Gore i bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska nastoje se učiniti poroznim i nevidljivim, budući da se cijelim narodom praktički, mada ne i oficijelno, vlada iz jednog centra. Kategorija "srpskog sveta" trenutno funkcionira na ovaj način. I jednog i drugog navedenog političkog nauma krajnji cilj u osnovi je isti. Uspostavljanjem homogenog, standardiziranog i jedinstvenog etničkog kolektiviteta, tj. srpskog društva s jedinstvenom investicijskom, energetskom, sigurnosnom i kulturnom politikom, uspostavlja se nova društvena realnost koja u pogodnom trenutku može prerasti u državnu. Može, ali i ne mora, što je poziv za dodatnu suprotstavljenost demokratskih domaćih i međunarodnih snaga ovakvim i sličnim projektima. U srpskoj i srbijanskoj politici još su najslabije snage koje na liberalno-demokratskim načelima priznaju principe međunarodnog prava, pristajući u cijelosti na poštivanje novih državnih kao bivših republičkih granica. Srbijanska politika još je u državno-pravnim pitanjima otvorena, nedovršena, pregovori s Kosovom to najbolje ilustriraju, dok se samo nadati da će njen liberalno-demokratski i proevropski front političkih snaga s vremenom jačati. No, ni njegovo jačanje, ni eventualna prevaga, neće automatski značiti iščezavanje velikodržavnih ambicija u pojedinim strukturama toga društva. Ipak, svako otvoreno bosansko pitanje rješava se primarno u njoj samoj, među njenim građanima. Stoga fokus treba biti ne na osporavateljima Bosne, uvijek ih je bilo i bit će, već na njenim braniteljima i zagovaračima. U cijeloj ovoj priči to pomjeranje akcenta s osporavatelja na zagovaratelje, s izvanjskog na unutrašnji plan, mentalni je i politički iskorak koji bosanski politički blok tek treba dostići.

Šta Bošnjaci sami mogu učiniti za predupređenje okolnih velikodržavnih projekata? Mogu izmijeniti vlastito samorazumijevanje. Velika opasnost za Bošnjake dolazila je tokom agresije, pa i danas, od ogrtanja

ideologijom žrtve. Ovaj viktimizacijski diskurs utoliko je opasniji što za njega kod Bošnjaka postoje realne pretpostavke. Jedno je ne zaboraviti Srebrenicu, Foču, Štrpce, Prijedor, a drugo je sve to preraditi u svijest o sebi kao predodređenoj, bespomoćnoj žrtvi. Ideologija žrtve u suštini je poziv za neodgovornost, snishodljivost postaje tačka identifikacije, ona podrazumijeva prihvatanje sebe kao objekta tuđe mržnje ili tuđe samilosti. Ova ideologija tipično je manihejsko metafiziciranje povijesti, stajalište kolektivnog fatalizma i nesretne svijesti, a odbacivanje subjektivizma, slobode i mogućnosti promjene. Na političkoj ravni ona za posljedicu ima pasivizam, konformizam i *status quo*, a na antropološkoj ravni guši nadu i porađa socijalnu depresiju, čega smo se posljednjih decenija u bošnjačkoj politici nagledali. To da je povijest bremenita mogućnostima, da u konačnici ovisi o Nama te da je društvena realnost kompleksna, društveni akteri nikada ne smiju izgubiti iz vida.

Bošnjaci mogu promijeniti i vlastitu političku praksu, posebno odnos prema svojim sunarodnjacima u entitetu Republika srpska. Povratnička populacija u tom dijelu države, najblaže rečeno, u ozbiljnoj je krizi. Negativno populacijsko stanje, demografsko osipanje, starenje stanovništva, ekonomska nesigurnost, isključenost iz pristupa zapošljavanjima u javnom sektoru, neadekvatna socijalna zbrinutost, opća i pravna nesigurnost, osjećaj besperspektivnosti i napuštenosti, samo su neki od indikatora koji upućuju na nužnost radikalne rekonceptualizacije politike povratka. Ovo pitanje smatram najvećim izazovom aktualne entitetske, federalne i bošnjačke, nacionalne politike. A njegovo rješavanje ovisi prvenstveno, made ne i jedino, o Nama. Ako se dosadašnji negativni trendovi nastave, a bez radikalne promjene politike hoće, politički izgledi za daljnje "soliranje" ovog dijela države dodatno će rasti.

Dr. sc. Sedad Bešlija
Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju

Stanje svijesti o državi u jednom kolektivu, zajednici, narodu ili društvu osnovna je pretpostavka svih pretpostavki. Deklaracija o kojoj danas govorimo izraz je, prije svega, stanja svijesti o državi kod jednog kolektiviteta. Malo prije smo čuli da je ključna pretpostavka pomjeranje fokusa i akcenta s osporavatelja na zagovaratelje Bosne. Potrebna je jedna mentalna revolucija, jedan novi početak za 21. stoljeće. Ako nemate vlastitu agendu, osuđeni ste biti dijelom nečije agende. Korisno je znati i pratiti agende drugih o sebi. U tom smislu, čestitam Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu na organizaciji ovog skupa. Međutim, nije mnogo korisno i efikasno biti stalno u reaktivnoj poziciji. Pametnije je i mudrije, efikasnije i efektivnije, pa i u cilju odbrane od negativnih agendi drugih o sebi, razvijati vlastitu agendu.

Tvrdim da je rješenje bosanskog pitanja isključivo u rukama bosanskih domoljuba. Da bi Bosna bila jača i sigurnija u svakom smislu, a antibosanske agende slabe, u konačnici efemerna pojava za bosanske domoljube, ključno je:

1. Razviti ideološki okvir za Bosnu i Hercegovinu;
2. Razviti strateško komuniciranje, javno i institucionalno, u Bosni i Hercegovini;
3. Odrediti konkretne metode kojima će se jačati i razvijati sve ono što sadrži i podrazumijeva bosanski identitet.

U kojem bi se pravcu trebalo kretati u budućnosti?

Bez kulturoloških pretpostavki koje znače afirmaciju bosanske historije, jezika, književnosti i umjetnosti nemoguće je oduprijeti se zaključcima Svesrpskog sabora.

Bez dugoročne strateške bosanske politike u entitetu RS nemoguće je zaustaviti dva stoljeća živu antibosansku ideologiju.

Bez definiranja sadržaja bosanskih vrijednosti i njihovog plasiranja u sve dijelove Bosne i Hercegovine nemoguće je stati ukraj antibosanskim ideologijama, politikama i praksama.

Bez ozbiljne, meritorne državne diplomatije u međunarodnim odnosima nemoguće je zaustaviti ili anulirati beogradsku diplomatsku kuhinju.

Bez snažne ekonomije u Bosni i Hercegovini nemoguće je biti konkurentan u odnosu na susjedne zemlje.

Po mom dubokom uvjerenju, Bosna i Hercegovina ima tri pravca kretanja u budućnosti:

1. Historijski primjer Krima. Rusi su tamo izveli agresiju, okupaciju, secesiju i na koncu aneksiju.
2. Historijski primjer Kipra koji je na sceni od 1974. godine kada se turskom invazijom Kipar podijelio na dva dijela.
3. Treći i jedini model koji je presudan za egzistenciju Bosne i Hercegovine je reintegracija države. Međutim, to neće biti moguće provesti bez strateške bosnizacije entiteta RS.

Možemo zaključiti da je primarno do nas. Hvala na pažnji.

Mr. Ćamil Duraković
Potpredsjednik entiteta Republika srpska

Dužan sam prije bilo čega, ograditi se.

Premda je skup izrijekom naučni, ovdje ne figuriram kao naučni radnik nego, prije i poslije svega, kao politički aktivan djelatnik, izabrani dužnosnik na nominalno visokoj, najvišoj funkciji koju Bošnjak može obnašati u entitetu Republika srpska, kao potpredsjednik entiteta. S takvim zaleđem čini mi se, preče je, značajnije i učinkovitije da se ovom skupu obratim najprije kao političar, ali možda bitnije i svrsishodnije kao stanovnik entiteta RS, vrlo dobro upućen u stvarne učinke srpske velikodržavne politike prije, u vrijeme i nakon donošenja i drugog Memoranduma SANU i Deklaracije Svesrpskog sabora.

Anticipirajući izvjesni razvoj događanja u kontekstu Deklaracije Svesrpskog sabora, ali i decenijama svjedočeći kontinuiranoj pravnoj i svakoj drugoj pripremi odsutnih poteza režima u entitetu RS, pokazalo se dobrim potezom sačekati s pisanjem teksta temeljem moga obraćanja uvaženim naučnicima, učesnicima naučnog skupa s temom "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike" jer je razvoj događaja na svaki način potvrdio svaku moju političku i građansku aktivnost povodom najava i konkretnih radnji na svim razinama administracije, institucijama sistema i svim sferama javnog društvenog življenja u entitetu Republika srpska na koje sam nebrojeno puta u javnom prostoru upozoravao pozivajući nadležne institucije na pravovremeno reagovanje.

U međuvremenu između datuma održavanja naučnog skupa s temom Deklaracije Svesrpskog sabora i vremena pisanja ovog teksta dogodilo se nekoliko golemih potresa na političkoj sceni Bosne i Hercegovine, koji bi u svakoj drugoj, normalnoj državi polučili reakcije svekolike političke javnosti, ali, prije svih, državnog tužilaštva i organa bezbjednosti.

Spomenuti događaji kreću se od toga da je američka administracija na "crnu listu" stavila zvaničnike entiteta RS zbog "učešća u organiziranoj

grupi koja je pripremala otcjepljenje entiteta", preko prvostepene presude predsjedniku predmetnog entiteta zbog nepoštovanja i neizvršavanja naloga Visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH, kulminirajući u Narodnoj skupštini Republike srpske usvajanjem seta diskriminatornih, etnički profiliranih i etički neupitno spornih zakona koji tek trebaju ići u dalju proceduru ali, koji – svi – sadrže sve elemente nedvojbenog udara na ustavnopravni, bezbjednosni i mirovno-ugovorni krhki sistem države Bosne i Hercegovine. Pravna afirmacija ciljeva Svesrpskog sabora i donesene Deklaracije u Narodnoj skupštini entiteta RS skrbi i represivne mjere u slučaju njihovog nepoštivanja koje niti su bezazlene niti su beznačajne.

Ne upuštajući se u meritum, smislenost zakona koji kao ciljnu skupinu imaju jednu etniju (Srbe) u institucijama državnog aparata Bosne i Hercegovine, njihovu pravnu valjanost i formalnu provodivost, činjenica da su takvi zakoni uopće doneseni s potpunim tekstom, govori o stvarnom postojanju i djelovanju ne samo spomenute "grupe za pripremu otcjepljenja RS od BiH" nego neusporedivo širem krugu uključenih u, konačno je valjda svima jasno, antidržavne aktivnosti koje za cilj imaju narušavanje i ugrožavanje teritorijalne cjelovitosti i integriteta Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, u Narodnoj skupštini entiteta RS usvojeni su zakoni koji već činom usvajanja predstavljaju svojevrsni državni udar, a u slučaju njihove implementacije, zaživljavanja i realizacije *de facto* državni udar čine dalekim koliko je potrebno da se policija i/ili neki drugi naoružani elementi izvedu na administrativnu liniju između entiteta i da se time i tako uspostavi "granica".

Najviši dužnosnici državnih institucija podnijeli su apelacije za utvrđivanje ustavnosti donesenih zakona za čiju je provedbu predsjednik RS-a potpisao i ukaz na što je Ustavni sud Bosne i Hercegovine predmetne zakone privremenom odlukom suspendirao, privremeno blokirao i/ili ukinuo implementaciju antiustavnih zakona koje su donijele vlasti u entitetu Republika srpska. NATO i EUFOR šalju dodatne kontingente vojske…

Je li državni udar propao, kako to neki analitičari tvrde, ili pak, nije, još uvijek ne znamo jer do sada nije zabilježena nijedna konkretna (re) akcija nadležnih državnih institucija, ni međunarodnih predstavnika, ali

zato jeste sastanak Predsjednika entiteta RS s najodgovornijim Srbima u bezbjednosnim strukturama entitetske i državne razine među kojima su direktor SIPA-e, zamjenik direktora OSA-e, direktor Službe za poslove sa strancima. Stvarni zaključci s tog sastanka, siguran sam, neće nam biti poznati sve do njihove provedbe u praksu.

No, nedvojbeno je jasno da je definitivno i nepovratno propala retrogradna politika "dogovora naroda" proklamovana devedesetih godina prošlog vijeka koja je do sada pokazala sve svoje mahane, manjkavosti, nedorečenosti, neodrživosti i sveukupni besmisao, a na kojoj je uspostavljen ne samo Dejtonski mirovni ugovor za Bosnu i Hercegovinu sa svim njegovim aneksima, uključno i Aneks IV koji je *de facto* i *de jure* Ustav Bosne i Hercegovine, nego i ukupan društveni dogovor na kojem funkcionira – i opstoji – Bosna i Hercegovina kao društvo i kao država. Propast rečene politike što je više nego očigledno i nenabrojivo mnoštvo puta dokazano proteklih godina, skrbi neusporedivo više posljedica nego što sam ih u stanju imenovati.

Mnogo šta u ovoj zemlji nije u redu i sporno je po više osnova – od takozvanog "entitetskog državljanstva", preko zakona o doslovno konfiskaciji zemlje u privatnom vlasništvu i Zakona o prebivalištu – i sve je, iz razloga čije bi obrazlaganje uzelo previše prostora i ne bi vodilo ničemu, decenijama prolazilo bez značajnih reakcija na bilo kojoj razini vlasti u našoj zemlji.

Svima nama – ne samo nama okupljenim ovdje nego znakovito šire – jasno je šta danas imamo na regionalnoj političkoj sceni: sljedeću fazu u realizaciji srpskog velikodržavnog projekta zamišljenog prije gotovo dva stoljeća. I to, uvjetno rečeno, nije problem. U najmanjem što neprijatelj jedinstvene, cjelovite i suverene Bosne i Hercegovine ima ime i prezime, adresu, lice i naličje, planere i izvođače radova…

Ništa od toga, uslovno rečeno, nije stvarni problem. Ne zbog toga što objektivno ne predstavlja(ju) izazov s kojim ćemo se – i već se suočavamo – nego, zato što su adekvatnim pripremnim aktivnostima mogli biti uveliko preduprijeđeni čak, spriječeni.

Problem ili, radije, probleme koje vidim moguće je sortirati u nekoliko vrijednosnih skupina, međusobno nadopunjujućih, objektivno i subjektivno uzrokovanih i teško rješivih.

Prvi problem kvalificirao bih subjektivnim. Naime, država su institucije, a institucije ljudi. Uvjeren sam da mnoga odgovorna (radna) mjesta u institucijama Bosne i Hercegovine na svim razinama administrativnog organizovanja zauzimaju ljudi koji nisu kompetentni i spremni odgovoriti na izazove vremena u kojem se nalazimo, a pogotovo ozbiljnih prijetnji teritorijalnom, ustavnom i svakom drugom integritetu države. Kadrovska politika kao majka svih politika svih dosadašnjih vladajućih stranaka gotovo da je identična: zapošljavaju se "zaslužni" stranački vojnici, znakovito veliki broj rodbinski, prijateljski i/ili drugačije afiliranih osoba bez odgovarajuće stručne i druge spreme, položajima i pozicijama se trguje najprije po osnovu visine budžeta koji pozicija podrazumijeva, a potom ili naporedo s tim i po osnovu dostupnosti tog budžeta i slobodi raspolaganja njime. Nije nepoznanica da su za podobne izmišljana radnja mjesta, prepravljanje sistematizacije i na druge načine nalažen prostor za upošljavanje. Pritom, imajući na umu osnovni kriterij za zapošljavanje, malo je prostora da odgovorna mjesta zauzmu kompetentni stručnjaci spremni suočiti se s izazovima.

Ovaj ozbiljni problem nadopunjuju druga dva: Zakon o državnoj službi koji čini doslovno nemogućim zamjenu nesposobnih i nekompetentnih, te iracionalno odbijanje stranaka da na izvršne funkcije postave ljude izvan usko stranačkog članstva.

Tako ili zbog toga, administracija / birokratija je dosegla brojke koje, uvjeren sam, niko ne zna, a i da zna, ne bi se usudio javno saopćiti. Taj ogromni, tromi i inertni administrativni aparat, koji je u međuvremenu zaživio, na vlastitoj razini i poslove i zadatke obavlja po vlastitom nahođenju, brzini i nakani, nije u stanju promptno / dovoljno brzo reagirati na promjene situacije u zemlji i državi kakve mogu – i već jesu – nastupile.

Drugi problem je što u bošnjačkom i bosanskom političkom tkivu, kako teorijskom tako i praktičnom, ne postoji svijest o ozbiljnosti situacije, a kamoli o potrebi osmišljavanja strategije suprotstavljanja i sprečavanja provođenja u djelo plana čiji su "svesrpski svet" i "deklaracija o svesrpskom jedinstvu" samo najnoviji manifestacioni oblici. I sve to znamo i imamo i cijenim da je izlišno trošiti vrijeme na opetovano identificiranje poznatih činjenica.

No, ono što nemamo je strategija i taktika suprotstavljanja tim negativnim inicijativama i taktikama. Stoga, cijenim da bi neusporedivo korisnije i svrsishodnije bilo posvetiti se promišljanju, komuniciranju, osmišljavanju i iznalaženju adekvatnog odgovora na nedvojbenu prijetnju koja se nadvija ne samo nad Bosnom i Hercegovinom nego nad cijelim regionom, a naročito nad Crnom Gorom, Kosovom i, ne bi trebalo zaboraviti, Sjevernom Makedonijom, premda ona trenutno nije u prvom planu što nipošto ne znači da je zaboravljena ili zanemarena.

Podsjetit ću vas, prije nekoliko godina kada je u javnost dospio jedan od vjerovatno, mnoštva zvaničnih i nezvaničnih "non-papera" kojim se kao rješenje kontinuirane krize na Balkanu predlagalo stvaranje tri velike etno-nacionalne države: velikih Hrvatske, Albanije i Srbije, granice potonje dvije projicirane velike države znakovito su sezale preko trenutnih granica Sjeverne Makedonije.

Treći problem koji sam identifikovao tiče se psihološkog stanja Bošnjaka u RS-u. Među ostalim, ja sam magistar psihologije te, stoga, sasvim pozvan da o tome govorim. U proteklih nekoliko sedmica dobio sam stotine, ako ne i hiljade poruka Bošnjaka stanovnika entiteta RS. Na prste jedne ruke mogu izdvojiti one osobe koje su spremne ostati u svojim kućama i suprotstaviti se bilo kojem i kakvom pritisku, pa čak nasilju usmjerenom prema njihovom iseljavanju. Sve ostale bile su puko raspitivanje je li vrijeme da se preseli u Federaciju ili inostranstvo i/ili žalopojke zbog ponovnog odlaska u logor. Tu smo i sami smo! Ne štite nas ni državne institucije, ni bošnjački politički predstavnici, a ni one "probosanske" stranke koje nam obećavaju Evropu. Nema ih. Oni se iz udobnih fotelja kolju oko skraćene nastave tokom ramazana, potpuno oduzeti od realnosti u kojoj žive Bošnjaci u entitetu Republika srpska – odnosno, potpuno oduzeti od svega onoga što predstavlja društvenu zbilju.

Zatvaraju oči i okreću glavu. S vremena na vrijeme pojave se u medijima, obećaju neku zaštitu a onda nestanu uz opravdanje da "Milorada Dodika treba ignorisati". Ali mi, koji trpimo posljedice njegovih odluka, ne možemo ga ignorisati. Mi smo već decenijama obespravljeni. Mi već decenijama skupljamo mrvice Ustavom obećanih ljudskih prava. Mi već decenijama živimo na marginama jer nam Milorad Dodik, njegovi

poltroni i svi oni koji se kriju iza državnih institucija, a čije ovlasti ne koriste da sankcionišu Milorada i njegove poltrone, ne dozvoljavaju da se oporavimo od PTSP-a.

I znam da je njima potpuno nevjerovatno da, svako malo, na Dodikovo zveckanje oružjem ili onu njegovu poznatu: "Od danas više nema BiH koju ste zamišljali", troje bošnjačkih staraca u nekada jednom od najvećih prijedorskih sela svakodnevno živi u strahu da će im neko pokucati na vrata i odvesti ih u neki logor. Znam, zvuči nevjerovatno, ali to je naša zbilja.

To je naša svakodnevnica kada god Dodik sa svojom svitom prekraja Bosnu i Hercegovinu jer u bošnjačkim zajednicama u entitetu Republika srpska još uvijek žive ljudi koji nisu pronašli nijednu kost svojih majki, očeva, braće, sestara, komšija i prijatelja. U bošnjačkim zajednicama u entitetu Republika srpska žive ljudi koji svaki dan sreću one koji su ih zlostavljali, vodili u logore ili na strijeljanje – sreću ih jer institucije države Bosne i Hercegovine nisu radile i ne rade svoj posao. U bošnjačkim zajednicama u entitetu Republika srpska žive ljudi koji su mjesecima pa i godinama mučeni po logorima, a danas nemaju nikakva prava jer su im ta prava oduzeta, a nikada niko iz državnih institucija nije se potrudio da im ta prava vrati. Danas u entitetu Republika srpska ne živi nijedna porodica koja nije osjetila strahote protekle agresije, a Milorad Dodik sa svojom svitom ne dozvoljava im da ijedan jedini dan zaborave na te strahote.

Gospodo, od vas očekujemo zaštitu! Imate ovlasti – iskoristite ih. Ako nemate petlju to da učinite – odlazite! Ne pričajte nam iz udobnih fotelja da Milorada Dodika treba ignorisati jer Bošnjaci u entitetu Republika srpska nemaju taj luksuz koji vi imate – da prosto okrenu glavu i nastave svoj život dok im on prijeti!

Osim toga, drugi problem iz iste kategorijalne skupine jeste to što državna koalicija puca. Svako nekoliko dana serviraju nam nove smjene ili skandale – šta kome više odgovara. S vremena na vrijeme u najgledanijim političkim emisijama poručuju nam da će svojim djelovanjem prava djece u Sarajevu i u Banjoj Luci izjednačiti s pravima djece u razvijenim evropskim državama. Zdravstveni sektor će nam

procvjetati, a životni standard porasti jer su država i njeni građani uvijek na prvom mjestu.

U isto vrijeme dok državna koalicija puca zbog kojekakvih evropskih zakona i blokada, Univerzitetsko-kliničkom centru u Tuzli nedostaje novca za liječenje povratnika iz entiteta FBiH u entitet Republika srpska, pa bismo mi, povratnici, po dobrom starom običaju ponovo trebali moliti Vladu FBiH da uplati novac UKC-u Tuzla, koji je svakako zakonski dužna uplatiti. Pa ipak, pored svega toga, državna koalicija dakako će se baviti evropskim zakonima, jer su državni odavno savršeni te im ni na sekundu neće pasti na pamet da pokrenu sa svojim dosadašnjim koalicijskim partnerima pitanje liječenja povratnika! Gdje i kako da se liječi Bošnjak iz Konjević-Polja koji boluje od karcinoma? Koga tačno treba moliti da mu da citostatike?

Pričaju nam i bajke o izjednačavanju prava djece u Sarajevu i u Banjoj Luci s pravima djece u razvijenim evropskim državama, ali se nikada, ama baš nikada, neće sjetiti povratničke djece iz entiteta Republika srpska koja nemaju pravo izučavanja nacionalne grupe predmeta. Neće se sjetiti ni djeteta čiji je roditelj godinama izlagan sistemskoj diskriminaciji u entitetu Republika srpska, a koje će za nekoliko dana otići u neku drugu evropsku državu jer će tamo imati prava koja mu ovdje godinama obećavaju. Neće se sjetiti nijednog povratnika čija je egzistencija ugrožena samo i isključivo zbog diskriminacije na nacionalnoj osnovi. Neće, jer su i za njih, jednako kao i za koalicione partnere im, povratnici ustvari građani drugog reda. Smetnja i teret koja njima, u njihovim evropskim planovima za Sarajevo, ne treba.

Pričat će nam i o državi koja postoji samo na papiru, jer u teoriji njihova država se svodi na dio od Baščaršije do Marijin–Dvora, te se uopće neće baviti perifernim stvarima kao što je sutrašnje obilježavanje Dana državnosti entiteta Republika srpska.

Ja bih rekao da se to u civilizovanim državama naziva "državnim udarom", ali to će nam bolje objasniti oni koji ne žive kao Bošnjaci u entitetu Republika srpska.

Problemi koji su se namnožili u proteklih trideset godina, po mom viđenju u najvećoj su mjeri proizvod zbira ili umnoška gore navedenih.

Već neko vrijeme insistiram na zamjeni pojma "probosanski" – blok, politika, stranke… - terminom "prodržavni", jer on bolje obuhvata ono što je po meni, ustvari, trenutno gorući i ključni problem. "Bosna i Hercegovina je imala i težih perioda u svojoj historiji i sve ih je preživjela i nadživjela", kao što imamo priliku često čuti od gotovo nezainteresovanih "probosanskih" političkih činilaca. Tom dogmatskom floskulom "probosanski" političari manje-više populistički se brane od onih koji ih rutinski optužuju za izdaju, kao što su oni koji su sada na vlasti za vrijeme svojih opozicionih dana tadašnje donosioce odluka optuživali također za izdaju.

Iz moje bosanske – ako hoćete, probosanske – perspektive izdaja je svako djelo koje na bilo koji način ide u prilog dokidanju državnih ingerencija nad resorima na kojima počiva država, od obrazovanja preko poljoprivrede do kulture i to od institucionalnog nereda i nerada, opstrukcija i "administrativne šutnje", preko nepostojećih ili neodgovarajućih ekonomskih, poreskih i energetskih politika, do neadekvatne kadrovske politike i imenovanja stranačkih umjesto stručnih kadrova. A toga, složit ćete se, na svim razinama ima toliko da bi svakom od pojedinačnih problema trebalo posvetiti poseban naučni skup. Pri ovome ne želim ni spomenuti problem koji je pojeo svaku dobronamjernu inicijativu i koji iznutra razgrađuje bh. društvo do razine da će ga biti teško – ako ikako bude moguće – izgraditi: kapilariziranu korupciju i nerad pravosuđa. Sve je to rezultat višedecenijskog rada političkih stranaka – pa i tzv. probosanskih.

Država je virtualni pojam koji označava sinergijski rad institucija sistema. Institucije čine ljudi, a ljude delegiraju i zapošljavaju interesne skupine formirane radi ovladavanja budžetima i resursima radi pogodovanja vlastitoj, tajkunskoj ili stranačkoj promidžbi. Umjesto političkog djelovanja u pravcu organizovanja, izgradnje i ojačavanja institucija, promjene umjesto zamjene, mi neprestano imamo politike koje idu putem koji nema nikakve veze s jačanjem države.

Pritom, zanemaruje se činjenica da mi od države imamo samo ogroman, inertan i gotovo beskoristan "državni aparat", odnosno, administraciju razvrstanu i podijeljenu na nekoliko organizacijskih razina koji, i kad bi bio motiviran i usmjeren objektivno, vrlo malo

može učiniti za državu kao takvu jer su sve poluge odlučivanja i moći u rukama izabranih stranačkih zvaničnika. Ovdje treba naglasiti i posebnu pažnju posvetiti pojmu "stranački". Zašto? Zato što je inercijom – ili iz nekih drugih razloga – sva politika u Bosni i Hercegovini stranačka, dakle, oportunistička. Ovome u prilog govore i činjenice i pokazatelji o strateškoj saradnji najmanje dvije etnonacionalističke stranke, SNSD i HDZ, u svim političkim domenima koji mogu imati – i imaju – materijalnu, finansijsku rezultantu pri čemu – u svome djelovanju – nemaju ni suprotstavljene strategije i trendove, odnosno gotovo nikakvu opoziciju nasuprot njih.

Da rezimiram, nije nama Bosancima i Hercegovcima problem ni Načertanije, ni Memorandum SANU I, II… koliko ih već ima ili će ih biti, ni "srpski svet", ni "deklaracija o svesrpskom jedinstvu"... ni ništa iz prošlosti niti bilo šta iz budućnosti. Problem nam je što ne znamo šta hoćemo, ni kako ćemo, ni šta bi trebalo uraditi da se stvari izvedu iz šejtanskog kola u kojemu se vrte već nekoliko desetljeća.

Problem nam je što na javnoj sceni nemamo ni intelektualnu, ni političku, ni bilo kakvu drugu snagu koja će pokrenuti inicijativu u ovom smjeru, naprotiv. Toliko se bavimo trivijalnostima i definisanjem stanja, konstatovanjem problema, prijetnji i projiciranjem patnji da smo izgleda zaboravili da probleme nekad i odnekud treba početi rješavati.

Možda je, za ovaj stupanj političkog i nacionalnog određenja Bosne i Hercegovine, a u skladu s izgleda betoniranim Dejtonskim sporazumom, početak rješenja "bosanskog čvora" novi društveni dogovor i ugovor koji bi podrazumijevao uređenje Bosne i Hercegovine kao iznimno složene društvene zajednice u državu sa *sui generis* državnim obilježjima i unutarnjom organizacijom. Povod ili rezultat trebao bi biti novi Ustav, ustavotvorna skupština i potom sve što slijedi za tim.

Možda bi ovaj skup mogao promijeniti dominantnu paradigmu okupljanja radi konstatovanja stanja i rezultirati prijedlogom novog narativa za novu Bosnu i Hercegovinu.

Mr. Šemsudin Mehmedović
Zastupnik u Predstavničkom domu
Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

POLITIČKO-PRAVNA ANALIZA DJELATNOSTI SUBJEKATA I NOSILACA DEKLARACIJE O ZAŠTITI NACIONALNIH I POLITIČKIH PRAVA I ZAJEDNIČKOJ BUDUĆNOSTI SRPSKOG NARODA

Deklaracija po svom sadržaju predstavlja politički i pravni atak na ustavnopravni sistem Bosne i Hercegovine. Ko su politički subjekti, kao pojedinačni nosioci u vezi sa sadržajem Deklaracije i u čemu se sadrži protivustavna i protivzakonita djelatnost političko-državnih i religijskih subjekata i nosilaca te djelatnosti.

Citiram preambulu Deklaracije:

"U ime Republike Srbije i Republike Srpske

Predsednik Republike Srbije i Predsednik Republike Srpske

Predsednici, potpredsednici i članovi Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Srpske Predsednici, potpredsednici i narodni poslanici Narodne skupštine Republike Srbije i Narodne skupštine Republike Srpske, uz blagoslov, molitveno i saborno učešće Njegove Svetosti Patrijarha srpskog gospodina Porfirija i arhijereja i sveštenstva Srpske pravoslavne crkve i srpski narod

PROGLAŠAVAJU

DEKLARACIJU O ZAŠTITI NACIONALNIH I POLITIČKIH PRAVA I ZAJEDNIČKOJ BUDUĆNOSTI SRPSKOG NARODA"

Sasvim su jasno naznačeni glavni subjekti Deklaracije: Srbija i manji bosanskohercegovački entitet kao subjekti kojima se pridružila Srpska pravoslavne crkva (SPC) kroz saborno učešće.

“SVESRPSKI SABOR SRPSKOG NARODA, REPUBLIKE SRBIJE I REPUBLIKE SRPSKE u dobroj veri, u cilju očuvanja mira, stabilnosti, nacionalnog, kulturnog i verskog identiteta, kao i u cilju intenziviranja i produbljivanja saradnje i međusobne zaštite čine predstavnici Srba izabrani u zakonodavne i izvršne organe vlasti, članovi akademija nauka i umetnosti, ČLANOVI Sabora Srpske pravoslavne crkve i drugi predstavnici srpskog naroda POZVANI od strane organizatora Svesrpskog Sabora.”

U političko-pravnoj analizi Deklaracije i s tim u vezi osnovanog SVESRPSKOG SABORA jasno su naznačena tri subjekta Srbija, SPC i manji bosanskohercegovački entitet, a nosioci djelatnosti su Aleksandar Vučić, Patrijarh i Milorad Dodik.

Formalno i suštinski navedeni subjekti upravljaju ovim procesima pozivajući se tobože i na srpski narod. Najočigledniji primjer je Svesrpski sabor koji su ova tri subjekta osnovala i pomoću kojeg upravljaju sadašnjim i budućim procesima i naglašavaju da će druge predstavnike srpskog naroda pozvati organizator Svesrpskog sabora. Znači, samo ova tri subjekta određuju ko je dio ovog projekta u kojem nema stalnog mjesta za bilo kojeg Srbina koji nije iz Srbije ili manjeg bosanskohercegovačkog entiteta ili nije pripadnik SPC. Nema mjesta za Srbe iz Crne Gore, Hrvatske, Sjeverne Makedonije, Slovenije niti iz bilo koje države bivše SFRJ, uključujući i Kosovo: “Svesrpski sabor konsenzusom u sastav Nacionalnog saveta srpskog naroda imenuje i predstavnike srpskog naroda iz Crne Gore, Federacije BiH, Severne Makedonije, Hrvatske, Slovenije, predstavnike srpskog naroda iz Evrope, Afrike, Azije, Severne i Južne Amerike, Australije, te istaknute naučnike, umetnike, preduzetnike, sportiste i nacionalne radnike.”

Sasvim je jasno da su u svemu izbjegnuti Srbi iz pet država bivše SFRJ, odnosno izbjegnuto je sudjelovanje i političko uvlačenje pet država: Hrvatska, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Slovenija i Kosovo, četiri su članice NATO i Kosovo pod zaštitom NATO-a, a Kosovo se u Deklaraciju navodi kao sastavni dio Srbije. Ali navedeni “trojac“ nije pozvao niti druge entitete, organizacije i pojedince širom svijeta. Očigledno će po zaslugama biti pozivani, odnosno onoliko koliko budu sprovodili ovu deklaraciju za koju smatram da ugrožava ustavni poredak

Bosne i Hercegovine i krivičnopravni sistem naše države, ali i šire. Nažalost, Bosna i Hercegovina nije članica NATO-a, niti je pod NATO-ovom direktnom zaštitom kao Kosovo. Srbija je izbjegla sve države članice NATO-a u Deklaraciji.

Znači, u strahu od NATO-a i pod patronatom SPC-a, ali i Rusije, politički lideri iz Srbije i manjeg bosanskohercegovačkog entiteta sami su sebe proglasili subjektima i funkcionalnim nosiocima Deklaracije i državno-pravne teritorije što čini okosnicu buduće "Velike Srbije", odnosno "srpskog sveta". Oni traže, ukazuju, preporučuju, zahtijevaju, sami od sebe, da rade na formiraju jedne stare/nove organizacije koja je u presudama UN-a i međunarodnih sudova prepoznata kao "Velika Srbija". Nikakve razlike u sadržaju Miloševićevih postupaka koji je po pravosnažnim presudama suda iz Haga predvodio Udruženi zločinački poduhvat (UZP) ("Svi Srbi u jednoj državi") i ovih nagovještaja i akcija koje dolaze posredstvom Deklaracije.

Ostali Srbi, entiteti, organizacije, pa i države ulaze u organe samo ako dobiju zeleno svjetlo Vučića, Patrijarha i Dodika, odnosno kako kažu – po pozivu. Pravoslavna crkva pristala je biti dio projekta i sastavni dio Svesrpskog sabora i nakon dugog vremena ponovo formalno izašla na političku scenu. Srbija i SPC tretiraju pola Bosne i Hercegovine kao svoj "ratni plijen" i Deklaracijom su indirektno ponovili sve ono što su utvrdili međunarodni sudovi, Rezolucije i Odluke UN i EU... GENOCID, agresija na RBiH i UZP protiv RBiH.

Zašto mislim da Deklaracija ugrožava Bosnu i Hercegovinu i zašto predlažem da se s ovog skupa kao zaključak pripremi i pošalje prijava Tužilaštvu Bosne i Hercegovine i garantima Dejtonskog mirovnog sporazuma protiv nosilaca djelatnosti ove deklaracije, ali i da se protiv ključnih subjekata Deklaracije započnu međunarodni postupci zbog ugrožavanja ustavom utvrđenog poretka Bosne i Hercegovine? Dio Deklaracije koji govori o neutralnosti: "Potvrđujući opredeljenje Republike Srbije i Republike Srpske za članstvom u Evropskoj uniji, kao i očuvanje vojne neutralnosti u odnosu na postojeće vojne saveze."

Zatim: "Svesrpski sabor podržava politiku vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na sve postojeće vojne saveze, a sa takvim političkim opredeljenjem potpuno je saglasna Republika Srpska, koja će se boriti

za očuvanje vojne neutralnosti u Bosni i Hercegovini. Svesrpski sabor podržava saradnju bezbednosnog sistema Republike Srbije i Republike Srpske u smislu zakonodavstva, razmene informacija, zajedničkih obuka i vežbi, a u cilju postizanja i očuvanja mira i stabilnosti."

Ustav Bosne i Hercegovine, Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine, Odluke najviših zakonodavnih i izvršnih organa u Bosni i Hercegovini jasni su – Bosna i Hercegovina je država koja je poslala kandidaturu za članstvo u NATO i EU. Niko nema pravo raditi protiv Ustava i zakona i zagovarati bilo kakvu drugu opciju od vojne neutralnosti ili Brixa. I subjekti i nosioci ovakvih odluka u Deklaraciji ruše poredak Bosne i Hercegovine, ali i ruše međunarodni poredak namećući rješenja koja su u suprotnosti i s njihovim ranijim političkim stavovima koji su dobili formu zakona i obaveza su za sve institucije i građane Bosne i Hercegovine. O kakvoj neutralnosti Vučić i Dodik govore kada u istom stavu Deklaracije o vojnoj neutralnosti javno proklamuju saradnju sigurnosnih sistema Srbije i manjeg bosanskohercegovačkog entiteta, obuke i vježbe u cilju postizanja navodnog mira?

S ovog skupa, pored prijave Tužilaštvu Bosne i Hercegovine i garantima Dejtonskog mirovnog sporazuma protiv svih onih koji se nalaze funkcionalno pobrojani i nabrojani u Deklaraciji, predlažem da se uputi zahtjev državnim institucijama da pokrenu međunarodne postupke jer ugrožavaju Bosnu i Hercegovinu.

Drugi dio prijave protiv nosilaca Deklaracije odnosi se na nepoštovanje Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o 9. januaru kao danu formiranja entiteta Republika srpska: "Svesrpski sabor pozdravlja odluku Republike Srbije i Republike Srpske da ujedinjeno obeležavaju 15. septembar kao Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave u sećanje na proboj Solunskog fronta u Prvom svetskom ratu. Svesrpski sabor smatra da je Sretenje 15. februar Dan državnosti Republike Srbije i Dan državnosti Republike Srpske koji treba ujedinjeno i zajednički proslavljati. Svesrpski sabor očekuje da Republika Srpska nastavi da obeležava 9. januar kao Dan nastanka Republike Srpske i krsnu slavu."

Moramo tražiti da se nosioci ovakve aktivnosti odmah procesuiraju i da se određene osobe proglase kao opasnost za ustavni poredak Bosne i Hercegovine i da im se zabrani ulazak u državu. Ne smijemo dozvoliti da

Deklaracija direktno preko nosilaca djelatnosti blokira naše članstvo u NATO i sada već i javno s umišljajem potkopava odluku Ustavnog suda o 9. januaru kao danu entiteta Republika srpska.

S tim u vezi, moramo reagirati i na pozivanje nosilaca i subjekata Deklaracije, odnosno Srbije, na ratne godine i navodna ovlaštenja iz 1995. koja su Srbiji data da zastupa današnji manji entitet u Bosni i Hercegovine prilikom zaključenja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Oni koriste tzv. specijalne veze, a prvi put u Deklaraciji koriste navedeno ratno ovlaštenje iz 1995. godine da zastupaju manji bosanskohercegovački entitet (što je potvrda učešća Srbije u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu).

Citat iz Deklaracije: "Svesni odgovornosti Republike Srbije, koja je potpisni zaštitnik Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH, da permanentno nadgleda procese u BiH u cilju zaštite prava RS i konstitutivnog srpskog naroda."

Otkud danas pozivanje na ovo ovlaštenje? Srbija se tako preko Deklaracije pokušava pozicionirati kao zastupnik manjeg bosanskohercegovačkog entiteta i kao njegov patron, jer im to specijalne veze ni Dejtonski mirovni sporazum nisu omogućile. Poziv na ratno ovlaštenje povratak je na devedesete i još jedan dokaz opasnog i za Bosnu i Hercegovinu protivpravnog akta kao što je i Deklaracija. U našem odgovoru prema garantima Dejtonskog mirovnog sporazuma, ali i prema Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, potpisivanje sporazuma od strane Srbije i ovlaštenje moramo gledati kroz najmanje dva pravosnažna zaključka Tribunala iz Haga:

"Vijeće Tribunala je zaključilo da je žalilac učestvovao u oružanom sukobu koji se između maja i decembra 1992. odigrao na području Prijedora. Jedan aspekt tog sukoba bila je politika činjenja nečovječnih djela nad nesrpskim civilnim stanovništvom tog područja u okviru pokušaja stvaranja Velike Srbije. Zaključeno je, također, da su, tokom sprovođenja te politike, počinjena nečovječna djela nad brojnim žrtvama i to 'u skladu sa prepoznatljivim planom'."

Vojska Republike srpske bila je uključena u izvršavanje plana SRJ za "etničko čišćenje" i izdvajanje dijela teritorije Bosne i Hercegovine koji bi se na kraju pripojio SRJ i time se realizirala ambicija SRJ da stvori "Veliku Srbiju".

Ex post facto potvrdu činjenice da je kroz više godina (u svakom slučaju između 1992. i 1995) SRJ vršila opću kontrolu nad Republikom srpskom u političkom i vojnom domenu moguće je naći u procesu pregovora i zaključenja Dejtonsko-pariskog sporazuma 1995. (Presuda Duško Tadić).

Na drugom mjestu u Deklaraciji navodi se: "Svesni odgovornosti Republike Srbije, koja je potpisni zaštitnik Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH, da permanentno nadgleda procese u BiH u cilju zaštite prava Republike Srpske i konstitutivnog srpskog naroda, podsećajući se na Sporazum od 29. avgusta 1995. godine kojim je Republika Srpska ovlastila Saveznu Republiku Jugoslaviju (čiji međunarodno-pravni identitet nastavlja Republika Srbija) da u njeno ime i za njen račun potpiše mirovni sporazum u Dejtonu, SAD i Parizu, Francuska." Vrlo je jasno utvrđeno da je Srbija/SRJ u procesu postizanja Dejtonskog mirovnog sporazuma potvrdila svoju involviranost u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Kako je to nadgledanje procesa u Bosni i Hercegovini od režima iz Srbije izgledalo vidi se u posljednjoj presudi Haškog tribunala protiv Stanišića i Simatovića, ključnih protagonista UZP rukovodstva Srbije:

"Vijeće konstatuje da dokazi pokazuju jasan obrazac brojnih zločina koje su srpske snage tokom perioda na koji se odnosi Optužnica počinile na područjima SAO Krajine, SAO SBZS i opština Bijeljina, Zvornik, Bosanski Šamac, Doboj i Sanski Most. Nakon što je ispitalo sveukupne okolnosti u kojima su zločini počinjeni, Pretresno vijeće konstatuje da oni nisu činjeni nasumično i neorganizovano, nego u toku dobro planiranih i koordiniranih operacija, što pokazuje postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.

Vijeće stoga konstatuje da je van razumne sumnje dokazano da je, najkasnije od avgusta 1991. i tokom sveg vremena relevantnog za zločine navedene u Optužnici, postojao zajednički zločinački cilj da se većina nesrba, prvenstveno Hrvati, bosanski Hrvati i Muslimani, počinjenjem krivičnih dela progona, ubistva, deportacije i nehumanih dijela (prisilno premeštanje) prisilno i trajno uklone s velikih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Vijeće konstatuje da je više političko, vojno i policijsko rukovodstvo u Srbiji, SAO Krajini, SAO SBZS (Slavonija, Baranja, Istočni Srijem) i Republici Srpskoj imalo zajednički zločinački cilj, definisan gore u tekstu, a ključni učesnici, koji su se mijenjali u zavisnosti od područja i vremena počinjenja zločina, bili su, između ostalih, Slobodan Milošević, Radmilo Bogdanović, Radovan Stojičić zvani Badža, Mihalj Kertes, Milan Martić, Milan Babić, Goran Hadžić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić i Željko Ražnatović zvani Arkan."

Prijave tužilaštvu i procesi prema međunarodnoj zajednici moraju sadržavati ove činjenice, jer očigledno Srbija koristi ratna ovlaštenja koja su raskrinkana pred dva UN-ova suda. Bosna i Hercegovina koja baštini iskustva genocida, agresije i UZP-a koji se sudski dovode u vezu s Srbijom, nema pravo da šuti pred ovim javnim napadom na ustavnopravni i politički poredak i Deklaracija predstavlja ratni pamflet kojim se ugrožava mir na Balkanu i EU. Posebno kad znamo ruski utjecaj na ove protagoniste.

Naravno, očekujem da prijavu Tužilaštvu Bosne i Hercegovine što prije formiramo i pošaljemo, kao i naše zaključke prema državnim institucijama da pokrenu međunarodne postupke i obavijeste garante Dejtonskog mirovnog sporazuma o našim nalazima, zaključcima i preporukama. Bez garanta Dejtonskog mirovnog sporazuma teško da će se bilo šta preduzeti protiv ove deklaracije i njenih protagonista. Deklaracija negira i legalitet i legitimitet Visokog predstavnika iako je odgovor na legitimitet dao Generalni sekretar UN-a o čemu treba obavijestiti garante Dejtonskog mirovnog sporazuma, ali i činjenici da se u Deklaraciji ponovo problematizira Rezolucija UN-a o Srebrenici i negiraju presude Haškog tribunala. Posebno zabrinjava i ratnohuškačka retorika iz Deklaracije u mnogim nabrojanim segmentima, ali i činjenica da se u članu 9 Deklaracije navodi: "Svesrpski sabor, poštujući sve veroispovesti i podržavajući slobodu veroispovesti i prepoznajući nezamenjiv značaj pripadnika srpskog naroda drugih veroispovesti, posebnu zahvalnost odaje Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja pod svojim okriljem ujedinjuje najveći deo srpskog naroda. Srpska pravoslavna crkva je sačuvala srpski narod u najtežim vremenima i u biološkom, ali i u kulturnom i obrazovnom smislu."

Na šta je mislila SPC kada navodi "nezamenjiv značaj pripadnika srpskog naroda drugih veroispovesti"? Da li su to Crnogorci, Bošnjaci, Hrvati ili Makedonci? O takvim ratnohuškačkim navodima naši državni organi moraju obavijestiti garante Dejtonskog mirovnog sporazuma i sve prijatelje Bosne i Hercegovine.

Posebno ratnohuškački i provokativno zvuči poziv na kraju Deklaracije: "Svesrpski sabor smatra da državni organi srpskog naroda treba da ponude narodima u okruženju sporazum o istorijskom pomirenju, trajnom miru i razvoju."

Koji su to državni srpski organi koji trebaju praviti sporazume s narodima u okruženju? A ne da Srbija i SPC poštuju suverenitet i nezavisnost svake države iz okruženja, što je opet za posebnu reakciju prema onima koji odlučuju i mogu reagirati na ovakve provokacije i pozive prema narodima da stupe u kontakt s "državnim organima srpskog naroda". Radi se o klasičnim strategijskim negiranjima naroda na Balkanu.

Drugi prijedlog: Predlažem da s ovog skupa uputimo poziv svim članicama UN-a, preko Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine i javno, a koji su bili suzdržani ili glasali protiv UN-ove Rezolucije o Srebrenici da nakon priznanja genocida i prihvatanja Rezolucije od strane zločinca Radislava Krstića, generala srpske vojske koji je bio jedan od glavnih komandanata napada na Srebrenicu i kojeg je Haški tribunal presudio za genocid, da promijene svoj stav i pridruže se ključnom srpskom generalu koji je presuđen za genocid i koji je javno podržao Rezoluciju.

Pismo naravno treba prioritetno biti upućeno Srbiji i Rusiji, ali i Mađarskoj koja je jedina u EU glasala protiv Rezolucije.

Treći prijedlog: da se od OHR-a i članica Upravnog odbora PIC-a traži privremeno suspendiranje paralelnih veza entiteta RS i Srbije zbog njihovih zloupotreba u Deklaraciji, do povlačenja Deklaracije. Paralelne veze su formalizirana prepreka uspostavi trajnog mira i konsolidaciji odnosa između Bosne i Hercegovine i Srbije.

Četvrti prijedlog: Promptno pristupiti izradi bosanske agende kojom bi se zaštitila teritorija i građani, jer je pitanje sigurnosti življenja najvažnije pitanje opstanka države.

Peti prijedlog: Uraditi odgovor na sve aktivnosti koje proistječu iz implementacije "Deklaracije srpskog sveta", unutarnjopolitičkim instrumentima, ali i koristeći vanjskopolitičke mehanizme da se suprotstavi svim strateškim doktrinarnim planovima koji prevazilaze granice Srbije, ali i zadiru u nacionalne interese Bosne i Hercegovine.

Mr. Ramiz Salkić
Narodni poslanik u Narodnoj skupštini Republike srpske

Deklaracija Svesrpskog sabora usvojena 8. juna 2024. godine u Beogradu, pod zvaničnim nazivom Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda, u samom nazivu definiše namjeru i opredjeljenja Srbije da, uz pomoć bosanskih Srba u bosanskohercegovačkom entitetu RS i u mirnodopskim uslovima, nastavi provoditi ideju uspostave "Velike Srbije" na račun teritorije Bosne i Hercegovine.

Dokument koji sadrži 49 zaključaka, a koji su usvojile Vlada Republike Srbije i Vlada bosanskohercegovačkog entiteta RS na zajedničkoj sjednici, predstavlja okvirne smjernice za daljnje zajedničko djelovanje na uspostavi "srpskog sveta", što je zamjenski naziv za ranije težnje uspostave "Velike Srbije".

Velikodržavne aspiracije i nastojanje da se eliminiše rijeka Drina kao granica između Srbije i bosanskih Srba dovele su 1992. godine do oružane agresije Srbije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao i do oružane pobune bosanskih Srba protiv ustavnog poretka Republike Bosne i Hercegovine i protiv svojih komšija.

Sadržaj Deklaracije Svesrpskog sabora, koji propagira ideju uspostave "srpskog sveta", usvojen je u Narodnoj skupštini Republike Srbije i u Narodnoj skupštini bosanskohercegovačkog entiteta RS. Činom usvajanja, Deklaracija je postala zvanični dokument koji određuje pravce djelovanja države Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS.

Ovaj dokument, usvojen na najvišem političkom nivou i od strane najviših predstavničkih tijela Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS, predstavlja nastavak ranijih dokumenata Srpske akademije nauka i umetnosti, poznatih kao Memorandum I i Memorandum II, kojima su definirani ciljevi i pravci djelovanja u ostvarivanju srpskih velikodržavnih ciljeva, a sve na štetu teritorijalnog integriteta i suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Jedinstven cilj ovih triju strateških velikosrpskih dokumenata jeste podjela Bosne i Hercegovine i sužavanje životnog prostora Bošnjaka (Muslimana), s ciljem njihove eliminacije kao nacionalne grupe u budućnosti.

Ovi dokumenti utemeljeni su na ranijim rigidnim stavovima srpskih zvaničnika i Srpske pravoslavne crkve da su Bošnjaci zapravo Srbi koji su "izdali pravoslavnu vjeru" i prešli na islam te da ih, kao takve, treba istrijebiti ili protjerati s "vjekovnih srpskih prostora".

Ovakva politika i ovakav pristup velikosrpske politike i Srpske pravoslavne crkve kroz vjekove dovodili su do progona Bošnjaka i sužavanja njihovog životnog prostora.

Nakon posljednje agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, srpska velikodržavna politika uspjela je ostvariti dio višestoljetnog sna, a to je prelazak preko Drine i u Bosni i Hercegovini uspostavljanje entiteta u kojem se provodi zvanična politika Srbije, putem srpskih političkih predstavnika i Srpske pravoslavne crkve.

Dejtonskim mirovnim sporazumom djelomično je nagrađena velikosrpska politika koja je, putem agresije i progona nesrpskog stanovništva s teritorija koje je smatrala svojima, rezultirala uspostavljanjem entiteta s ekskluzivno srpskim nazivom – Republika srpska. Ovaj entitet, kao i rigidan pristup mehanizmima koji su mu dodijeljeni Dejtonskim mirovnim sporazumom i Ustavom Bosne i Hercegovine, predstavljaju glavni alat kreatorima i protagonistima velikosrpske politike u procesu daljnjeg rastakanja države Bosne i Hercegovine, borbe protiv Bošnjaka i uspostave "srpskog sveta".

Deklaracijom Svesrpskog sabora i njenim usvajanjem u Narodnoj skupštini Republike Srbije i Narodnoj skupštini bosanskohercegovačkog entiteta RS ozvaničena je nova etapa, te su proklamirane mirnodopske metode u ostvarivanju ideje "Velike Srbije" pod novim nazivom "srpski svet".

Ovdje treba istaći da je Narodna skupština Srbije ranije usvojila stav prema kojem je Srbija obavezna štititi srpski narod, te da u tu svrhu treba iskoristiti sve mehanizme koji su joj na raspolaganju, uključujući i vojne potencijale. Srbija se zvanično obavezala da će štititi entitet RS u Bosni

i Hercegovini, što predstavlja dokumentovanu i u strateške dokumente unesenu aspiraciju prema teritoriji Bosne i Hercegovine te ozvaničenu namjeru počinjenja nove agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Dejtonsko uređenje Bosne i Hercegovine s dva entiteta, kao i način donošenja odluka u bosanskohercegovačkom entitetu RS, koji srpski predstavnici zloupotrebljavaju, daje mogućnost bosanskim Srbima da na nivou državnih institucija blokiraju sve procese koje smatraju štetnim po srpske nacionalne interese, a da istovremeno na nivou entitetskih organa mogu usvajati sve dokumente koji su u funkciji ostvarivanja velikosrpskih nacionalnih interesa, bez mogućnosti da Hrvati i Bošnjaci, po Ustavu ravnopravni narodi, ospore usvajanje tih dokumenata.

Taj mehanizam koristi se kako bi se na nivou državnih organa osporile sve aktivnosti na jačanju države koje bi Bosnu i Hercegovinu učinile funkcionalnom i naprednom, s ciljem stvaranja unutrašnjeg i vanjskog osjećaja da je država Bosna i Hercegovina nemoguća i da je treba podijeliti.

S druge strane, entitet RS koristi se za usvajanje dokumenata koji su u suprotnosti s Ustavom Bosne i Hercegovine, uz izbjegavanje provođenja odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, donošenjem nižih zakonskih akata i smjernica, čijim se provođenjem *de facto* radi na tihoj, mirnodopskoj razgradnji Bosne i Hercegovine.

Deklaracija svesrpskog sabora donosi smjernice, uspostavlja tijela i daje osnovne pravce, te definiše ciljeve u ostvarivanju zajedničkih politika Srbije i bosanskih Srba, s ciljem objedinjavanja zajedničkog djelovanja, zanemarujući činjenicu da bi, po Daytonu i Ustavu, entitet RS u Bosni i Hercegovini trebao svoje strateške dokumente usaglašavati s državom Bosnom i Hercegovinom, a ne sa susjednom državom Srbijom.

Deklaracija Svesrpskog sabora predviđa uspostavljanje zajedničkog tijela Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS koje treba pratiti provođenje Deklaracije, što je u potpunoj suprotnosti s Ustavom Bosne i Hercegovine i Dejtonskim mirovnim sporazumom. Uspostavljeno je i zajedničko obilježavanje praznika i važnih datuma za srpski narod, čime se vizuelno stvara osjećaj i zabluda kod srpskog naroda da se radi o jedinstvenom srpskom prostoru "srpskom svetu".

Bošnjaci i Hrvati, iako po Ustavu entiteta konstitutivni narodi u entitetu RS, nemaju mehanizme prilikom donošenja odluka da spriječe ili utječu na odluke koje su štetne po njihove interese niti da se one suštinski promijene u korist svih naroda i građana u entitetu RS.

Srbi doživljavaju entitet RS kao ratni plijen i prema njemu se odnose kao prema prostoru u kojem trebaju živjeti i odlučivati isključivo Srbi. Zbog toga su se srpske vlasti suprotstavljale na razne načine, pa čak i fizički, provedbi Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma i ostvarivanju prava na povratak protjeranih iz ovog entiteta.

Danas, aktuelne srpske vlasti u bosanskohercegovačkom entitetu RS provode sistemsku diskriminaciju Bošnjaka s ciljem ostvarivanja neostvarenih ratnih ciljeva o etnički čistom srpskom pravoslavnom prostoru. Bošnjaci i Hrvati po Ustavu su ravnopravni narodi, ali su u praksi, zbog nepostojanja mehanizama i kapaciteta da tu ravnopravnost zaštite kroz proces donošenja odluka, izloženi sistemskoj diskriminaciji.

Negira se identitet Bošnjaka, negira se historijski kontinuitet Bošnjaka kao naroda, negira se pravo na maternji bosanski jezik, uskraćuje se egzistencijalno pravo na rad i zastupljenost u entitetskim i lokalnim organima te javnim ustanovama. Stvara se osjećaj besperspektivnosti s ciljem poticanja mirnodopskog iseljavanja i odustajanja Bošnjaka od svojih vjekovnih ognjišta, koja su obnovili nakon povratka.

Bošnjaci su izloženi kontinuiranom pritisku zvanične srpske politike putem instrumentalizovanih medija, te se često označavaju kao neprijatelji i prijetnja po entitet RS i srpski narod u cjelini. U kontinuitetu se negiraju počinjeni zločini nad Bošnjacima, uključujući i presuđeni genocid, te se sistemski, s najviših nivoa vlasti, veličaju presuđeni ratni zločinci, potičući mlade naraštaje unutar srpskog naroda da im ratni zločinci budu uzor i heroji.

Vlast to radi namjerno i strateški, s ciljem izazivanja straha, osjećaja nesigurnosti i nepovjerenja kod preživjelih žrtava i potomaka ubijenih u genocidu, radi njihove konačne odluke da odustanu od svojih ognjišta i odluče se živjeti na nekom drugom sigurnijem prostoru. Srpska vlast u principu koristi mir za nastavak realizacije neostvarenih ratnih ciljeva, koristeći selektivno alate date joj na raspolaganje mirovnim sporazumom,

koji je u osnovi djelomično nagradio one koji su pokrenuli agresiju protiv Bosne i Hercegovine.

Nigdje i nikada u modernoj historiji nije zabilježeno da je prostor na kojem je počinjen i presuđen genocid ostao pod upravom počinilaca genocida i njihovih ideoloških sljedbenika. Na primjeru Bosne i Hercegovine pokazalo se da se isplati počiniti progon, zločine i genocid, te da se za to može biti nagrađen administrativnom jedinicom s apsolutnom moći samostalnog donošenja odluka protiv interesa preživjelih žrtava genocida i potomaka žrtava, uz nastavak realizacije ratnih ciljeva mirnodopskim metodama.

Ove selektovane mogućnosti bosanski Srbi, uz pomoć Srbije, obilato koriste, a usvojena Deklaracija Svesrpskog sabora ima za cilj da trasira nove pravce i otvori nove mogućnosti kako bi se strateški ratni ciljevi proveli u mirnodopskim uslovima.

Deklaracija, kao i raniji velikosrpski dokumenti, predstavlja kamen spoticanja za funkcionisanje države Bosne i Hercegovine, sa ciljem da bosanski Srbi budu okrenuti ujedinjenju sa Srbijom, a ne jačanju državnih institucija, te stvaranju boljeg ambijenta i izgradnje uspješnog bosanskohercegovačkog društva.

Ova deklaracija ne predstavlja doprinos izgradnji mira i dobrih odnosa između Srbije i Bosne i Hercegovine, Bošnjaka i Srba. Naprotiv, ona podstiče podjele i ističe aspiracije Srbije prema teritorijalnom integritetu i suverenitetu Bosne i Hercegovine, te potiče udaljavanje i sukobljavanje Srba s Bošnjacima kao narodom i svojim višestoljetnim komšijama.

Usvojena Deklaracija zahtijeva strateški odgovor, profiliranje ideja i ciljeva koji će biti usmjereni ka neutralizaciji ciljeva i provođenja Deklaracije na teritoriji Bosne i Hercegovine, što uključuje i obavezu da se kontinuirano govori o izazovima i prijetnjama ovog strateškog svesrpskog dokumenta, kao prijetnje miru i stabilnosti, kako u Bosni i Hercegovini tako i u širem regionu.

Strateško djelovanje treba podrazumijevati rad, zagovaranje i lobiranje na otklanjanju posljedica genocida i udruženog zločinačkog poduhvata, za što je osuđeno političko i vojno rukovodstvo bosanskih Srba iz vremena agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Rad na eliminaciji posljedica genocida i udruženog zločinačkog poduhvata je historijska, politička, moralna i svaka druga obaveza, kako domaćih tako i međunarodnih aktera u Bosni i Hercegovini. Ovo pitanje treba biti na vrhu svake agende svakog političkog predstavnika, javnog radnika i intelektualca u Bosni i Hercegovini.

Zagovaranje i traženje eliminacije posljedica genocida i udruženog zločinačkog poduhvata, osim što je etičko i moralno ispravljanje nepravde prema žrtvama genocida i njihovim potomcima, predstavlja i najbolju protutežu idejama "srpskog sveta" i sprovođenju u praksi rigidnih i po mir, stabilnost i teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine opasnih namjera.

Nepostojanje ideja i ambicija da se na ozbiljnom nivou raspravlja o otklanjanju posljedica genocida i presuđenog udruženog zločinačkog poduhvata, nakon zvaničnih presuda pred Međunarodnim sudom pravde i Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, potaklo je i ohrabrilo sljedbenike ideja na kojima su počinjeni genocid i udruženi zločinački poduhvat da idu korak dalje. Taj korak dalje je Deklaracija Svesrpskog sabora, usvojena u Narodnoj skupštini Republike Srbije i Narodnoj skupštini bosanskohercegovačkog entiteta RS.

Ako se na ovaj proces ne ponudi adekvatan odgovor, slijedi tiha integracija bosanskohercegovačkog entiteta RS u sve segmente društveno-političkog života Srbije, što Deklaracija predviđa, kroz njeno provođenje i čekanje povoljnog geopolitičkog trenutka da se to formalizuje fizičkom secesijom i podjelom Bosne i Hercegovine.

III. PRILOZI

ZAKLJUČCI I PREPORUKE S NAUČNOG SKUPA

Zaključci i preporuke s naučnog skupa "Instrumentalizacija i politizacija nacionalnih prava: Deklaracija 'Svesrpskog sabora' kao kontinuitet velikodržavne politike", u organizaciji Univerziteta u Sarajevu – Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, održanog 9. januara 2025. godine u Rektoratu Univerziteta u Sarajevu.

Deklaraciju o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda (Deklaracija "Svesrpskog sabora") usvojili su 8. juna 2024. godine u Beogradu predsjednik Republike Srbije i predsjednik Republike srpske, predsjednici, potpredsjednici i članovi Vlade Republike Srbije i Vlade Republike srpske, predsjednici, potpredsjednici i narodni poslanici Narodne skupštine Republike Srbije i Narodne skupštine Republike srpske, uz blagoslov, molitveno i saborno učešće Njegove svetosti patrijarha srpskog Porfirija i arhijereja i sveštenstva Srpske pravoslavne crkve.

"Svesrpski sabor", zamišljen kao "naddržavni" organ za okupljanje srpskih političkih, vjerskih i akademskih predstavnika iz Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska, ukazuje na trend centralizacije nacionalne politike izvan institucionalnih okvira države Bosne i Hercegovine. Institucionalizacija koncepta "Srpskog sveta" usmjerena je na stvaranje homogenog prostora kroz identitarno ujednačavanje, pri čemu ključnu ulogu imaju simbolički, kulturni i obrazovni elementi, kao i sektori energetike i saobraćaja, gdje se kroz institucionalnu i infrastrukturnu povezanost nastoji dodatno homogenizirati prostor Srbije i manjeg bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska. Usvajanjem i implementacijom Deklaracija ovim velikodržavnim ideološkim okvirima pruža institucionalnu podršku, čime se ugrožavaju regionalna stabilnost i proces izgradnje mira te dodatno narušava teritorijalni integritet i suverenitet države Bosne i Hercegovine.

Nakon što je Deklaracija dobila potvrdu u Narodnoj skupštini RS-a (objavljena u "Službenom glasniku RS", broj 64/24; a prilikom usvajanja

Deklaracije, Narodna skupština RS-a donijela je zaključke o obilježavanju 9. januara – kao Dana Republike i njene krsne slave – i 15. februara – kao Dana svesrpske državnosti), usvojen je niz zakonskih, podzakonskih akata, memoranduma i sporazuma kojima se implementira Deklaracija. Neki od njih su: *Zakon o dopuni Zakona o upotrebi zastave, grba i himne RS* (30. 12. 2024. godine Ustavni sud RS-a utvrdio je da ovim zakonom nije povrijeđen vitalni interes bošnjačkog naroda) i *Zakon o izmjenama Zakona o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika*, ustanovljeni u skladu s Aneksom 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, oba na 11. redovnoj sjednici RS-a, okončanoj 5. 11. 2024. godine; *Zaključak o formiranju Odbora za proslavu Dana RS*, koji je donijela Narodna skupština RS-a 28. 11. 2024. godine; *Pravilnik o Nastavnom planu i programu za osnovni odgoj i obrazovanje*, "Službeni glasnik RS", broj 77/24; *Pravilnik o sufinansiranju naučnoistraživačkih projekata*, "Službeni glasnik RS", broj 97/24; *Odluka Vlade RS o saglasnosti na Plan utroška sredstava Ministarstvu rada i boračko-invalidske zaštite RS za period 1.1–30.09.2024. godine, u ukupnom iznosu od 500.000,00 KM za izgradnju i održavanje spomenika, spomen-obilježja i vojničkih grobalja vezanih za antifašističku i oslobodilačku borbu tokom 20-og vijeka i Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske*; *Mapa puta za unapređenje bilateralne saradnje između Republike Srbije i Republike Srpske u oblasti rudarstva i energetike* (na koju je Vlada RS dala saglasnost 24. 10. 2024. godine, a koja čeka čin potpisivanja); *Memorandum o saradnji u oblasti transfuzijske i transplantativne medicine* između Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike srpske i Ministarstva zdravlja Republike Srbije (na koji je Vlada RS dala saglasnost 26. 9. 2024. godine); *Memorandum o naučno-tehnološkoj saradnji* između Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije i Ministarstva za naučno-tehnološki razvoj i visoko obrazovanje Republike srpske i *Memorandum o saradnji u oblasti visokog obrazovanja* između Ministarstva prosvete Republike Srbije i Ministarstva za naučnotehnološki razvoj i visoko obrazovanje Republike srpske (na koja je Vlada RS dala saglasnost 15. 8. 2024. i 19. 9. 2024. godine); *Sporazum o saradnji* između Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike srpske i Ministarstva za brigu o

porodici i demografiju Republike Srbije (potpisan u junu 2024. godine); *Memorandum o saradnji MUP-ova Srbije i RS tokom turističke sezone* (potpisan 18. 6. 2024. godine).

Ovo nije konačna lista pravnih akata i dokumenata koji će biti doneseni ili zaključeni s ciljem implementacije Deklaracije. Tako je predviđeno uskoro zaključenje memoranduma u oblasti geoloških istraživanja. Podsjetimo da je 15. 9. 2021. godine Narodna skupština RS-a, istovremeno kada i Narodna skupština Republike Srbije, usvojila *Zakon o zaštiti, očuvanju i upotrebi jezika srpskog naroda i ćiriličnog pisma* ("Službeni glasnik RS", broj 81/22), čija ustavnost nikada nije osporena.

Glede formiranja institucija i tijela, inicirano je formiranje zajednica fakulteta (već postoji Zajednica medicinskih fakulteta), zajedničkih rektorskih kolegija i zajedničkih studijskih programa; uspostavljanje i funkcioniranje zajedničkog Savjeta za starenje i međugeneracijsku saradnju; donesena je odluka o osnivanju *Javne ustanove "Memorijalni centar Republike Srpske"* ("Službeni glasnik RS", broj 60/24); formiran je *Parlamentarni forum Srbija – Republika Srpska* (koji je zasjedao već dva puta), dok je najavljena revitalizacija energetskog komiteta i sedam potkomiteta.

Uzimajući u obzir iznesene činjenice, analize i stavove iz izlaganja i diskusija na naučnom skupu, učesnici su u većini postigli saglasnost i donijeli sljedeće

ZAKLJUČKE I PREPORUKE

1. Deklaracija "Svesrpskog sabora" nije ograničena na saradnju bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska i Republike Srbije na oblast kulture i tradicije, kako se to pokušalo predstaviti u javnosti i kako su pogrešno protumačili pojedini predstavnici međunarodne zajednice. Štaviše, Deklaracija prevazilazi okvir Ustavom Bosne i Hercegovine dopuštenih specijalnih paralelnih odnosa, ugrožavajući suverenitet, teritorijalni

integritet, međunarodni subjektivitet i političku nezavisnost Bosne i Hercegovine (vrijednosti koje su zaštićene Ustavom Bosne i Hercegovine i garantiraju se isključivo državi, a ne njenim entitetima). Pored toga, ignoriranje ustavnih nadležnosti Bosne i Hercegovine; harmonizacija pravnog, obrazovnog, energetskog, građevinskog i svakog drugog sistema, odnosno međusobno ujednačavanje zakonodavstva; administrativna praksa obilježavanja zajedničkih, jednonacionalnih praznika te kontinuirana monoetnizacija i pravoslavizacija entiteta Republika srpska predstavljaju kršenje Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i podriva mir i stabilnost Bosne i Hercegovine.

2. Koncept "Srpskog sveta" evoluirao je iz ideološkog narativa u operacionaliziranu strategiju koja, kroz političke, bezbjednosne i kulturne dimenzije, ima za cilj reartikuliranje srpske hegemonije u regiji. Deklaracija "Svesrpskog sabora" predstavlja formalizaciju ovoga koncepta, nastojeći stvoriti "mehku" sferu utjecaja Srbije na prostoru bivše Jugoslavije, pri čemu je bosanskohercegovački entitet Republika srpska centralni element te strategije. Strategija kombinira dva paralelna pristupa: institucionalno slabljenje Bosne i Hercegovine kroz unutrašnje dezintegracijske procese i postepenu integraciju bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska – suprotno nacionalnom i međunarodnom pravu – u političko, pravno, ekonomsko, obrazovno i kulturno tkivo Srbije. Ovaj dvoslojni model reflektira dugoročnu težnju ka uspostavljanju *de facto*, a u po njih povoljnim međunarodnim okolnostima i *de jure*, političke unije.

3. Radnje koje poduzima entitet Republika srpska, a odnose se na isticanje zastave i grba Republike Srbije i intoniranje himne te države; obilježavanje 9. januara kao i afirmacija zajedničkih – nacionalnih – praznika; stavljanje u privilegirani položaj srpskog jezika i ćiriličnog pisma; obilježavanje entiteta kao isključivo etničke države srpskog naroda Bosne i Hercegovine; korištenje termina "zajedničke institucije" za institucije države Bosne i

Hercegovine; afirmacija prava entiteta da aktivira nadležnosti države Bosne i Hercegovine unilateralno kao svoje; određivanje sadržaja predmeta Istorija samo i isključivo iz perspektive srpske nacionalističke historijske matrice jeste repriza ponašanja ovog entiteta koje je Ustavni sud Bosne i Hercegovine kroz svoje ranije odluke proglasio neustavnim. Upornost Republike srpske u neustavnom djelovanju i prkošenju Ustavu Bosne i Hercegovine i njenim institucijama ne može se razumjeti nikako drugačije već kao kontinuirano nelojalno postupanje prema državi Bosni i Hercegovini, protiv čega se državne institucije i institucije bosanskohercegovačkog entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, a posebno Tužilaštvo i Sud Bosne i Hercegovine, moraju odlučnije i silovitije boriti, procesuirati i sankcionirati.

4. Od usvajanja Deklaracije do danas između institucija (vlada i ministarstava) Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska zaključeni su brojni memorandumi i sporazumi u raznovrsnim društvenim oblastima (visoko obrazovanje, naučno-tehnološki razvoj, rudarstvo, energetika, javno zdravlje, demografija, unutrašnji poslovi). S obzirom na to da je sadržaj ovih akata, u cijelosti ili djelomično, u suprotnosti s Ustavom Bosne i Hercegovine, nužno je da ustavobranitelji ispune svoju ustavnu zadaću i pokrenu postupak ocjene njihove ustavnosti. Kontroli ustavnosti trebaju biti podvrgnuti i prethodno zaključeni sporazumi/memorandumi/akti između entiteta RS i države Srbije nakon zaključenja Sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima iz 2006. godine. Pored toga, u skladu s ranijom sudskom praksom, nužno je pokrenuti postupak ocjene ustavnosti Deklaracije "Svesrpskog sabora" i Zaključaka koje je povodom usvajanja Deklaracije donijela Narodna skupština Republike srpske, te zatražiti od Ustavnog suda da ih ukine i tako eliminira iz pravnog poretka Bosne i Hercegovine.

5. Strategija "Srpskog sveta" oslanja se na anticipaciju "povoljnih" geopolitičkih promjena kako bi osigurala prostor za realizaciju dugoročnih teritorijalnih ambicija prema Bosni i Hercegovini. Ovo ukazuje na sofisticiranu i dugoročnu geopolitičku kalkulaciju u kojoj se računa i na dodatan maligni utjecaj Rusije na zapadnom Balkanu, kao i na oslanjanje na savezništva s ultradesničarskim i ultranacionalističkim strankama u Evropi.

6. Bosanskohercegovački politički subjekti trebaju ukazati na sve negativne i štetne implikacije Deklaracije "Svesrpskog sabora", suprotne nacionalnom i međunarodnom pravu, na državni suverenitet Bosne i Hercegovine i ukupne međudržavne odnose. Svaki razgovor s nosiocima srpske politike obavljati na državnoj, a ne na etničkoj, srpsko-bošnjačkoj razini.

7. Listu otvorenih pitanja s Republikom Srbijom intenzivirati i rješavati kroz međudržavne razgovore – od pitanja međudržavne granice, preko spornih energetskih objekata do saradnje državnih tužilaštava.

8. Bosanskohercegovački državni organi trebaju razviti sveobuhvatnu diplomatsku strategiju koja će međunarodnu zajednicu detaljno informirati o destabilizirajućim implikacijama strategije "Srpskog sveta". Ovo uključuje korištenje procedura unutar međunarodnih organizacija poput Ujedinjenih nacija, Evropske unije, Vijeća Evrope, NATO-a i OSCE-a za jačanje podrške Bosni i Hercegovini.

9. Međunarodna zajednica, koristeći ustanovljene mehanizme, uključujući i mandat Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu i Vijeća za implementaciju mira, dužna je da, u cilju očuvanja mira i sigurnosti i potpunog provođenja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, proglasi Deklaraciju "Svesrpskog sabora" antidejtonskim, destruktivnim

i ništavnim dokumentom, te van snage stavi odluke i zaključke Narodne skupštine i Vlade Republike srpske koji se odnose na predmetnu Deklaraciju.

10. Bosna i Hercegovina je sekularna država koja djeluje na principu vladavine prava i demokratije. Protupravno miješanje Srpske pravoslavne crkve u poslove države i uspostavljanje supremacije Crkve nad svjetovnom vlašću kao i pretenzija Srpske pravoslavne crkve da postane dominantna politička sila koja diktira odnose na Balkanu nije prihvatljiva.

11. Deklaracija, kao i prateći narativi političkih, akademskih, kulturnih i religijskih predstavnika koji je zagovaraju, svjesno artikuliraju revizionistički pristup koji reinterpretira pravne, historijske i političke realnosti, negirajući i relativizirajući utvrđene i presuđene činjenice, posebno genocid u Srebrenici i oko nje jula 1995. godine. Ovo se posebno ogleda kroz institucionalne projekte poput osnivanja JU "Memorijalnog centra Republike Srpske", kao i rada Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica i prilagođavanja obrazovnih programa revizionističkim interpretacijama.

12. Akademska i istraživačka zajednica u Bosni i Hercegovini treba se posvetiti razvoju narativa koji dekonstruiraju revizionističke interpretacije "Srpskog sveta". To uključuje naučna istraživanja, publikacije i javne kampanje koje afirmiraju pravne, sudske i historijske činjenice.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE

Conclusions and recommendations from the scientific conference "Instrumentalization and Politicization of National Rights: The 'All-Serbian Assembly' Declaration as a Continuity of Expansionist State Policy" Organized by the University of Sarajevo – Institute for Research of Crimes against Humanity and International Law, held on January 9, 2025, at the Rectorate of the University of Sarajevo

The Declaration on the Protection of National and Political Rights and the Common Future of the Serbian People (the 'All-Serbian Assembly' Declaration) was adopted on June 8, 2024, in Belgrade by the President of the Republic of Serbia and the President of Republika Srpska, as well as by the presidents, vice presidents, and members of the governments of the Republic of Serbia and Republika Srpska, the presidents, vice presidents, and deputies of the National Assembly of the Republic of Serbia and the National Assembly of Republika Srpska, with the blessing, prayerful support, and assembly participation of His Holiness Patriarch Porfirije of the Serbian Orthodox Church, along with hierarchs and clergy of the Serbian Orthodox Church.

The "All-Serbian Assembly", conceptualized as a "supranational" body bringing together Serbian political, religious, and academic representatives from the Republic of Serbia and the Bosnian Herzegovinian entity of Republika Srpska, points to a trend toward centralizing national policies outside the institutional framework of the state of Bosnia and Herzegovina. The institutionalization of the concept of the "Serbian World" is aimed at creating a homogeneous space through the alignment of national identity, with significant roles assigned to symbolic, cultural, and educational elements, as well as the energy and transportation sectors. This strategy seeks to further homogenize the territories of Serbia and the smaller Bosnian-Herzegovinian entity of Republika Srpska through institutional and infrastructural connectivity. The adoption and implementation of the Declaration provide institutional backing to these expansionist ideological frameworks, posing a threat to regional stability, undermining the peacebuilding process, and further

compromising the territorial integrity and sovereignty of the state of Bosnia and Herzegovina.

The Declaration was approved by the National Assembly of Republika Srpska (published in the "Official Gazette of Republika Srpska," No. 64/24), and during the adoption process, the National Assembly also passed resolutions to commemorate January 9 (as the Day of the Republic and its patron saint's day) and February 15 (as the Day of All-Serbian Statehood). To implement the Declaration, the National Assembly adopted a series of laws, by-laws, memorandums, and agreements. Some of these include:

- The Law on Amendments to the Law on the Use of the Flag, Coat of Arms, and Anthem of Republika Srpska (on December 30, 2024, the Constitutional Court of Republika Srpska determined that this law does not violate the vital interests of the Bosniak people) and the Law on Amendments to the Law on Implementation of Decisions of the Commission for the Protection of National Monuments established under Annex 8 of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, both adopted during the 11th regular session of Republika Srpska, concluded on November 5, 2024.
- The Resolution on the Formation of a Committee for the Celebration of Republika Srpska Day, adopted by the National Assembly of Republika Srpska on November 28, 2024.
- The Rulebook on the Curriculum for Primary Education ("Official Gazette of Republika Srpska," No. 77/24) and the Rulebook on Co-financing Scientific Research Projects ("Official Gazette of Republika Srpska," No. 97/24).
- The Decision of the Government of Republika Srpska on the Approval of the Spending Plan for the Ministry of Labor and Veterans-Disability Protection for the period January 1–September 30, 2024, allocating a total of 500,000 KM for the construction and maintenance of monuments, memorial sites, and military cemeteries related to the anti-fascist and liberation struggle of the 20th century and the Defensive Homeland War of Republika Srpska.

- The Roadmap for Enhancing Bilateral Cooperation between Serbia and Republika Srpska in Mining and Energy, approved by the Government of Republika Srpska on October 24, 2024, currently awaiting formal signing.
- The Memorandum of Cooperation in the Field of Transfusion and Transplantation Medicine between the Ministry of Health and Social Welfare of Republika Srpska and the Ministry of Health of Serbia, approved by the Government of Republika Srpska on September 26, 2024.
- The Memorandum on Scientific and Technological Cooperation between the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation of Serbia and the Ministry of Scientific Technological Development and Higher Education of Republika Srpska, along with the Memorandum on Cooperation in Higher Education between the Ministry of Education of Serbia and the Ministry of Scientific-Technological Development and Higher Education of Republika Srpska, both approved by the Government of Republika Srpska on August 15 and September 19, 2024.
- The Agreement on Cooperation between the Ministry of Family, Youth, and Sports of Republika Srpska and the Ministry for Family Care and Demographics of Serbia, signed in June 2024.
- The Memorandum on Cooperation between the Ministries of Internal Affairs of Serbia and Republika Srpska during the Tourist Season, signed on June 18, 2024.

This is not the final list of legal acts and documents to be adopted or concluded for the implementation of the Declaration. Specifically, the conclusion of a memorandum in the field of geological research is anticipated in the near future. Furthermore, it should be noted that on September 15, 2021, the National Assembly of Republika Srpska, concurrently with the National Assembly of the Republic of Serbia, adopted the Law on the Protection, Preservation, and Use of the Serbian Language and Cyrillic Script ("Official Gazette of Republika Srpska," No. 81/22), which has never been subject to constitutional challenge.

Regarding the establishment of institutions and bodies, initiatives have been launched to form associations of faculties (such as the already existing Association of Medical Faculties), joint rectorial boards, and joint study programs; to establish and ensure the functioning of a joint Council for Aging and Intergenerational Cooperation; and to create the Public Institution Memorial Center of Republika Srpska (published in the "Official Gazette of Republika Srpska," No. 60/24). Furthermore, the Parliamentary Forum Serbia – Republika Srpska has been established and has already convened twice, while the revitalization of the Energy Committee and its seven subcommittees has been announced.

Taking into account the previously stated facts, analyses, and perspectives presented during the scientific conference, the participants, by majority consensus, reached agreement and adopted the following:

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

1. The Declaration of the "All-Serbian Assembly" is not limited to cooperation between the Bosnian-Herzegovinian entity of Republika Srpska and the Republic of Serbia in the fields of culture and tradition, as it has been portrayed in public and misinterpreted by certain representatives of the international community. On the contrary, the Declaration exceeds the framework of the special parallel relations permitted by the Constitution of Bosnia and Herzegovina, threatening the sovereignty, territorial integrity, international subjectivity, and political independence of Bosnia and Herzegovina - values protected by the Constitution of Bosnia and Herzegovina and guaranteed exclusively to the state, not its entities. Furthermore, the disregard for the constitutional competencies of Bosnia and Herzegovina; the harmonization of legal, educational, energy, construction, and other systems, i.e., the mutual alignment of legislation; the administrative practice of celebrating joint, monoethnic, holidays; and the continuous mono-ethnization and Orthodoxization of the Republika Srpska

entity constitute violations of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina and undermine peace and stability in Bosnia and Herzegovina.

2. The concept of the "Serbian World" has evolved from an ideological narrative into an operationalized strategy aimed at rearticulating Serbian hegemony in the region through political, security, and cultural dimensions. The Declaration of the "All-Serbian Assembly" represents the formalization of this concept, seeking to establish a "soft" sphere of influence for Serbia within the territory of the former Yugoslavia, with the Bosnian-Herzegovinian entity of Republika Srpska serving as the central element of this strategy. The strategy employs two parallel approaches: the institutional weakening of Bosnia and Herzegovina through internal disintegration processes and the gradual integration of the Bosnian-Herzegovinian entity of Republika Srpska, contrary to national and international law, into Serbia's political, legal, economic, educational, and cultural framework. This dual-layered model reflects a long term ambition to establish a de facto political union, which, under favorable international circumstances, could be transformed into a de jure union.

3. The actions undertaken by the entity of Republika Srpska, which include displaying the flag and coat of arms of the Republic of Serbia and playing its national anthem; the celebration of January 9 and the affirmation of shared "national" holidays; privileging the Serbian language and Cyrillic script; portraying the entity as an exclusively ethnic state of the Serbian people within Bosnia and Herzegovina; referring to the institutions of the state of Bosnia and Herzegovina as "joint institutions"; asserting the entity's unilateral right to claim competencies belonging to the state of Bosnia and Herzegovina; and defining the content of the History curriculum solely through the lens of a Serbian nationalist historical framework, represent a repetition of behaviours previously deemed unconstitutional by the Constitutional Court

of Bosnia and Herzegovina. The persistence of Republika Srpska in unconstitutional actions and its defiance of the Constitution of Bosnia and Herzegovina and its institutions can only be understood as a continuous display of disloyalty to the state of Bosnia and Herzegovina. This requires a decisive and forceful response from state institutions, the institutions of the Bosnian-Herzegovinian entity of the Federation of Bosnia and Herzegovina, and particularly from the Prosecutor's Office and the Court of Bosnia and Herzegovina, which must take a f irmer, more resolute, and uncompromising approach to confront, prosecute, and sanction such conduct.

4. Since the adoption of the Declaration, numerous memorandums and agreements have been concluded between the institutions (governments and ministries) of the Republic of Serbia and the Bosnian-Herzegovinian entity of Republika Srpska across various societal sectors, including higher education, scientific and technological development, mining, energy, public health, demographics, and internal affairs. Given that the content of these acts is, in whole or in part, inconsistent with the Constitution of Bosnia and Herzegovina, it is imperative that constitutional defenders fulfil their constitutional duty and initiate proceedings to assess their constitutionality. The review of constitutionality should also extend to previously concluded agreements, memorandums and acts between the entity of Republika Srpska and the state of Serbia following the signing of the Agreement on Special Parallel Relations in 2006. Furthermore, in line with established judicial practice, it is necessary to initiate proceedings to assess the constitutionality of the "All-Serbian Assembly" Declaration and the Conclusions adopted by the National Assembly of Republika Srpska in connection with the Declaration's adoption. The Constitutional Court should be requested to annul these acts, thereby removing them from the legal order of Bosnia and Herzegovina.

5. The “Serbian World” strategy relies on the anticipation of “favourable” geopolitical changes to create opportunities for realizing long-term territorial ambitions toward Bosnia and Herzegovina. This reflects a sophisticated and long-term geopolitical calculation, which also accounts for the additional malign influence of Russia in the Western Balkans, as well as reliance on alliances with far-right and ultranationalist parties in Europe.

6. Bosnian-Herzegovinian political actors must expose all the negative and harmful implications of the “All-Serbian Assembly” Declaration, which contravene national and international law, undermine the sovereignty of Bosnia and Herzegovina, and adversely affect overall inter state relations. Any discussions with representatives of Serbian political policies should be conducted at the state level, not on an ethnic, Serb-Bosniak basis.

7. The list of unresolved issues with the Republic of Serbia must be addressed with increased intensity and resolved through interstate dialogue — from the issue of the interstate border and disputed energy facilities to cooperation between state prosecutor’s offices.

8. The state authorities of Bosnia and Herzegovina must develop a comprehensive diplomatic strategy to thoroughly inform the international community in detail about the destabilizing implications of the “Serbian World” strategy. This includes utilizing mechanisms within international organizations such as the United Nations, the European Union, the Council of Europe, NATO, and the OSCE to strengthen support for Bosnia and Herzegovina.

9. The international community, utilizing established mechanisms, including the mandate of the High Representative for Bosnia and Herzegovina and the Peace Implementation Council, is obligated

to declare the "All-Serbian Assembly" Declaration as anti-Dayton, destructive, and null and void in order to preserve peace and security and fully implement the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. Furthermore, it must annul the decisions and conclusions of the National Assembly and Government of Republika Srpska related to the said Declaration.

10. Bosnia and Herzegovina is a secular state that operates on the principles of the rule of law and democracy. The unlawful interference of the Serbian Orthodox Church in state affairs, the establishment of church supremacy over secular authority, and the Church's aspirations to become a dominant political force dictating relations in the Balkans are unacceptable.

11. The Declaration, along with the accompanying narratives of political, academic, cultural, and religious representatives who advocate for it, deliberately articulates a revisionist approach that reinterprets legal, historical, and political realities. This includes denying and relativizing established and adjudicated facts, particularly the genocide in and around Srebrenica in July 1995. This is especially evident in institutional projects such as the establishment of the Public Institution "Memorial Center of Republika Srpska" and the work of the "Republika Srpska Center for Research of War, War Crimes, and Missing Persons", and the adaptation of educational curricula to align with revisionist interpretations.

12. The academic and research community in Bosnia and Herzegovina must dedicate itself to developing narratives that deconstruct the revisionist interpretations of the "Serbian World." This includes scientific research, publishing studies, and public campaigns that affirm legal, judicial, and historical facts.

СВЕСРПСКИ САБОР

ДЕКЛАРАЦИЈА
О ЗАШТИТИ НАЦИОНАЛНИХ И ПОЛИТИЧКИХ ПРАВА И ЗАЈЕДНИЧКОЈ БУДУЋНОСТИ СРПСКОГ НАРОДА

Београд, 8. јун 2024. године

У име Републике Србије и Републике Српске Председник Републике Србије и Председник Републике Српске

Председници, потпредседници и чланови Владе Републике Србије и Владе Републике Српске

Председници, потпредседници и народни посланици Народне скупштине Републике Србије и Народне скупштине Републике Српске

Уз благослов, молитвено и саборно учешће

Његове Светости Патријарха српског господина Порфирија и архијереја и свештенства Српске православне цркве

и

српски народ

ПРОГЛАШАВАЈУ

ДЕКЛАРАЦИЈУ

О ЗАШТИТИ НАЦИОНАЛНИХ И ПОЛИТИЧКИХ ПРАВА И ЗАЈЕДНИЧКОЈ БУДУЋНОСТИ СРПСКОГ НАРОДА

Полазећи од уједињеног националног интереса српског народа,

Поштујући Универзалну декларацију Уједињених нација о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Декларацију о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава у складу са Повељом Уједињених нација, Хелсиншки завршни акт, Бечку декларацију и Програм акције, те Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода,

Поштујући начела забране употребе силе, мирног решавања спорова и начела испуњавања преузетих међународних обавеза у доброј вери и поштујући правила општег међународног права,

Поштујући право Републике Србије на заштиту уставног поретка и права на територијални интегритет и суверенитет у складу са међународним правом и РезолуцијомСавета безбедности Уједињених нација бр. 1244,

Полазећи од Устава Републике Србије, који у преамбули наглашава државну традицију српског народа и који Косово и Метохију дефинише као неодвојиви део Републике Србије,

Полазећи од Устава Републике Српске, којим се у преамбули изражава опредељеност Републике Српске за потпуно поштовање и доследно примењивање Општег оквирног споразума за мир у БиХ, којим се недвосмислено прихвата, потврђује и гарантује уставно-правни положај Републике Српске, као једног од два ентитета који чине БиХ,

Полазећи од опредељености Републике Српске и Републике Србије за потпуно поштовање и доследно примењивање Општег оквирног споразума за мир у БиХ, којим су Република Србија и Република Српска прихватиле и гарантовале опстанак Републике Српске и њен уставноправни положај као једног од два ентитета - чланице саставнице БиХ,

Потврђујући опредељење Републике Србије и Републике Српске за чланством у Европској унији, као и очување војне неутралности у односу на постојеће војне савезе,

Имајући у виду Споразум о успостављању специјалних паралелних односа између Републике Српске и Републике Србије од 26. септембра 2006. године који је закључен у складу са чланом 3. тачка 2а Устава БиХ,

Узевши у обзир трајну опредељеност за очување мира, политичке и економске стабилности, самосталности у одлучивању, интегритета Републике Србије и интегритета Републике Српске у складу са Дејтонским мировним споразумом, као и вредности утканих у темеље нашег слободарског друштва,

Свесни геополитичке нестабилности у свету и региону и изазова за српски народ,

Имајући у виду да се данас целокупна међународна политика налази у динамици великих промена,

Позивајући се на универзално право на неговање пријатељских односа и наглашавајући право на окупљање, сабирање и саборно деловање српског народа и свих грађана Републике Србије и Републике Српске,

Поштујући права свих народа на окупљање и неговање традиције, обичаја и културе,

Позивајући се на историјску улогу српског народа који је слободу доносио свим балканским народима жртвујући сопствени народ и наглашавајући историјско вишемиленијумско битисање српског народа на просторима Републике Србије, Републике Српске и другим географским областима,

Негујући антифашистичке и антинацистичке вредности и напомињући да је српски народ увек био на правој страни историје,

Свесни одговорности Републике Србије, која је потписник и заштитник Општег оквирног споразума за мир у БиХ, да перманентно надгледа процесе у БиХ у циљу заштите права Републике Српске и конститутивног српског народа,

Свесни одговорности Републике Србије и Републике Српске, као територија које су насељене већинским српским становништвом, да буду окосница српског окупљања у садашњем тренутку и у

будућности, посебно наглашавајући бригу о сународницима који живе у другим државама региона,

Подсећајући се на Споразум од 29. августа 1995. године којим је Република Српска овластила Савезну Републику Југославију (чији међународноправни идентитет наставља Република Србија) да у њено име и за њен рачун потпише мировни споразум у Дејтону, САД и Паризу, Француска,

Наглашавајући заједничку историју српског народа и подсећајући на вишевековну српску државност на Балкану,

Посебно се сећајући важних историјских догађаја,

СВЕСРПСКИ САБОР СРПСКОГ НАРОДА, РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕу доброј вери, у циљу очувања мира, стабилности, националног, културног и верског идентитета, као и у циљу интензивирања и продубљивања сарадње и међусобне заштите, усваја следеће:

ЗАКЉУЧКЕ, СТАВОВЕИЦИЉЕВЕ

13. Свесрпски сабор чине представници Срба изабрани у законодавне и извршне органе власти, чланови академија наука и уметности, чланови Сабора Српске православне цркве и други представници српског народа позвани од стране организатора Свесрпског сабора.

14. Свесрпски сабор конституише Национални савет српског народа, који је задужен за координацију, праћење и извршавање аката Свесрпског сабора, као и сопствених аката.

15. Национални савет српског народа чине: Председник Републике Србије, Председник Републике Српске, Председник Народне скупштине Републике Србије, Председник Народне скупштине Републике Српске, Председник Владе Републике

Србије, Председник Владе Републике Српске, Министар спољних послова Републике Србије, Председник Академије наука и уметности Републике Србије и Председник Академије наука и умјетности Републике Српске, представник Сената Републике Српске и председник Матице српске. Свесрпски сабор консензусом у састав Националног савета српског народа именује и представнике српског народа из Црне Горе, Федерације БиХ, Северне Македоније, Хрватске, Словеније, представнике српског народа из Европе, Африке, Азије, Северне и Јужне Америке, Аустралије, те истакнуте научнике, уметнике, предузетнике, спортисте и националне раднике.

16. Свесрпски сабор констатује да српски народ представља јединствену целину. Српски народ је кроз историју имао више држава са различитим називима, те полаже право да баштини своју богату традицију.

17. Свесрпски сабор утврђује да је назив народа један и да га је немогуће мењати. Одбацују се разни наметани префикси који су додавани испред именице „Срби“. Припадници српског народа имају право да се називају Србима, ма где тренутно живели.

18. Свесрпски сабор констатује неопходност српског националног окупљања, те одлучује да је потребно редовно одржавати Свесрпски сабор, и то сваке две године на којем би се разматрала најважнија национална питања уједињено уз учешће представника Републике Србије и Републике Српске, као и других представника српског народа из региона и света.

19. Свесрпски сабор очекује пуну реализацију процеса националног помирења и превазилажења историјских подела унутар српског народа.

20. Свесрпски сабор препоручује институцијама Републике Србије и Републике Српске да делују јединствено и координисано и да уложе напоре како би се зауставила асимилација Срба у државама региона, али и широм света. Република Србија и Република Српска треба да одрже везу са припадницима српског народа развијањем личних, културних, научних, спортских и свих других врста веза и односа.

21. Свесрпски сабор, поштујући све вероисповести и подржавајући слободу вероисповести и препознајући незамењив значај припадника српског народа других вероисповести, посебну захвалност одаје Српској православној цркви која под својим окриљем уједињује највећи део српског народа. Српска православна црква је сачувала српски народ у најтежим временима и у биолошком, али и у културном и образовном смислу.

22. Свесрпски сабор препознаје Српску православну цркву као једног од стубова националног, културног и духовног идентитета српског народа, те позива на ближу сарадњу црквених и државних органа у кључним питањима као што је очување традиционалних хришћанских вредности, очување светиње брака и породице. Свесрпски сабор подржава и улогу Српске православне цркве у образовању младих посредством педагошко-образовних делатности.

23. Свесрпски сабор констатује да је Косово и Метохија неотуђиви део Републике Србије, једна од одредница националног идентитета Срба, представља темељ духовности српског народа и угаони камен српског заветног и светосавског пута. Свесрпски сабор инсистира на коришћењу пуног назива јужне српске покрајине – Косово и Метохија, што албански сецесионисти избегавају.

24. Свесрпски сабор подржава напоре Републике Србије у очувању територијалног интегритета и суверенитета, гарантованих међународним правом и Резолуцијом 1244 и другим резолуцијама Савета безбедности Уједињених нација, као и право и дужност Републике Србије да се посвети опстанку српског народа на Косову и Метохији. Свесрпски сабор тражи и сматра да свим расположивим правним, политичким, економским и другим средствима морају бити заштићени Срби на Косову и Метохији, као и сви други Републици Србији лојални грађани, манастири, цркве, средњовековна утврђења, приватна имовина, гробља и други угрожени објекти.

25. Свесрпски сабор осуђује намерно стварање неподношљивих услова за живот Срба и прогон који над њима спроводе Привремене институције самоуправе у Приштини. Та континуирана, добро испланирана и свеобухватна репресија албанских сецесиониста према српском становништву на Косову и Метохији је током протеклих година резултирала убрзаним одласком Срба из Покрајине, као и драстичним погоршањем положаја оног дела српског народа који је, упркос бруталном етнички мотивисаном терору, остао да живи на својим огњиштима. Свесрпски сабор очекује од Републике Србије да настави да штити права и животе својих грађана на Косову и Метохији, користећи све механизме заштите предвиђене унутрашњим и међународним правом.

26. Свесрпски сабор инсистира на извршењу Резолуције Савета безбедности Уједињених нација 1244 у свим њени аспектима. Свесрпски сабор сматра да је провођење Бриселског споразума, формирање Заједнице српских општина и стални дијалог једини одрживи пут за решавање проблема.

27. Свесрпски сабор изражава пијетет према свим жртвама страдалим током рата у Босни и Херцеговини, као и свим жртвама пострадалим у ратовима на простору бивше Југославије.

28. Свесрпски саборне подржава Резолуцију о Сребреници за коју су гласале 84 државе у Генералној скупштини Уједињених нација, док је 109 држава било против, уздржано или није гласало. Поменутом Резолуцијом извршен је покушај колективног окривљавања целог српског народа, који је неприхватљив и не може бити спроведен у дело.

29. Свесрпски сабор поздравља напоре руководства Републике Србије и Републике Српске да допринесу расветљавању историјских чињеница у вези са догађајима деведесетих година, а посебно када је реч о догађајима у Сребреници и околини од 1992. до 1995. године.

30. Свесрпски сабор констатује да је Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини – Дејтонски мировни споразум трајно и битно нарушен упркос тежњама Републике Српске и српског конститутивног народа, који су се борили за очување дејтонског уставног оквира у БиХ, те позива све међународне актере да се врате поштовању слова Дејтонског мировног споразума.

31. Свесрпски сабор констатује да би Република Србија, у складу са статусом потписника Дејтонског мировног споразума и у складу са овлашћењима које је добила од стране Републике Српске Споразумом од 29. августа 1995. године, требало да интернационализује проблем урушавања Дејтонског мировног споразума са захтевом да се исти примењује у облику у којем је и потписан од стране свих.

32. Свесрпски сабор наглашава да је Република Српска јединствен и недељив уставноправни субјект, који самостално обавља своје уставотворне, законодавне, извршне и судске функције у складу са Уставом БиХ - Анексом IV Дејтонског мировног споразума и чија територија не може бити отуђена мимо Устава и закона Републике Српске.

33. Свесрпски сабор истиче да Босна и Херцеговина није једна, нити јединствена изборна јединица за избор заједничких органа. Свесрпски сабор наглашава да Босну и Херцеговину искључиво представља трочлано Председништво на бази консензуса, а не појединци узурпирајући надлежности функција које обављају.

34. Свесрпски сабор прихвата и подржава правни поредак успостављен Дејтонским мировним споразумом, а који предвиђа механизме заштите ентитета и конститутивних народа применом института ентитетског гласања у Представничком дому Парламентарне скупштине на нивоу БиХ, института заштите виталних националних интереса у Дому народа Парламентарне скупштине на нивоу БиХ и института заштите виталног ентитетског интереса у Председништву БиХ.

35. Свесрпски сабор констатује да је Република Српска задовољна високим степеном аутономије дефинисаним Дејтонским мировним споразумом, стога инсистирамо на суштинском и формалном провођењу Дејтонског мировног споразума, као међународног уговора који се не може једнострано или путем интервенционизма мењати. Свесрпски сабор сматра да Република Српска може у мери у којој оцени као целисходно да активира све надлежности које су према Дејтонском мировном споразуму предвиђене као надлежности ентитета.

36. Свесрпски сабор осуђује свако непоштовање и кршење Дејтонског мировног споразума и демократских процедура у БиХ, наметање закона, прегласавање конститутивних народа, пренос надлежности са ентитетског нивоа на централни ниво, кршење људских права и слобода, те гарантованих права српског конститутивног народа на слободно и самостално одлучивање и деловање унутар дејтонске Босне и Херцеговине.

37. Свесрпски сабор сматра непримереним постављање високог представника у БиХ супротно Анексу X Дејтонског мировног споразума, којим је прописано да је за именовање високог представника потребна сагласност страна уговорница, као и одговарајућа резолуција Савета безбедности Уједињених нација.

38. Свесрпски сабор констатује да српски народ, Република Србија и Република Српска треба да уједињено очувају историјска пријатељства са доказаним пријатељима, али и да граде нова савезништва.

39. Свесрпски сабор сматра да Република Србија и Република Српска, у складу са Дејтонским мировним споразумом, узимајући у обзир геополитички положај, економске односе и политичке процесе, интеграцију према Европској унији посматрају као стратешки циљ, који треба да се реализује кроз партнерски политички и економски оквир уз пуно уважавање националних интереса.

40. Свесрпски сабор подржава политику војне неутралности Републике Србије у односу на све постојеће војне савезе, а са таквим политичким опредељењем потпуно је сагласна Република Српска, која ће се борити за очување војне неутралности у Босни и Херцеговини. Свесрпски сабор

подржава сарадњу безбедносног система Републике Србије и Републике Српске у смислу законодавства, размене информација, заједничких обука и вежби, а у циљу постизања и очувања мира и стабилности.

41. Свесрпски сабор поздравља одлуку Републике Србије и Републике Српске да уједињено обележавају 15. септембар као Дан српског јединства, слободе и националне заставе у сећање на пробој Солунског фронта у Првом светском рату. Свесрпски сабор сматра да је Сретење 15.фебруар Дан државности Републике Србије и Дан државности Републике Српскекоји треба уједињено и заједнички прослављати. Свесрпски сабор очекује да Република Српска настави да обележава 9. јануар као Дан настанка Републике Српске и крсну славу.

42. Свесрпски сабор потврђује да је химна "Боже правде" свесрпска химна, а да је двоглави орао Немањића национални свесрпски грб.

43. Свесрпски сабор наглашава уједињујући значај српског језика и ћириличког писма као стубова српске културе и науке, али и националног идентитета. Свесрпски сабор, у циљу очувања и неговања српске културе и српског националног идентитета потврђује: права на употребу српског језика (оба изговора – екавског и ијекавског, те исте српске стандардизације) и ћирилице као његовог матичног писма; права на изражавање, изучавање и развој српске културе; права на изучавање националне историје и неговање херојске, правдољубиве и слободарске традиције српског народа; права на изучавање националне географије; права на очување и заштиту културно – историјског наслеђа српског народа на његовом културном простору; права на изучавање обичаја, фолклора, књижевности, уметности и комуникационе културе српског

народа; права на информисање на српском језику; права на употребу српских националних симбола и њихово истицање на јавним местима; права на обележавање српских националних празника и других права која утичу или би могла утицати на очување и неговање српске културе и српског националног идентитета, не одричући се српских латиничних споменика културе.

44. Свесрпски сабор предлаже мере у циљу очувања и неговања српске културе и српског националног идентитета: организовање и спровођење јединствених, посебно стандардизованих програма учења српског језика, ћириличког писма, српске књижевности, културе и историје; подршка оснивању, изградњи, обнови и одржавању предшколских, школских, средњошколских установа и установа културе, као и оснивању или обнови изучавања србистике на високошколским установама, у сарадњи са домицилним државама; подршка раду културно-уметничких друштава; подршка раду писаних и електронских медија на српском језику; помоћ у одржавању постојећих и оснивању нових одељења и школа у оквиру Српске православне цркве, где би се уз већ постојећу верску наставу, спроводио јединствени посебно стандардизован програм учења српског језика, ћириличког писма, српске културе и историје; стипендирање надарених ученика и студената; организовање омладинских, ђачких и студентских кампова, као и сезонских школа и различитих културних манифестација; и друге мере које доприносе очувању националног, културног, језичког и духовног идентитета и спречавању асимилације српског народа.

45. Свесрпски сабор тражи од Републике Србије и Републике Српске да уједињено негују историјско памћење и чувају успомену на српске жртве пале за слободу у свим ратовима. Посебно је важно уједињено и јединствено обележавати

и сећати се жртава палих у Првом светском рату, жртава геноцида који је извршен над Србима у Другом светском рату и жртава у ратовима деведесетих година прошлог века.

46. Свесрпски сабор препоручује додатно интернационализовање теме страдања Срба у Независној Држави Хрватској. Потребно је свету представити енормно страдање и геноцид који је извршен над Србима у систему логора НДХ, са посебним нагласком на страдање деце у посебним и у свету јединственим логорима смрти за децу Јастребарско, Сисак, Ђаково и Стара Градишка.Логори и масовна стратишта и губилишта Јасеновац, Доња Градина, Сајмиште, Бањица, Сремска Митровица, Крагујевац, Госпић, Јадовно, Паг, Јабланац, Млака, Слана, Зеница, Сарајево, Власеница, Вишеград, Пакленица, Пребиловци, небројене јаме у херцеговачком и динарском кршу, козарачка и друга српска села широм данашње Републике Српске, Републике Србије, Федерације БиХ и Хрватске била су само нека од места у којима су вршени свирепи злочини и масовна убиства српског народа.

47. Свесрпски сабор поздравља уједињену намеру Републике Србије и Републике Српске да заједнички изграде монументална спомен здања посвећена очувању истине о страдању Срба у Другом светском рату у Доњој Градини, Република Српска и Београду, Република Србија. Два монументална спомен комплекса у Доњој Градини и Београду треба да сведоче о величини жртве слободарског српског народа поднесене у борби против фашизма, нацизма и усташтва. Свесрпски сабор сматра да поменути спомен комплекси треба да постану места ходочашћа и да се уврсте у план ђачких и студентских екскурзија школа и факултета Републике Србије и Републике Српске.

48. Свесрпски сабор препоручује Републици Србији и Републици Српској да континуирано и заједнички помажу српски народ у региону и дијаспори. Свесрпски сабор сматра да српски народ у Црној Гори мора бити уважен у складу са вековним присуством у Црној Гори и садашњим значајним учешћем у укупном броју становника.

49. Свесрпски сабор препоручује Републици Србији и Републици Српској да заштите културно наслеђе српског народа које је угрожено изван територија Републике Србије и Републике Српске. Свесрпски сабор препоручује и несебично помагање српских манастира и цркава у Далмацији, Лици, Славонији и у другим местима, као и у Федерацији БиХ и Црној Гори. Свесрпски сабор захтева од државних органа српског народа да посебно стимулишу научно-истраживачки рад и културно-уметничко стваралаштво по овом питању.

50. Свесрпски сабор захтева и додатну материјалну и сваку другу врсту подршке Србима повратницима који су се након ратних дешавања вратили на своја огњишта у Федерацију БиХ. Срби су и даље власници великих земљишних пространстава у Федерацији БиХ, те се морају економски оснажити како би сачували породичну имовину.

51. Свесрпски сабор наглашава потребу за формирањем сета усаглашених законских решења и подстицајних мера у циљу повећања наталитета, како би се обезбедио демографски раст. Свесрпски сабор очекује од државних органа Србије и Српске да оснују Фонд "Деца нам се рађала", а у циљу формирања и провођења пронаталитетних мера.

52. Свесрпски сабор истиче породичне и традиционалне вредности као темељне вредности српског друштва. Свесрпски сабор апелује на Републику Србију и Републику

Српску да у складу са државним механизмима уједињено и кључно утичу на очување вредности и значаја породице.

53. Свесрпски сабор препоручује хармонизацију наставних планова и програма у основном, средњем и високом образовању у Републици Србији и Републици Српској. Свесрпски сабор подржава и увођење редовних ђачких и студентских екскурзија и то на начин да ђаци и студенти из Републике Србије посећују природне лепоте и културно-историјске споменике у Републици Српској, и обрнуто.

54. Свесрпски сабор препоручује додатно економско зближавање Републике Србије и Републике Српске и повећање робне размене, од чега ће коначну корист имати грађани Републике Србије и Републике Српске.

55. Свесрпски сабор предлаже сачињавање усаглашеног плана пољопривредне производње Републике Србије и Републике Српске.

56. Свесрпски сабор поздравља напоре Републике Србије која је током протеклих година финансирала велики број инфраструктурних пројеката у Републици Српској и у општинама Федерације БиХ у којима Срби чине већину или значајан део становништва.

57. Свесрпски сабор подстиче Републику Србију и Републику Српску да даље развијају заједнички економски, културни, социјални, спортски и духовни простор.

58. Свесрпски сабор препоручује Републици Србији и Републици Српској обједињавање понуда, услуга, инвестиција и ресурса у областима енергетике, рударства, туризма, пољопривреде,

банкарства, финансија и платног система, здравства, образовања, саобраћаја и веза и другим областима од националног значаја ради заједничког наступања на домаћим и страним тржиштима.

59. Свесрпски сабор предлаже сачињавање заједничког и уједињеног плана инфраструктурних пројеката Републике Србије и Републике Српске којим ће се детаљно уредити и планирати потенцијално важни пројекти. Свесрпски сабор поздравља заједничке активности Републике Србије и Републике Српске на изградњи аутопута Бањалука – Београд, на изградњи гасовода кроз Републику Српску, на изградњи аеродрома у Требињу, као и на изградњи заједничких хидроелектрана. Наравно, економска сарадња је везана за шири регион и сматрамо је неопходном за успостављање блиских економских веза са свим земљама и ентитетима на Западном Балкану кроз Берлински процес, Отворени Балкан и кроз процес европских интеграција.

60. Свесрпски сабор тражи заједнички рад у циљу унапређеног координисаног наступа, окупљању и ангажовању српске дијаспоре у свету. Заједнички рад на побољшању имиџа, лобирање и ширење истине о српском народу широм света.

61. Свесрпски сабор сматра да државни органи српског народа треба да понуде народима у окружењу споразум о историјском помирењу, трајном миру и развоју.

ДЕКЛАРАЦИЈА О ЗАШТИТИ НАЦИОНАЛНИХ И ПОЛИТИЧКИХ ПРАВА И ЗАЈЕДНИЧКОЈ БУДУЋНОСТИ СРПСКОГ НАРОДА након усвајања на Свесрпском сабору, биће понуђена на усвајање Народној скупштини Републике Србије и Народној скупштини Републике Српске, како би се обезбедила њена пуна примена у Републици Србији и Републици Српској.

ALL-SERB ASSEMBLY

DECLARATION
ON THE PROTECTION OF NATIONAL AND POLITICAL RIGHTS AND THE COMMON FUTURE OF THE SERB PEOPLE

Belgrade, 8th June 2024.

Declaration on the Protection of National and Political Rights and the Common Future of the Serb People

("Official Gazette of the RS", number 64/2024)

Based on Article 99, Paragraph 1, Point 7 of the Constitution of the Republic of Serbia and Article 8, Paragraph 1 of the Law on the National Assembly ("Official Gazette of the RS," number 9/10),

the National Assembly of the Republic of Serbia, at the session of the First Extraordinary Sitting of the Fourteenth Convocation held on 31st July 2024, has passed the following

D E C I S I O N
ON THE ADOPTION OF THE DECLARATION ON THE PROTECTION OF NATIONAL AND POLITICAL RIGHTS AND THE COMMON FUTURE OF THE SERB PEOPLE

1. The Declaration on the Protection of National and Political Rights and the Common Future of the Serb People, which was promulgated by the All-Serb Assembly of the Serb People, the

Republic of Serbia, and Republika Srpska in Belgrade on June 8, 2024, is adopted.

2. The Declaration on the Protection of National and Political Rights and the Common Future of the Serb People is attached to this decision and forms an integral part of it.

3. This decision will be published in the "Official Gazette of the Republic of Serbia".

RS No. 13

In Belgrade, 31st July 2024

THE NATIONAL ASSEMBLY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

PRESIDENT

Ana Brnabić

ALL-SERB ASSEMBLY

DECLARATION
ON THE PROTECTION OF NATIONAL AND POLITICAL RIGHTS AND THE COMMON FUTURE OF THE SERB PEOPLE

Belgrade, 8th June 2024

On behalf of the Republic of Serbia, and Republika Srpska

The President of the Republic of Serbia, and the President of Republika Srpska

Presidents, vice-presidents and members of the Government of the Republic of Serbia, and the Government of Republika Srpska

Presidents, vice-presidents and MPs of the National Assembly of the Republic of Serbia and the National Assembly of Republika Srpska

With blessing, prayerful and congregational participation of

His Holiness mister Porfirio, the Serbian Patriach, and the archbishops and clergy of the Serbian Orthodox Church and

Serb people are

PROCLAIMING

A DECLARATION

ON THE PROTECTION OF NATIONAL AND POLITICAL RIGHTS AND COMMON FUTURE OF THE SERB PEOPLE

Proceeding from the united national interest of the Serb people,

Respecting the United Nations Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Declaration on the Principles of International Law on Friendly Relations and Cooperation between States in accordance with the Charter of the United Nations, the Helsinki Final Act, the Vienna Declaration and Program of Action, and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms,

Respecting the principles of the prohibition of the use of force, the peaceful settlement of disputes and the principle of fulfilling assumed international obligations in good faith and respecting the rules of general international law,

Respecting the right of the Republic of Serbia to protect the constitutional order and the right to territorial integrity and sovereignty in accordance with international law and United Nations Security Council Resolution No. 1244,

Starting from the Constitution of the Republic of Serbia, which in the preamble emphasizes the state tradition of the Serb people and which defines Kosovo and Metohija [sic] as an inseparable part of the Republic of Serbia,

Starting from the Constitution of Republika Srpska, which in the preamble expresses the determination of Republika Srpska for full respect and consistent application of the General Framework Agreement for Peace in BiH, which unequivocally accepts, confirms and guarantees the constitutional and legal position of Republika Srpska, as one of the two Entities that BiH consist,

Proceeding from the determination of Republika Srpska and the Republic of Serbia for full respect and consistent application of the General Framework Agreement for Peace in BiH, by which the Republic of Serbia, and Republika Srpska accepted and guaranteed the survival of the Republika Srpska and its constitutional position as one of the two Entities - constituent members of BiH,

Confirming the determination of the Republic of Serbia and Republika Srpska for the European Union membership, as well as the preservation of military neutrality in relation to existing military alliances,

Bearing in mind the Agreement on the establishment of special parallel relations between Republika Srpska and the Republic of Serbia dated September 26, 2006, which was concluded in accordance with Article 3, point 2a of the Constitution of BiH,

Taking into account the permanent determination to preserve peace, political and economic stability, independence in decision-making, the integrity of the Republic of Serbia and the integrity of Republika Srpska in accordance with the Dayton Peace Agreement, as well as the values woven into the foundations of our freedom-loving society,

Aware of the geopolitical instability in the world and the region and the challenges for the Serb people,

Bearing in mind that today the entire international politics is in the dynamics of great changes,

Referring to the universal right to foster friendly relations and emphasizing the right of assembly, gathering and assembly of the Serb people and all citizens of the Republic of Serbia and Republika Srpska,

Respecting the rights of all peoples to gather and nurture traditions, customs and culture,

Referring to the historical role of the Serb people who brought freedom to all the Balkan peoples by sacrificing their own people, and emphasizing the historical multi-millennium existence of the Serb people in the territories of the Republic of Serbia, Republika Srpska and other geographical areas,

Nurturing anti-fascist and anti-Nazi values, and noting that the Serb people have always been on the right side of history,

Aware of the responsibility of the Republic of Serbia, which is a signatory and protector of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, to permanently monitor the processes in Bosnia and Herzegovina in order to protect the rights of Republika Srpska and the constituent Serbs people,

Aware of the responsibility of the Republic of Serbia, and Republika Srpska, as territories inhabited by a majority Serb population, to be the backbone of the Serbs gathering at the present moment and in the future, especially emphasizing care for compatriots [sic] living in other countries of the region,

Recalling the Agreement of 29th August 1995, by which Republika Srpska authorized the Federal Republic of Yugoslavia (whose international legal identity is continued by the Republic of Serbia) to sign a peace agreement in its name, and on its behalf, in Dayton, USA and Paris, France,

Emphasizing the common history of the Serb people and recalling the centuries-old Serb statehood in the Balkans,

Especially remembering important historical events

THE ALL-SERBIAN ASSEMBLY OF THE SERB PEOPLE, THE REPUBLIC OF SERBIA AND REPUBLIKA SRPSKA, in good faith, with the aim of preserving peace, stability, national, cultural, and religious identity, as well as with the aim of intensifying and deepening cooperation and mutual protection, adopts the following:

CONCLUSIONS, ATTITUDES, AND OBJECTIVES

1. The All-Serb Assembly is composed of representatives of Serbs elected to legislative and executive bodies of government, members of academies of sciences and arts, members of the Assembly of the Serbian Orthodox Church, and other representatives of the Serb people invited by the organizers of the All Serb Assembly.

2. The All-Serb Assembly constitutes the National Council of the Serb People, which is responsible for the coordination, monitoring, and execution of the acts of the All-Serb Assembly, as well as its own acts.

3. The National Council of the Serb People is composed of: the President of the Republic of Serbia, the President of Republika Srpska, the President of the National Assembly of the Republic of Serbia, the President of the National Assembly of Republika Srpska, the Prime Minister of the Republic of Serbia, the Prime Minister of Republika Srpska, the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, the President of the Academy of Sciences and Arts of the Republic of Serbia, and the President of the Academy of Sciences and Arts of Republika Srpska, a representative of the Senate of Republika Srpska, and the President of Matica Srpska. The All-Serb Assembly, by consensus, appoints representatives of the Serb people from Montenegro, the Federation of BiH, North Macedonia, Croatia, Slovenia, representatives of the Serb people from Europe, Africa, Asia, North and South America, Australia, as well as distinguished scientists, artists, entrepreneurs, athletes, and national workers to the National Council of the Serb People.

4. The All-Serb Assembly states that the Serb people represent a unique entity. Throughout history, the Serb people have had multiple states with different names and thus have the right to cherish their rich tradition.

5. The All-Serb Assembly determines that the name of the people is one and cannot be changed. Various imposed prefixes added in front of the noun "Serbs" are rejected. Members of the Serb people have the right to call themselves Serbs, no matter where they currently live.

6. The All-Serb Assembly notes the necessity of Serb national gathering and decides that it is necessary to regularly hold the All-Serb Assembly every two years to discuss the most important national issues unitedly with the participation of representatives of the Republic of Serbia and Republika Srpska, as well as other representatives of the Serb people from the region and the world.

7. The All-Serb Assembly expects the full realization of the process of national reconciliation and overcoming historical divisions within the Serb people.

8. The All-Serb Assembly recommends that the institutions of the Republic of Serbia and Republika Srpska act unitedly and in coordination and make efforts to stop the assimilation of Serbs in the countries of the region, as well as around the world. The Republic of Serbia and Republika Srpska should maintain connections with members of the Serb people by developing personal, cultural, scientific, sports, and all other types of ties and relations.

9. The All-Serb Assembly, respecting all religions and supporting freedom of religion, and recognizing the irreplaceable significance of members of the Serb people of other faiths, gives special thanks to the Serbian Orthodox Church, which unites the majority of the Serb people under its auspices. The Serbian Orthodox Church has preserved the Serb people in the most difficult times, both biologically and culturally and educationally.

10. The All-Serb Assembly recognizes the Serbian Orthodox Church as one of the pillars of the national, cultural, and spiritual identity of the Serb people and calls for closer cooperation between church and state authorities on key issues such as the preservation of traditional Christian values and the sanctity of marriage and family. The All-Serb Assembly also supports the role of the Serbian Orthodox Church in the education of young people through pedagogical and educational activities.

11. The All-Serb Assembly states that Kosovo and Metohija are inalienable parts of the Republic of Serbia, fundamental to the national identity of Serbs, representing the foundation of the Serb people's spirituality and the cornerstone of Serbs covenant and St.

Sava's path. The All-Serb Assembly insists on using the full name of the southern Serbian province – Kosovo and Metohija – which Albanian secessionists avoid.

12. The All-Serb Assembly supports the efforts of the Republic of Serbia in preserving its territorial integrity and sovereignty, guaranteed by international law and UN Security Council Resolution 1244 and other resolutions, as well as the right and duty of the Republic of Serbia to dedicate itself to the survival of the Serb people in Kosovo and Metohija. The All-Serb Assembly demands and believes that all available legal, political, economic, and other means must be used to protect Serbs in Kosovo and Metohija, as well as all other loyal citizens of the Republic of Serbia, monasteries, churches, medieval fortresses, private property, cemeteries, and other endangered objects.

13. The All-Serb Assembly condemns the deliberate creation of intolerable living conditions for Serbs and the persecution carried out by the Provisional Institutions of Self-Government in Pristina. This continuous, well-planned, and comprehensive repression by Albanian secessionists against the Serb population in Kosovo and Metohija has, over the past years, resulted in the accelerated departure of Serbs from the Province, as well as a drastic deterioration in the position of those Serbs who, despite brutal ethnically motivated terror, have remained to live on their ancestral lands. The All-Serb Assembly expects the Republic of Serbia to continue protecting the rights and lives of its citizens in Kosovo and Metohija, using all protective mechanisms provided by domestic and international law.

14. The All-Serb Assembly insists on the implementation of UN Security Council Resolution 1244 in all its aspects. The All-Serb Assembly believes that the implementation of the Brussels Agreement, the formation of a Community of Serb Municipalities,

and continuous dialogue are the only sustainable paths to solving the problem.

15. The All-Serb Assembly expresses respect for all victims who perished during the war in Bosnia and Herzegovina, as well as all victims of the wars in the former Yugoslavia.

16. The All-Serb Assembly does not support the Resolution on Srebrenica, which was voted for by 84 countries in the United Nations General Assembly, while 109 countries voted against, abstained, or did not vote. This Resolution attempted to collectively blame the entire Serb people, which is unacceptable and cannot be implemented.

17. The All-Serb Assembly welcomes the efforts of the leadership of the Republic of Serbia and Republika Srpska to contribute to clarifying historical facts regarding the events of the 1990s, especially concerning the events in Srebrenica and its surroundings from 1992 to 1995.

18. The All-Serb Assembly notes that the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina – the Dayton Peace Agreement – has been permanently and significantly violated despite the efforts of Republika Srpska and the Serb constituent people, who have fought to preserve the Dayton constitutional framework in Bosnia and Herzegovina, and calls on all international actors to return to respecting the letter of the Dayton Peace Agreement.

19. The All-Serb Assembly asserts that the Republic of Serbia, in accordance with its status as a signatory to the Dayton Peace Agreement and in accordance with the authorities it received from Republika Srpska by the Agreement of 29th August 1995, should

internationalize the problem of the erosion of the Dayton Peace Agreement with the demand that it be implemented in the form in which it was signed by all parties.

20. The All-Serb Assembly emphasizes that Republika Srpska is a unique and indivisible constitutional-legal entity, which independently performs its constitutional, legislative, executive, and judicial functions in accordance with the Constitution of Bosnia and Herzegovina – Annex IV of the Dayton Peace Agreement, and whose territory cannot be alienated contrary to the Constitution and laws of Republika Srpska.

21. The All-Serb Assembly highlights that Bosnia and Herzegovina is not a single, nor a unified electoral unit for the election of joint bodies. The All-Serb Assembly stresses that Bosnia and Herzegovina is represented solely by the three-member Presidency based on consensus, not by individuals usurping the authorities of the functions they perform.

22. The All-Serb Assembly accepts and supports the legal order established by the Dayton Peace Agreement, which provides mechanisms for the protection of the Entities and constituent peoples through the application of the entity voting mechanism in the House of Representatives of the Parliamentary Assembly at the level of Bosnia and Herzegovina, the protection of vital national interests in the House of Peoples of the Parliamentary Assembly at the level of Bosnia and Herzegovina, and the protection of vital entity interests in the Presidency of Bosnia and Herzegovina.

23. The All-Serb Assembly notes that Republika Srpska is satisfied with the high degree of autonomy defined by the Dayton Peace Agreement, and therefore insists on the essential and formal implementation of the Dayton Peace Agreement, as an international treaty that cannot be unilaterally or through interventionism

changed. The All-Serb Assembly believes that Republika Srpska can activate all the authorities provided as entity authorities by the Dayton Peace Agreement to the extent it deems appropriate.

24. The All-Serb Assembly condemns any disrespect and violation of the Dayton Peace Agreement and democratic procedures in Bosnia and Herzegovina, the imposition of laws, the outvoting of constituent peoples, the transfer of powers from the entity level to the central level, the violation of human rights and freedoms, and the guaranteed rights of the Serbs as constituent people to free and independent decision-making and action within Dayton Bosnia and Herzegovina.

25. The All-Serb Assembly considers the appointment of the High Representative in Bosnia and Herzegovina contrary to Annex X of the Dayton Peace Agreement and inappropriate, which stipulates that the appointment of the High Representative requires the consent of the contracting parties and an appropriate resolution of the United Nations Security Council.

26. The All-Serb Assembly asserts that the Serb people, the Republic of Serbia, and Republika Srpska should unitedly preserve historical friendships with proven friends, but also build new alliances.

27. The All-Serb Assembly believes that the Republic of Serbia, and Republika Srpska, in accordance with the Dayton Peace Agreement, considering the geopolitical position, economic relations, and political processes, view integration towards the European Union as a strategic goal, which should be realized through a partnership political and economic framework with full respect for national interests.

28. The All-Serb Assembly supports the policy of military neutrality of the Republic of Serbia in relation to all existing military alliances, a stance fully agreed upon by Republika Srpska, which will fight to preserve military neutrality in Bosnia and Herzegovina. The All-Serb Assembly supports the cooperation of the security systems of the Republic of Serbia, and Republika Srpska in terms of legislation, information exchange, joint training, and exercises, aiming to achieve and maintain peace and stability.

29. The All-Serb Assembly welcomes the decision of the Republic of Serbia, and Republika Srpska to jointly celebrate 15th September as the Day of Serb Unity, Freedom, and the National Flag, in remembrance of the breakthrough of the Thessaloniki Front in World War I. The All-Serb Assembly considers that Sretenje, 15th February, should be celebrated together as the Statehood Day of the Republic of Serbia and Republika Srpska. The All-Serb Assembly expects Republika Srpska to continue commemorating 9th January as the Day of Republika Srpska, and its patron saint's day.

30. The All-Serb Assembly confirms that the anthem O God of Justice is the all-Serb anthem, and that the double-headed eagle of the Nemanjic dynasty is the all Serb national coat of arms.

31. The All-Serb Assembly emphasizes the unifying significance of the Serbian language and the Cyrillic script as pillars of Serbs' culture and science, as well as national identity. In order to preserve and nurture Serbs culture and national identity, the All-Serb Assembly affirms: the right to use the Serbian language (both dialects – Ekavian and Ijekavian, and the same Serbian standardization) and Cyrillic as its native script; the right to express, study, and develop Serbs culture; the right to study national history and foster the heroic, justice-loving, and freedom-loving traditions of the Serb people; the right to study national geography; the right to preserve and protect the cultural and historical heritage of the Serb people in

their cultural space; the right to study customs, folklore, literature, art, and the communicative culture of the Serb people; the right to be informed in the Serbian language; the right to use Serb national symbols and display them in public places; the right to celebrate Serbian national holidays and other rights that affect or could affect the preservation and nurturing of Serb culture and national identity, without renouncing Serbs' Latin cultural monuments.

32. The All-Serb Assembly proposes measures to preserve and nurture Serb culture and national identity: organizing and implementing unified, specially standardized programs for learning the Serbian language, Cyrillic script, Serb literature, culture, and history; supporting the establishment, construction, renovation, and maintenance of preschool, school, and secondary educational institutions and cultural institutions, as well as the establishment or renewal of Serbistics in higher education institutions, in cooperation with the host countries; supporting the work of cultural and artistic societies; supporting the work of written and electronic media in the Serbian language; assisting in maintaining existing and establishing new departments and schools within the Serbian Orthodox Church, where in addition to existing religious education, a unified, specially standardized program for learning the Serbian language, Cyrillic script, Serb culture, and history would be implemented; providing scholarships for talented students; organizing youth, student, and seasonal camps, as well as various cultural events; and other measures that contribute to the preservation of national, cultural, linguistic, and spiritual identity and prevent the assimilation of the Serb people.

33. The All-Serb Assembly calls on the Republic of Serbia and Republika Srpska to jointly nurture historical memory and preserve the remembrance of Serb victims who fell for freedom in all wars. It is especially important to jointly and uniformly commemorate and remember the victims of World War I, the victims of the genocide committed against Serbs in World War II, and the victims of the wars of the 1990s.

34. The All-Serb Assembly recommends further internationalizing the topic of the suffering of Serbs in the Independent State of Croatia. It is necessary to present to the world the enormous suffering and genocide committed against Serbs in the NDH camp system, with special death camps for children in Jastrebarsko, Sisak, Đakovo, and Stara Gradiška. Camps and mass execution sites and killing grounds like Jasenovac, Donja Gradina, Sajmište, Banjica, Sremska Mitrovica, Kragujevac, Gospić, Jadovno, Pag, Jablanac, Mlaka, Slana, Zenica, Sarajevo, Vlasenica, Višegrad, Paklenica, Prebilovci, countless pits in the Herzegovinian and Dinaric karst, Kozara and other Serbs' villages throughout the present-day Republika Srpska, Republic of Serbia, Federation of Bosnia and Herzegovina, and Croatia were just some of the places where brutal crimes and mass murders of the Serb people were committed.

35. The All-Serb Assembly welcomes the united intention of the Republic of Serbia and Republika Srpska to jointly build monumental memorial complexes dedicated to preserving the truth about the suffering of Serbs in World War II in Donja Gradina, Republika Srpska, and Belgrade, Republic of Serbia. These two monumental memorial complexes in Donja Gradina and Belgrade should testify to the magnitude of the sacrifice of the freedom-loving Serb people in the fight against fascism, Nazism, and Ustashism. The All-Serb Assembly believes that these memorial complexes should become pilgrimage sites and be included in the plans of school and student excursions of schools and faculties in the Republic of Serbia and Republika Srpska.

36. The All-Serb Assembly recommends that the Republic of Serbia and Republika Srpska continuously and jointly support the Serb people in the region and the diaspora. The All-Serb Assembly believes that the Serb people in Montenegro must be respected in accordance with their centuries-old presence in Montenegro and their current significant participation in the total population.

37. The All-Serb Assembly recommends that the Republic of Serbia and Republika Srpska protect the cultural heritage of the Serb people that is endangered outside the territories of the Republic of Serbia and Republika Srpska. The All Serb Assembly also recommends selfless support for Serbs monasteries and churches in Dalmatia, Lika, Slavonia, and other places, as well as in the Federation of Bosnia and Herzegovina and Montenegro. The All-Serb Assembly demands that the state authorities of the Serb people particularly stimulate scientific research work and cultural-artistic creation on this issue.

38. The All-Serb Assembly demands additional material and all other kinds of support for Serb returnees who, after the war events, have returned to their homes in the Federation of Bosnia and Herzegovina. Serbs still own large land areas in the Federation of Bosnia and Herzegovina, and they must be economically empowered to preserve their family property.

39. The All-Serb Assembly emphasizes the need for the formation of a set of harmonized legal solutions and incentive measures to increase the birth rate, ensuring demographic growth. The All-Serb Assembly expects the state authorities of Serbia and Srpska to establish the "Children Are Being Born" Fund, aimed at forming and implementing pro-natalist measures.

40. The All-Serb Assembly highlights family and traditional values as fundamental values of Serbs' society. The All-Serb Assembly appeals to the Republic of Serbia and Republika Srpska to jointly and significantly influence the preservation of the values and importance of the family, in accordance with state mechanisms.

41. The All-Serb Assembly recommends the harmonization of curricula and programs in primary, secondary, and higher education in the Republic of Serbia and Republika Srpska. The

All-Serb Assembly supports the introduction of regular school and student excursions, with students from the Republic of Serbia visiting the natural beauties and cultural-historical monuments in Republika Srpska, and vice versa.

42. The All-Serb Assembly recommends further economic rapprochement between the Republic of Serbia, and Republika Srpska and an increase in trade, from which the citizens of both the Republic of Serbia, and Republika Srpska will ultimately benefit.

43. The All-Serb Assembly proposes the creation of a harmonized agricultural production plan for the Republic of Serbia, and Republika Srpska.

44. The All-Serb Assembly welcomes the efforts of the Republic of Serbia, which in recent years has financed a large number of infrastructure projects in Republika Srpska and in municipalities of the Federation of Bosnia and Herzegovina where Serbs constitute the majority or a significant part of the population.

45. The All-Serb Assembly encourages the Republic of Serbia, and Republika Srpska to further develop a joint economic, cultural, social, sports, and spiritual space.

46. The All-Serb Assembly recommends the unification of offers, services, investments, and resources in the fields of energy, mining, tourism, agriculture, banking, finance and payment systems, health, education, transport and communications, and other areas of national significance for joint appearances on domestic and foreign markets.

47. The All-Serb Assembly proposes the creation of a joint and unified infrastructure project plan for the Republic of Serbia, and

Republika Srpska, which will detail and plan potentially important projects. The All Serb Assembly welcomes the joint activities of the Republic of Serbia, and Republika Srpska on the construction of the Banja Luka – Belgrade highway, the construction of a gas pipeline through Republika Srpska, the construction of an airport in Trebinje, as well as the construction of joint hydroelectric plants. Economic cooperation is, of course, tied to the wider region and is considered necessary for establishing close economic ties with all countries and entities in the Western Balkans through the Berlin Process, Open Balkan, and through the process of European integration.

48. The All-Serb Assembly calls for joint work aimed at improving coordinated representation, gathering, and engaging the Serb diaspora worldwide. Joint efforts should focus on improving the image, lobbying, and spreading the truth about the Serb people globally.

49. The All-Serb Assembly believes that the state authorities of the Serb people should offer the surrounding nations an agreement on historical reconciliation, lasting peace, and development.